

VALTIOVARAINMINISTERIÖ

Poliittinen ja sosiaalinen luottamus

Polut, trendit ja kuilut

Valtiovarainministeriön julkaisuja – 2019:31

Hallintopolitiikka

Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31

Poliittinen ja sosiaalinen luottamus

Polut, trendit ja kuilut

Maria Bäck & Elina Kestilä-Kekkonen (toim.)

Valtiovarainministeriö

ISBN (PDF): 978-952-367-012-9

ISBN (nid.): 978-952-367-013-6

Taitto: Valtioneuvoston hallintoyksikkö, Julkaisutuotanto

Helsinki 2019

Kuvailulehti

Julkaisija	Valtiovarainministeriö	16.5.2019	
Tekijät	Maria Bäck, Elina Kestilä-Kekkonen (toim.)		
Julkaisun nimi	Poliittinen ja sosiaalinen luottamus Polut, trendit ja kuilut		
Julkaisusarjan nimi ja numero	Valtiovarainministeriön julkaisuja 2019:31		
Diaari/hankenumero	-	Teema	Hallintopolitiikka
ISBN painettu	978-952-367-013-6	ISSN painettu	1459-3394
ISBN PDF	978-952-367-012-9	ISSN PDF	1797-9714
URN-osoite	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-012-9		
Sivumäärä	271	Kieli	suomi
Asiasanat	demokratia, EU, eriarvoisuus, kansainväliset suhteet, luottamus, poliittiset asenteet, politiikantutkimus, yhteiskuntaluokat, vaalit, YK		
Tiivistelmä	<p>Tämän teoksen teema – Poliittinen ja sosiaalinen luottamus: Polut, trendit ja kuilut – kokoaa yhteen tutkimuksia, jotka pohtivat poliittisen ja sosiaalisen luottamuksen käsitteitä, mittaamista ja vaihtelua eri ryhmissä kansalaisista eliittiin sekä kansallisella että kansainvälisellä tasolla. Teos luo yleiskatsauksen poliittisen luottamuksen viimeisimpään tutkimukseen, mutta myös herättää keskustelua siitä, missä määrin eriytymiskehityksestä poliittisessa ja sosiaalisessa luottamuksessa tulisi olla huolissaan. Kuinka paljon luottamusta yhteiskunta tarvitsee toimiakseen sekä kokonaisuudessaan että eri väestöryhmissä?</p> <p>Teoksen ensimmäinen osa keskittyy poliittiseen ja toinen sosiaaliseen luottamukseen niin käsitteellisesti kuin empiirisestikin. Kolmas osa pohtii poliittisen luottamuksen suhdetta yhteiskunnan eriytymiskehitykseen ja neljäs tarkastelee luottamuksen merkitystä kansainvälisissä suhteissa.</p> <p>Teos on samalla Suomen Akatemian rahoittaman CONTRE-konsortion (Polut poliittiseen luottamukseen, 2015-2019) loppuraportti ja se tiivistää artikkeleissaan projektin tärkeimpiä tuloksia. Tarkoituksena on kuitenkin tuoda yhteen tutkijoita laajemmin teeman ympäriltä, ja mukana on kirjoittajia myös Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamista BIBU (Kansalaisuuden kuilut ja kuplat) – ja TITA (Eriarvoisuuden torjuminen niukkuuden aikana) –hankkeista, sekä LegGov (Legitimacy in Global Governance) –tutkimusohjelmasta Tukholman yliopistosta. Kirjoittajiksi on kutsuttu lisäksi asiantuntijoita Helsingin, Tampereen ja Turun yliopistoista.</p>		
Kustantaja	Valtiovarainministeriö		
Painopaikka ja vuosi	Grano Oy, 2019		
Julkaisun jakaja/myynti	Sähköinen versio: julkaisut.valtioneuvosto.fi Julkaisumyynti: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Presentationsblad

Utgivare	Finansministeriet	16.5.2019	
Författare	Maria Bäck, Elina Kestilä-Kekkonen (redaktörer)		
Publikationens titel	Politiskt och socialt förtroende Vägar, trender och klyftor		
Publikationsseriens namn och nummer	Finansministeriets publikationer 2019:31		
Diarie-/ projektnummer	-	Tema	Förvaltningspolitiken
ISBN tryckt	978-952-367-013-6	ISSN tryckt	1459-3394
ISBN PDF	978-952-367-012-9	ISSN PDF	1797-9714
URN-adress	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-012-9		
Sidantal	271	Språk	finska
Nyckelord	demokrati, EU, FN, förtroende, internationella relationer, ojämlikhet, politiska attityder, politologi, samhällsklasser, val (samhälleliga händelser)		
Referat	<p>Boken – Politiskt och socialt förtroende: Vägar, trender och klyftor – samlar ihop forskningsartiklar som diskuterar begreppen politiskt och socialt förtroende, deras mätning och fluktuering mellan olika grupper, från medborgare till eliter, såväl nationellt som internationellt. Boken bidrar med en översikt över den senaste forskningen om politiskt förtroende, men den väcker också diskussion om hur oroliga vi borde vara över ojämlikhetsutvecklingen när det gäller politiskt och socialt förtroende. Hur mycket förtroende behövs det i samhället för att det ska kunna fungera som helhet och i olika samhällsgrupper?</p> <p>Bokens första del fokuserar på politiskt förtroende och den andra delen på socialt förtroende, både konceptuellt och empiriskt. Den tredje delen koncentrerar sig på det politiska förtroendet i förhållande till den samhälleliga ojämlikhetsutvecklingen och den fjärde delen behandlar det politiska förtroendets roll inom internationella relationer.</p> <p>Samtidigt är boken del av Finlands Akademi finansierade CONTRE-konsortiets (Vägar till politiskt förtroende, 2015-2019) slutrapport och den sammanställer några av de centrala forskningsresultaten i projektet. Avsikten har också varit att föra samman forskare som arbetat med samma tema, och därför medverkar även forskare från projekten BIBU (Tackling Biases and Bubbles in Participation) och TITA (Tackling Inequalities in Times of Austerity) som finansieras av Finlands Akademi Råd för strategisk forskning samt forskningsprogrammet LegGov (Legitimacy in Global Governance) vid Stockholms universitet. Till författare inbjöds även sakkunniga och forskare från Helsingfors universitet, Tammerfors universitet och Åbo universitet.</p>		
Förläggare	Finansministeriet		
Tryckort och år	Grano Ab, 2019		
Distribution/ beställningar	Elektronisk version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Beställningar: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Description sheet

Published by	Ministry of Finance	16 May 2019	
Authors	Maria Bäck, Elina Kestilä-Kekkonen (eds)		
Title of publication	Political and Social Trust Pathways, Trends and Gaps		
Series and publication number	Publications of the Ministry of Finance 2019:31		
Register number	-	Subject	Governance Policy
ISBN (printed)	978-952-367-013-6	ISSN (printed)	1459-3394
ISBN PDF	978-952-367-012-9	ISSN (PDF)	1797-9714
Website address (URN)	http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-367-012-9		
Pages	271	Language	Finnish
Keywords	democracy, elections, EU, inequality, international relations, political attitudes, political research, social classes, trust, UN		
<p>Abstract</p> <p>The book at hand – Political and Social Trust: Pathways, Trends and Gaps – gathers together research articles, wherein authors discuss the concepts of political and social trust, as well as their measurement and fluctuations within different groups, from citizens to elites on both the national and international level. The specific purpose of the book is to present an overview of the most recent research on political trust and to provoke discussion on how concerned we should be about increasing inequality in this area. How much trust does society require in order to function properly as a whole and within different social groups?</p> <p>The first part of the book focuses on political trust, while the second part focuses on social trust, both conceptually and empirically. The third part focuses on political trust in relation to increasing differentiation that is taking place in society, and the fourth part concentrates on the role of political trust in international relations.</p> <p>At the same time, the book is the final report of the CONTRE consortium (Pathways to Political Trust, 2015-2019), funded by the Academy of Finland. Thus, some of the central findings of the project are summarised in this report. However, since the aim of the book was also to bring together researchers working under the same theme within other projects, the group of authors also includes researchers from the projects BIBU (Tackling Biases and Bubbles in Participation) and TITA (Tackling Inequalities in Times of Austerity), financed by the Strategic Council at the Academy of Finland, and LegGov (Legitimacy in Global Governance), a research programme at the University of Stockholm. Researchers and experts from the University of Helsinki, the University of Tampere and the University of Turku were also invited to contribute.</p>			
Publisher	Ministry of Finance		
Printed by (place and time)	Grano Ltd, 2019		
Distributed by/ Publication sales	Online version: julkaisut.valtioneuvosto.fi Publication sales: julkaisutilaukset.valtioneuvosto.fi		

Sisältö

Kirjoittajat	9
Johdanto	10
Osa I POLIITTINEN LUOTTAMUS	17
1 Poliittinen luottamus – käsitteet, teoriat ja mittaaminen	18
Elina Kestilä-Kekkonen & Isak Vento	
2 Poliittinen luottamus vertailevasta näkökulmasta	35
Peter Söderlund	
3 Poliittiset skandaalit ja lyhyen aikavälin vaihtelut poliittisessa luottamuksessa	49
Kim Strandberg	
4 Kansalaisten näkemykset demokratian prosesseista ja legitimitetistä	62
Åsa von Schoultz	
Osa II SOSIAALINEN LUOTTAMUS	79
5 Sosiaalisen luottamuksen merkitys ja yhteys poliittiseen luottamukseen	80
Maria Bäck	
6 Mitä mittaamme, kun luulemme mittaavamme luottamusta?	98
Kaisa Herne	
7 Eliittien välinen luottamus	113
Ilkka Ruostetsaari	

Osa III LUOTTAMUKSEN KUILUT	137
8 Luottamus poliittisen osallistumisen sosioekonomisten erojen selittäjänä ..	138
Hannu Lahtinen, Hanna Wass & Heikki Hiilamo	
9 Yhteiskuntaluokat ja poliittinen luottamus.....	156
Aino Tiihonen	
10 Luottamuksen verkostot ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytoinnissa.....	174
Josefina Sipinen	
11 Luottamus ja taloudellinen eriarvoisuus	199
Mikko Niemelä, Pietari Kujala & Olli Kangas	
Osa IV LUOTTAMUKSEN MERKITYS KANSAINVÄLISISSÄ SUHTEISSA	217
12 Luottamus Euroopan unioniin.....	218
Thomas Karv & Tapio Raunio	
13 Luottamus Yhdistyneisiin kansakuntiin	239
Lisa Dellmuth & Jonas Tallberg	
14 Luottamus kansainvälisissä suhteissa	252
Tapio Juntunen & Matti Pesu	

KIRJOITTAJAT

Maria Bäck, valtio-opin tutkijatohtori,
Åbo Akademi

Lisa Dellmuth, kansainvälisten suhteiden
apulaisprofessori, Tukholman yliopisto

Kaisa Herne, valtio-opin professori,
Tampereen yliopisto

Heikki Hiilamo, sosiaalipolitiikan professori,
Helsingin yliopisto

Tapio Juntunen, yliopisto-opettaja
(kansainvälinen politiikka) sekä politiikan
tutkimuksen tutkinto-ohjelmavastaava,
Tampereen yliopisto

Olli Kangas, sosiologian
työelämäprofessori, Turun yliopisto sekä
ohjelmajohtaja, Strateginen tutkimus,
Tasa-arvoinen yhteiskunta

Thomas Karv, valtio-opin
tohtorikoulutettava, Åbo Akademi

Elina Kestilä-Kekkonen, valtio-opin ma.
professori, Turun yliopisto sekä CONTRE-
konsortion johtaja, Tampereen yliopisto

Pietari Kujala, sosiologian
tohtorikoulutettava, Turun yliopisto

Hannu Lahtinen, sosiologian
tohtorikoulutettava, Helsingin yliopisto

Mikko Niemelä, sosiologian professori,
Turun yliopisto

Matti Pesu, kansainvälisen politiikan
tohtorikoulutettava, Tampereen yliopisto;
tutkija, Ulkopoliittinen instituutti

Tapio Raunio, valtio-opin professori,
Tampereen yliopisto

Ilkka Ruostetsaari, valtio-opin professori,
Tampereen yliopisto

Åsa von Schoultz, valtio-opin professori,
Helsingin yliopisto

Josefina Sipinen, valtio-opin
tohtorikoulutettava, Tampereen yliopisto

Aino Tiihonen, valtio-opin
tohtorikoulutettava, Tampereen yliopisto

Isak Vento, valtio-opin tohtorikoulutettava,
Helsingin yliopisto

Peter Söderlund, Suomen Akatemian
akatemiattutkija sekä valtiotieteen dosentti,
Åbo Akademi

Kim Strandberg, Suomen Akatemian
akatemiattutkija sekä valtiotieteen dosentti,
Åbo Akademi

Jonas Tallberg, valtio-opin professori,
Tukholman yliopisto

Hanna Wass, yleisen valtio-opin ma.
professori, Helsingin yliopisto

Johdanto

Suomen Akatemian rahoittama konsortio CONTRE – *Consortium of Trust Research*, Polut poliittiseen luottamukseen (2015–2019) syntyi tarpeesta kartoittaa kattavasti poliittiseen luottamuksen tasoon vaikuttavia pitkän ja lyhyen aikavälin tekijöitä etenkin Suomessa ja muissa vakiintuneissa demokratioissa. Konsortio toi yhteen kymmenen luottamustutkijaa Tampereen yliopistosta ja Åbo Akademiasta, joiden yhteistyö oli jo vakaalla pohjalla, mutta ei vielä tuolloin organisoitua.

Projekti lähti liikkeelle tilanteesta, jossa akateeminen tutkimus ei ollut saavuttanut yksimielisyyttä siitä, missä määrin poliittisen luottamuksen trendi on jatkuvasti laskeva ja missä määrin se reagoi sykleittäin päivänpolitiikkaan ja kulloiseenkin taloudelliseen tilanteeseen. Lähdimme tarkastelemaan vaihteluihin vaikuttavia tekijöitä kolmelta tasolta: kansalaisten näkökulmasta, poliittisten päätöksentekijöiden toiminnan kannalta ja huomioiden se konteksti, jossa poliittinen luottamus syntyy, kasvaa tai heikkenee. Projekti on tuottanut vuosina 2015–2019 satakunta julkaisua, joista noin kolmannes on kansainvälisiä vertaisarvioituja artikkeleita. Tutkimusta on esitelty laajasti kansainvälisesti sekä pohjoismaisissa, eurooppalaisissa että pohjoisamerikkalaisissa alan konferensseissa. Konsortio on järjestänyt näissä kokoontumisissa omia työryhmiä sekä lisäksi oman kansainvälisen konferenssin *Political and Social Trust: Citizens and Context* Tampereella toukokuussa 2017.

Käsissäsi oleva CONTRE-konsortion loppuraportti tiivistää artikkeleissaan projektin tärkeimpiä tuloksia. Sen tarkoitus on kuitenkin laajempi – kantavana ajatuksena on tuoda yhteen aihepiirin parissa työskenteleviä tutkijoita ja katsoa luottamusta – sen mittaamista, vaihtelua ja taustalla olevia mekanismeja – kattavasti eri näkökulmista. Raportissa onkin mukana kirjoittajina CONTRE:n lisäksi kolmen ison käynnissä olevan projektin tutkijoita: 1) Strategisen tutkimuksen neuvoston (STN) rahoittama BIBU-konsortio (Kansalaisuuden kuitut ja kuplat, PI prof. Anu Kantola, HY), joka tarkastelee miten globalisaatio ja yhteiskunnan rakennemuutos muuttaa kansalaisten osallistumista ja politiikan tekoa Suomessa, 2) STN:n rahoittama TITA-konsortio (Eriarvoisuuden torjuminen niukkuuden aikana, PI prof. Mikko Niemelä, TY), joka analysoi talouteen, terveyteen ja hyvinvointiin liittyvää eriarvoisuutta sekä mahdollisuuksien eriarvoisuutta elämänkuluissa ja 3) LegGov –tutkimusohjelma (Legitimacy in Global Governance, PI prof. Jonas Tallberg, Tukholman yliopisto), jota rahoittaa

Riksbankens Jubileumsfond, ja joka tutkii miksi ja miten globaalin hallinnan instituutiot saavuttavat legitimitetin ja ylläpitävät sitä, ja millä ehdoin legitimitetti menetetään. Näiden projektien tutkijoiden lisäksi raporttiin on kutsuttu kirjoittajiksi niiden ulkopuolisia asiantuntijoita Helsingin, Tampereen ja Turun yliopistoista.

Loppuraportti on syntynyt yhteistyössä valtiovarainministeriön Avoin hallinto-hankkeen kanssa. Avoimuuden edistämisen lähtökohtana avoimen hallinnon työssä on ollut vahvistaa luottamusta kansalaisten sekä muiden yhteiskunnan toimijoiden ja hallinnon välillä, edistää kaikkien mahdollisuuksia osallistua yhteiskunnan kehittämiseen, varmistaa hallinnon toiminnan läpinäkyvyys ja kehittää hallinnon avoimuutta korruption ennaltaehkäisemiseksi.

Luottamus on tärkeä ja ajankohtainen teema suomalaisessa ja kansainvälisessä valtionhallinnon kehittämisessä. Hallitukset ja hallinnon toimijat ovat ymmärtäneet luottamuksen merkityksen toimivien yhteiskuntien, palveluiden, kansalaisten vaikutusmahdollisuuksien ja onnistuneiden uudistusten edellytyksenä ja mittarina. Teema on vahvasti esillä Suomen EU-puheenjohtajakaudella (1.7.–31.12.2019), jolloin valtiovarainministeriö vastaa eurooppalaisen valtionhallinnon kehittäjäverkoston European Public Administration Networkin (EUPAN) puheenjohtajuudesta. CONTRE-konsortion loppuraportin kriittinen, tutkittuun tietoon perustuva näkökulma tukee niin kotimaisten hallinnon toimijoiden kuin kansainvälisen kehittäjäyhteisönkin pyrkimyksiä ymmärtää paremmin luottamusta, sen vaihteluita ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Loppuraportin kirjoittajat ja valtiovarainministeriö jatkavat yhteistyötä EU-puheenjohtajakauden kansainvälisissä kokouksissa ja materiaalin tuotannossa.

Miltä poliittisen luottamuksen tila sitten näyttää tämän raportin ja aiemman tutkimuksen valossa Suomessa ja muissa eurooppalaisissa vakiintuneissa demokratioissa? Onko kysymys poliittisen luottamuksen heikentymisestä ja vaihtelusta edes Suomessa relevantti, sillä osoittavathan sekä kansalliset että kansainväliset kyselytutkimukset Suomen olevan lähes kaikilla sosiaalisen ja poliittisen luottamuksen mittareilla kärjessä yhdessä muiden Pohjoismaiden kanssa?

Pohjoismaiden korkea luottamusta on selitetty sillä, että hyvinvointivaltioihin on rakennettu sisään ajatus yleisestä oikeudenmukaisuudesta ja pelisäännöistä. Kuten tämänkin teoksen artikkelit osoittavat, antelias hyvinvointivaltio ja pienet tuloerot ruokkivat myös luottamusta. Näillä tekijöillä on kerrannaisvaikutuksia ihmisten väliseen, eli sosiaaliseen luottamukseen, joka vaikuttaa voimakkaasti siihen, miten yhteiskunnan toiminta koetaan. Suomessa, kuten muissakin Pohjoismaissa luottamus eri instituutioihin kuitenkin vaihtelee: eniten suomalaiset luottavat presidenttiin, poliisiin, yliopistoihin ja tutkimuslaitoksiin. Eduskunta, poliittiset puolueet ja poliitikot nauttivat alhaisempaa luottamusta. Eurooppalaisessa vertailussa nämäkin erot, ja luottamuksen taso, ovat vielä kuitenkin varsin

kohtalaisella mallilla. Ajallisesti suomalaisten luottamusta ovat horjuttaneet erityisesti taloudelliset taantumukset ja poliittiset skandaalit (Bäck ym. 2016, 391).

Yksilötasoa tarkasteltaessa kuva suomalaisten luottamuksesta hieman muuttuu. Vaikka sosiodemografisilla ominaisuuksilla yksinään ei juuri vaikuttaisi olevan merkitystä luottamuksen tasoon, niillä on selviä yhteyksiä poliittisen kiinnittymisen eri osa-alueisiin, jotka edelleen vaikuttavat poliittiseen luottamukseen. Näistä merkittävimpiä ovat kansalaispätevyyttä koskevat tekijät. Sisäinen kansalaispätevyys, eli kansalaisen kokemus siitä, missä määrin hän ymmärtää politiikkaa, linkittyy kansalaisen koulutustasoon, ja sillä on merkittävä yhteys luottamukseen poliittisia instituutioita kohtaan (Bäck ym. 2016, 394). Tämä mekanismi on kuitenkin verrattain kansallinen, mikä on ymmärrettävää sitä taustaa vasten, että toisin kuin muissa pohjoismaissa, sisäinen kansalaispätevyys on Suomessa keskimäärin jopa huolestuttavan alhaista (Kestilä-Kekkonen 2015, 56). Vertailevassa tutkimuksessa ei ole havaittu yhtä vahvaa linkkiä sisäisen kansalaispätevyyden ja poliittisen luottamuksen välillä. Sen sijaan ulkoisen kansalaispätevyyden, eli kansalaisen kokemuksen järjestelmän responsiivisuudesta, on havaittu olevan selvässä yhteydessä poliittiseen luottamukseen (Kestilä-Kekkonen ja Söderlund 2019). Lisäksi Suomessa, kuten vakiintuneissa demokratioissa yleisimminkin, kansalaisten näkemykset taloudellisesta tilanteesta, olivat ne todellisiin lukuihin perustuvia tai eivät, vaikuttavat heidän arvioihinsa poliittisten instituutioiden luotettavuudesta.

Tämän teoksen teema – *Poliittinen ja sosiaalinen luottamus: Polut, trendit ja kuilut* – viittaa näihin Suomen tapauksesta tehtyihin empiirisiin havaintoihin ja tutkimuksiin. Teos kokoaa yhteen artikkeleita, jotka toisaalta pohtivat yleisemmin poliittisen luottamuksen käsitteitä, mittaamista ja vaihtelua eri ryhmissä kansalaisista eliittiin, ja toisaalta nostavat vahvasti esiin luottamuksen erot eri yhteiskuntaryhmissä sekä luottamuksen merkityksen kansainvälisessä politiikassa. Suomen vaalitutkimuskonsortion vuoden 2015 Eduskuntavaalitutkimuksen loppuraportti toteaa, että yleinen yhteiskunnan eriarvoistumiskehitys on tarttunut myös yhteiskunnalliseen osallistumiseen. Osallistumiserot hyvä- ja huono-osaisien välillä ovat vain kasvaneet sitä mukaa kun yleinen äänestysaktiivisuuden taso on kääntynyt laskuun 1980-luvun puolivälissä. (Wass ja Grönlund 2016, 30.) Teoksen tavoitteena onkin paitsi luoda yleiskatsaus poliittisen luottamuksen viimeisimpään tutkimukseen ja tuoda esiin siihen liittyviä käsitteellisiä ongelmia, myös herättää keskustelua siitä, missä määrin tutkijoiden ja valtionhallinnon tulisi olla huolissaan eriytymiskehityksestä tällä mitarilla. Kuinka paljon luottamusta yhteiskunta tarvitsee toimiakseen kokonaisuudessaan ja eri väestöryhmistä?

Kirja on jaettu sisällöllisesti neljään osaan, jotka kaikki käsittelevät luottamusta eri näkökulmista. Teoksen ensimmäinen osa keskittyy poliittisen luottamuksen käsitteeseen, sekä sen eri ulottuvuuksiin. Luvussa 1 Elina Kestilä-Kekkonen ja Isak Vento tarkastelevat sitä, mitä poliittisella luottamuksella tarkoitetaan, ja miten se eroaa rinnakkaiskäsitteistään,

kuten responsiivisuudesta ja tyytyväisyydestä demokratiaan. Luvussa todetaan, että luottamuksen alamäen tai vaihtelun arvioinnin tekee vaikeaksi käsitteiden epämääräisyys. Ensin on määriteltävä poliittinen luottamus ja vasta sitten kartoittaa trendejä ja muutoksia. Luottamuksen ideaalitasosta puhuttaessa on tärkeää myös analysoida sen suhdetta normatiiviseen demokratiateoriaan ja pohdittava epäluottamuksen roolia hyvinvoivan demokratian edellytyksenä.

Trendejä ja muutoksia maatasolla tarkastellaan yksityiskohtaisemmin luvussa 2, jossa Peter Söderlund analysoi empiirisesti tekijöitä, jotka vaikuttavat poliittisen luottamuksen vaihteluun. Näitä ovat muun muassa uskonto, korruptio, hyvinvointivaltio, talouden tila sekä konsensusdemokratia. Tulokset osoittavat, että erityisesti protestanttisissa yhteiskunnissa, joissa on vahvat horisontaaliset siteet, ja maissa, joissa, on alhainen korruptio, poliittinen luottamus on korkeampaa. Antelias hyvinvointivaltio ja alhainen työttömyys kasvattavat niin ikään poliittista luottamusta. Myös hallintomallilla tuntuu olevan merkitystä: konsensusdemokratioissa, joissa on useita puolueita parlamentissa ja vastuu jaettu hallituksessa, luottamus on keskimäärin korkeampaa.

Kim Strandberg käsittelee luvussa 3 poliittisten skandaalien vaikutusta poliittiseen luottamukseen. Skandaalien oletetaan vaikuttavan lähinnä lyhytaikaiseen vaihteluun, mutta ne voivat pidemmällä tähtäimellä vaikuttaa myös luottamuksen syvempiin kerroksiin. Luvun tarkoituksena on tarjota teoreettinen kehys skandaalien ja poliittisen luottamuksen yhteyden tutkimiseen. Strandberg toteaa, että skandaalin merkitys luottamukselle rakentuu paitsi skandaalin tyypistä ja skandaalin kohteena olevan poliitikon ominaisuuksista, myös skandaalia arvioivien kansalaisten piirteistä. Skandaalin lyhytaikainen vaikutus luottamukseen muodostuu näiden kolmen tekijän vuorovaikutuksena.

Kirjan ensimmäisen osan päättää Åsa von Schoultzin luku, jossa hän pohtii minkälaisia demokraattisia prosesseja kansalaiset toivovat, ja keiden he haluavat päättävän asioista. Luku osoittaa, että kansalaisten suuremmalle roolille poliittisessa päätöksenteossa on voimakasta tukea, mutta yksimielisyyttä siitä, kuinka tämä tulisi saavuttaa, ei ole. Toiset toivovat suuremman päätösvallan keinoja ja toiset kevyempiä kuulemismenettelyjä. Osa kansalaisista myös vastustaa suuremman vaikutusvallan antamista kansalaisille, ja toivovat asiantuntijoille enemmän tilaa päätöksenteon prosesseissa. Lisäksi osa kansalaisista on täysin tyytyväisiä nykyjärjestelmään, jossa poliittiset edustajat valitaan vaaleissa ja heidän vastuullaan on päätöksenteko vaalien välillä.

Poliittisen ja sosiaalisen luottamuksen välillä on monissa tutkimuksissa todettu olevan yhteys, mutta yhteyden kausaalimekanismit ovat kauan olleet epäselvät. Raportin toinen osa keskittyy sosiaaliseen, eli ihmisten väliseen yleiseen luottamukseen, sen mittaamiseen sekä poliittisen ja sosiaalisen luottamuksen välisiin kytköksiin.

Luvussa 5 Maria Bäck käy läpi sosiaalisen luottamuksen käsitettä, siihen vaikuttavia tekijöitä sekä luottamuksen vaihtelua sekä maa- että yksilötasolla. Samoin kuin poliittisen luottamuksenkin kohdalla, alhainen korruptio ja taloudellinen tasa-arvoisuus vaikuttavat lisäävästi myös keskimääräiseen sosiaaliseen luottamukseen. Yksilötason tarkastelu kuitenkin osoittaa, että vaikka Suomen sosiaalisen luottamuksen taso on kansainvälisessä vertailussa korkea, se vaikuttaa kumuloituvan tiettyihin yhteiskuntaryhmiin, yhteiskunnan ”voittajiin”. Korkea koulutus, hyvä terveys, optimistiset tulevaisuudennäkymät, järjestöosallistuminen sekä luottamus toimeenpaneviin instituutioihin ovat kaikki positiivisessa yhteydessä sosiaaliseen luottamukseen.

Kaisa Herne problematisoi luvussa 6 sosiaalisen luottamuksen käsitettä ja tarkastelee mittaavatko yleiset sosiaalisen luottamuksen mittarit sitä, mitä ne on tarkoitettu mittaavan. Herne toteaa, että luottamusmittarin monitulkintaisuuden välttämiseksi siihen olisi sisällytettävä kysymyksiä, joissa luottamuksen kohde on täsmennetty. Näin voitaisiin paremmin erottaa se, missä määrin vastaaja arvioi omaa sisäryhmäänsä tai vastaavasti ulkoryhmää. Myös laajemmat kysymyspatterit parantaisivat mittarin validiteettia. Lisäksi sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumaa voidaan parantaa kyselytutkimusten tarkemmalla suunnittelulla.

Ilkka Ruostetsaari kartoittaa luvussa 7, miten eliittirakenteen yhtenäisyys, joka heijastaa eliittien välisen luottamuksen astetta, on muuttunut 1990-luvun alun jälkeen. Analyysin kohteena ovat eliittien asenteellisessa etäisyydessä, vuorovaikutusverkostoissa, intressien yhtenäisyydessä sekä eliittien välisessä liikkuvuudessa tapahtuneet muutokset. Luku osoittaa, että kokonaisuudessaan valtaeliitin vuorovaikutusverkosto on rapautunut 1990-luvun jälkeen. Nämä muutokset ovat voineet heikentää eliitin keskinäisen luottamuksen edellytyksiä. Mikäli yhteiskunnan eri sektorin vaikuttajat tuntevat toisiaan heikosti, luottamuksen syntymisen edellytykset todennäköisesti vähenevät.

Kirjan kolmas osa keskittyy politiikan tutkimuksessa paljon keskustelua herättäneeseen eriytymiskehitykseen. Suomessa tutkimus on toistaiseksi keskittynyt erityisesti osallistumisen eriarvoisuuteen, joskin poliittinen luottamus on ollut mukana yleisemmän poliittisen kiinnittymisen eriytymistä arvioitaessa. Tässä teoksen osassa luottamuksen suhde sosioekonomiseen asemaan ja myös ulkomaalaistaustaisuuteen nostetaan keskiöön, ja sitä tarkastellaan sekä empiirisesti että käsitteellisesti.

Hannu Lahtinen, Hanna Wass ja Heikki Hiilamo pohtivat luvussa 8 voivatko poliittinen ja sosiaalinen luottamus toimia yhtenä mekanismina, jonka välityksellä sosioekonominen asema heijastuu poliittiseen osallistumiseen. Tarkastelun kohteina on sekä äänestämisen ja muu institutionaalinen osallistuminen että ei-institutionaalinen osallistuminen. Luku osoittaa sosioekonomisen aseman voimakkaan yhteyden kaikkiin osallistumisen muotoihin. Ylemmät toimihenkilöt ovat selvästi eniten ja työntekijät vähiten aktiivisia. Poliittinen luottamus selittää osallistumisen sosioekonomisia eroja selvästi varsinkin äänestämisen

osalta, mutta ei-institutionaalisessa osallistumisessa suhde on negatiivinen: mitä korkeampi poliittinen luottamus, sitä vähemmän osallistutaan muutoin kuin äänestämällä.

Aino Tiihonen purkaa luvussa 9 yhteiskuntaluokan käsitteen osiin, ja tarkastelee subjektiivisen, eli itse koetun luokan, ja objektiivisen, eli ammatin määrittämän luokan yhteyttä poliittiseen luottamukseen. Luku osoittaa, että vastoin kuin aiemmissa yhteiskuntaluokan ja poliittisen luottamuksen yhteyttä tarkastelevissa tutkimuksissa, kansalaisen identifioituminen korkeampaan yhteiskuntaluokkaan kuin hänen ammattinsa määrittäisi, lisää hänen poliittista luottamustaan. Subjektiivisen luokkasamastumisen huomioon ottaminen onkin tärkeää analysoitaessa sosioekonomisen aseman ja luottamuksen välisiä yhteyksiä.

Luvussa 10 Josefina Sipilén selvittää haastatteluaineiston avulla luottamuksen rakentamista poliittisten puolueiden ja ulkomaalaistaustaisten yhteisöjen välillä. Analyysin keskiössä ovat kysymykset sosiaalisen ja poliittisen luottamuksen vaikutuksesta puolueiden mahdollisuuksiin rekrytoida ulkomaalaistaustaisia ehdokkaita ja houkutelaa ulkomaalaistaustaisten äänestäjien kannatusta vaaleissa. Haastattelut osoittavat, että rekrytointi perustuu pääosin puolue toimijoiden henkilökohtaisiin verkostoihin. Ulkomaalaistaustaisia toimijoita on kuitenkin puolueissa vähän, mikä vaikeuttaa yhteyden saamista ulkomaalaistaustaisiin yhteisöihin ja edelleen äänestäjiin. Niin sanotut ”luottamuksen lähettiläät”, joilla on vahvat kontaktit ulkomaalaistaustaisten yhteisöihin, ovatkin avainasemassa yhteisöjen jäsenten integroimisessa poliittiseen järjestelmään.

Kolmannen osan päättää Mikko Niemelän, Pietari Kujalan ja Olli Kankaan analyysi luottamuksen ja eriarvoisuuden välisestä yhteydestä (luku 11). Luvussa analysoidaan eurooppalaisittain vertaillen, missä määrin taloudellisen eriarvoisuuden eri muodot ovat yhteydessä luottamuksen eri muotoihin. Riippumatta siitä, mitä taloudellisen eriarvoisuuden indikaattoria tarkastellaan, tulokset osoittavat yhteyden niiden ja luottamusindikaattoreiden välillä: maissa joissa tuloerot ovat suuret ja köyhyys laajamittaisempaa, luottamus on kaikilla indikaattoreilla mitattuna heikompi kuin pienempien tuloerojen ja matalan köyhyyden maissa. Tulos pätee niin yhteiskunnan huono-osaisiin kuin paremmissa asemassa oleviin.

Kirjan neljäs ja viimeinen osa koostuu kolmesta luvusta, jotka koskevat luottamuksen merkitystä kansainvälisessä politiikassa, niin maiden välillä kuin kansalaisten ja eliittien suhteissa kansainvälisiin instituutioihin.

Luvussa 12 Thomas Karv ja Tapio Raunio pohtivat, mitä luottamus tarkoittaa EU-tasolla, sekä mitkä tekijät vaikuttavat luottamukseen Euroopan unioniin. Tarkastelun kohteena on EU:iin kohdistuva luottamus paitsi Suomessa myös muissa Euroopan maissa. Luku osoittaa, että suomalaisista on tullut luottavaisempia unionia kohtaan viimeisen vuosikymmenen aikana ja myös tuki EU-jäsenyyttä ja euroa kohtaan on kasvanut. Erityisesti nuoret ikäkohortit kannattavat integraatiota. Yksilötasolla luottamus kansalliseen parlamenttiin on

voimakkaimmin yhteydessä luottamukseen Euroopan unioniin tarkasteltavissa maissa. Samoin myönteinen asennoituminen globalisaatioon ja maahanmuuttoon lisää luottamusta.

Luvussa 13 Lisa Dellmuth ja Jonas Tallberg analysoivat puolestaan Yhdistyneisiin kansakuntiin (YK) kohdistuvaa luottamusta ja sen legitimitietin vaihtelua eri maissa. Luku osoittaa, että YK:n legitimitietti vaihtelee maittain, eikä kyse ole yleisemmästä legitimitiettivajeesta. YK:n legitimitietti on ollut myös merkittävän vakaata yli ajan, eikä viitteitä ole siitä, että uudet globaalit hallinnan muodot nauttivat YK:ta suurempaa legitimitiettiä. Näin ei ole edes niiden eliittien keskuudessa, jotka aktiivisesti osallistuvat globaaliin hallintaan.

Tapio Juntunen ja Matti Pesu tarkastelevat lopuksi luvussa 14 sitä, miten luottamus on mahdollista poliittisten yksiköiden välisissä kansainvälisissä suhteissa, joita ei määrittele yhteiskuntasopimus tai korkeamman auktoriteetin kontrolli. Luku esittää, että kansainvälisen politiikan luottamustutkimuksen voidaan nähdä pyrkivän löytämään vastauksia siihen, mitä tulkintoja, keinoja ja käytänteitä erilaiset ylikansalliset toimijat esittävät ja kehittävät kansainvälistä politiikkaa piinaavaan lähtemättömään epävarmuuteen ja siitä juontuvaan turvallisuusdilemmaan vastaamiseksi. Eettisesti tai normatiivisesti ajatellen kysymys on siitä, kuinka korkean tason luottamus on ylipäättään saavutettavissa suvereenien poliittisten yksiköiden ”ulkopuolisessa” tilassa.

Haluamme kiittää Suomen Akatemiaa CONTRE-konsortion tutkimuksen rahoittamisesta ja valtiovarainministeriön Avoin hallinto –hanketta hyvästä yhteistyöstä. Kiitokset myös YTK Hilma Sormuselle tämän teoksen tarkasta ja ahkerasta editointityöstä.

Maria Bäck

Elina Kestilä-Kekkonen

LÄHTEET

- Bäck, Maria, Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2016) Suomalaisten poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Helsinki: Oikeusministeriö, 379–397.
- Kestilä-Kekkonen, Elina (2015) Suomalaisten poliittinen kiinnittyminen. Teoksessa Sami Borg, Elina-Kestilä-Kekkonen ja Jussi Westinen *Demokratiaindikaattorit 2015*. Helsinki: Oikeusministeriö, 52–63.
- Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2019) *The Impact of Internal and External Efficacy on Political Trust Revisited*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Wass, Hanna & Grönlund, Kimmo (2016) Johdanto: yhdenvertaisuus ja poliittisen osallistumisen eriytyminen. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Helsinki: Oikeusministeriö, 29–44.

Osa I

POLIITTINEN LUOTTAMUS

1 Poliittinen luottamus – käsitteet, teoriat ja mittaaminen

Elina Kestilä-Kekkonen & Isak Vento

1.1 Johdanto

Poliittisessa luottamuksessa on yksinkertaistettuna kyse kansalaisten ja poliittisen järjestelmän välisestä suhteesta. Kansalaisilla on oletuksia siitä, miten poliittisen järjestelmän kuuluisi toimia, ja poliittisen luottamuksen taso määräytyy sen mukaan, miten instituutiot ja poliittiset toimijat, kuten puolueet, virkamiehet ja poliitikot, kykenevät vastaamaan näihin normatiivisiin odotuksiin (Hetherington 1998; Miller 1974a; Stokes 1962). Sekä odotukset että arviot odotusten toteutumisesta vaihtelevat ajassa ja paikassa, ja erityisesti erot maiden välillä poliittisen luottamuksen tasossa ovat huomattavia, kuten Peter Söderlund osoittaa toisaalla tässä teoksessa.

Kuitenkin sekä julkisessa että akateemisessa keskustelussa on kasvavassa määrin alettu pohtia sitä, onko kansalaisten, valtion ja politiikan suhde trendinomaisesti muuttunut heikompaan, ja minkälaisia seurauksia muutoksella voisi olla länsimaisille edustuksellisille demokratioille. Empiirinen tutkimus ei tue varauksetta väitteitä luottamuksen laskusta, saati romahduksesta. Yhdysvaltaistutkija Russell J. Dalton (2004) on havainnut länsimaisten kansalaisten 1960-1980-lukujen aikana etäänntyneen puolueista ja suhtautuvan skeptisemmin sekä hallitsevia eliittejä että poliittisia instituutioita kohtaan. Daltonin aineiston rajallisuuden vuoksi on kuitenkin epäselvää, missä määrin aikaväli heijastaa muutosta aiempaan. Myöskään viime vuosikymmeniltä luottamuksen yleisestä rakenteellisesta vähenemisestä ei ole selkeää näyttöä (Norris 2011). Yleisesti ottaen poliittisen luottamuksen vaihtelua viime vuosikymmeninä voikin parhaiten kuvata toistuvina nousuina ja laskuina tasaisen alamäen sijaan (van der Meer, 2017).

Tässä luvussa tarkastelemme, mitä poliittisella luottamuksella tarkoitetaan, mitkä tekijät selittävät sen tasoa ja mikä on poliittisen luottamuksen suhde kriittiseen kansalaisuuteen. Pohdimme, miten poliittinen luottamus eroaa rinnakkaiskäsitteistään, kuten responsiivisuudesta ja tyytyväisyydestä demokratiaa kohtaan. Responsiivisuudella (engl. *responsiveness*) viitataan yksinkertaistettuna jonkinlaiseen pyrkimykseen edustajien ja edustettavien näkemysten yhdenmukaisuudesta politiikkakysymyksissä (Eulau ja Karps 1977; vrt. Miller ja Stokes 1963). Poliittisen luottamuksen tavoin sekä responsiivisuuden että tyytyväisyyden demokratiaa kohtaan voidaan ajatella olevan hyvinvoivan demokratian taustatekijöitä, tehostavan sen toimintaa ja pitävän yhteiskuntaa koossa. Ne toimivat puskurina taloudellisissa ja poliittisissa kriiseissä, mahdollistavat haastavina aikoina vaikeatkin poliittiset päätökset sekä parantavat niiden hyväksyttävyyttä (ks. esim. van der Meer ja Zmerli 2017). Toisaalta poliittisesta luottamuksesta puhuttaessa on otettava samalla kantaa myös epäluottamuksen ja epäilyn käsitteisiin. Epäluottamuksen ja epäilyn katsotaan olevan valveutuneiden ja kriittisen kansalaisten ominaisuuksia, jotka kehittävät demokratiaa ja pitävät päätöksentekijät varpaillaan. Kuitenkin pitkittynyt epäluottamus on uhka demokratialle ja voi johtaa epävakautteen ja legitimitiikkikriisiin (Easton 1965), kun yhteiskuntaa koossa pitävä liima pettää. Johtopäätöksissä pohdimmekin, onko poliittisen luottamuksen ja kriittisen kansalaisuuden välille löydettävissä tasapainoa.

1.2 Poliittinen luottamus ja rinnakkaiskäsitteet

Poliittisen luottamuksen käsite juontaa juurensa poliittisen tuen (engl. *political support*) käsitteestä. Poliittinen luottamus voidaan nähdä keskitason poliittisen tuen indikaattorina. Tällä tarkoitetaan poliittisen luottamuksen kohdistumista instituutioihin. Niihin kohdistuvissa asenteissa yhdistyvät toisaalta näkemykset koko poliittisesta järjestelmästä, ja toisaalta sen hetkistä poliittisista toimijoista ja heidän päätöksistään (Zmerli ym. 2007). Systemiteoreetikko David Eastonin (1965, 1975) mukaan poliittinen tuki voidaan jakaa spesifiin eli erityiseen ja diffuusiin eli yleistettyyn tukeen. Spesifi tuki viittaa tiettyjen poliittisten toimijoiden, instituutioiden, päätösten sekä niiden täytäntöönpanon arviointiin. Diffuusi tuki puolestaan kohdistuu laajemmin poliittiseen järjestelmään ja sen periaatteisiin ja on kansalaisen arviointia siitä, mitä toimija tai instituutio edustaa, ei niinkään mitä se päivänpolitiikassa tekee. Näin ollen diffuusin tuen tulisi olla verrattain vakaata, ja kannatella poliittista järjestelmää silloinkin, kun valtaapitävät eivät voi vastata kansalaisten odotuksiin. Diffuusi tuki toimii siten poliittisen järjestelmän kilpenä sitä kohtaan suuntautuvaa ajoittaista tyytymättömyyttä vastaan (Dalton 2006, 251; Weatherford 1992).

Spesifi tuki yhdistetään yleensä poliittisen luottamuksen (engl. *trust*) käsitteeseen, kun taas diffuusi tuki liittyy kiinteämmin yleisen luottamususkon tai varmuuden käsitteeseen (engl. *confidence*) (Norris 2011, 19). Tätä ajatusta seuraamalla päästään helpoimmin

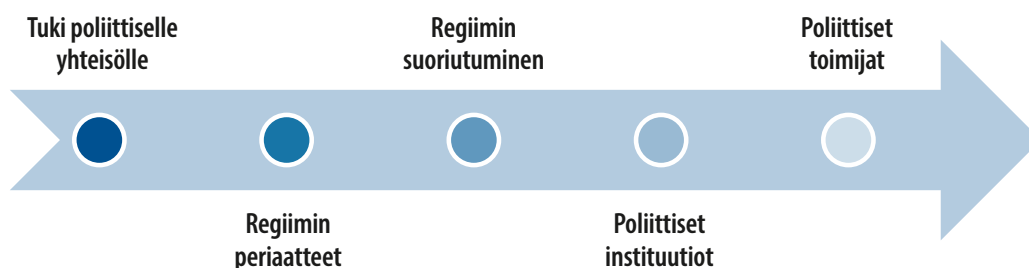
poliittisen luottamuksen hienojakoisempaan määrittelyyn ja sen osa-alueisiin. Kansalaiset voivat luottaa poliittisen järjestelmän toimijoihin ja instituutioihin eri syistä ja painottaa arvioissaan niiden eri puolia. On esitetty, että luottamus koostuu kohteen kompetenssista (engl. *competence*), sitoutumisesta (engl. *commitment*), ja ennustettavuudesta (engl. *predictability*). Kompetenssilla tarkoitetaan, että luottamuksen kohde toimii joko kansalaisen odotusten tai hänen intressiensä mukaisesti. Sitoutuminen voi puolestaan perustua joko välittämiseen (engl. *care*) tai vastuullisuuteen (engl. *accountability*). Ensimmäisessä päätöksentekijää motivoivat yhteiset tavoitteet, jälkimmäisessä kansalaisten rankaisuvalta, eli mahdollinen kannatuksen pois vetäminen vaaleissa, mikäli politiikan tuotokset eivät vastaa heidän odotuksiaan. Ennustettavuuden osalta kansalainen arvioi päätöksentekijöiden ja instituutioiden menneen ja nykyisen toiminnan johdonmukaisuutta (Kasperson ym. 1992; van der Meer 2010).

Spesifin ja diffuusin tuen pitäminen erillään on kuitenkin sekä teoreettisesti että empiirisesti haastavaa, ja se on vaikeuttanut poliittisen luottamuksen tarkempaa mittaamista. Kansalaisten näkemys valtaapitävistä toimijoista ja heidän päätöksistään voi tuskin olla heijastumatta kansalaisten arvioon heidän edustamistaan poliittista instituutioista. Kansalaiset tarvitsevat jonkinlaisen konkreettisemmän arvioinnin kohteen instituution luotettavuutta pohtiessaan. Tämä kohde voi vaihdella hyvin paljon sekä ajassa että paikassa, kuin myös sen suhteen mihin instituutioon kansalainen kiinnittää eniten huomiota (Hibbing ja Theiss-Morse 2001; Marien 2017). Pelkästään diffuusia tukea arvioivan mittarin luominen onkin osoittautunut vaikeaksi (Iyengar 1980, 249). Toisaalta ilmiöt eivät olekaan toisistaan puhtaasti erillisiä. Pitkään jatkunut spesifin tuen puute voi johtaa diffuusin tuen murenemiseen, mikä puolestaan voi lopulta ajaa järjestelmän legitimitettkriisiin (esim. Bowler ja Karp 2004). Lisäksi molemmilla on vaikutusta poliittiseen osallistumiseen. Hallituspuolueiden vastainen äänestäminen ilmentää selvimmin spesifin tuen puutetta. Kaksipuoluejärjestelmissä tuen puute kanavoituu näkyvämmiin, kun taas koalitiollahituksiin perustuvissa monipuoluejärjestelmissä tyytymättömyyttä on vaikeampi kohdentaa (Hooghe ym. 2011). Erityisesti monipuoluejärjestelmissä tuen puute voi ilmetä poliittisen eliitin vastaisena äänestämisenä. Tämän katsotaan tarkoittavan useimmiten sellaisen protestipuolueiden äänestämistä, jotka kritisoivat valtaapitäviä poliitikkoja ja demokratian toimivuutta, kannattavat suoran demokratian muotoja ja asettavat kansan ja poliittisen eliitin vastakkain (Schedler 1996). Myös äänestämättä jättäminen voi olla kritiikkiä poliittista järjestelmää kohtaan ja ilmentää poliittisen tuen puutetta. On kuitenkin epäselvää, tarkoittaako tämä diffuusin tuen murenemistä, missä määrin se on kansalaisten kritiikkiä järjestelmän epäresponsiivisuutta ja tehottomuutta kohtaan ja kuinka paljon taustalla vaikuttavat muut, poliittiseen tukeen kokonaan liittymättömät syyt.

On myös todennäköistä, että spesifin tuen muutokset aiheuttavat juuri aaltomaiset heilahtelut poliittisessa luottamuksessa, ja näillä heilahteluilla on hyvin vähän merkitystä demokraattisen järjestelmän toiminnan kannalta (vrt. Kim Strandbergin vertaus sängyllä

pomppivista lapsista tässä teoksessa). Sen sijaan diffuusin tuen puute johtaisi pitkällä aikavälillä luottamuksen trendinomaiseen laskuun. Toisaalta on hyvin vaikea määritellä sitä, mitkä ovat terveen demokraattisen poliittisen järjestelmän välttämättömät ja riittävät ehdot ja kuinka paljon, mihin kohdennettua ja millaista tukea se tarvitsee toimiakseen tehokkaasti ja kansalaisten luottamuksen arvoisesti. Esimerkiksi Matti Wiberg (1986) on argumentoinut, että heikko luottamus poliittisen järjestelmän toimijoihin ei vielä vaaranna demokratiaa, eikä edes responsiivisuuden puute, kunhan järjestelmän tuotokset eli poliittiset päätökset ovat hyväksyttäviä. Näkemys nojaa vahvasti seurauseettisiin demokrateorioihin, joissa on tärkeintä, että järjestelmä tuottaa toivotun laisia lopputuloksia ja kollektiivisia päätöksiä, ja demokralialla on lähinnä instrumentaalinen arvo. Vastaavasti proseduralistisissa demokrateorioissa painoarvoa saa myös itse päätöksentekokäytännöt (Beitz 1989). Tähän tematiikkaan nojautuen Åsa von Schoultz tarkastelee myöhemmin tässä teoksessa erilaisia tapoja järjestää demokraattinen päätöksenteko.

Myös Pippa Norrisin (1999) poliittisen tuen luokittelu antaa viitteitä siitä, milloin sen puute on demokraattiselle järjestelmälle kaikkein kriittisintä (Kuvio 1). Vaikka Norrisin ajatukset pääosin seurailevatkin Eastonin näkemyksiä diffuusista ja spesifistä tuesta, luokittelut eroavat myös merkittävästi toisistaan. Easton ei erittele poliittisia instituutioita ja toimijoita niiden nauttiman tuen mukaisesti, vaan samat toimijat ja instituutiot voivat olla sekä spesifin että diffuusin tuen kohteena (esim. Bellucci ja Memoli 2012; Torcal ja Montero 2006). Norris sen sijaan erittelee poliittisen järjestelmän osa-alueet toisistaan sen mukaan, millaista tukea niihin kohdistuu. Kaikkein spesifeintä tukea nauttivat poliittiset toimijat, ja tämä tuki on myös helpoimmin pois vedettävissä. Toisessa ääripäässä on poliittinen yhteisö, johon kohdistuva tuki on yhdessä demokraattisen regimin periaatteiden ja regimin suoriutumisen kanssa kaikkein diffuuseinta. Tuki poliittisille instituutioille sijoittuu näiden ääripäiden väliin, mutta kuitenkin spesifimmän tuen puolelle.

Kuvio 1. Poliittisen tuen viisi tasoa. Lähde: Norris 1999.

Norrisin ajatus regiimin suoriutumisen tuesta lähenee responsiivisuuden käsitettä. Responsiivisuus on poliittiselle luottamukselle keskeistä siksi, että vaikka päätökset eivät olisi aina kansalaisen kannalta mieluisia, järjestelmä kuitenkin mahdollistaa näkemysten esiin tuomisen ja mahdollisuuden vaikuttaa poliittisiin prosesseihin. Responsiivisuuden ohella poliittista luottamusta sivuava käsite onkin ulkoinen kansalaispätevyys, eli kansalaisen arvio siitä, missä määrin yksilö ja kansalaiset voivat vaikuttaa poliittisiin prosesseihin ja otavatko hallintoinstituutiot heidän näkemyksensä huomioon (Miller ja Listhaug 1990, 358). Responsiivisuus ja ulkoinen kansalaispätevyys voidaan nähdä pitkälti toistensa synonyymeina tai ainakin sukulaiskäsitteinä. Peter Esaiasson ym. (2015) väittävät kuitenkin, että siinä missä ulkoinen kansalaispätevyys kuvaa yleistettyjä ja jopa tunnelatautuneita uskomuksia poliittisesta järjestelmästä, responsiivisuus liittyy tarkempiin arvioihin tiettyjen poliittisten toimijoiden toiminnasta.

Tyytyväisyyttä demokratian toimivuuteen on joskus tarjottu poliittisen luottamuksen mittariksi. Vaikka niillä on paljon yhteistä teoreettista pohjaa, molemmat ovat käsitteinä vähintäänkin yhtä ongelmallisia. Kuten poliittinen luottamus, tyytyväisyys demokratiaan voi viitata valtaapitäviin poliitikkoihin, poliittiseen järjestelmään tai poliittiseen prosessiin. Se voi myös sisältää vertailuasetelman jonkinlaiseen standardiin siitä, miten demokratian tulisi toimia (Canache ym. 2001) tai jopa jonkinlaiseen demokratian oppikirjamalliin, jota on vielä vaikeampi määritellä. Joskus sitä on tarjottu myös diffuusin tuen mittariksi ilmentämään yleistettyä asennetta poliittista järjestelmää kohtaan (esim. Fuchs ym. 1995). Puhuttaessa tyytyväisyydestä demokratiaan onkin keskeistä erottaa tyytyväisyys regiimin periaatteisiin, tyytyväisyys regiimin suoriutumiseen, eli kykyyn tuottaa yhteiskuntaa eteenpäin vieviä päätöksiä ja tuotoksia ja käsitellä tärkeitä asioita (Linde ja Ekman 2003), sekä tyytyväisyys sen toimintatapoihin (regiimin prosessit).

Näistä kolmesta näkökulmasta riippuen tyytyväisyys demokratiaan voi vaihdella poliittisen luottamuksen tavoin. Vaikka joidenkin tutkimusten mukaan vakiintuneissa demokratioissa asenteet demokraattisia instituutioita kohtaan ovat melko vakaita (Duch ja Palmer 2006; Weatherford 1984), toisten mukaan ne aaltoilevat riippuen poliittisista järjestelmistä, sen tuotoksista ja valtaapitävistä poliitikoista (Anderson ja Quillory 1997; Waldron-Moore 1999). Empiirisesti onkin osoitettu, että tyytyväisyys demokratiaan korreloi vahvasti niiden mittareiden kanssa, joilla kansalainen arvioi tyytyväisyyttään talouteen ja hallitukseen. Poliittinen järjestelmä saatetaan kokea monimutkaiseksi, ja kansalaisten on helpompi arvioida koko demokraattista poliittista järjestelmää kokonaisuudessaan yksittäisten poliittisten toimijoiden ja instituutioiden sijaan (Weatherford 1987). Heille voi olla helpompi arvioida myös demokraattista prosessia, eli missä määrin demokratian normit kohtaavat todellisen politiikan teon toimintatavat (Thomassen 1995) eli kuinka responsiivisia ne ovat. Toisaalta tyytymättömyys demokratian prosesseja kohtaan ei välttämättä haasta demokratian asemaa regiiminä, sillä se vaatisi vaihtoehtoisen uskottavan järjestelmän pystyttämistä ja tukemista (Fuchs ym. 1995).

Koska poliittisen luottamuksen rinnalla kulkee käsitteitä, jotka mittaavat lähes samaa asiaa hieman eri näkökulmista, sillä miten ja millaisilla mittareilla luottamusta arvioidaan kyselytutkimuksissa on olennainen rooli. Ensinnäkin pääosa poliittisia asenteita kartoittavista kyselytutkimuksista on toistaiseksi vielä poikkileikkausaineistoja, joissa kausaalisuhteiden määrittely on ongelmallista. Ainoastaan paneeliaineistolla päästäisiin luotettavasti kiinni mekanismeihin, jotka ajan mittaan johtavat poliittisen luottamuksen vaihteluun (ks. esim. Haugsgjerd 2018). Toiseksi poliittisen luottamuksen mittareiden validiteettia voi kyseenalaistaa, vaikka toki niiden yhdenmukaisuus eri kyselytutkimuksissa mahdollistaa vertailtavuuden. Esimerkiksi Suomen eduskuntavaalitutkimuksissa (Borg ja Grönlund 2011; Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2015) ja kansainvälisissä kyselytutkimuksissa (esim. European Social Survey) sovelletaan standardia mittaria: ”Missä määrin luotatte tai ette luota seuraaviin tahoihin?”, jota seuraa luettelo poliittisista toimijoista ja instituutioista. Vastaajan on sijoitettava itsensä kunkin instituution tai toimijan kohdalla jatkumolle ”en luota lainkaan – luotan täysin”. Justin Fisher ym. (2010) kritisoivat tätä poliittisen luottamuksen perinteistä mittaria sen yksiuolotteisuudesta ja väittävät, että sekä teoreettisesti että empiirisesti luottamus voidaan jakaa kolmeen muotoon: 1) *strategiseen luottamukseen*, jossa toimijan luotettavuus (engl. trustworthiness) perustuu kansalaisen arvioon siitä, kuinka todennäköisesti toimija voi vahingoittaa hänen intressejään, 2) *moraaliseen luottamukseen*, jossa toimijaa sitoo luotettavuuden periaate moraalisenä velvollisuutena kanssaihmiä kohtaan, ja 3) *deliberatiiviseen luottamukseen*, jossa demokraattiset ja keskustelevat prosessit takaavat päätöksentekijöiden toiminnan luotettavuuden. Tutkijoiden johtopäätös on, että nämä luottamuksen muodot vaihtelevat instituutiosta riippuen. Marc Hooghe (2011) puolestaan toistamalla Fisherin ym. (2010) analyysin osoittaa, että todellisuudessa poliittinen luottamus on yksiuolotteinen käsite ja eri instituutioihin kohdistuvat mittarit korreloivat merkittävästi keskenään. Yksi selitys tälle voi olla kansalaisten heikko poliittinen tietämys, mikä johtaa siihen, että poliittisen järjestelmän luottamuksen arviointi kokonaisuudessaan perustuu mediassa kaikkein näkyvimpään toimijaan tai instituutioon (esim. pääministeri, presidentti). Toinen uskottavampi selitys on, että kansalaiset todella katsovat eri instituutioiden luotettavuuden olevan osin päällekkäistä, mikä johtuu pääosin yhteisestä poliittisesta kulttuurista toimijoiden luotettavuuden määrittäjänä.

1.3 Mikä selittää poliittista luottamusta ja sen vaihtelua?

Poliittinen luottamus määritellään kansalaisen arviona instituutioiden, poliitikkojen ja puolueiden toiminnasta suhteessa omiin normatiivisiin odotuksiin. Kuitenkin normatiiviset odotukset voivat vaihdella merkittävästi. Erityisesti poliittisen luottamuksen globaali vertailu on vaikeaa, sillä kansalaisen ilmaisema poliittinen luottamus merkitsee eri asioita hallintojärjestelmän perinteistä ja toiminnasta riippuen. Tätä taustaa vastaan ei olekaan yllättävää, että globaali vertailu poliittisesta luottamuksesta eri mantereilla tehtävillä

Luottamusmittauksilla osoittaa poliittisen luottamuksen olevan yleisesti korkeinta maissa, joita ei lasketa liberaalidemokratioiksi, kuten Uzbekistanissa, Kiinassa, Azerbaidzhanissa, Qatarissa, Singaporessa ja Malesiassa (van der Meer 2017). Korkeaa poliittista luottamusta illiberaaleissa valtioissa voivat selittää kansalaisten vaatimattomammat odotukset politiikka kohtaan verrattuna vakiintuneisiin liberaalidemokratioihin. Kansalaiset saattavat myös vältellä hallituksen ja valtion instituutioiden arvostelua, tai tuen osoitus saattaa perustua kasvatuksen kautta syntyneeseen lojaaliuuden tunteeseen regiimiä kohtaan (Welzel ja Dalton 2015).

Samanlaiset regimit, joissa odotusarvo on yhteneväisempi, tuottavat sen sijaan paremman vertailuasetelman poliittisen luottamuksen tasolle ja vaihteluille. Liberaalidemokratioiden vertailussa maiden välillä on havaittu merkittäviä eroja. Pitkät demokratiaperinteet ja vähäisen korruption omaavissa Pohjoismaissa poliittinen luottamus on järjestään korkeinta (Rothstein 2010). Entisissä Keski- ja Itä-Euroopan kommunistissa maissa, joiden demokratiat ovat nuorempia ja joissa korruptio on vielä verraten yleistä, luottamus on alhaisinta. Keski- ja Itä-Euroopan entiset kommunistiset maat muodostavat itse asiassa poikkeuksen viime vuosikymmenten poliittisen luottamuksen globaalissa trendissä. Keski- ja Itä-Euroopassa poliittinen luottamus laski tasaisen hiljaisesti 1990-2000-luvuilla (van der Meer 2017). Tätä laskua selittää kuitenkin Neuvostoliiton romahduksen aikana nousnut hurmos muutoksesta ja demokratiasta, joka sittemmin on tasaantunut käytännön ongelmien ilmetessä matkalla autoritäärisestä järjestelmästä demokratiaan (Mishler ja Rose 1997). Sittemmin myös entisten kommunististen maiden poliittisen luottamuksen lasku Euroopassa on tasaantunut.

Poliittisen luottamuksen vaihtelua on selitetty lukemattomilla tekijöillä, joille yhteistä on korkeintaan osittainen selitysvaivo. Yksinkertaistettuna tekijät hahmottuvat poliittista järjestelmää kohtaan asetetuilla odotuksilla ja toisaalta sen kyvyillä tuottaa tulosta. Tässä ns. demokratian markkinaehtoisessa mallissa kansalaisten ja muiden toimijoiden odotukset toimivat *kysyntänä* poliittista järjestelmää kohtaan, joihin pyritään vastaamaan järjestelmän tuotoksilla eli *tarjonnalla* (Norris 2011, 8). Kysynnän ylittäessä tarjonnan voidaan järjestelmätasolla puhua demokratiavajeesta ja vastaavasti yksilötasolla luottamusvajeesta. Kysynnän ylittävä tarjonta sen sijaan on huomattavasti epätavallisempaa ja esiintyykin lähinnä vastikään demokratisoituneissa maissa. Demokratian kysynnän ja tarjonnan muotoutumista voidaan puolestaan selittää kulttuurisilla ja institutionaalisilla teorioilla.

1.3.1 Kulttuuriset teorit

Kulttuuristen teorioiden mukaan poliittinen luottamus muotoutuu jo varhain lapsuudessa, ja se on yksilön elämänkaareissa myös kohtalaisen vakaata. Luottamuksen kehittymiseen vaikuttavat erityisesti poliittinen sosialisatio ja se missä määrin yksilö luottaa ihmisiin yleensä (ks. esim. Mishler ja Rose 2001). Kasvatuksen ohella kansalaisten odotukset

demokratiaa kohtaan muotoutuvat myös yhteiskunnallisen kehityksen myötä, osin sukupolvikokemuksena. Kulttuurisiin teorioihin lukeutuvan modernisaatioteorian mukaan yhteiskunnan instituutioiden kehittyminen ja sitä kautta vahvistuva talouskasvu tarjoavat edellytykset hyvinvoinnille, joka vuorostaan näkyy kansalaisten arvojen siirtymänä materialistisista jälkimaterialistisiin arvoihin (Inglehart 1997). Toisin sanoen varmistuttuaan leivästä kansalaiset toivovat vapautta, tasa-arvoa ja vaikuttamismahdollisuuksia. Hyvinvointivaltiossa kasvaneet sukupolvet asettavat siten demokratialle enemmän odotuksia kuin materialistisen puutteen aikana eläneet vanhemmat sukupolvet, jolloin voidaan olettaa demokratian kysynnän lisääntyvän sukupolvisiirtymän mukana (Inglehart 1997; Norris 2011). Postmaterialististen arvojen nousu näkyy ennen kaikkea responsiivisuuden vaatimuksena (Eulau ja Karps 1977; vrt. Miller ja Stokes 1963). Mikäli kansalainen kokee järjestelmän olevan responsiivinen, se myös lisää hänen poliittista luottamustaan. Responsiivisuuden ohella kansalaisten poliittiseen luottamukseen saattaa vaikuttaa myös heidän subjektiivinen eli sisäinen kansalaispätevyytensä. Sisäisellä kansalaispätevyydellä viitataan kansalaisen arvioon hänen omista edellytyksistään ymmärtää politiikkaa ja yhteiskunnallisia asioita (Kestilä-Kekkonen 2015). Heikko sisäinen kansalaispätevyys vaikuttaa ennen kaikkea luottamuksen laatuun, jonka tulisi ideaalilanteessa perustua kansalaisten kriittiseen arvioon poliittisesta järjestelmästä.

Kiinnostavan lisän sosialisointiin tai kasvatukseen ja ympäristön vaikutuksen merkityksestä poliittiselle luottamukselle tarjoaa maahanmuuttajien poliittisen luottamuksen tutkimus (ks. Josefina Sipisen artikkeli tässä teoksessa). Maahanmuuttajat tuovat tutkimusten mukaan mukanaan odotukset poliittista järjestelmää kohtaan ja siten korruptoituneemista maista vähemmän korruptoituneisiin maihin muuttavat antavat korkeamman arvosanan järjestelmästä kantaväestöön nähden, mistä seuraa myös korkeampi poliittinen luottamus (Adman ja Strömblad 2015). Vastaavaa on tutkittu myös käänteisestä asetelmasta. Stefan Dahlberg ja Jonas Linde (2018) osoittavat, että ruotsalaisten luottamus poliittiseen järjestelmään on keskimäärin heikompaa kantaväestöön nähden, mikäli he asuvat maissa, joissa instituutioiden laatu on heikempi, vaikkakin tämä ero pienenee uudelleensosialisointiprosessien vaikutuksesta. Kuitenkin vaikuttaa siltä, että kokemus instituutioiden toiminnasta vaikuttaa heidän poliittisen luottamuksensa tasoon enemmän kuin nuoruuden kokemukset ja sosialisointi.

Kulttuurisiin selityksiin lasketaan myös teoria sosiaalisen pääoman merkityksestä poliittiselle luottamukselle. Sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan useimmiten paitsi yksilön sosiaalista luottamusta eli luottamusta toisiin ihmisiin, myös hänen sosiaalisten verkostojensa, kuten yhdistysosallistumisen laajuutta (esim. Catterberg ja Moreno 2005; Grönlund ja Setälä 2007; Söderlund ja Kestilä-Kekkonen 2009; ks. Levi ja Stoker 2001; Newton ja Norris 2000). Sosiaalinen pääoma kuvaa siten luottamusta toisiin kansalaisiin ja syntyy yhteisöissä vuorovaikutuksen myötä. Sosiaalisen pääoman tulisi vahvistaa jokaisen jäsenen toimintakykyä (Ilmonen 2000) sekä myös kansalaisten halukkuutta ja kykyä poliittiseen

osallistumiseen (Putnam 2000). Tätä tematiikkaa pohtii tarkemmin Maria Bäck tämän teoksen viidennessä luvussa.

Yleisesti ottaen sosiodemografiset tekijät ovat olleet verrattain heikkoja ennustamaan poliittisen luottamuksen tasoa. Esimerkiksi iällä ja sukupuolella on vain hyvin vähän selitysvoimaa, vaikka teoreettisesti voitaisiinkin ajatella nuorempien sukupolvien olevan suvaitsevaisempia erilaisuutta kohtaan ja tukevan siksi voimakkaammin demokratian periaatteita ja demokraattisia instituutioita (Catterberg ja Moreno 2005). Onkin todettu, että erityisesti nuorempien kohorttien kriittinen katsanto poliittisia päätöksentekijöitä kohtaan on ollut erityisen positiivinen demokratian kehityskulku (Hooghe ja Zmerli 2011). Sen sijaan erimerkiksi korkeamman tulotason on havaittu lisäävän luottamusta toisiin ihmisiin (Inglehart 1999) millä voi olla heijastevaikutuksia myös poliittiseen luottamukseen.

Koulutuksen vaikutus poliittiseen luottamukseen sen sijaan on kaksijakoinen. Koulutus lisää odotuksia demokratiaa kohtaan (Norris, 2011). Epäsuorasti koulutustason nousu johtaa siten yleensä myös demokratiavajeen kasvuun poliittisen järjestelmän ollessa joko kykenemätön vastaamaan odotuksiin tai ainakin jälkijättöisen responsiivisuuden myötä. Onkin havaittu, että korkeampi koulutus lisää kykyä suhtautua kriittisesti poliittiseen järjestelmään (Listhaug 1995), eli toisin kuin poliittisen osallistumisen suhteen, koulutuksen yhteys poliittiseen luottamukseen ei ole suoraviivainen (ks. myös Lahtisen, Wassin ja Hiilamon luku 8 tässä teoksessa).

Toisaalta poliittinen luottamus on pitkälti sidoksissa poliittisen kiinnittymisen tasoon. Näistä tekijöistä esimerkiksi poliittinen kiinnostuneisuus on merkittävästi yhteydessä poliittiseen luottamukseen (Anderson ja LoTempio 2002; Bäck ja Kestilä 2009; Grönlund ja Setälä 2007), sillä ihmisillä on taipumus nähdä kiinnostuksensa kohteet erityisen hyvässä valossa (Catterberg ja Moreno 2005). Samoin on puoluesamaistumisen kohdalla (Banducci ym. 1999; Bowler ja Karp 2008; Söderlund ja Kestilä-Kekkonen 2009). Mikäli kansalainen koee puolueen edustavan hänen arvojaan, hän myös kiinnittyy tiiviimmin poliittiseen järjestelmään ja luottaa siihen enemmän (Miller ja Listhaug 1990; Schmitt ja Holmberg 1995).

1.3.2 Institutionaaliset teoriat

Poliittisen luottamuksen tutkimusta on hallinnut jo jonkin aikaa poliittisen järjestelmän suoriutumiseen liittyvät teoriat: kansalaisten luottamuksen vaihtelut ovat pitkälti sidoksissa yhteiskunnalliseen tilanteeseen (Hetherington 1998; Mishler ja Rose 2001) ja jokapäiväiset kokemukset poliittisista instituutioista vaikuttavat kansalaisen luottamukseen merkittävästi enemmän kuin hänen persoonansa ja sosiodemografiset piirteensä (Levi ja Stoker 2000).

Erityisesti poliittisten instituutioiden taloudellisen suoriutumisen on havaittu merkittävästi vaikuttavan poliittisen luottamuksen heilahteluihin (Anderson ja LoTempio 2002; Bاندucci ym. 1999; Borre 2000; Bowler ja Karp 2004; Levi ja Stoker 2000; Mishler ja Rose 2001). Vaikka instituutioiden suoriutuminen myös muilla politiikkalohkoilla, kuten terveys- ja koulutuspolitiikassa, vaikuttaa kansalaisen käsitykseen poliittisen järjestelmän toimivuudesta, talouspolitiikkaa on pidetty poliittisen luottamuksen kannalta kaikkein tärkeimpänä tekijänä, eivätkä poikkileikkausaineistoilla tehdyt tutkimukset ole löytäneet merkittävää korrelaatiota esimerkiksi hyvinvointivaltion suoriutumisen ja poliittisen luottamuksen väliltä (Kestilä-Kekkonen ja Söderlund 2016; Lühiste 2017; ks. Kumlin 2011). Kuitenkin Atle Haugsgjerdin ja Staffan Kumlinin (2018) tuore paneeliaineistoon perustuva analyysi osoittaa, että vaikka hallituksen yleinen suoriutuminen vaikuttaa poliittisen luottamuksen tasoon, sosiaaliturva vaikuttaa siihen merkittävästi enemmän. Lisäksi poliittisella luottamuksella ja hallituksen suoriutumisella vaikuttaisi olevan toisiaan vahvistava suhde: heikko suoriutuminen heikentää myös poliittista luottamusta, mutta myös heikentynyt luottamus saa kansalaiset arvioimaan hallituksen toimintaa negatiivisemmin. Toistaiseksi nämä löydökset perustuvat vain Norjaa koskevaan aineistoon, vaikka ne heijastelevat todennäköisesti yleisempiäkin mekanismeja.

Taloudelle annettu painoarvo kansalaisten arvioissa heijastuu myös vahvemmin poliittiseen luottamukseen enemmistövaalijärjestelmissä kuin suhteellisissa järjestelmissä. Empiirinen tutkimus ei kuitenkaan ole pystynyt osoittamaan toisen järjestelmän olevan yleisesti suotuisampi poliittiselle luottamukselle kuin toisen (van der Meer 2017). Sen sijaan puoluekannan yhteys instituutioiden suoriutumiseen ja sitä kautta poliittiseen luottamukseen on suoraviivaisempi. On osoitettu, että vaaleissa voittaneiden puolueiden kannattajat ovat keskimäärin tyytyväisempiä poliittiseen järjestelmään kuin oppositiopuolueita kannattaneet (Norris 2011), vaikka heidän tyytyväisyytensä ennen vaaleja olisi analyyseissa kontrolloitu (Blais ja Gélinau 2007). Toinen merkittävä poliittiseen luottamukseen vaikuttava tekijä on skandaalit (Levi ja Stoker 2000; Pharr ja Putnam 2000), joita Kim Strandberg käsittelee tarkemmin tämän teoksen luvussa 3.

Kuten Bo Rothstein (2003) on osoittanut, luotettavat poliittiset instituutiot ja virkamiehet lisäävät sosiaalista luottamusta. Esimerkiksi korruptoituneessa järjestelmässä kansalaisten on vaikea yleistää luottamustaan tuntemattomiin ihmisiin ja heidän sosiaalisen luottamuksensa taso jää alhaiseksi. Puhtaan suoriutumisen lisäksi kansalaisten poliittiseen luottamukseen vaikuttaakin instituutioiden näkökulmasta se, kuinka oikeudenmukaisiksi kansalaiset arvioivat politiikan prosessit, kuinka hyödyllisinä kansalaiset kokevat politiikkatoimet tai politiikan tuotokset ja kuinka oikeutettuina kansalaiset pitävät poliittisen järjestelmän instituutioita. Kansalaisten kokema oikeudenmukainen vaalitoimitus ja moitteeton hallitustyöskentely esimerkiksi lisäävät kansalaisten tyytyväisyyttä politiikan prosesseihin, kun taas vaalipäselvyydet ja korruptio heikentävät tyytyväisyyttä. Toimivat ja tehokkaat hyvinvointipalvelut tai sosiaaliturva puolestaan lisäävät kansalaisten tyytyväisyyttä politiikan

tuotoksiin ja vastaavasti heikko palvelu tai sosiaaliturva vähentävät tyytyväisyyttä. Tasavertainen ja avoin oikeuslaitos puolestaan lisää kansalaisten tyytyväisyyttä instituutioita kohtaan ja toisia suosiva tai sulkeutunut oikeuslaitos heikentää sitä. On kuitenkin todettu, että poliittisen prosessin oikeudenmukaisuuden merkitys luottamukselle on ehdollinen kansalaisen koulutustasoon nähden. Korkeammin koulutetut kansalaiset menettävät enemmän luottamusta kohdatessaan korruptiota kuin matalammin koulutetut (Hakverdian ja Maine 2012). Korruptio on kuitenkin tästä huolimatta yleisesti vahvimpia poliittisen luottamuksen tasoa selittäviä tekijöitä (Uslaner 2016).

Kulttuuritekijöiden ja instituutioiden lisäksi medialla on sanottu olevan välittävä rooli demokratiassa poliittisen luottamuksen muodostumisessa. Kommunikaatioteoriaksi ristityn selitysmallin mukaan esimerkiksi kansalaisten mediankäytön ja uutisoinnin sävyn on arveltu vaikuttavan siihen, miten kansalaiset kokevat politiikan tuotosten vastaavan odotuksiaan (Norris 2011). Tutkimusten mukaan on kuitenkin epäselvää, missä määrin median välittävä rooli vaikuttaa poliittiseen luottamukseen (Norris 2011, 186).

1.4 Loppupäätelmät: luottamus, epäily ja demokratia

Tässä luvussa olemme keskustelleet poliittisen luottamuksen käsitteestä, käsitteen mittaamisesta ja luottamuksen tasoa selittävästä teorioista ja tekijöistä. Olemme pyrkineet käsittelemään aihetta ilman normatiivisia painotuksia. Normatiivinen oletus siitä, että mitä korkeampi luottamus on, sen parempi demokratialle (Almond ja Verba 1963; Dalton 2006) on kuitenkin yleinen. Yhteyttä ovat pitäneet yllä akateemiset tahot yhdistämällä poliittisen luottamuksen ”demokratian kriisiin” sekä mielipidevaikuttajat ja poliittiset tahot tarttuen aiheeseen ja puhumalla toimista luottamuksen palauttamiseksi (van der Meer 2017). Suomessa keskustan Juha Sipilä liittyi kansainvälisten verrokkien joukkoon kiitospuheellaan eduskunnalle tultuaan valituksi eduskunnan puhemieheksi eduskuntavaalien jälkeen 2015 sanomalla: *”Edellisten valtiopäivien viimeisten viikkojen tapahtumat eivät saa toistua. Vain me voimme palauttaa luottamuksen omilla toimillamme.”* (HS 28.4.2015). Julkisessa keskustelussa esitettyjä väitteitä poliittisen luottamuksen laskusta perustellaan usein laskeneella äänestysaktiivisuudella, puolueiden vähentyneellä jäsenmäärällä, puoluekentän pirstaloitumisella tai poliittisilla skandaaleilla hallinnossa tai siviilielämässä. Huoli poliittisen luottamuksen merkityksestä demokratialle on kuitenkin yleensä yliampuvaa ja kuten David Easton (1975) huomauttaa, poliittinen tyytymättömyys harvoin johtaa perustavaa laatua olevaan poliittiseen muutokseen.

Vaikka yhteys poliittisen luottamuksen ja demokratian käytäntöjen tai arkikäsitteiden välillä on ohut, on oletuksia poliittisen luottamuksen alamäestä esitetty jo pitkään. Yhteiskunnalliset rauhattomuudet, kuten Yhdysvaltain rotumellakat, Vietnamin sodan vastaiset

protestit Yhdysvalloissa ja Euroopassa sekä Pariisin opiskelijamellakat antoivat 1960-70-luvuilla aihetta pohtia, missä määrin kansalaiset luottavat vallitsevaan poliittiseen järjestelmään. Aikakautta on kansalaisyhteiskunnan liikehdinnän vuoksi kutsuttu liberaalidemokratian tai politiikan kriisin aikakaudeksi, johon on nähty päättyvän myös toisen maailmansodan jälkeen jälleenrakennuksen aikakautena vallinnut yhteiskunnallinen vakaus (Held 2006). Demokratian kriisistä ja ainakin implisiittisesti poliittisesta luottamuksesta on kuitenkin kannettu huolta liberaalidemokratioissa jo ennen julkisten mielipidekyselyjen keksimistä. Länsimaissa puhuttiin esimerkiksi demokratian kriisistä 1890-1920-luvuilla edustuksellisen demokratian käytäntöjen osoittaututtua riittämättömiksi ideaaleihin verrattuna teollistuneissa kansallisvaltioissa (Rosanvallon 2013). Huolen poliittisen luottamuksen murenemisesta ja puheen demokratian kriisistä voi siten sanoa toistuneen läpi liberaalidemokratian historian.

Kiinnostavaa on, että poliittisen luottamuksen vaihteluista ja demokratian kriisipuheesta huolimatta kansalaisten suhtautuminen demokratian ideaaleja kohtaan on kuitenkin pysynyt vankkumattomana (Dalton 2004). Itse asiassa selkein trendi viime vuosikymmeninä on yhteys vähäisen luottamuksen poliittisten instituutioiden ja korkean luottamuksen demokratian, järjestelmän ja periaatteen, välillä (van der Meer 2017). On perusteltua kysyä, missä määrin luottamus poliittisiin toimijoihin ja instituutioihin on toimivan edustuksellisen demokratian edellytys ja missä määrin luottamuksen vähäisyys kuvaa kansalaisten tervettä epäilyä julkisia vallanpitäjiä kohtaan.

Luottamuksen merkitystä demokratiassa voidaan tarkastella hallinto- ja demokratianäkökulmasta. Hallinnollisesti korkea poliittinen luottamus on toivottavaa, sillä se mahdollistaa päätöksenteon ja sujuvan toimeenpanon, kun kansalaiset ja muut yhteiskunnalliset tahot noudattavat määräyksiä ja lakeja mukisematta (Norris 2011). Julkinen keskustelu poliittisesta luottamuksesta pohjautuukin pitkälti hallintonäkökulmaan demokratianäkökulman jäädessä taka-alalle. Normatiivisesta demokratiateoreettisesta näkökulmasta valistuneen kansalaisen sen sijaan kuuluu tarkkailla poliittisia toimijoita ja instituutioita kyseenalaistaen epäselvyyksiä ja huonoja päätöksiä (Mishler ja Rose 1997). Epäilyn merkitystä liberaalidemokratian teoriassa kuvaa muun muassa sen kulmakivenä toimiva vallan instituutioinaalinen kolmijako, jolla pyritään järjestelmätasolla varmistamaan julkisen vallan kontrolli, perustuen epäilyyn julkista valtaa kohtaan. Näkökulma on saanut nostetta tutkijapiireissä viimeisen vuosikymmenen aikana ei vähiten Pierre Rosanvallonin kolmiosaisen *magnum opuksen* myötä, joka liberaaliin demokratiaperinteeseen nojaten tähdentää paitsi oikeuslaitosta niin myös sosiaalista mediaa epäilyn mahdollistavana kanavana (Rosanvallon 2008; 2013).

Epäilevä tai kriittinen kansalainen, joka arvioi politiikkaa sen omilla meriiteillä antamatta varauksetonta luottamustansa toimijoille ja toimille, voi toimia politiikan korjaavana mekanismina ja luoda painetta politiikan ja sen teon uudistumiseen (van der Meer 2017).

Snidermanin (1981) ajatuksia mukaillen Matti Wiberg (1986) väittää, että on erotettava käsitteellisesti järjestelmää tukevat (engl. *supportive*) kansalaiset siihen sitoutuneista (engl. *committed*) kansalaisista. Näistä ensimmäisten arvio poliittisesta järjestelmästä on kriittinen ja perustuu tietoisuuteen myös sen heikkouksista, kun taas jälkimmäisten tuki järjestelmälle on sokeaa, kritiikitöntä luottamusta, eikä heidän osoittamansa tuki ole hyödyksi demokratialle. Kriittisten äänenpainojen kanavoituminen järjestelmään vaatii kuitenkin sen responsiivisuutta. Vaikka kansalaisilla on mahdollisuus vaaleissa vaihtaa päätöksentekijät, kritiikin kanavoituminen järjestelmässä myös vaalien välillä parantaneekin demokraattisen päätöksenteon laatua (Kestilä-Kekkonen ja Söderlund 2014).

Toisaalta epäily sosiaalisen median aikakaudella voi kuitenkin johtaa myös populismiin, jos kansalaiset ja media keskittyvät herkeämättä poliitikkojen ja virkamiesten virheiden etsimiseen ja epäillessään virhettä nostavat aiheesta mekkalan sosiaalisessa mediassa (Rosanvallon 2008). Pahimmillaan populistinen epäily synnyttää huonon kierteen, kun julkiset toimijat karttavat riskipitoisia avauksia ja uudistuksia virheiden pelossa (Du Gay 2000). Julkisten instituutioiden rakentamista politiikkatoimien valmistelun ja toimeenpanon tarkastamiseksi ja arvioitavaksi onkin esitetty tärkeänä askeleena kohti kriittisen kansalaisen valjastamista demokratian rakentavaksi voimavaraksi (Rosanvallon 2013).

Vaikka poliittisen luottamuksen käsitekin on toisinaan rannaton, sen vastapuoli on sitä vielä merkittävästi enemmän. Luottamuksen, luottavaisuuden, tuen ja tyytyväisyyden puuttuminen voidaan nimetä epäluottamukseksi, kritiikiksi, skeptisyydeksi, epäilyksi tai tyytymättömyydeksi. Epäilyn merkityksen vuoksi käsitteiden tarkempi määrittely edistäisi liberaalidemokratian toimivuuden koherentimpaa ymmärrystä. Karkea erottelu on kuitenkin tehtävissä epäilyn ja kyynisyyden välillä, jossa jälkimmäisessä epäily saa patologisia piirteitä skeptisyytenä kaikkea kohtaan ilman harkittua arviota (Norris 2011). Käsitteistä on myös huomattavissa niiden liittyminen affektioon tai tunnetasoon eri tavoin, mikä itse asiassa vaikuttaisi olevan keskeinen komponentti luottamuksen ja epäilyn välittymisessä demokratiaan. Yhteyden huomasi Gabriel Almond ja Sidney Verba teoksessaan *Civic Culture* (1963), jonka ydinviestin Norris (2011, 59) kiteyttää siten, että demokratia vaarantuu yhtäältä ylitsevuotavan kunnioittavan, apaattisen ja demokratiasta irrottautuneen kansan, ja toisaalta liian kiihtyneen, pettyneen ja kiivaan kansan toimesta. Demokratian tulevaisuudesta keskusteltaessa olisi ensinnäkin aika päästä irti poliittisen luottamuksen suoraviivaisesta yhdistämisestä demokratian kriisiin ja toisekseen annettava painoarvoa epäilevälle kansalaiselle demokratian voimavarana.

English Summary

Political trust is increasingly claimed to be declining in the public debate. The claim is commonly based on reference to decreasing voter turnout in elections or miscellaneous political opinion polls. What makes popular claims about declining trust problematic, is the conceptual vagueness of political trust. In order to analytically examine political trust in contemporary democracies, we need to define political trust. Secondly, the levels of political trust ought to be systematically regarded, over time, to determine potential fluctuations. Last but not least, political trust needs to be considered from the perspective of normative democracy theory in order to evaluate the significance for the modern democratic governance of society.

This chapter dismembers political trust with a conceptual discussion distinguishing political trust from political support, political confidence, political responsiveness and satisfaction with democracy. By endorsing academically-established political support as the baseline for the definition, the remaining terms can be given meanings. Furthermore, we analyse the factors affecting political support by discussing cultural, institutional and communication theories of political support. The theoretical discussion is complemented with findings from global empirical research spanning decades. Lastly, we contemplate the normative assumption of the importance of political support in democracy by discussing its position in liberal democracy theory.

As a result, we have a clear definition of the ambiguous concept of political trust, demarcated in terms of support for the political system, accompanied by trust in politicians and confidence in institutions. We also know that political support tends to fluctuate over time, although support for democracy as an idea remains intact. Furthermore, liberal democracy, on the one hand, requires political support to function, while drawing upon well-founded criticism by sceptical citizens for renewal, on the other hand. The relation between political support and liberal democracy is therefore, to say the least, complex.

LÄHTEET

- Adman, Per & Strömblad, Per (2015) Political Trust as Modest Expectations. *Nordic Journal of Migration Research* 5:3, 107–116. <https://doi.org/10.1515/njmr-2015-0007>.
- Almond, Gabriel A. & Verba, Sidney (1963) *The Civic Culture*. Princeton: Princeton University Press.
- Anderson, Christopher J. & LoTempio, Andrew J. (2002) Winning, Losing and Political Trust in America. *British Journal of Political Science* 32:2, 335–351.
- Anderson, Christopher J. & Quillory, Christine A. (1997) Political Institutions and Satisfaction with Democracy: A Cross-National Analysis of Consensus and Majoritarian Systems. *The American Political Science Review* 91:1, 66–81.
- Banducci, Susan, Donovan, Todd & Karp, Jeffrey A. (1999) Proportional Representation and Attitudes about Politics: Results from New Zealand. *Electoral Studies* 18:4, 533–555.
- Beitz, Charles R. (1989) *Political Equality An Essay in Democratic Theory*. Princeton: Princeton University Press.
- Bellucci, Paolo & Memoli, Vincenzo (2012) The Determinants of Democracy Satisfaction in Europe. Teoksessa D. Sanders, P. Magalhães ja G. Tóka (toim.) *Citizens and the European Polity: Mass Attitudes Towards the European and National Politics*. Oxford: Oxford University Press.
- Blais, André & Gélinau, François (2007) Winning, Losing and Satisfaction with Democracy. *Political Studies* 55:2, 425–441.
- Borg, Sami & Grönlund, Kimmo (2011) *Eduskuntavaalitutkimus 2011* [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 3.0 (2018-08-27). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2653>.
- Borre, Ole (2000) Critical Issues and Political Alienation in Denmark. *Scandinavian Political Studies* 23:4, 285–309.
- Bowler, Shaun & Karp, Jeffrey S. (2004) Politicians, Scandals, and Trust in Government. *Political Behavior* 26:3, 271–287.
- Bäck, Maria & Kestilä, Elina (2008) Social Capital and Political Trust in Finland: An Individual-Level Assessment. *Scandinavian Political Studies* 30:4, 171–194.
- Canache, Damarys, Mondak, Jeffery E. & Seligson, Mitchell A. (2001) Meaning and Measurement in Cross-national Research on Satisfaction with Democracy. *Political Opinion Quarterly* 65:4, 506–528.
- Catterberg, Gabriela & Moreno, Alejandro (2005) The Individual Bases of Political Trust: Trends in New and Established Democracies. *International Journal of Public Opinion Research* 18:1, 31–48.
- Dahlberg, Stefan & Linde, Jonas (2018) Socialization or Experience? Institutional Trust and Satisfaction with Democracy among Emigrants in Different Institutional Settings. *The Journal of Politics* 80:4, 1389–1393.
- Dalton, Russell J. (2004) *Democratic Challenges, Democratic Choices: The Erosion of Political Support in Advanced Industrial Democracies*. Oxford: Oxford University Press.
- Dalton, Russell J. (2006) *Citizen Politics. Public Opinion and Political Parties in Advanced Industrial Democracies*. Washington DC: CQ Prob.
- Duch, Raymond M. & Palmer, Harvey D. (2002) Heterogeneous Perceptions of Economic Conditions in Cross-National Perspective. Teoksessa Han Dorussen ja Michael Taylor (toim.) *Economic Voting*. London: Routledge.
- Du Gay, Paul (2000) *In Praise of Bureaucracy: Weber, Organization, Ethics*. London: SAGE Publications.
- Easton, David (1965) *A System Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Easton, David (1975). Reassessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science* 5:4, 435–457.
- Esaiasson, Peter, Kölln, Ann-Kristin & Turper, Sedef (2015) External Efficacy and Perceived Responsiveness - Similar but Distinct Problems. *International Journal of Public Opinion Research* 27:3, 432–445.
- Eulau, Heinz & Karps, Paul D. (1977) The Puzzle of Representation: Specifying Components of Responsiveness. *Legislative Studies Quarterly* 2:3, 233–254.
- ESS: *European Social Survey Rounds 2-8 Data* (2004–2018). Norwegian Social Science Data Services, Norway – Data Archive and distributor of ESS data.
- Fisher, Justin, van Heerde, Jennifer & Tucker, Andrew (2010) Does One Trust Judgment Fit All? Linking Theory and Empirics. *British Journal of Politics and International Relations* 12:2, 161–188.
- Grönlund, Kimmo & Kestilä-Kekkonen, Elina (2015) *Eduskuntavaalitutkimus 2015* [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 2.0 (2018-07-24). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3067>.
- Grönlund, Kimmo & Setälä, Maija (2007). Political Trust, Satisfaction and Voter Turnout. *Comparative European Politics* 5:4, 400–422.
- Hakverdian, Armen & Maine, Quinton (2012) Institutional Trust, Education, and Corruption: A Micro-Macro Interactive Approach. *The Journal of Politics*, 74:3, 739–750.
- Haugsgjerd, Atle (2018) *Vicious Circle? Performance Dissatisfaction, Political Distrust and the Populist Response*. Oslo: University of Oslo.

- Haugsgjerd, Atle & Kumlin, Staffan (2018) *Downbound Spiral? Economic grievances, perceived social protection and political distrust*. Oslo: University of Oslo.
- Held, David (2006) *Models of Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Hetherington, Marc J. (1998) The Political Relevance of Political Trust. *American Political Science Review* 92:4, 791–808.
- Hibbing, John R. & Theiss-Morse, Elizabeth (1995) *Congress as Public Enemy: Public Attitudes Toward American Political Institutions*. New York: Cambridge University Press.
- Hooghe, Marc (2011) Why There is Basically Only One Form of Political Trust. *British Journal of Politics & International Relations* 13:2, 269–275.
- Hooghe Marc, Marien, Sofie & Pauwels, Teun (2011) Where Do Distrusting Voters Turn if There is No Viable Exit or Voice Option? The Impact of Political Trust on Electoral Behaviour in the Belgian Regional Elections of June 2009. *Government and Opposition* 46:2, 245–273.
- Helsingin Sanomat* (2015) Sipilä: Kansalaisten luottamus koetuksella. 28.4.2015. <https://www.hs.fi/politiikka/art-2000002819938.html> (haettu 17.1.2019).
- Ilmonen, Kaj (2000) *Sosiaalinen pääoma: käsite ja sen ongelmallisuus*. Teoksessa Kaj Ilmonen (toim.) *Sosiaalinen pääoma ja luottamus*. Jyväskylä: SoPhi Jyväskylän yliopisto.
- Inglehart, Ronald (1997) *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, Ronald (1999) Trust, Well-Being and Democracy. Teoksessa Mark E. Warren (toim.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Iyengar, Shanto (1980) Subjective Political Efficacy as a Measure of Diffuse Support. *Public Opinion Quarterly* 44:2, 249–256.
- Kasperson, Roger E., Golding, Dominic & Tuler, Seth (1992) Social Distrust as a Factor in Siting Hazardous Facilities and Communicating Risks. *Journal of Social Issues* 48:4, 161–187.
- Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2014) Total Faith is Blind Faith? - Political Trust, Satisfaction with Policy Outputs and System Responsiveness in Finland 2002-2013. Teoksessa Tapio Raunio ja Hannu Nurmi (toim.) *The Serious Game of Politics: Festschrift for Matti Wiberg*. Tampere: Finnish Political Science Association, 51–67.
- Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2016) Political Trust and Institutional Performance: Evidence from Finland 2004–2013. *Scandinavian Political Studies* 39:2, 138–160.
- Kumlin, Staffan (2011) Dissatisfied Democrats, Policy Feedback, and European Welfare States, 1976-2001. Teoksessa Sonja Zmerli ja Marc Hooghe (toim.) *Political Trust: Why Context Matters*. Colchester: ECPR Press, 168–180.
- Levi, Margaret & Stoker, Laura (2000) Political Trust and Trustworthiness. *Annual Review of Political Science* 3:1, 475–507.
- Linde, Jonas & Ekman, Joakim (2003) Satisfaction with Democracy: A Note on a Frequently Used Indicator in Comparative Politics. *European Journal of Political Research* 42:3, 391–408.
- Listhaug, Ola (1995) The Dynamics of Trust in Politicians. Teoksessa Hans-Dieter Klingemann ja Dieter Fuchs (toim.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Lühiste, Kadri (2014) Social Protection and Satisfaction with Democracy: A Multi-Level Analysis. *Political Studies* 62:4, 784–803.
- Marien, Sofie (2011) The Effect of Electoral Outcomes on Political Trust: A Multi-Level Analysis of 23 Countries. *Electoral Studies* 30:4, 712–726.
- Marien, Sofie (2017) The Measurement Equivalence of Political Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W.G. van der Meer (toim.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham Glos: Edward Elgar.
- Miller, Arthur H. (1974) Political Issues and Trust in Government: 1964–1970. *The American Political Science Review* 68:3, 951–972.
- Miller, Arthur H. & Listhaug, Ola (1990) Political Parties and Confidence in Government: A Comparison of Norway, Sweden and the United States. *British Journal of Political Science* 20:3, 357–386.
- Miller, Warren E. & Stokes, Donald E. (1963) Constituency Influence in Congress. *The American Political Science Review* 57:1, 45–56.
- Mishler, William & Rose, Richard (1997) Trust, Distrust and Skepticism: Popular Evaluations of Civil and Political Institutions in Post-Communist Societies. *The Journal of Politics* 59:2, 418–451.
- Mishler, William & Rose, Richard (2001) What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative Political Studies* 34:1, 30–62.
- Newton, Kenneth & Norris, Pippa (2000) Confidence in Public Institutions: Faith, Confidence or Performance? Teoksessa Susan Pharr ja Robert D. Putnam (toim.) *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton: Princeton University Press.
- Norris, Pippa (toim.) (1999) *Critical Citizens. Global Support for Democratic Governance*. New York: Oxford University Press.
- Norris, Pippa (2011) *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Pharr, Susan & Putnam, Robert D. (toim.) (2000) *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Rosanvallon, Pierre (2008) *Vastademokratia - politiikka epäluulon aikakaudella*. Tampere: Vastapaino.
- Rosanvallon, Pierre (2013) *Demokraattinen oikeutus*. Tampere: Vastapaino.
- Rothstein, Bo (2010) Den svenska statsförvaltningens omvandling från försumpning till legitimitet. Teoksessa Bo Rothstein (toim.) *Politik som organisation. Förvaltningspolitikens grundproblem*. Stockholm: SNS Förlag.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Schedler, Andreas (1996) Anti-Political-Establishment Parties. *Party Politics* 2:3, 291–312.
- Schmitt, Hermann & Holmberg, Sören (1995) Political Parties in Decline? Teoksessa Hans-Dieter Klingemann ja Dieter Fuchs (toim.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Sniderman, Paul M. (1981) *A Question of Loyalty*. Berkeley: University of California Press.
- Stokes, Donald E. (1962) Popular Evaluations of Government: An Empirical Assessment. Teoksessa Harlan Cleveland ja Harold D. Lasswell (toim.) *Ethics and Bigness: Scientific, Academic, Religious, Political, and Military*. New York: Harper and Brothers.
- Söderlund, Peter & Kestilä-Kekkonen, Elina (2009) Dark Side of Party Identification? An Empirical Study of Political Trust among Radical Right-Wing Voters. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 19:2, 159–181.
- Torcal, Mariano & Montero, José M. (2006) *Political Disaffection in Contemporary Democracies: Social Capital, Institutions, and Politics*. London: Routledge.
- Thomassen, Jacques (1995) Support for Democratic Values. Teoksessa Hans-Dieter Klingemann ja Dieter Fuchs (toim.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press, 323–353.
- Uslaner, Eric (2016) Corruption, Inequality, and Political Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W.G. van der Meer (toim.) *Handbook on Political Trust*. Chelton: Edward Elgar Publishing.
- van der Meer, Tom (2010) In What We Trust? A Multi-Level Study into Trust in Parliament as an Evaluation of State Characteristics. *International Review of Administrative Sciences* 76:3, 517–536.
- van der Meer, Tom W.G. (2017) *Political Trust and the "Crisis of Democracy"*. Oxford Research Encyclopedia of Politics. <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190228637.013.77>.
- van der Meer, Tom W.G. & Sonja Zmerli (2017) The Deeply Rooted Concern with Political Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W.G. van der Meer (toim.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham Edward Elgar Publishing, 1–15.
- Waldron-Moore, Pamela (1999) Eastern Europe at the Crossroads of Democratic Transition: Evaluating Support for Democratic Institutions, Satisfaction with Democratic Government and Consolidation of Democratic Regime. *Comparative Political Studies* 32:1, 32–62.
- Weatherford, M. Stephen (1984) Economic 'Stagflation' and Public Support for the Political System. *British Journal of Political Science* 14:2, 187–205.
- Weatherford, M. Stephen (1992) Measuring Political Legitimacy. *American Political Science Review* 86:1, 149–166.
- Welzel, Christian & Dalton, Russell J. (2015) From Allegiant to Assertive Citizens. Teoksessa Russell J. Dalton ja Christian Welzel (toim.) *The Civic Culture Transformed: From Allegiant to Assertive Citizens*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wiberg, Matti (1986) Wrong Persons Are Making Right Decisions without Hearing Us: Political Trust, Responsiveness of Politicians and Satisfaction with Governmental Policies. *Scandinavian Political Studies* 9:2, 141–156.
- Zmerli, Sonja, Newton, Ken, Montero, José R. (2007) Trust in People, Confidence in Political Institutions, and Satisfaction with Democracy. Teoksessa Jan W. van Deth, José R. Montero ja Anders Westholm (toim.) *Citizenship and Involvement in European Democracies: A Comparative Analysis*. London: Routledge, 35–65.
- Zmerli, Sonja & Newton, Ken (2008) Social Trust and Attitudes Towards Democracy. *Public Opinion Quarterly* 72:4, 706–724.

2 Poliittinen luottamus vertailevasta näkökulmasta

Peter Söderlund

2.1 Johdanto

Kuten tämän teoksen johdantoluvussa todetaan, kansalaisilla on odotuksia sitä kohtaan, kuinka poliittisten toimijoiden ja instituutioiden tulisi toimia. Poliittinen luottamus mittaa sitä, missä määrin nämä odotukset toteutuvat. Poliittinen luottamus on ennen kaikkea vertikaalinen luottamussuhde, jossa on kyse kansalaisten ylöspäin kohdistuvasta luottamuksesta, eli siitä, kuinka kansalaiset näkevät yhteiskunnan instituutiot, kuten eduskunnan, hallituksen, puolueet ja politiikan yleisesti (Zmerli ja Newton 2011). Tämän luvun tavoitteena on kuvata ja selittää eroja poliittisessa luottamuksessa Euroopan maiden välillä. Suomen näkökulmasta aihe on kiinnostava, koska poliittisen luottamuksen taso on ja on ollut korkea niin eurooppalaisessa kuin maailmanlaajuisessakin vertailussa. Analysoimalla keskeisiä tekijöitä, jotka selittävät eroavaisuuksia maiden välillä poliittisessa luottamuksessa, voimme samalla ymmärtää paremmin Suomen korkeaa poliittisen luottamuksen tasoa.

Aiempi tutkimus on osoittanut, että luottamus poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan vaihtelee suuresti eri maiden välillä. Lisäksi maiden väliset erot pysyvät yleensä suhteellisen muuttumattomina yli ajan siten, että samat maaryhmät löytyvät eri luottamusvertailujen huipulta, keskeltä tai pohjalta (Criado ja Herreros 2007; Dogan 2005; van der Meer 2010; Marien 2011). Tämä ei kuitenkaan tarkoita, ettei maissa tapahtuisi muutoksia ajan myötä. Tällaiset muutokset voivat merkitä asteittaista heikentymistä pidemmällä aikavälillä (Dalton 2004; Norris 1999; Pharr ja Putnam 2000) tai lyhyen aikavälin heilahtelua (Bovens ja Wille 2011; Norris 2011; van Erkel ja van der Meer 2016; ks. myös Strandbergin luku 3 tässä teoksessa) Paras esimerkki lyhyen aikavälin heilahtelusta on se, että poliittinen luottamus heikkeni useimmissa maissa sen jälkeen, kun maailmanlaajuinen talouskriisi alkoi 2007/2008. Sitä mukaa kun talous on elpynyt, myös poliittinen luottamus on elpynyt

useimmissa maissa. Maiden väliset suhteelliset erot poliittisessa luottamuksessa kuitenkin yleisesti ottaen säilyvät heilahteluista huolimatta. Siksi tässä luvussa keskitytään tarkastelemaan, miksi eri maiden välillä on eroja poliittisessa luottamuksessa.

Luvun rakenne seuraava: ensimmäisessä osassa kuvataan kontekstuaalisia tekijöitä, jotka ovat aiemman tutkimuksen mukaan keskeisiä maiden välisten poliittisen luottamuksen erojen ymmärtämisessä. Kontekstuaalisia tekijöitä ovat ympäristötekijät, kuten yksilön yhteiskunnallinen, poliittinen ja taloudellinen ympäristö. Toisessa osassa, tulososassa, tarkastellaan aluksi poliittisen luottamuksen vaihtelua 32 Euroopan maassa vuosina 2004/2005 ja 2016/2017. Lopuksi tavoitteena on selittää 22 maan välisiä eroja vuosina 2016/2017. Selkeyden vuoksi analyysissä keskitytään kuuteen selittävään muuttuajaan (uskonto, korruptio, hyvinvointivaltio, talous ja konsensusdemokratia), joita analysoidaan yksi kerrallaan. Viimeisessä osassa Suomen suhteellisen korkeaa poliittista luottamusta pohditaan tulososan havaintojen perusteella.

2.2 Mikä selittää maiden välisiä eroja?

Poliittisen luottamuksen vaihtelulle voidaan etsiä selityksiä useilta tasoilta. Ensiksikin yksittäisen ihmisen tausta, ominaisuudet ja henkilökohtaiset kokemukset auttavat ymmärtämään, miksi hänellä on alhainen tai korkea luottamus. Toiseksi yksilöön voivat vaikuttaa kanssaihmiset ja hänen kokemukset lähiympäristöstä. Kolmanneksi, vielä laajemmalla tasolla, yhteiskunnan sosiaaliset, taloudelliset ja institutionaaliset rakenteet voivat vaikuttaa yksilön poliittiseen luottamukseen. Tässä luvussa keskitytään selittävien tekijöiden viimeiseen ryhmään, jota mitataan niin kutsutulla makrotasolla. Tarkoitus ei siis ole muodostaa kokonaiskuvaa siitä, mikä muovaa kansalaisten asenteita maan poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan yksilötasolla. Lisäksi tarkastelussa keskitytään niihin selittäviin tekijöihin, jotka tutkijat ovat nostaneet esiin keskeisimpinä, ja ne myös yleensä selittävät hyvin maiden välisiä eroja poliittisessa luottamuksessa. Erojen kannalta on kiinnostavaa, kuinka suuri tai pieni selitysvoima kullakin yksittäisellä tekijällä on: uskonnolla, korruptiolla, hyvinvointivaltiolla, taloudella, parlamentissa olevien puolueiden lukumäärällä sekä hallituspuolueiden yhteenlasketulla tuella. Tavallaan poliittinen kulttuuri voidaan nähdä näiden tekijöiden yhteisenä nimittäjänä, koska käsitteessä yhdistyvät historiallinen perintö, perinteet, instituutiot ja yhteiset pelisäännöt. Yksilöt sosiaalistuvat kulttuuriin, jota leimaavat yhteiset arvot, asenteet ja normit (Almond ja Verba 1963). Poliittinen kulttuuri jaetaankin luvussa osiin. Vaikka monet tekijöistä liittyvät toisiinsa, on myös perusteltua olettaa, että ne myös yksitellen auttavat ymmärtämään maiden välisiä poliittisen luottamuksen eroja.

2.2.1 Uskonto

Uskonto edustaa hitaasti vaikuttavaa kulttuurista selitystekijää. Aiemmissä tutkimuksissa on osoitettu, että protestanttisten ja kungfutselaisten maiden kansalaisilla on yleensä korkeampi luottamus muihin ihmisiin ja yhteiskunnan instituutioihin kuin katolisten, ortodoksisien ja islamististen maiden kansalaisilla (Delhey ja Newton 2005; Inglehart 1999; Uslaner 2002; Zmerli 2012). Pääasiallinen selitys tälle on se, että esimerkiksi roomalaiskatoliset ja ortodoksiset kirkot ovat olleet hierarkkisia ja keskitetysti ohjattuja, kun taas esimerkiksi protestanttinen kirkko on ollut hajautettu. Tämä on vaikuttanut historian kuluessa, satojen vuosien aikana, yhteiskunnallisten suhteiden muotoon. Ympäröivän yhteiskunnan vallitsevat arvot ja ajattelumallit ovat vaikuttaneet yksilöihin sosialisoinnin kautta. Taloudellisen ja yhteiskunnallisen riippuvuuden vertikaaliset suhteet ovat olleet näkyvimpiä erityisesti katolisissa maissa, kun taas protestanttisissa maissa suhteet ovat olleet horisontaalisempia. Vertikaalisia yhteiskunnallisia suhteita leimaa epätasa-arvoisuus ja vastavuoroisuuden puute, kun taas horisontaalisissa suhteissa tyypillistä on tasa-arvoisuus ja vastavuoroisuus. Tämä on vuorostaan vaikuttanut yksilöiden luottamukseen kanssaihmiin ja yhteiskunnan instituutioihin (Putnam 1993). Kirkolla ei luonnollisesti ole samaa asemaa nykyaikaisessa yhteiskunnassa, mutta voimme edelleen olettaa, että historialliseen perimällä on vaikutusta poliittisen luottamuksen tasoon. Toisin sanoen maissa, joissa on suurempi määrä protestantteja, on korkeampi poliittisen luottamuksen taso kuin voittopuolisesti katolisissa maissa.

2.2.2 Korruptio

Korruption levinneisyyden aste on yksi voimakkaimmista selityksistä maiden välisille eroille poliittisessä luottamuksessa. Korruptiolla tarkoitetaan julkisen vallan väärinkäyttöä henkilökohtaisen voiton tavoittelemiseksi. Merkittävästi korruptoituneessa yhteiskunnassa poliittisen luottamuksen aste on matala, kun taas korruption ollessa vähäistä poliittinen luottamus on korkeampaa. Korruption ja poliittisen luottamuksen välinen yhteys voidaan yleisesti ottaen ymmärtää sitä taustaa vasten, että korruptio on vastoin perustavanlaatuisia demokraattisia periaatteita, kuten rehellisyyttä, puolueettomuutta, avoimuutta ja vastuullisuutta. Mikäli valtiolliset instituutiot ja poliittiset edustajat eivät täytä näitä normatiivisia odotuksia eivätkä toimi yleisen edun mukaisesti, kansalaiset pitävät niitä epäluotettavina (Anderson ja Tverdova 2003; Miller ja Listhaug 1999; Mishler ja Rose 2001; van der Meer ja Dekker 2011). Toisaalta myös epäluottamus voi johtaa korruption lisääntymiseen. Alhainen luottamus valtiollisia instituutioita kohtaan vaikuttaa siihen, että kansalaiset suosivat yksilöllisiä ratkaisuja, jotka edelleen vähentävät luottamusta yleismaailmallisia ja vastavuoroisia periaatteita kohtaan. Pitkässä juoksussa korruptiosta tulee normi, mikä tarkoittaa, että niin poliitikot kuin kansalaisetkin, maksavat ja ottavat vastaan lahjuksia jokapäiväisessä arjessa niin valtiollisista kuin yksityisistäkin palveluista. Tästä syntyy noidankehä, jossa korruptio ruokkii yleistä epäluottamusta järjestelmän puutteiden vuoksi, ja joka puolestaan lisää taipumusta korruptioon yhteiskunnassa ja niin edelleen. (Morris ja Klesner 2010.)

2.2.3 Hyvinvointivaltio

Anteliaissa ja hyvin rakennetuissa hyvinvointivaltioissa kansalaisten luottamus on yleensä korkeampaa (Zmerli 2012). Universaaliin hyvinvointipolitiikkaan kuuluu hyvin rakennettu julkisten palveluiden verkosto, joka tarjoaa kaikille kansalaisille turvaverkon yhteiskuntaluokasta riippumatta. Poliittinen luottamus on yleensä ollut korkea erityisesti pohjoismaisissa hyvinvointivaltioissa. Keskeinen selitys tälle on, että niiden katsotaan sisältävän distributiivista ja proseduraalista oikeudenmukaisuutta, joka puolestaan vaikuttaa siihen, että kansalaiset alkavat luottaa hyvinvointivaltion poliittisiin instituutioihin (Kumlin 2004). Vastakohtana voidaan nähdä liberaalit ja konservatiiviset hyvinvointivaltiot Länsi-Euroopan maissa sekä etelä- ja itäeurooppalaiset mallit. Niissä on rajoitetusti tai vähäpätöisessä määrin rakennettuja yleisiä korvauksia, resurssien uudelleenjako eri ryhmille on vähäisempää ja harkinnanvaraiset tuet ovat valikoivia. Nämä lähtökohdat vaikuttavat siihen, että ihmiset kokevat todennäköisemmin syrjintää, puolueellisuutta ja mielivaltaisuutta ollessaan vuorovaikutuksessa julkisten palvelujen kanssa, ja negatiivisten kokemusten voidaan olettaa heijastuvan heidän luottamukseensa viranomaisia kohtaan (Rothstein ja Stolle 2003).

2.2.4 Talous

Institutionaaliset teoriat korostavat yksittäisten ihmisten subjektiivisen kokemuksen merkitystä viranomaisten tai hallinnollisten instituutioiden suorituskyvystä. Kansalaisten asenteet poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan muodostuvat sen myötä, kuinka julkinen politiikka kohdataan arjessa. Tähän kuuluvat henkilökohtaiset kokemukset julkisista instituutioista, kuten sairaaloista, kouluista, lastenneuvoloista ja työnvälitystoimistoista. Yleisellä järjestelmätasolla, jossa aggregoidaan yksilöiden asenteita, poliittista luottamusta selittää juuri institutionaalinen konteksti. Järjestelmänäkökulman mukaan luottamus on olemassa yksilön ulkopuolella, eli ratkaisevaa on poliittisen järjestelmän tosiasiallinen suorituskyky. Mitä tehokkaampia poliittiset instituutiot ja toimijat ovat, sitä todennäköisemmin kansalaisille muodostuu korkeampi sosiaalinen ja poliittinen luottamus (Mishler ja Rose 2001). Institutionaalisen näkökulman mukaan on siten mitattava objektiivisesti esimerkiksi julkisen sektorin tehokkuutta, talouskasvua ja mahdollisuutta vaatia politiikoilta vastuunkantoa. Taloudellinen tilanne on suorituskyvyn klassinen indikaattori. Monet tutkijat väittävät, että hallitukselle annettava tuki, ja sen jatkona poliittiselle järjestelmälle annettava tuki, riippuu ennen kaikkea siitä, miltä kansallinen talous näyttää ja kuinka hyvin hallitus sitä hoitaa. Jos poliittinen järjestelmä ja sen toimijat ovat onnistuneet täyttämään kansalaisten tarpeet ja odotukset ja tuottamaan taloudellista hyvinvointia, palkinnoksi he saavat nauttia kansalaisten suuremmasta luottamuksesta (Miller ja Listhaug 1999; Mishler ja Rose 2001; van Erkel ja van der Meer 2016). Kuitenkaan kaikissa tutkimuksissa tällaista vaikutusta ei ole voitu osoittaa (van der Meer 2010).

2.2.5 Konsensusdemokratia

Monet tutkijat väittävät, että konsensusdemokratiat, joissa valta on jaettu useiden poliittisten toimijoiden kesken, edistävät kansalaisten luottamusta poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan. Näin on siksi, että yhteiskuntaryhmät ovat edustettuina ja poliittisia päätöksiä tehdään neuvotteluiden ja kompromissien avulla. Konsensusdemokratioiden vasta-kohta on enemmistödemokratiat, joissa poliittinen valta on keskittynyt yhden tai todella harvojen toimijoiden käsiin. Enemmistömalli on poissulkevampi ja kilpailukeskeisempi (Newton ja Norris 2000; Norris 2011). Konsensusdemokratioissa on myös todennäköisempää, että vaaleissa on useampia ”vaalivoittajia”. Niin kutsutun kotijoukkuehypoteesin mukaan kansalaiset luottavat poliitikkoihin, joita he itse ovat äänestäneet. Kansalaiset, jotka ovat äänestäneet mandaatin voittanutta ja parlamentissa edustajaksi päässyttä puoluetta, osoittavat yleensä suurempaa poliittista luottamusta erityisesti silloin, jos kyseinen puolue saa hallitusvaltaa (Holmberg 1999). Siksi voimme odottaa, että poliittinen luottamus on suurempaa suhteellisessa vaalitavassa, jossa eduskunnassa ja hallituksessa on edustettuna useampia puolueita. Vähemmän suhteellisissa vaalijärjestelmissä, ja erityisesti järjestelmissä, joissa vaalipiiristä valitaan vain yksi edustaja, dominoivat puolueet kukistavat yleensä pienemmät ja keskisuuret puolueet. Siksi poliittinen edustus niin eduskunnassa kuin hallituksessakin on vääristynyttä, mikä puolestaan lisää tyytymättömien kansalaisten määrää.

2.3 Tulokset

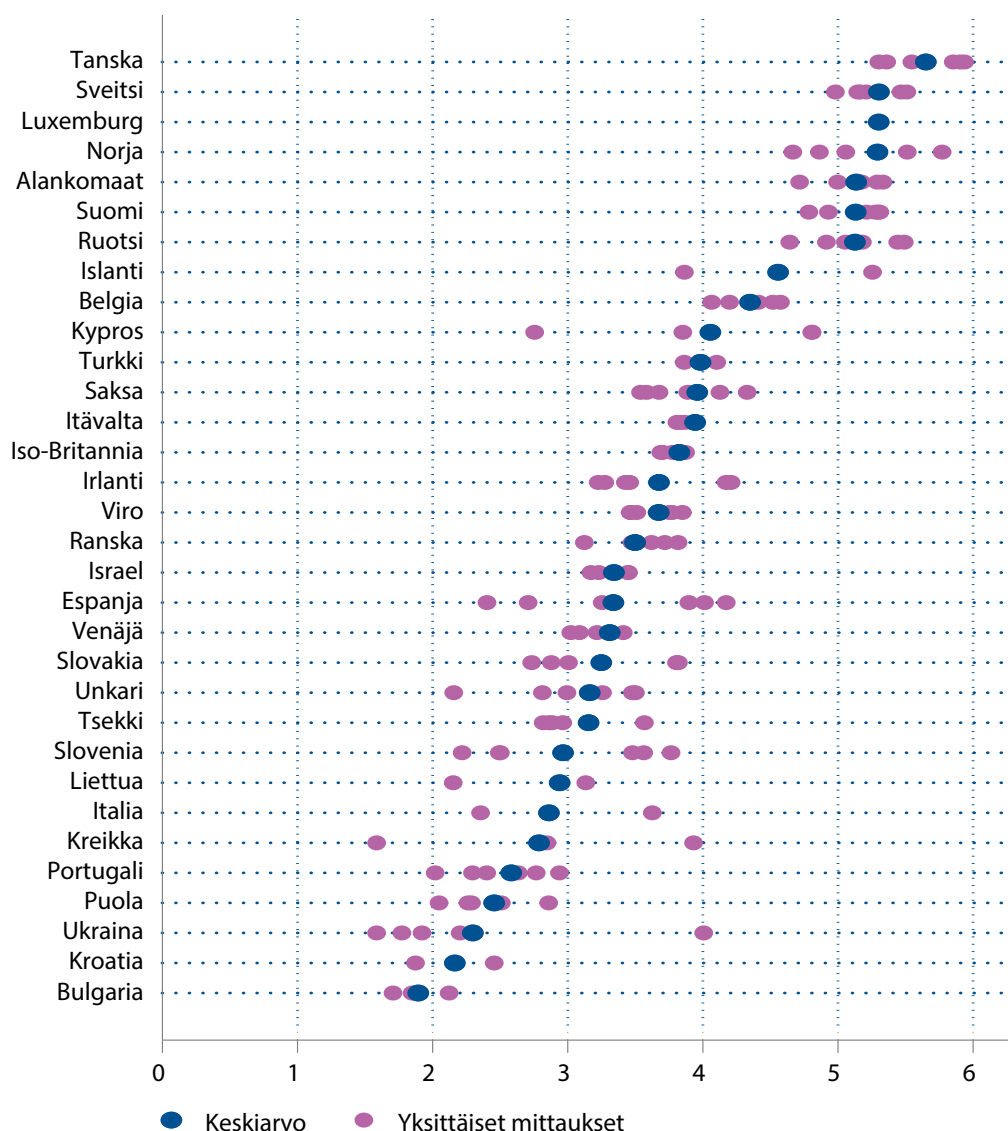
Analyysissä käytetään European Social Survey –aineistoa, joka on kansainvälinen asenne- ja käyttäytymistutkimus. Jokaisesta mukana olevasta Euroopan maasta on haastateltu lähes 2000 henkilöä, ja niistä useimmissa haastatteluja on tehty vuodesta 2002 tähän päivään saakka. On olemassa useita mittareita, jotka ilmaisevat luottamusta instituutioita ja toimijoita kohtaan. Selkeyden vuoksi mittareista luodaan indeksi, joka sisältää vastaukset kolmeen kysymykseen: luottamus oman maan parlamenttia, poliittisia puolueita ja poliitikkoja kohtaan. Jokaisessa kysymyksessä vastaajia on pyydetty arvioimaan luottamustaan asteikolla 0–10. Yleisesti luottamus kansallista parlamenttia kohtaan on suurempaa kuin puolueita ja poliitikkoja kohtaan. Tämä selittyy sillä, että parlamentti on perustavaa laatua oleva edustuksellinen instituutio, joka kannattelee yhteiskuntaa. Sen sijaan tuki toimijoille, kuten puolueille ja poliitikoille, on erityisempää tai konkreettisempää. Käsitteellisestä erosta huolimatta mittareiden välillä on kuitenkin niin voimakas korrelaatio, että on perusteltua luoda indeksi yksinkertaisesti laskemalla kunkin henkilön keskiarvo. Tämän jälkeen lasketaan maan keskiarvo kullekin mittaukselle.

2.3.1 Maiden välisten erojen kartoitus

Kuviossa 1 raportoidaan 32 maan (mukaan lukien Israelin) keskiarvo. Koska tiedot puolueita koskevasta luottamuksesta puuttuvat vuodelta 2002, analyysiin sisältyy seitsemän mittausta vuosilta 2004–2017. Siniset pisteet edustavat maiden keskiarvoja yksittäisissä tutkimusmittauksissa. Syy mittauspisteiden määrän vaihteluun johtuu siitä, että tietyt maat ovat osallistuneet kaikkiin ESS-kyselyihin, kun taas toiset maat ovat osallistuneet vain joihinkin kyselyihin. Mustat pisteet ilmaisevat maan kaikkien mittauksien keskiarvon. Keskitymme juuri tähän maakohtaiseen keskiarvoon, jotta voimme kuvata maiden välisiä eroja.

Suomessa on perinteisesti korkeat luottamustasot eri mittauksissa. Kuten kuvioista näkyy, poliittinen luottamus ei ole poikkeus. Suomen seitsemän mittauksen keskiarvot oikeuttavat seitsemänteen sijaan verrattuna muihin eurooppalaisiin maihin. Samalla on kuitenkin huomattava, ettei arvo ole kovin korkea, sillä Suomen keskiarvo on vain joitakin kymmeniä yli viiden. Mahdollinen enimmäisarvo on 10, koska luottamusta mitattiin asteikolla 0–10. Lisäksi on huomioitava, että maan sisäinen, eli tutkimuksen vastaajien välinen, vaihtelu on todella suurta. Koko jaksolla 11 prosenttia suomalaisista sijoittuu alimpaan neljännekseen (0–2,5), 34 prosenttia toiseen neljännekseen (2,5–5,0), 46 prosenttia kolmanteen neljännekseen (5–7,5) ja 9 prosenttia korkeimpaan neljännekseen (7,5–10,0). Ajan saatossa suomalaisten asenteissa on ilmennyt kuitenkin vain suhteellisen pieniä muutoksia. Luottamus maan parlamenttia, puolueita ja poliitikkoja kohtaan pieneni tosin talouskriisin 2007–2008 jälkimainingeissa, jolloin lasku oli noin 0,5 yksikköä kahden vuoden aikana. Tämä muutos oli kuitenkin pieni verrattuna moniin muihin maihin, ja poliittinen luottamus on elpynyt sen jälkeen (ks. myös Bäck, Kestilä-Kekkonen ja Söderlund 2016).

Mitkä maat sijoittuvat Suomen ohella luottamusvertailun kärkeen? Kahden maaryhmän luottamus on keskimäärin välillä 5–6. Ensimmäinen näistä on Pohjoismaat, erityisesti Tanska, Norja ja Ruotsi, jotka ovat perinteisesti korkealla tasolla luottamuksessa. Islanti tulee hiukan perässä maan joitakin vuosia sitten läpikäymän vaikean taloudellisen kriisin vuoksi. Toinen ryhmä, jossa luottamus on korkeaa, on Sveitsi, Luxemburg ja Alankomaat. Maiden välisiä eroja selitettäessä on tarkasteltava, onko näiden maiden välillä joitakin yhteisiä nimittäjiä. Huippumaiden jälkeen tulee sekoitus Länsi-, Etelä- ja Itä-Euroopan maita. Kuitenkin muut Länsi-Euroopan maat (Belgia, Saksa, Itävalta ja Iso-Britannia) ovat luottamusvertailun ylemmällä puoliskolla (kuten myös Kypros, Turkki ja Viro). Alempi puolisko koostuu kokonaan Etelä- ja Itä-Euroopan maista, mikä on yhteneväistä tutkijoiden aiempien havaintojen kanssa eri mittareilla mitattuna (esim. Eurobarometri, World Values Study ja European Social Survey).

Kuvio 1. Poliittinen luottamus 32 Euroopan maassa 2004–2017 (European Social Survey, ESS).

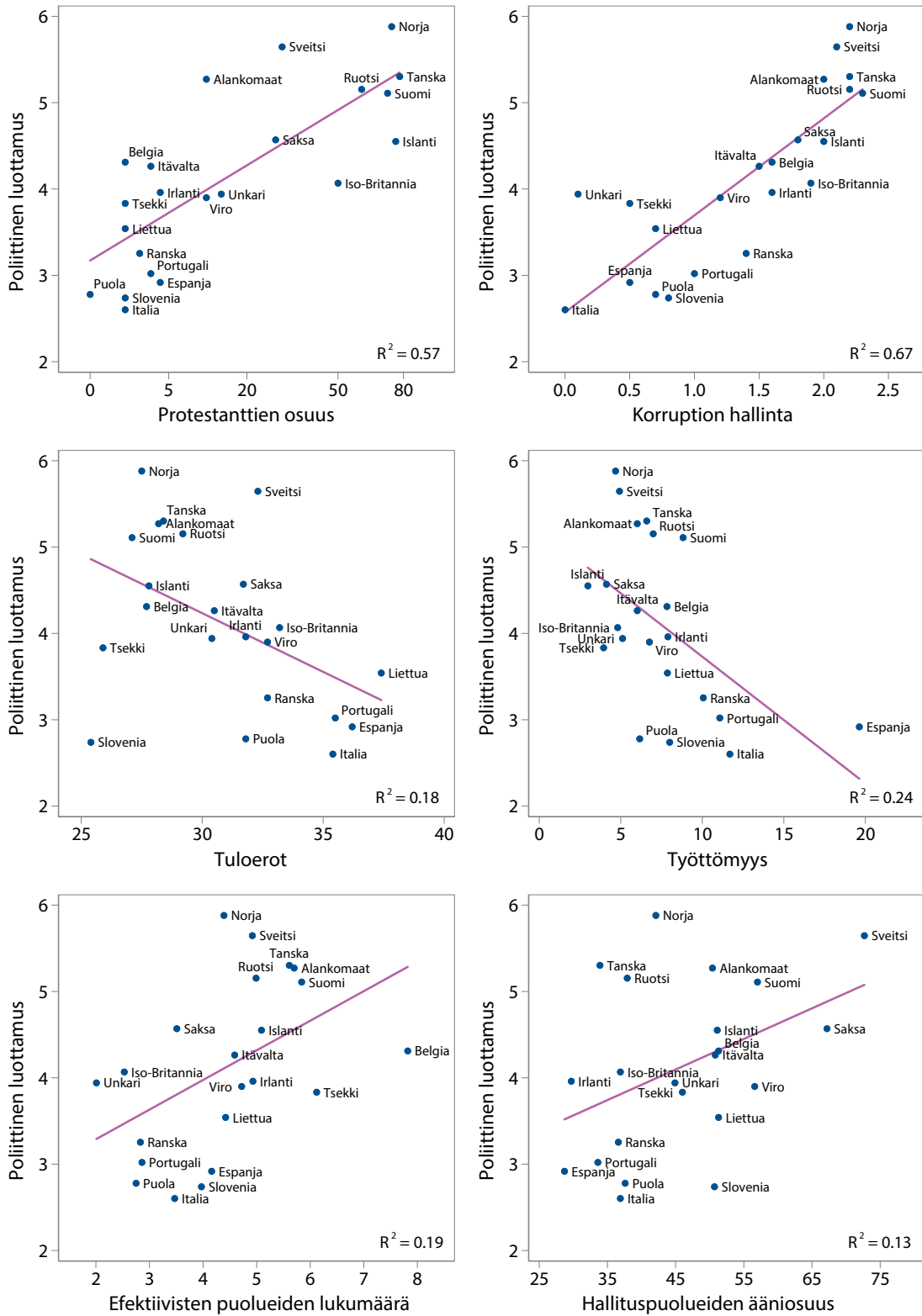
Jos katsotaan yksittäisten tutkimuksien tuloksia yksittäisissä maissa (kuvio 1, punaiset ympyrät) selviää, että lähes 15 vuoden aikana poliittisessä luottamuksessa on tapahtunut merkittäviä muutoksia. Nämä ajan myötä tapahtuneet muutokset ovat olleet poikkeuksellisen suuria talouskriisin 2007–2008 yhteydessä ja sen aiheuttamien kriittisten asenteiden vuoksi. Kuitenkaan täydellistä kuvaa muutoksista kussakin maassa on vaikea saada, sillä kaikki maat eivät ole osallistuneet kyselytutkimuksiin säännöllisesti joka toinen vuosi. Voimme kuitenkin huomata suuria vaihteluita ajan myötä Islannissa, Kyproksella,

Irlannissa, Espanjassa, Sloveniassa, Italiassa ja Kreikassa, eli maissa, joihin talouskriisi vaikutti merkittävästi. Useimmissa maissa poliittinen luottamus on kuitenkin elpynyt samalla, kun talous on kehittynyt positiiviseen suuntaan. Yleisesti ottaen suuressa osassa maita luottamus on yleisesti korkeaa tai alhaista, vaikka lyhytaikaisia muutoksia tapahtuisikin.

2.3.2 Maiden välisten erojen selitykset

Tulososan toisessa osassa pyritään ymmärtämään paremmin maiden välisiä eroja. Analyysin yksinkertaistamiseksi poliittista luottamusta tarkastellaan vain viimeisimmän mittauksen mukaan (2016/2017). Poikkeuksena on Tanska, joka ei osallistunut tähän mittaukseen, joten sen osalta käytetään edellisen mittauksen (2014/2015) lukuja. Tarkasteluajankohdasta tilanne on enemmän tai vähemmän vakiintunut noin kymmenen vuotta aiemmin tapahtuneen talouskriisin jälkeen. Vertailevaan analyysiin sisältyy yhteensä 22 maata. Luonnollisesti tapauksia on suhteellisen vähän, mikä tarkoittaa, että yksittäiset poikkeavat havainnot voivat vaikuttaa empiirisen yhteyden voimakkuuteen. Tästä huolimatta se mahdollistaa trendien havaitsemisen. Kuviossa 2 esitellään kuusi kaaviota, jotka näyttävät yksittäisten selittävien tekijöiden ja poliittisen luottamuksen välisen yhteyden voimakkuuden. Jokaisessa kaaviossa on regressiosuora, joka sopii parhaiten havainnoituihin tietoihin. Selitysaste R^2 osoittaa, kuinka suuri osa poliittisen luottamuksen (y) vaihtelusta voidaan selittää selittävien muuttujien (x) vaihtelulla edellyttäen, että x:n ja y:n välinen suhde on lineaarinen. Mitä lähempänä R^2 on arvoa 1 (joka tarkoittaa 100 prosenttia), sitä paremmin yksittäinen muuttuja selittää poliittisen luottamuksen vaihtelua.

Ensimmäinen muuttuja, protestanttien määrä, edustaa historiallista perintöä. Se mittaa, kuinka suuri osa kansasta kuuluu protestanttisiin kristillisiin yhteisöihin (Wikipedia, Protestantism by country).¹ Odotuksena on, että tasa-arvoisempi ja yksilöllisempi uskonto, kuten protestanttisuus, on muodostanut pitkällä aikavälillä yhteiskunnallisia suhteita ja luottamusta poliittisia instituutioita kohtaan. Protestanttien osuus selittää poliittista luottamusta merkittävästi. Kaavion oikeassa alakulmassa olevan R^2 -arvon mukaan protestanttisuus selittää 57 prosenttia aggregaattitason poliittisen luottamuksen vaihteluista. Suomi yhdessä Norjan, Tanskan ja Ruotsin kanssa vaikuttaa vahvasti tähän yhteyteen, koska ne ovat protestanttisia maita, joissa on myös suuri poliittinen luottamus. Sveitsissä, Alankomaissa, Saksassa, Isossa-Britanniassa ja Islannissa on suuri osuus protestanteja ja korkeampi poliittinen luottamus. Maissa, joissa historiallisesti katsoen on ollut roomalaiskatolinen tai ortodoksinen enemmistö, on alhaisemmat luottamustasot. Tämä koskee ensisijaisesti Etelä- ja Itä-Euroopan maita.

Kuvio 2. Selitykset poliittisen luottamuksen eroavaisuuksiin 22 Euroopan maassa 2016/2017.

Maailmanpankin indikaattori korruption valvonnasta kertoo, kuinka suuressa määrin valtiot ovat onnistuneet estämään sitä, miten poliitikot ja virkamiehet käyttävät omaa asemaansa hyötymistarkoituksessa. Suuri arvo tarkoittaa, että valtiossa on onnistuttu estämään korruptiota, kun taas pieni arvo osoittaa korruption levinneisyyttä. Arviot on tehty esimerkiksi kansalaisille ja eri asiantuntijoille suunnattujen kyselytutkimusten avulla. Asteikko ulottuu noin -2,5:stä (korkeaksi koettu korruptio) +2,5:een (vähäiseksi koettu korruptio). Korruptiota mittaava muuttuja selittää jopa 67 prosenttia poliittisen luottamuksen vaihteluista. Tämä vahva yhteys on täysin linjassa aiempien tutkimusten kanssa. Suomi yhdessä Norjan, Sveitsin, Tanskan, Alankomaiden ja Ruotsin kanssa kuuluvat siihen ryhmään, jossa korruptiota kontrolloidaan hyvin (tai jossa korruptio on vähäistä) ja jossa poliittinen luottamus on suurta. Etelä- ja Itä-Euroopan maissa korruptiota tunnutaan puolestaan valvovan vähän (tai niissä on paljon korruptiota) ja niissä on myös alhainen poliittinen luottamus. Tässä vaiheessa on hyvä tiedostaa, että protestanttisuus ja korruption kontrollointi korreloivat voimakkaasti keskenään. Ne molemmat korreloivat myös vahvasti poliittisen luottamuksen kanssa, koska saman tyyppisissä maissa on korkeita, tai matalia, arvoja kaikkien kolmen muuttujan osalta. Jo aiemmin on havaittu, että uskonto ja korruptio liittyvät toisiinsa. Toisin sanoen maissa, joissa uskonto on hierarkkinen, on enemmän korruptiota kuin maissa, joissa on tasa-arvoisempi tai yksilöllisempi uskonto, kuten protestanttisuus. On kuitenkin kiistanalaista, miksi tämä korrelaatio on niin voimakas, koska on useita muitakin mahdollisia taustamuuttujia. Jotkut tutkijat jopa väittävät, että poliittinen luottamus on kausaalisuuden ketjussa uskonnon ja korruption välissä (Ko ja Moon 2014). Tätä kiistaa ei pystytä ratkaisemaan tässä luvussa, mutta johtopäätöksenä voidaan esittää, että suuria poliittisen luottamuksen tasoja löytyy niin protestantisista kuin korruptoitumattomistakin yhteiskunnista. Sekä historiallinen perintö että toimivat instituutiot auttavat ymmärtämään, miksi luottamus poliittisia instituutioita ja toimijoita kohtaan on Suomessa ja muissa Pohjoismaissa korkea.

Hyvinvointivaltioissa, jotka täyttävät kansalaisten tarpeet anteliaan turvaverkon avulla, on yleensä myös korkea poliittinen luottamus. On kuitenkin vaikea mitata hyvinvointivaltioiden anteliaisuusastetta, sillä kyseessä on monitahoinen ilmiö. Eläkemaksut, sairaus- ja työttömyyskorvaukset, maksuton koulutus ja vanhustenhoito ovat muutamia indikaattoreita, joiden avulla julkisten palveluiden laajuutta voidaan mitata. Tässä analyysissä käytetään Maailmanpankin mittaria tulonjaon epätasaisuudesta. Hyvin rakennetuissa hyvinvointivaltioissa tulonjako on tasaisempi. Tavallisena mittarina tulonjaosta käytetään Gini-kerrointa, ja se voi teoriassa vaihdella välillä 0–100. 0 tarkoittaa täydellistä tasa-arvoisuutta, eli kaikilla yksilöillä tai kotitalouksilla on tarkalleen yhtä suuret etuudet, kun taas 100 tarkoittaa täydellistä epätasa-arvoisuutta. Tulonjaon epätasa-arvoisuus selittää 18 prosenttia poliittisen luottamuksen vaihteluista. Yhteyttä heikentää se, että Tšekki ja Slovakia ovat tulonjaon osalta tasa-arvoisia, mutta niissä on alhainen poliittinen luottamus. Suomessa, jossa on alhainen Gini-kerroin, on korkea poliittinen luottamus. Sama koskee muita pohjoismaisia hyvinvointivaltiota ja Alankomaita. Etelä-Euroopan maissa sekä muutamassa Itä-Euroopan maassa on sen sijaan suuri taloudellinen epätasa-arvoisuus ja alhainen poliittinen luottamus.

Työttömyyden suhde poliittiseen luottamukseen on negatiivinen, eli mitä korkeampi työttömyys, sitä alhaisempi poliittinen luottamus. Vaikka valittavissa on useita erilaisia makroekonomisia muuttujia, Maailmanpankin luvuista työttömien prosenttiosuus väestöstä sopii kuitenkin parhaiten vertailuun. Työttömyysmittarin etuna on se, että se on suhteellisen konkreettinen taloudellinen mittari, toisin kuin BKT per asukas tai inflaatio. Voidaan olettaa, että korkeasta työttömyydestä kärsivien maiden kansalaiset ovat myös tietoisia työllisyystilanteesta, mikäli he seuraavat uutisia tai heillä on lähipiirissään työttömyydestä kärsiviä ihmisiä. Syy heikompaan yhteyteen ($R^2 = 0,24$) on se, että maissa, joissa on erittäin korkea poliittinen luottamus, kuten Suomessa, työttömyys ei ole erityisen alhainen, vaan se on samalla tasolla monien sellaisten maiden kanssa, joissa on matalampi poliittinen luottamus. Yhteyttä voimistaa jonkin verran se, että esimerkiksi Ranskan, Portugalin, Italian ja Espanjan kaltaisissa maissa on korkea työttömyys ja alhainen poliittinen luottamus.

Konsensusdemokratian ensimmäinen mittari on parlamentissa toimivien puolueiden määrä. Se on klassinen mittari, joka ottaa huomioon sekä puolueiden määrän että niiden suhteellisen koon. Mitä korkeampi arvo on, sitä useampi tasavahva puolue on edustettuina. Tämä tarkoittaa myös, että useat yhteiskunnan ryhmät ovat tasaisemmin edustettuina. Tämän tulisi myös nostaa poliittista luottamusta. Selitysaste on mittarin kohdalla kuitenkin alhaisempi ($R^2 = 0,19$) kuin aiempien muuttujien kohdalla. Tämä johtuu ennen kaikkea siitä, että useita (toimivia) puolueita ei ole vain niissä maissa, joissa on korkea luottamus, kuten Pohjoismaissa. Suomi on suhteellisen vaalitapansa ansiosta yksi niistä maista, joissa on eniten toimivia puolueita. Belgia on tilastopoikkeama suuren puoluemääränsä kanssa, koska erityisesti Flanderin ja Vallonian alueilla on erilliset puoluejärjestelmät ja oma puoluekoostumus. Selittävä varianssi kasvaa 26 prosenttiin, jos Belgia jätetään pois. Odotettu yhteys on siis olemassa, mutta maat eivät ole yhtä lähellä regressiosuoraa kuin protestanttisuutta ja korruption kontrollointia mittaavien muuttujien osalta.

Toinen konsensusdemokratian mittari on se, kuinka suuren osan äänistä hallituspuolueet saivat viimeisimmissä parlamenttivaaleissa. Lähtökohtana on määritelmä, jonka mukaan konsensusdemokratiaa luonnehtivat laajat hallituskoalitiot. Mittari ei ole tarkka, mutta perustuu ajatukseen siitä, että mitä enemmän ääniä hallituspuolueet ovat yhdessä saaneet, sitä todennäköisemmin useammat puolueet on otettu mukaan hallitukseen konsensuskengessä. Osittain mittari on yhteydessä parlamentissa toimivien puolueiden määrään, mutta korrelaatio on heikko, koska ne mittaavat konsensusdemokratian eri näkökulmia. Hallituksen tuen ja poliittisen luottamuksen välinen yhteisvaihtelu on heikkoa ja selitysaste on vain 13 prosenttia. Suomessa on tavanomaisesti laajoja koalitionhallituksia, jotka edustavat suurempaa osuutta valitsijoista, joten tulos on odotettava. Norja, Tanska ja Ruotsi kuitenkin poikkeavat odotetusta kaavasta vähemmistöhallituksineen. Positiivinen yhteys voidaan kuitenkin havaita sen vuoksi, että useissa Etelä-Euroopan maissa on hallitus, jolla on sekä heikko kansan tuki että alhainen poliittinen luottamus.

2.4 Yhteenveto

Tämän luvun tarkoituksena oli kuvata eroja Euroopan maiden poliittisessa luottamuksessa ja selittää niiden taustalla olevia tekijöitä. Vertailu on myös lisännyt käsitystä siitä, miksi meillä Suomessa on korkea luottamus poliittisiin instituutioihin ja toimijoihin (eduskuntaan, puolueisiin ja poliitikkoihin). Luku on keskittynyt kuuteen tekijään, jotka aikaisempien tutkimusten mukaan ovat selittäneet maiden välisiä eroja. Suomen korkea luottamus suhteessa muihin Euroopan maihin selittyy historiallisella perinnöllä, vähäisellä korruptiolla ja konsensusdemokratialla. Suomi kuuluu maihin, joissa suuri osa kansalaisista on protestantteja. Historiallisesti katsottuna juuri protestanttisen kirkon voidaan hajautetuine organisaatioineen nähdä muovanneen yhteiskunnallisia suhteita luonteeltaan tasa-arvoisemmiksi ja vastavuoroisemmiksi. Tämä on pitkällä aikavälillä saanut aikaan suurempaa luottamusta niin kanssaihmiä kuin valtiollisia instituutioitakin kohtaan. Toinen tekijä, joka on osittain yhteydessä tähän historialliseen perintöön, on se, että Suomessa on verraten vähän poliittista korruptiota. Korruptoituneiden ja tehottomien valtiollisten instituutioiden on aiemmissa tutkimuksissa havaittu aiheuttavan alhaisempaa luottamusta poliittisiin instituutioihin ja toimijoihin. Kolmanneksi, Suomi on tyypillinen konsensusdemokratia, jossa useat puolueet ovat edustettuna eduskunnassa suhteellisen vaalijärjestelmän vuoksi. Lisäksi laajat koalitiollahitukset edustavat enemmistöä Suomen kansalaisista. Sen vuoksi useimmat kansalaiset tuntevat olevansa osallisia poliittisessa järjestelmässä, minkä voisi olettaa vahvistavan luottamusta siihen.

Suomi kuuluu myös anteliaiden ja hyvin rakennettujen hyvinvointivaltioiden ryhmään. Sekä pohjoismaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa pohjoismaisista hyvinvointivaltioista on tullut standardikäsite, johon kuuluvat Ruotsi, Norja, Tanska, Suomi ja Islanti. Kaikissa näissä maissa poliittisen luottamuksen taso on korkea. Tässä tutkimuksessa käytettiin mittarina tulonjaon epätasaisuutta. Suomessa on muiden pohjoismaisten hyvinvointivaltioiden tavoin suhteellisen vähän taloudellista epätasa-arvoisuutta ja korkea poliittinen luottamus. Talouden tilan osalta, jonka mittarina käytettiin työttömyyttä, Suomi oli keskitasoa verrattuna muihin Euroopan maihin. Odotuksien mukaisesti poliittinen luottamus oli korkeampaa maissa, joissa oli vähemmän työttömyyttä, vaikka työttömyyden asteen selitysvoima olikin suhteellisen alhainen. On kuitenkin muistettava, että työttömyys on indikaattori, joka yhtäältä mittaa pitkäaikaista ja rakenteellista ongelmaa ja toisaalta voi pitää sisällään lyhytaikaisia muutoksia. Kansainvälisessä tutkimuksessa on ollut epäselvää, mikä rooli taloudella on valtiollisten ja poliittisten instituutioiden suorituskyvyn mittarina pitkällä aikavälillä. Lyhyellä aikavälillä on kuitenkin ollut niin, että muutaman vuoden tai jopa muutaman kuukauden kestävä negatiivinen taloudellinen kehitys on heikentänyt kansalaisten luottamusta poliittisiin instituutioihin ja toimijoihin. Toisaalta talouden nousu johtaa yleensä lyhyellä aikavälillä siihen, että poliittinen luottamus elpyy (ks. Kestilä-Kekkonen ja Söderlund 2013).

Viitteet

¹Koska useimmissa maissa on erittäin matala protestanttien osuus ja muutamassa puolestaan erittäin suuri, aineisto ei ole normaalijakautunut. Sen vuoksi muuttujista otetaan neliöjuuri, jotta jakaumaa saadaan tasoitettua. Tämä ilmenee myös horisontaalisen akselin asteikosta Kuviossa 2.

English Summary

The aim of this chapter is to describe and explain differences in political trust between countries across Europe. Particular focus is on Finland, where trust in political institutions and actors has been traditionally high compared to other countries. At the same time, we have to bear in mind that there is a fair amount of distrust among Finns and the mean level of trust tends to be close to the middle of the scale than to the positive extreme. Data from the European Social Survey are used to measure political trust (i.e. trust in politicians, trust in political parties and trust in the national parliament). The individual responses are aggregated to the national level. Six central macro-level socio-structural indicators are then tested to determine whether they are correlated with national political trust. The results show that particularly protestant societies characterised by horizontal ties and countries with low political corruption have higher levels of political trust. Welfare states, where the government provides relatively generous benefits to a wide range of people, and countries with low unemployment rates have, as expected, higher political trust. Finally, consensus democracies with many parties in parliament and where government power is shared between multiple parties enhance political trust. Together, these variables help us to understand why citizens in Finland tend to place relatively high trust in political institutions and actors.

LÄHTEET

- Almond, Gabriel & Verba, Sidney (1963) *The Civic Culture: Political Attitude and Democracy in Five Nations*. Boston: Little, Brown and Company.
- Anderson, Christopher J. & Tverdova, Yulia V. (2003) Corruption, Political Allegiances, and Attitudes toward Government in Contemporary Democracies. *American Journal of Political Science* 47:1, 91–109.
- Bovens, Mark & Wille, Anchrit (2013) Falling or Fluctuating Trust Levels? The Case of the Netherlands. Teoksessa Sonja Zmerli ja Marc Hooghe (toim.) *Political Trust: Why Context Matters*. Colchester: ECPR Press, 47–66.
- Bäck, Maria, Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2016) Suomalaisten poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen: Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Helsinki: Oikeusministeriö, 379–397.
- Criado, Henar & Herrerros, Francisco (2007) Political Support: Taking into Account the Institutional Context. *Comparative Political Studies* 40:12, 1511–1532.
- Delhey, Jan & Newton, Kenneth (2005) Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review* 21:4, 311–327.
- Dogan, Mattei (2005) Erosion of Confidence in Thirty European Democracies. *Comparative Sociology* 4:1–2, 11–54.
- Holmberg, Sören (1999) Down and Down We Go: Political Trust in Sweden. Teoksessa Pippa Norris (toim.) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press, 103–122.
- Inglehart, Ronald (1999) Trust, Well-Being and Democracy. Teoksessa Mark E. Warren (toim.) *Democracy and Trust*. New York: Cambridge University Press, 88–120.
- Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2016) Political Trust and Institutional Performance: Evidence from Finland 2004–2013. *Scandinavian Political Studies* 39:2, 138–160.
- Ko, Kilkon & Moon, Seong-Gin (2014) The Relationship Between Religion and Corruption: Are the Proposed Causal Links Empirically Valid? *International Review of Public Administration* 19:1, 44–62.
- Kumlin, Staffan (2004) *The Personal and the Political: How Personal Welfare State Experiences Affect Political Trust and Ideology*. New York: Palgrave Publications.
- Marien, Sofie (2011) Measuring Political Trust Across Time and Space. Teoksessa Sonja Zmerli & Marc Hooghe (toim.) *Political Trust: Why Context Matters*. Colchester: ECPR Press, 13–37.
- Miller, Arthur H. & Listhaug, Ola (1999). Political Performance and Institutional Trust. Teoksessa Pippa Norris (toim.) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press, 204–216.
- Mishler, William & Rose, Richard (2001) What Are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative Political Studies* 34:1, 30–62.
- Morris, Stephen D. & Klesner, Joseph L. (2010) Corruption and Trust: Theoretical Considerations and Evidence from Mexico. *Comparative Political Studies* 43:10, 1258–1285.
- Newton, Kenneth & Norris, Pippa (2000) Confidence in Public Institutions: Faith, Culture, or Performance? Teoksessa Susan J. Pharr ja Robert D. Putnam (toim.) *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Democracies?* Princeton: Princeton University Press, 52–73.
- Norris, Pippa (1999) Institutional Explanations for Political Support. Teoksessa Pippa Norris (toim.) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press, 217–235.
- Norris, Pippa (2011) Failing Performance? Teoksessa Pippa Norris (toim.) *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. New York: Cambridge University Press, 188–215.
- Putnam, Robert D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2003) Social Capital, Impartiality, and the Welfare State: An Institutional Approach. Teoksessa Marc Hooghe ja Dietlind Stolle (toim.) *Generating Social Capital: The Role of Voluntary Associations, Institutions and Government Policy*. New York: Palgrave/Macmillan, 191–209.
- Uslaner, Eric M. (2002) *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van der Meer, Tom (2010). In What We Trust? A Multi-Level Study into Trust in Parliament as an Evaluation of State Characteristics. *International Review of Administrative Sciences* 76:3, 517–536.
- van der Meer, Tom & Dekker, Paul (2011) Trustworthy States, Trusting Citizens? A Multilevel Study into Objective and Subjective Determinants of Political Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Marc Hooghe (toim.) *Political Trust: Why Context Matters*. Colchester: ECPR Press, 95–116.
- van Erkel, Patrick F. A. & van der Meer, Tom W. G. (2016) Macroeconomic Performance, Political Trust and the Great Recession: A Multilevel Analysis of the Effects of Within-Country Fluctuations in Macroeconomic Performance on Political Trust in 15 EU Countries, 1999–2011. *European Journal of Political Research* 55:1, 177–197.
- Wikipedia (2018) Protestantism by Country. https://en.wikipedia.org/wiki/Protestantism_by_country (haettu 28.10.2018).
- Zmerli, Sonja (2012) Social Structure and Political Trust in Europe: Mapping Contextual Preconditions of a Relational Concept. Teoksessa Silke I. Keil ja Oscar W. Gabriel (toim.) *Society and Democracy in Europe*. London: Routledge, 111–138.
- Zmerli, Sonja & Newton, Ken (2011) Winners, Losers and Three Types of Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Marc Hooghe (toim.) *Political Trust: Why Context Matters*. Colchester: ECPR Press, 67–94.

3 Poliittiset skandaalit ja lyhyen aikavälin vaihtelut poliittisessä luottamuksessa

Kim Strandberg

3.1 Johdanto

Klassikkomääritelmän mukaan poliittinen luottamus tarkoittaa sitä, että poliitikkojen, tai oikeammin poliittisten instituutioiden, toiminta vastaa ihmisen normatiivisia odotuksia (Hetherington 1998). Lyhyen aikavälin poliittisellä luottamuksella viitataan pohjimmiltaan vaihteluun, jota tässä luottamuksessa tapahtuu lyhyellä aikavälillä. Kiinnostavaa kyllä, lyhyen aikavälin luottamus ei pitkään aikaan ole juurikaan kiinnostanut tutkijoita. Tärkeämpänä on pidetty sitä, että järjestelmä on vakaa, eli luottamus on hyvällä tasolla pitkällä aikavälillä. Lyhyen aikavälin luottamus on vaihtelevaa, mutta pitkän aikavälin luottamus muuttuu paljon hitaammin. Kuitenkin 1960-luvun alun erittäin myrskyisinä aikoina Yhdysvalloissa kansalaisyhteiskunnan, Vietnamin sodan ja Watergate-skandaalin aikoihin (Dalton 2017; Dureska 2007) kävi ilmi, että yhdysvaltalaisen luottamus hallitusta kohtaan alkoi rapautua, ja tämä suuntaus ei vaikuttanut vain lyhytaikaiselta, vaan se levisi koskemaan myös pitkän aikavälin luottamusta. Yhdysvallat toipuu tavallaan edelleen tästä luottamuspulasta (Dalton 2017). Julian Zelizer, historian ja yhteiskuntasuhteiden professori Princetonin yliopistosta (ks. myös Schudson 2004), toteaa jopa, että nykypäivän Yhdysvallat elää edelleen Watergate-skandaalin varjossa¹. Yksinkertaisesti sanottuna skandaalien sarja sai aikaan negatiivisen kierteen, joka heikensi lyhyen aikavälin poliittista luottamusta. Toistuvien tapahtumien vuoksi tämä lopulta vaikutti pitkän aikavälin luottamukseen (esim. Hetherington 1998; Sigelman 1992, 380–381). Nykyisin saatavilla on yhä enemmän tutkimuksia, joissa on osoitettu skandaalien ja lyhyen aikavälin luottamuksen välinen yhteys (esim. Doherty ym. 2011; Funk 1996; Maier 2011; Memoli 2011; Rose ja Wessels 2018). Tämä luku käsittelee poliittisten skandaalien ja lyhyen aikavälin poliittisen luottamuksen välistä yhteyttä, pääasiassa siitä näkökulmasta, kuinka skandaalit vaikuttavat luottamukseen negatiivisesti. Skandaalien negatiivista vaikutusta luottamukseen kutsutaan usein skandaalien

dysfunktionaaliseksi vaikutukseksi (Maier 2011). Tämä negatiivinen vaikutus voidaan joskus muuttaa positiiviseksi vaikutukseksi, joten sillä voi olla myös funktionaalinen vaikutus (Maier 2011), jos skandaalia käsitellään yleisön asianmukaiseksi katsomalla tavalla. Tapaukset, joissa skandaaleilla olisi ollut funktionaalinen vaikutus poliittiseen luottamukseen ovat historiallisesti kuitenkin olleet erittäin harvinaisia.

Vaikka Pohjoismaissa katsotaan olevan melko vähän poliittisia skandaaleja muihin maihin verrattuna (Allern ym. 2012; Pollack ym. 2018), Yhdysvaltojen kokemus on silti huomionarvoinen myös täällä. Ennen kaikkea se tuo esiin sen, miksi poliittiset skandaalit ovat huolenaihe, samoin kuin sen, että poliittisen luottamuksen lyhyen aikavälin heilahtelut tulisi ottaa vakavasti. Teoreettisemmassa kontekstissa voimme suhteuttaa tämän Eastonin klassiseen teoriaan järjestelmän nauttimista tuesta (1965) (ks. myös esim. Kestilä-Kekkonen ja Venton luku 1 tässä teoksessa). Eastonin mukaan luottamuksessa on useita kerroksia, jotka ulottuvat spesifisimmästä kerroksesta järjestelmän tuen laajimpaan kerrokseen. Pohjimmiltaan spesifi kerros on taso, jolla tapahtuvat välittömät reaktiot tiettyyn tapahtumaan. Näitä ovat esimerkiksi kansalaisten reaktiot poliittiseen skandaaliin, kuten Watergateen. Skandaali saa luottamuksen heikkenemään lyhyellä aikavälillä, mutta kuten tutkijat ovat havainneet sillä voi olla myös pitkän aikavälin vaikutuksia (esim. Dalton 2017; Dureska 2007; Schudson 2004). Kuinka epäluottamus sitten siirtyy spesifiltä tasolta tuen diffuusille tasolle? Sopiva vertaus olisi ehkäpä sängyllä pomppiva lapsi. Ensin pomppiminen vaikuttaa vain peittoon ja tyynyihin, mutta pomppimisen jatkuessa pidemmän aikaa patja lopulta hajoaa. Tässä vertauksessa lapsi vastaa poliittisia skandaaleja, peitto ja tyynyt lyhyen aikavälin luottamusta ja patja pitkän aikavälin luottamusta. Siten yksittäinen skandaali ei välttämättä aiheuta itsessään huolta, mutta toistuvat tapahtumat rapauttavat poliittista luottamusta lopulta syvemmällä tasolla (Bowler ja Karp 2004; Dureska 2007; Maier 2011). Koska Suomi on saanut osansa poliittisista skandaaleista erityisesti viime vuosina (Pollack ym. 2018), aihe on tärkeä myös Suomen poliittisessa järjestelmässä.

Tähän mennessä on todettu, että poliittiset skandaalit ja niiden vaikutus poliittiseen luottamukseen ovat huolenaihe niin lyhyellä kuin pitkälläkin aikavälillä. Luvun loppuosassa keskitytään tarkemmin skandaaleihin ja lyhyen aikavälin luottamukseen. Mitkä ovat keskeiset tekijät prosessissa, joka johtaa skandaalista luottamuksen vähenemiseen? Tutkimuksissa on havaittu, että skandaalien vaikutukset luottamukseen ovat sekä sidoksissa kontekstuaalisiin (esim. Googhe ym. 2011; Sigelman ym. 1992, 380) sekä yksilöiden väliseen vuorovaikutukseen liittyviin tekijöihin (esim. Hetherington 1998; Grönlund ja Setälä 2011; Pollock III 1983). Tässä luvussa ei keskitytä maakohtaisiin kontekstuaalisiin tekijöihin, vaikka onkin selvää, että kaikki käsiteltävät näkökulmat on ymmärrettävä tietyssä kulttuurisessa ja poliittisessä kontekstissa. Esimerkiksi poliittisen kulttuurin konsensuaalisuus tai konfliktisuus sekä mediakulttuurin omaksuma poliittisten skandaalien suurentelu tietyissä maissa ovat tyypillisiä kontekstuaalisia tekijöitä skandaalien vaikutuksessa lyhyen aikavälin luottamukseen (Allern ym. 2012; Pollack ym. 2018). Tässä luvussa tutkitaan sen sijaan,

minkätyyppisiä skandaaleja on olemassa ja kuinka ne vaikuttavat lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen. Luvussa käydään myös läpi skandaalien erilaisia vaikutuksia luottamukseen riippuen siitä, minkätyyppinen poliitikko skandaalin on aiheuttanut ja minkälaisia ovat skandaalia tarkkailevien kansalaisten ominaisuudet. Luku rakentuu näille kolmelle painopisteelle. Viimeisessä osiossa rakennetaan teoreettinen malli, jonka avulla voimme ymmärtää, kuinka lyhyen aikavälin poliittinen luottamus muodostuu.

3.2 Poliittisten skandaalien tyypit

Mikä on poliittinen skandaali? Vaikka käytössä on erilaisia luokitteluja, skandaali on pohjimmiltaan jotain, mikä on ihmisten odotuksien vastaista. Poliittinen skandaali on vastoin ihmisten odotuksia siitä, kuinka poliitikkojen tulisi käyttäytyä. Toisin sanoen poliittisesta skandaalista tulee skandaali siksi, että poliitikot käyttäytyvät negatiivisella tavalla vastoin yleisön odotuksia, ja yleisö saa tietää siitä. Tämä tietenkin tuo esiin median keskeisen roolin skandaalien paljastamisessa yleisölle ja sen seurauksena lyhyen aikavälin poliittisen luottamuksen muovaamisessa (esim. Maier 2011; Solé-Ollé ja Sorribas-Navarro 2014; Ulbig ja Miller 2011). Median rooli skandaalien osalta on luultavasti lisääntynyt sosiaalisen ja hybridimedian aikakaudella (Chadwick 2013), kun jokin asia kerää huomiota aiempaa helpommin ja siitä tulee viraali. Mietittäessä poliitikkoihin kohdistuvia odotuksia, on selvää, että käyttäytymisstandardit asetetaan poliitikoille korkeammalle kuin tavallisille ihmisille, ja jopa pienistä rikkomuksista saattaa tulla suuria skandaaleja siksi, että poliitikot ovat julkisia hahmoja ja media huomaa heidän jokaisen virheensä. Rose ja Wessels (2018) korostavat erityisesti käyttäytymistä, joka on joko poliittisten, laillisten tai sosiaalisten standardien vastaista (katso myös Birch ja Allen 2015). Poliittiset normit liittyvät poliittiseen mandaattiin ja äänestäjille annettujen lupauksien pitämiseen. Tätä ei poliittisia skandaaleja koskevassa kirjallisuudessa kuitenkaan pidetä itsessään skandaalimaisena, vaikka lupauksien pitämättä jättäminen saattaa vaikuttaa luottamukseen (Rose ja Wessels 2018). Mikäli unohdetaan rikotut vaalilupaukset, poliittisten skandaalien päätyypit ovat joko taloudellista tai moraalista laatua (esim. Bowler ja Karp 2004; Doherty ym. 2011; Dureska 2007). Ensimmäinen tyyppi liittyy enemmän laillisten normien rikkomiseen, kun taas jälkimmäinen liittyy sosiaalisten normien loukkaamiseen. Pollack ym. (2018, 3089) osoittavat, että vaihtelua on myös siinä, missä määrin skandaali sisältää ei-hyväksyttävää henkilökohtaista käytöstä sekä ei-hyväksyttäviä julkisia lausuntoja.

Taloudellisiin skandaaleihin sisältyy yleensä erilaista korruptiota, veronkiertoa (kuten tulojen ilmoittamatta jättämistä), julkisten varojen ohjaamista omiin taskuihin, liian läheisiä siteitä tiettyihin yrityksiin tai muita tapoja hankkia taloudellista hyötyä itselleen tai sukulaisilleen. Suomessa on esimerkiksi ollut poliittisten kampanjoiden rahoitukseen liittyviä skandaaleja vuoden 2007 eduskuntavaalien yhteydessä. Niihin liittyi epäselvyyttä korkean

tason poliitikkojen yhteyksistä yksityisiin yrityksiin. Monet kansanedustajaksi vuonna 2007 pyrkinneet poliitikot eivät toimittaneet asianmukaisia tietoja kaikesta kampanjaan saamaansa rahoituksesta. Myöhemmin paljastui, että ryhmä yksityisiä sijoittajia oli rahoittanut osan näiden poliitikkojen kampanjoista. Vastaava skandaali syntyi niin kutsutussa Terrafame-kohussa vuonna 2016, kun media paljasti, että pääministeri Juha Sipilä oli osallistunut päätöksentekoon valtion rahoituksesta sukulaistensa omistamalle yritykselle. Tutkimuksissa on havaittu, että ihmisillä on vaistonvaraisesti tapana reagoida negatiivisemmin tällaisiin poliittisiin skandaaleihin ympäröivistä olosuhteista riippumatta (Doherty ym. 2011). Pohjimmiltaan poliitikkojen odotetaan toimivan aina yhteisen hyvän puolesta (Birch ja Allen 2015) ja taloudelliset väärinkäytökset rikkovat tätä normia ja ovat usein myös laittoimuuden rajalla. Siksi poliitikkoihin liittyvät taloudelliset skandaalit yleensä laskevat lyhyen aikavälin poliittista luottamusta. Usein kyseisen poliitikon sekä hänen puolueensa tuki laskee merkittävästi (Bhatti ym. 2013, 408).

Jos skandaaliin liittyy lisäksi yritys peitellä tapahtunutta käyttämällä valtaa väärin, vaikutuksista tulee paljon vakavampia (Doherty ym. 2011). Tämä väite pitää vieläkin enemmän paikkansa moraalisisissa skandaaleissa, kuten syrjähyppyissä, epärehellisyydessä, alkoholismissa, huumeiden väärinkäytössä tai vain yhteiskunnallisten normien vastaisten mielipiteiden, kuten rasististen kommenttien, ilmaisemisessa (Rose ja Wessels 2018). Pollack ym. (2018, 3098) osoittavat, että ei-hyväksyttävät lausunnot ovat itse asiassa olleet yleisin poliittisten skandaalien tyyppi Suomessa viime vuosina. Tämä voi johtua perussuomalaisten noususta, minkä yhteydessä on syntynyt useita rasistisia skandaaleja. Kuuluisin niistä on todennäköisesti kansanedustaja Olli Immosen maahanmuuttovastainen Facebook-julkaisu vuonna 2015, jossa Immonen väitti, että ”inhottava kupla (monikulttuurisuus) jossa vihollisemme elävät, tulee vielä hajoamaan miljoonaksi pikku palaseksi”.² Vaikka moraaliset skandaalit rikkovat joskus myös laillisia normeja (kuten rattijuopumus) ja ovat vastoin ihmisten näkemyksiä poliitikkojen korkeammista moraali vaatimuksista, tutkimuksissa on osoitettu, että ihmiset eivät suoraan yhdistä moraalista ulottuvuutta poliittiseen ammatteihin eivätkä aina välttämättä reagoi kovinkaan voimakkaasti näihin skandaaleihin. Toisin sanoen vaikutus lyhyen aikavälin luottamukseen ei välttämättä ole aluksi erityisen merkittävä. Kuten Doherty ym. (2011, 752) kuitenkin osoittavat, moraalisten skandaalien vaikutus lyhyen aikavälin luottamukselle kasvaa, kun se yhdistetään jonkinlaiseen vallan väärinkäyttöön tai huonoon käytökseen. Siten poliitikkojen moraaliton käytös herättää helposti huomiota, koska he ovat julkisuuden henkilöitä (Bhatti ym. 2013, 410), mutta skandaalin syntymisessä olennaista voi olla se, kuinka skandaalia käsitellään. Esimerkkejä skandaalin käsittelystä on esimerkiksi Suomen silloisen ulkoministerin Ilkka Kanervan valinta kieltää lähettäneensä vihjailevia tekstiviestejä eroottiselle tanssijalle vuonna 2008 tai kun pääministeri Anneli Jäätteenmäki oli vuotanut salaisia asiakirjoja lehdistölle kampanjansa aikana vuonna 2003 ja toistuvasti kielsi tämän valintansa jälkeen (ks. myös Allern ym. 2012).

Yhteenvedon voidaan todeta, että poliittiset skandaalit voidaan jakaa kahteen pääluokkaan: taloudelliseen ja moraaliseen. Nämä molemmat vaikuttavat lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen, mutta vaikutus on yleensä vakavampi taloudellisten kuin moraalisten skandaalien kohdalla. Kuten aiemmin on mainittu, on olemassa tiettyjä tekijöitä, jotka voivat muuttaa skandaalien vaikutusta poliittiseen luottamukseen, kuten vallan väärinkäytön jälkien peittäminen ja epärehellisyys. Seuraavissa kahdessa osiossa tarkastelemme vielä kahta tällaista tekijää, joilla on merkitystä skandaalien vaikutukselle lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen: 1) skandaalin aiheuttaneen poliitikon luonteenpiirteet ja 2) skandaalia tarkkailevien ja arvioivien kansalaisten ominaisuudet.

3.3 Skandaalien vaikutus lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen ja poliitikon ominaisuudet

Useimmat poliitikkojen ominaisuuksista, jotka ovat olennaisia sen suhteen, kuinka poliittinen skandaali voi vaikuttaa kansalaisten luottamukseen poliitikkoa kohtaan, liittyvät yleisön odotuksiin tai jopa ennakkoluuloihin poliitikkoja kohtaan. Poliittinen skandaali voi esimerkiksi vaikuttaa nais- ja miespoliitikkoon eri tavalla, ja usein sillä on vakavampia vaikutuksia naisille kuin miehille (Bhatti ym. 2013; Funk 1996). Esimerkiksi tarkasteltaessa Mona Sahlinin skandaalia Ruotsissa tai Jätteenmäen skandaalia Suomessa, tulee tunne, että tässä väitteessä piilee totuuden siemen. Mitkä mekanismit tämän ilmiön taustalla toimivat? Yksinkertainen vastaus olisivat stereotyyppit siitä, kuinka miesten ja naisten tulisi käyttäytyä. Naisilla ajatellaan usein olevan korkeampi moraalinen ja heidän ajatellaan olevan rehellisempiä kuin miehet. Siksi poliittinen skandaali saattaa vaikuttaa naispoliitikkoon ankarammin (Bhatti ym. 2013, 412). Näin voi olla erityisesti naispoliitikon yksityiselämään liittyvissä skandaaleissa, kuten syrjähyppäisissä. On kuitenkin epäselvää, onko juuri stereotyyppioita vahvistavalla vai niiden kanssa ristiriidassa olevalla skandaalimaisella käyttäytymisellä vakavampia vaikutuksia lyhyen aikavälin luottamukseen poliitikkoja kohtaan. Bhatti ym. (2013, 419) havaitsivat esimerkiksi, että se, miten skandaalissa mukana olleen poliitikon sukupuoli vaikutti luottamukseen, vaihteli skandaalista toiseen (ks. myös Smith ym. 2005).

Vastaavasti Funk (1996) tutki sitä, kuinka ehdokkaiden luonteenpiirteet vaikuttavat poliittisten skandaalien kanssa siihen, kuinka äänestäjät arvioivat poliitikkoja. Funk erotteli toisistaan ehdokkaiden sympatiaan ja pätevyteen liittyvät ominaisuudet ja havaitsi, että jälkimmäisillä oli enemmän merkitystä, kun äänestäjät arvioivat poliittisia skandaaleja. Pohjimmiltaan se, pidetäänkö ehdokasta päteväksi vai ei, vaikuttaa siihen, kuinka paljon poliittinen skandaali vaikuttaa yleisön lyhyen aikavälin luottamukseen kyseistä poliitikkoa kohtaan. Poliitikko, jota pidetään todella päteväksi, voi niin sanotusti pudota korkeammalta skandaalin yhteydessä. Toisaalta pätevyteen liittyvät ominaisuudet saattavat joskus

auttaa rajoittamaan skandaalien negatiivista vaikutusta. Funk (1996, 19) esimerkiksi mainitsee, kuinka Bill Clinton onnistui hyödyntämään pätevyyttään vuoden 1992 esivaaleissa selviytyäkseen skandaalihistoriastaan. Siksi, kuten ehdokkaan sukupuolenkin yhteydessä, myös ehdokkaan ominaisuuksiin liittyvät skandaalien vaikutukset lyhyen aikavälin luottamukseen ovat epäselvät.

Samanlaista monitulkintaisuutta voidaan havaita myös, kun tutkitaan poliittisten skandaalien erilaisten poliittisten tekijöiden yhteisvaikutusta poliittiseen luottamukseen. Virassaoloaika ja laaja poliittinen kokemus voivat saada yleisön muodostamaan tiettyjä odotuksia ja siksi skandaali voi vaikuttaa kokeneemman poliitikon nauttimaan luottamukseen voimakkaammin kuin vähemmän kokeneen poliitikon. Pitkään virassa olleet ja kokeneet poliitikot ovat myös todennäköisemmin hyvin tunnettuja ja siksi on todennäköisempää, että he päätyvät otsikoihin tiedotusvälineissä, jos he aiheuttavat skandaalin. Suomessa tilanne on ollut juuri tämä, koska vakavat skandaalit – esim. Jäätteenmäki vuonna 2003, Kanerva vuonna 2008 ja Sipilä vuonna 2016 – ovat koskeneet ministeritason poliitikkoja. Toisaalta kokemus voi toimia puskurina, koska kokeneilla poliitikoilla on ollut mahdollisuus luoda pitkäaikaista hyvääntahtoista mainetta, mikä vaimentaa skandaalien negatiivisia vaikutuksia (ks. Bowler ja Karp 2004, 277). Siksi äänestäjistä voi tuntua siltä, että kyseinen poliitikko on tehnyt niin paljon hyvää työtä vuosien aikana, että yksi skandaali ei ole maailmanloppu. Myös puoluekannalla on tapana vaikuttaa siihen, kuinka poliittinen skandaali vaikuttaa poliitikon lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen (esim. Rose ja Wessels 2018). Äänestäjien on helpompi ”rangaista” niiden puolueiden poliitikkoja, joita he eivät kannata, kuin oman puolueensa poliitikkoja.

Poliittisten skandaalien tärkeämpi ja vähemmän epäselvä vaikutus lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen voi kuitenkin olla niin sanottu ideologinen epäyhdenmukaisuus tai poliittinen tekopyhyys (Bhatti ym. 2013). Tämä edellyttää, että poliitikko on osallisena skandaaliin, joka on ristiriidassa poliitikon tai hänen puolueensa ydinarvojen kanssa. Pohjimmiltaan poliitikko siis sanoo yhtä ja käyttäytyy täysin toisella tavalla. Rose ja Wessels (2018) puhuvat siitä, kuinka poliitikot rikkovat näin epämuodollisia standardeja, mikä on laillisten tai moraalisten standardien rikkomisen ohella syy epäluottamukseen. Konkreettisia esimerkkejä poliittisesta tekopyhyydestä voisivat olla vaikkapa tapaukset, joissa sosiaalidemokraatti jäisi kiinni veronkierrosta tai kristillisdemokraatilla paljastuisi olevan avioliiton ulkopuolinen suhde. Pohjoismaissa hyvin tunnettu esimerkki tästä on edellä sivuttu Mona Sahlinin skandaali Ruotsissa 1990-luvun alussa. Sosiaalidemokraatti Sahlin toimi työministerinä, kun yksi Ruotsin suurimmista tabloideista paljasti, että hän oli maksanut useita yksityiskuluja hallituksen virallisella luottokortilla. Taustalla on useita mekanismeja, mutta lopulta Sahlin irtisanoutui skandaalin seurauksena. Ideologista epäyhdenmukaisuutta testanneessa kokeellisessa tutkimuksessa Bhatti ym. (2013, 419) havaitsivat, että poliittisten skandaalien yhteydessä poliittisella tekopyhyydellä voi olla syvälinen vaikutus lyhyen aikavälin luottamukseen. Kääntäen he myös havaitsivat, että ideologisesti

yhdennäköisillä skandaaleilla on odotusten mukaisesti vähemmän haitallisia vaikutuksia lyhyen aikavälin luottamukseen. Tällainen tilanne voisi olla esimerkiksi silloin, jos Kansallisen Kokoomuksen poliitikko kiertäisi veroja tai Vihreän liiton poliitikko osallistuisi kansalaistottelemattomuuteen tai protestitoimintaan. Tällainen toiminta on suurin piirtein linjassa kyseiseen puolueeseen kohdistuvien ennakkoluulojen kanssa ja siksi yleisö ei ehkä pitäisi sitä niin yllättävänä.

Yhteenvedona voidaan todeta, että sekä taloudellisten että moraalisten skandaalien vaikutus lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen on yhteydessä skandaalissa osallisena olevan poliitikon eri ominaisuuksiin. Näyttää myös siltä, että tämän vaikutuksen suunta ja voimakkuus riippuvat siitä, kuinka skandaali ja poliitikon ominaisuudet suhteutuvat odotuksiin. Nämä mallit ovat kuitenkin usein epäselviä: joskus tietty tekijä lisää skandaalin vaikutusta luottamukseen, kun taas toisissa tapauksissa sama tekijä voi rajoittaa vaikutuksia. Tutkijat vaikuttavat kuitenkin katsovan, että poliittinen tekopyhyys voimistaa luottamuksen menettämistä poliittisten skandaalien yhteydessä. Tähän mennessä tässä luvussa on keskusteltu siitä, kuinka sekä skandaalin tyyppi että sen vuorovaikutus skandaaliin osallisen poliitikon kanssa ovat tärkeitä tekijöitä lyhyen aikavälin poliittisen luottamuksen muo-
vaamisessa. Seuraavassa osiossa käsittelemme lopuksi sitä, kuinka skandaaleja ja skandaalimaisia poliitikkoja tarkkailevien ja arvioivien kansalaisten ominaisuudet voivat vaikuttaa lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen.

3.4 Skandaalien vaikutukset katsojien silmin – kansalaisten ominaisuuksien vaikutus lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen

Tämän osion alussa on syytä korostaa, että kansalaisilla on olennainen rooli poliitikkojen lyhyen aikavälin luottamuksen määrittämisessä – pohjimmiltaan juuri he arvioivat poliitikkojen käytöksen. Bowler ja Karp (2004, 284) lisäävät myös, että kansalaisilla on tapana arvioida tällaista käytöstä epäsymmetrisesti niin, että he todennäköisemmin rankaisevat huonosta käyttäytymisestä kuin palkitsevat hyvän käyttäytymisen, eli heillä on negatiivinen vääristymä. Kansalaiset eivät kuitenkaan ole homogeeninen ryhmä. Itse asiassa on olemassa valtava määrä yksilökohtaisia tekijöitä, jotka voivat olla oleellisia sen kannalta, kuinka kansalaiset tuomitsevat skandaaliin osallisen poliitikon. Tämän osion tavoitteena ei ole käydä läpi kaikkia mahdollisesti relevantteja tekijöitä, vaan ennemminkin korostaa tärkeimpiä tekijöitä. Yksilöiden ja poliittisten skandaalien välisessä vuorovaikutuksessa on paljon epäselvyyksiä, ja myös siinä miten ne vaikuttavat poliittiseen luottamukseen. On tärkeää kuitenkin huomata, että edellytyksenä sille, että kansalaiset voivat arvioida skandaalia ja mukauttaa luottamustaan poliitikkoa kohtaan, on se, että he ovat tietoisia

skandaalista. Tämä tarkoittaa, että politiikan seuraaminen median kautta on suurin piirtein jatkuvaa riippumatta muista yksilötason tekijöistä (ks. Birch ja Allen 2015). Solé-Ollé ja Sorribas-Navarro (2014) osoittavat empiirisesti, että poliittisten skandaalien negatiiviset vaikutukset lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen ovat kaikkein voimakkaimpia niiden kansalaisten keskuudessa, jotka seuraavat politiikkaa tiedotusvälineistä. Vastaavasti poliittiseen luottamukseen eniten vaikuttavat skandaalit ovat niitä, jotka saavat eniten näkyvyyttä mediassa. On olemassa tietysti myös eroja siinä, minkätyyppisen median kautta ihmiset seuraavat skandaalia. Tabloidit ja vastaavat mediat ovat yleensä sensaatiohakisempia otsikoissaan ja siksi halukkaampia käsittelemään skandaaleja negatiivisessa valossa.

Medianäkyvyydellä on siten selkeä ja tärkeä rooli siinä, kuinka yksilöiden lyhyen aikavälin luottamus poliitikkoja kohtaan muotoutuu. Muut tärkeät yksilötason tekijät voidaan jakaa poliittisiin, asenteellisiin ja demografisiin tekijöihin. Kaikissa näissä olennainen näkökulma luottamukselle aiheutuviin vaikutuksiin on usein se tapa, jolla yksilön ominaisuudet joko ovat tai eivät ole yhdenmukaisia skandaaliin osallisena olevan poliitikon tai skandaalin aiheen kanssa. Useiden tutkimuksien mukaan (esim. Bhatti ym. 2013; Bowler ja Rose 2004; Rose ja Wessels 2018) esimerkiksi kansalaisten reagointi poliittisiin skandaaleihin on erittäin puolueellista. Sosiaalidemokraattinen äänestäjä rankaisee skandaaliin osallista oikeistosiiven poliitikkoa kovemmin, kuin jos poliitikko kuuluisi sosiaalidemokraatteihin. Bowlerin ja Karpin (2004, 277) mukaan kannattajat yksinkertaisesti "sivuuttavat huonot uutiset" omien edustajiensa osalta. Bhatti ym. (2013, 424) puolestaan toteavat, että nämä kannattajavaikutukset ovat todella yhdenmukaisia erilaisissa poliittisissa järjestelmissä ja konteksteissa. Britanniassa, Ranskassa ja Espanjassa tehdyssä vertailututkimuksessa Rose ja Wessels (2018) löysivät evidenssiä tästä vaikutuksesta kaikissa kolmessa maakontekstissa.

Muiden poliittisten tekijöiden osalta myös poliittisten tietojen sekä poliittisen kiinnostuksen (tai sen puutteen) roolia on tutkittu suhteessa skandaaleihin ja lyhyen aikavälin luottamukseen. Funk (1996, 18) havaitsi kokeellisessa tutkimuksessa, että ne kansalaiset, joilla oli paremmat poliittiset tiedot, näyttävät erottelevan tietyyntyyppiset skandaalit ja niihin osallisina olevien poliitikkojen ominaisuudet paremmin kuin kansalaiset, joilla on heikommat poliittiset tiedot. Jälkimmäinen ryhmä sen sijaan reagoi yleensä negatiivisesti skandaaleihin niiden tarkasta tyyppistä riippumatta. Samalla tavoin Bowler ja Karp (2004, 277) toteavat, että kansalaiset, jotka ovat tyytymättömiä politiikkaan tai joilta puuttuu poliittista sivistystä, saattavat suhtautua yleisesti negatiivisemmin poliitikkoihin riippumatta siitä, kuinka he käyttäytyvät. Funk (1996) huomauttaa myös, että kansalaiset, joilla on heikompi poliittisen tietämyksen taso, ovat erityisen epäileväisiä sen suhteen, kuinka media kertoo skandaalista. Bhatti ym. (2013, 421) havaitsivat, että poliittinen kiinnostus liittyy skandaalin tyyppiin. Suurempi poliittinen kiinnostus on yhteydessä skandaaliin osallisen poliitikon suurempaan luottamuksen menetykseen. Kun kyseessä on moraalinen skandaali, kuten syrjähyppy, vaikutus on kuitenkin päinvastainen, eli ihmiset, joilla on vähäinen poliittinen kiinnostus, tuomitsevat skandaaliin osallisen poliitikon voimakkaammin (Bhatti ym. 2013,

421). Doherty ym. (2011, 752) kuitenkin havaitsivat kokeellisessa tutkimuksessa, että poliitikasta enemmän kiinnostuneet ihmiset reagoivat negatiivisemmin lukiessaan kuvausta poliitikon uskottomuudesta kuin vähemmän poliitikasta kiinnostuneet ihmiset.

Vaikka tarkat vaikutukset ovat epäselviä, vaikuttaa siltä, että tietyn puolueen kannattaminen ja poliittinen sivistys ovat tärkeimpiä yksilötason tekijöitä suhteessa skandaalien vaikutuksiin lyhyen aikavälin luottamukseen. Kun siirrytään asenteellisten ja demografisten tekijöiden mahdolliseen vaikutukseen, voidaan havaita joitakin yleisiä malleja. Yksi melko suoraviivainen havainto on, että mitä huomattavampi skandaali on kansalaisen oman henkilökohtaisen tilanteen osalta, sitä todennäköisemmin se saa hänen täyden huomionsa. Bhatti ym. (2013, 421) demonstroivat tämä esimerkillä, jonka mukaan ihmiset, joilla on lapsia, antavat helpommin anteeksi, jos poliitikko jättää tapaamisen väliin ollakseen perheensä kanssa. Lapsettomat ihmiset puolestaan voivat pitää tätä erittäin epäammattimaisena. Doherty ym. (2011) havaitsivat, että ihmiset, joiden arvot ovat yhteiskunnallisesti konservatiivisempia, reagoivat yleisesti voimakkaammin skandaaleihin, erityisesti moraaliin skandaaleihin. On myös ymmärrettävää, että ihmisten yleisen yhteiskunnallisen luottamuksen taso voi vaikuttaa siihen, kuinka he reagoivat poliittiseen skandaaliin. Koska tästä ei ole olemassa empiirisiä tutkimuksia, avointa tulosta voidaan pitää mahdollisena: luottavaiset henkilöt saattavat olla taipuvaisia luottamaan poliitikkoon myös skandaalin jälkeen tai he voivat olla aivan shokissa siitä, että poliitikko on niin sanotusti pettänyt heidän luottamuksensa.

Kun tarkastellaan puhtaasti demografisia tekijöitä, jotkut havainnot (esim. Bhatti ym. 2013, 421) osoittavat, että iällä on vaikutusta siihen, kuinka kansalaiset arvioivat skandaaleja. Vanhemmat ihmiset reagoivat negatiivisemmin poliitikon ammattiin liittyviin skandaaleihin, kun taas nuoremmat kansalaiset reagoivat yleensä voimakkaammin poliitikon yksityiselämään liittyviin skandaaleihin. Suhteutettuna skandaalien päätyyppeihin tämä tarkoittaisi, että taloudellinen skandaali aiheuttaa suurempaa luottamuksen menetystä vanhempien kansalaisten keskuudessa, kun taas moraalinen skandaali aiheuttaa suurempaa luottamuksen menetystä nuorempien kansalaisten keskuudessa. Solé-Ollé ja Sorribas-Navarro (2014) toteavat kuitenkin, että vanhemmat kansalaiset luottavat yleisesti enemmän poliitikkoihin, mikä osoittaa, että iän merkitys on epäselvä. Sukupuolivaikutuksen osalta on olemassa joitakin viitteitä siitä, että naisilla on tapana tuomita poliitikkojen asiaton käytös voimakkaammin kuin miehillä (Bhatti ym. 2013; Doherty ym. 2013). Kiinnostavaa on kuitenkin, että Doherty ym. mukaan (2013, 422) kansalaiset eivät tuomitse vastakkaista sukupuolta olevia poliitikkoja voimakkaammin kuin itsensä kanssa samaa sukupuolta olevia poliitikkoja. Skandaalien yhteydessä koulutustason tai yleisen sosioekonomisen statuksen ole havaittu vaikuttavan merkittävästi lyhyen aikavälin luottamukseen poliitikkoja kohtaan (esim. Bowler ja Karp 2004, 279–283; Rose ja Wessels 2018).

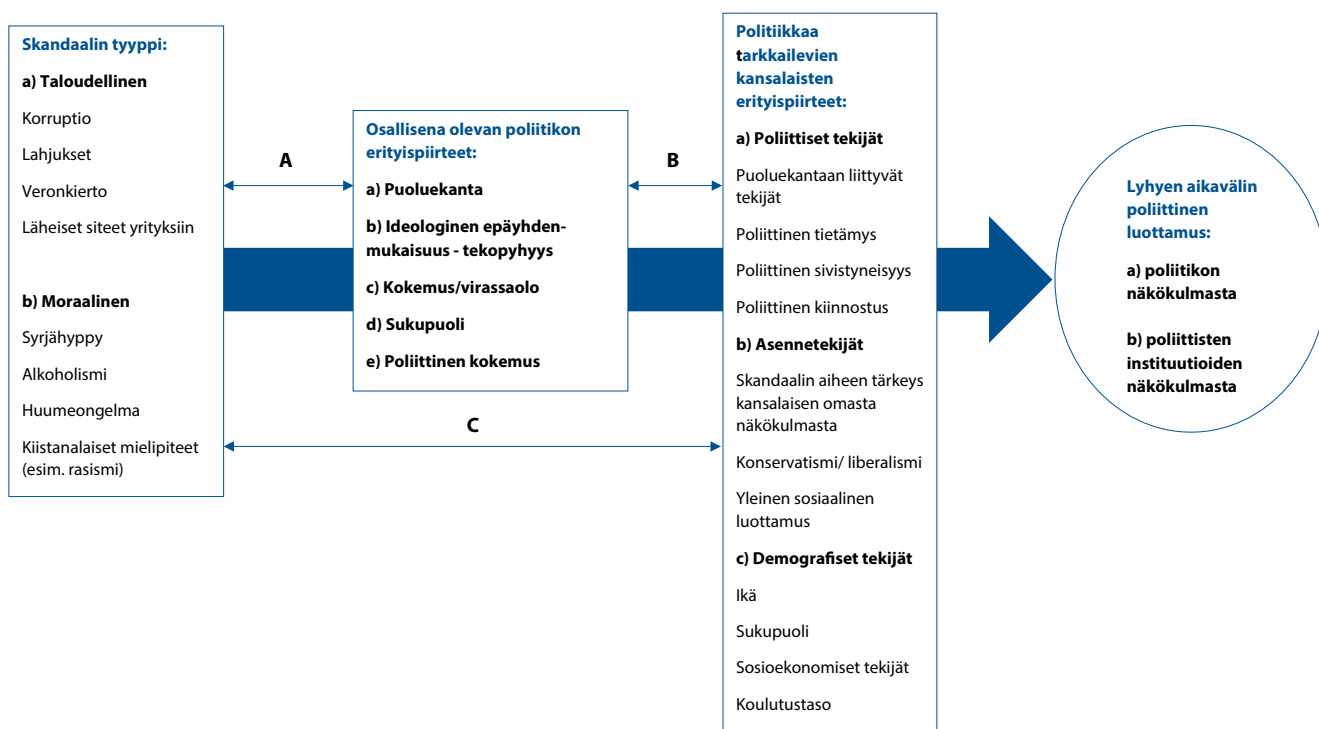
Yhteenvedon voidaan todeta, että yksittäiset kansalaiset ovat avainasemassa lyhyen aikavälin poliittisen luottamuksen muovaamisessa ja heillä on yleensä negatiivinen vääristymä heidän tarkkaillessaan politiikkaa ja poliitikkoja (Bowler ja Karp 2004; Memoli 2011). Tässä osiossa poliittisia, asenteellisia ja demografisia yksilötason tekijöitä on pohdittu suhteessa siihen, kuinka ne vaikuttavat skandaalien, poliitikkojen ja lyhyen aikavälin poliittisen luottamuksen väliseen vuorovaikutukseen. Yhteinen nimittäjä näissä tekijöissä on luultavasti yhdenmukaisuus yksittäisen kansalaisen ja joko skandaalin aiheen tai siihen osallisena olevan poliitikon välillä. Poliittisissa tekijöissä, kuten kannattajuuden vaikutuksessa, yhdenmukaisuus näyttää olevan avainroolissa. Mitä korkeampi ideologinen yhdenmukaisuus kansalaisten ja skandaaliin osallisen poliitikon välillä on, sitä vähemmän vaikutusta skandaalilla on poliittiseen luottamukseen. Asenteellisten ja demografisten tekijöiden osalta on kuitenkin selvää, että yhdenmukaisuudella tai epäyhdenmukaisuudella on merkitystä, mutta kausaalisuhteet eivät ole yhtä selvät.

3.5 Johtopäätökset – teoreettinen malli

Tässä luvussa käsiteltiin sitä, kuinka poliittiset skandaalit vaikuttavat lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen. Meidän on kuitenkin huomattava, että skandaalit ovat vain yksi monista selityksistä lyhyen aikavälin heilahduksille poliittisessa luottamuksessa (Dalton 2017; Dureska 2007). Myös kontekstuaaliset tekijät, kuten poliittinen järjestelmä, poliittinen kulttuuri, mediakulttuuri, historia, geopoliittinen asema jne. ovat erittäin tärkeitä. Tietyissä poliittisissa järjestelmissä yleinen poliittinen tehokkuus ja kansalaisten arviot siitä tyypillisesti vaihtelevat, kuten myös tietyt poliittiset päätökset, jotka voivat aiheuttaa joko positiivisia tai negatiivisia reaktioita (Bowler ja Karp 2004, 273). Skandaalien lisäksi voi ilmetä myös muita epätavallisia tapahtumia, jotka rikkovat jokapäiväisen politiikan tasaisen kulun. Myös luonnonkatastrofit, terroristiset hyökkäykset, kouluampumiset ja erityisesti hallituksen tapa käsitellä niitä paikallisella, alueellisella tai kansallisella tasolla vaikuttavat suuresti lyhyen aikavälin luottamukseen (esim. Chanley 2002; Nicholls ja Picou 2012). Kaikki nämä osa-alueet olisivat varmasti omien lukujensa arvoisia. Tämän luvun keskipisteenä olevat poliittiset skandaalit ovat kuitenkin todennäköisesti yksi yleisimmistä lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen vaikuttavien epätavallisten tapahtumien tyypeistä. On todennäköistä, että useimpien maiden kansalaiset muistavat vähintään yhden, elleivät jopa useampia, poliittisia skandaaleja. Tässä luvussa on myös tuotu esiin tunnettuja pohjoismaisia esimerkkejä. Koska tutkimukset ovat osoittaneet, että nämä mikrotason tapahtumat voivat laajentua, ja laajentuvatkin, yhteiskunnalliselle tasolle (Maier 2011), ne ovat epäilemättä relevantteja tekijöitä poliittisen luottamuksen muotoutumisessa.

Tässä luvussa on osoitettu, että kompleksisuus on sopiva avainsana myös silloin, kun kuvataan kausaalista polkua skandaalista lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen. Skandaalin tyyppin, siihen osallisen poliitikon ominaisuuksien ja skandaalia tarkkailevien kansalaisten ominaisuuksien välillä on keskinäistä riippuvuutta. Kuviossa 1 esitetään yksinkertainen teoreettinen malli siitä, kuinka kaikki nämä komponentit yhdistyvät toisiinsa.

Teoreettisen mallin kirjaimet A, B ja C kuvaavat kuvion kiinnostavimpia seikkoja. A edustaa yhteyttä skandaalin tyyppin ja siihen osallisen poliitikon välillä, jossa olennaisin näkökulma on se, kuinka paljon skandaali on ristiriidassa poliitikolle asetettavien odotuksien kanssa. Näitä odotuksia muovaavat erilaiset tekijät, joista osa on lueteltu kuviossa. Kohdassa B keskiossa on skandaaliin osallisen poliitikon ja skandaalia tarkkailevien kansalaisten välinen yhteys. Tämä koskee pääasiassa sitä, kuinka samankaltaisia poliitikko ja kansalainen ovat poliittisten, asenteellisten ja demografisten tekijöiden suhteen. Viimeinen kohta C viittaa skandaalin tyyppin ja skandaalia tarkkailevien kansalaisten väliseen yhteyteen. Tässä olennaisia ovat tavat, joilla skandaali liittyy kansalaisten omiin kokemuksiin, asenteisiin ja taustaan. Yksinkertaisesti sanottuna skandaalin kokonaisvaikutuksen lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen voi kuvata A:n, B:n ja C:n summana.

Kuvio 1. Teoreettinen malli siitä, kuinka skandaalit vaikuttavat lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen.

Yhteiskunnallisella tasolla poliittisten skandaalien vaikutus pitkän aikavälin luottamukseen olisi siten kaikkien niiden mikrovaikutusten summa, joita kullakin yksittäisellä skandaalilla on lyhyen aikavälin luottamukseen tietyllä aikavälillä. Palataksemme takaisin luvun alussa esiteltyyn vertaukseen: A:n, B:n ja C:n keskus kuviossa 1 määrittää, kuinka kovaa lapset pomppivat sängyllä kullakin hetkellä, ja tämän pitkän aikavälin vaikutus vastaa sitä, kuinka monta kertaa lapset pomppivat sängyllä. Luonnollisesti, vaikka teoreettinen malli saisikin asiat näyttämään yksinkertaisilta, on korostettava, että lyhyen aikavälin luottamuksen heilahtelut ovat kaikkea muuta. Toivon mukaan luku on kuitenkin osoittanut, että lyhyen aikavälin luottamuksella on väliä sekä yksittäisille poliitikoille ja puolueille, ja joskus pitkällä aikavälillä myös koko poliittiselle järjestelmälle. Lisäksi luku on tarjonnut yksinkertaisen tavan ymmärtää, kuinka yksi nyky-yhteiskuntien yleisimmistä epätavallisista poliittisista tapahtumista, poliittiset skandaalit, voivat vaikuttaa lyhyen aikavälin poliittiseen luottamukseen. Seuraava vaihe tutkijoille olisikin testata tätä empiirisesti niin poliittisten järjestelmien sisällä kuin erilaisten poliittisten järjestelmien välilläkin.

Viitteet

¹<http://edition.cnn.com/2014/07/07/opinion/zelizer-watergate-politics/index.html>.

²<https://www.facebook.com/olli.immonen.3/posts/10153483050174847>.

English Summary

This chapter concerns fluctuations in short-term political trust with a specific focus on how they can be caused by political scandals. Given the post-modern media landscape, political scandals are relatively frequent occurrences in most democracies. Recently, scholars have become increasingly interested in the role of scandals for political trust. The importance of short-term trust, per se, is discussed within a system-support framework in the beginning of this chapter. Thereby, the link between political micro events, such as scandals, and the macro-level of politics is established. The bulk of the chapter then focuses on the causal link, as several studies have shown, from a political scandal happening to it having an effect on short-term political trust. Three blocks of central aspects are presented. The type of scandal, the characteristics of the politician involved in the scandal as well as the traits of the citizens observing the scandal. The main argument of the chapter is that the ways in which scandals affect short-term political trust is to be understood as an interplay between these three factors. The net effect of a scandal on political trust in the short-run, it is argued, is the sum of this interplay. The chapter thus provides an initial theoretical overview.

LÄHTEET

- Allern, Sigurd, Kantola, Anu, Pollack, Ester & Blach-Örsten, Mark (2012) Increased Scandalization. Teoksessa Sigurd Allern ja Ester Pollack (toim.) *Scandalous! The Mediated Construction of Political Scandals in Four Nordic Countries*. Göteborg: Nordicom, 29–50.
- Bhatti, Yosef, Hansen, Kasper & Olsen, Asmus (2013) Political Hypocrisy: the Effect of Political Scandals on Candidate Evaluations. *Acta Politica* 48:4, 408–428.
- Birch, Sarah & Allen, Nicholas (2015) Judging Politicians: The Role of Political Attentiveness in Shaping How People Evaluate the Ethical Behaviour of Their Leaders. *European Journal of Political Research* 54, 43–60.
- Bowler, Shaun & Karp, Jeffrey (2004) Politicians, Scandals, and Trust in Government. *Political Behavior* 26:3, 271–287.
- Chadwick, Anthony (2013) *The Hybrid Media System: Politics and Power*. Oxford: Oxford University Press.
- Chanley, Virginia (2002) Trust in Government in the Aftermath of 9/11: Determinants and Consequences. *Political Psychology* 23:3, 469–483.
- Dalton, Russel (2017) Political Trust in North America. Teoksessa Smerli, Sonja ja van der Meer, Tom (toim.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham: Edward Elgar Publishing, 375–394.
- Doherty, David, Dowling, Conor & Miller, Michael (2011) Are Financial or Moral Scandals Worse? It Depends. *PS: Political Science & Politics* 44:4, 749–757.
- Dureska, Ryan (2007) *Scandals, Politicians, and the Decay of Government Trust*. Columbus: Ohio State University.
- Easton, David (1965) *A System Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Funk, Carolyn (1996) The Impact of Scandal on Candidate Evaluations: An Experimental Test of the Role of Candidate Traits. *Political Behavior* 18:1, 1–24.
- Grönlund, Kimmo & Setälä, Maija (2011) In Honest Officials We Trust: Institutional Confidence in Europe. *The American Review of Public Administration* 42:5, 523–542.
- Hetherington, Marc (1998) The Political Relevance of Political Trust. *American Political Science Review* 92:4, 791–808.
- Hooghe, Marc, Marien, Sofie & Pauwels, Teun (2011) Where Do Distrusting Voters Turn if There is No Viable Exit or Voice Option? The Impact of Political Trust on Electoral Behaviour in the Belgian Regional Elections of June 2009. *Government and Opposition* 46:2, 245–273.
- Maier, Jürgen (2011) The Impact of Political Scandals on Political Support: An Experimental Test of Two Theories. *International Political Science Review* 32:3, 283–302.
- Memoli, Vincenzo (2011) Government, Scandals and Political Support in Italy. *Interdisciplinary Political Studies* 1:2, 127–136.
- Nicholls, Keith & Picou, J. Steven (2012) The Impact of Hurricane Katrina on Trust in Government. *Social Science Quarterly* 94:2, 344–359.
- Pollock III, Philip (1983) The Participatory Consequences of Internal and External Political Efficacy: A Research Note. *Political Research Quarterly* 36, 400–409.
- Rose, Richard & Wessels, Bernhard (2018) Money, Sex and Broken Promises: Politicians' Bad Behaviour Reduces Trust. *Parliamentary Affairs* <https://doi.org/10.1093/pa/gy024>.
- Schudson, Michael (2004) Notes on Scandal and the Watergate Legacy. *American Behavioral Scientist* 47:9, 1231–1238.
- Sigelman, Lee, Sigelman, Carol & Walkosz, Barbara (1992) The Public and the Paradox of Leadership: An Experimental Analysis. *American Journal of Political Science* 36:2, 366–385.
- Smith, Elizabeth, Smith Powers, Asleigh & Suarez, Gustavo (2005) If Bill Clinton Were a Woman: The Effectiveness of Male and Female Politicians' Account Strategies Following Alleged Transgressions. *Political Psychology* 26:1, 115–132.
- Solé-Ollé, Albert & Sorribas-Navarro, Pilar (24–26.4.2014) *Do Corruption Scandals Erode Trust in Government? Evidence from a Matched Sample of Local Governments*. Seminaaripaperi, CESifo Conference. München, Saksa.
- Pollack, Ester, Allern, Sigurd, Kantola, Anu & Örsten, Mark (2018) The New Normal: Scandals as a Standard Feature of Political Life in Nordic Countries. *International Journal of Communication* 12, 3087–3108.
- Ulbig, Stacy & Miller, Nancy (2011) The Coingate Effect: The Impact of Scandal on Attitudes Toward, State and Federal Political Actors. *The Social Science Journal* 49, 61–71.

4 Kansalaisten näkemykset demokratian prosesseista ja legitimitetistä

Åsa von Schoultz

4.1 Johdanto

Miltä ihanteellinen demokratia näyttää? Kysymys ei ole yksinkertainen, vaan siitä ovat väitelleet filosofit, valtio-oppineet ja muut yhteiskunnasta kiinnostuneet kansalaiset aina demokratian alkuajoista lähtien. Tässä luvussa esitellään ja analysoidaan suomalaisten näkemyksiä asiasta. Lähtökohtaisesti demokratian organisoinnissa on kyse politiikan legitimitetistä. Demokratian prosessit – tavat, joilla kansalaisten mielipiteet, tarpeet ja toiveet kanavoidaan poliittiseen järjestelmään ja muunnetaan tosiasialliseksi politiikaksi – tarvitsevat laajan tuen, jotta politiikka nähtäisiin oikeutettuna (Schmidt 2013).

Viime vuosikymmeninä on käyty intensiivistä keskustelua siitä, kuinka demokratia voitaisiin organisoida parhaalla tavalla. Kasvanut kiinnostus liittyy kritiikkiin edustuksellista puoluedemokratiaa kohtaan, joka dominoi useimpia nykyaikaisia demokratioita. Usein sanotaan, että puolueet ovat menettäneet kykynsä toimia kansan ja poliittisen järjestelmän välisenä linkkinä (Caramani 2017; Daadler 2002; Dalton ja Wattenberg 2001; Invernizzi-Accetti ja Wolkenstein 2017; Mair 2013). Samalla, kun puolueet ovat menettäneet jäseniä ja niiden suhde yhteiskuntaan on heikentynyt, ihmisistä on myös tullut huonompia kokoamaan yhteen näkemyksiään, muokkaamaan niitä poliittisiksi pakettiratkaisuiksi ja muuntamaan ne käytännön politiikaksi tehokkaalla ja vakuuttavalla tavalla. Kasvanut kiinnostus demokratian organisointia kohtaan johtuu myös siitä, että äänestysvilkkaus ja luottamus politiikan instituutioita ja toimijoita kohtaan on heikentynyt monissa maissa (Blais ja Rubenson 2013; della Porta 2013; Norris 2011; van Biezen ym. 2012).

Kritiikki puoluekeskeistä demokratiaa kohtaan on siten vilkasta, mikä on herättänyt pohdintaa siitä, miten poliittinen päätöksenteko voitaisiin organisoida tavalla, joka miellyttäisi

kansalaisia paremmin. Useimmat ymmärtävät, että suoran demokratian järjestelmä, jossa kansalaiset ottavat äänestyksellä kantaa jokaiseen yksittäiseen kysymykseen, on epärealistinen. Keskustelu on kohdistunut sen sijaan siihen, pitäisikö nykyaikaisten puoluekeskeisten edustuksellisten demokratioidemme kehityksessä tehdä pienempiä muutoksia ja mihin suuntaan? Inspiraatiota voidaan hakea läheltä. Sveitsissä edustuksellisuus on yhdistetty suureen kansanäänestyksien ja kansalaisaloitteiden määrään, ja EU:n monimutkaisessa rakenteessa asiantuntijoilla tai teknokraateilla on merkittävä rooli kansalaisten EU-parlamenttiin valitsemien edustajien ohella. Jopa vahvasti edustuksellisessa demokratiassa, kuten Suomessa, jossa kansallisen tason kansanäänestykset ovat harvinaisia¹, vuonna 2012 käyttöön otettu kansalaisaloite on tarjonnut kansalaisille uuden kanavan vaikuttaa politiikkaan puolueiden ohi suoraan eduskuntaan.

Keskustelua ihanteellisesta demokratiasta ja siitä, kuinka politiikan prosesseja voidaan tai pitäisi muuttaa nykypäivän yhteiskuntaan sopivimmiksi, käyvät suureksi osaksi politiikasta kiinnostuneet kansalaiset, tutkijat, virkamiehet ja poliitikot. Suuren yleisön odotukset sen sijaan jäävät ulkopuolelle, vaikka poliittinen järjestelmä on riippuvainen kansalaisten tuesta selviytyäkseen. Viime vuosina tutkijat ovat kuitenkin alkaneet kiinnostua enemmän kansalaisten näkemyksistä, ja on osoitettu, että yhteiskunnan eri ryhmien välillä on niissä verrattain suuria eroja. Myös tässä luvussa tutkitaan, miltä ihanteellinen demokratia näyttää suomalaisten silmin. Tavoitteena on osoittaa, kuinka näkökulmat demokratian prosesseihin eroavat toisistaan yhteiskunnan eri ryhmissä, ja keskittyä erityisesti siihen, missä määrin nämä demokratianäkemykset ovat yhteydessä poliittiseen tyytymättömyyteen ja luottamukseen. Luvun analyysit perustuvat vuoden 2015 kansalliseen vaalitutkimukseen (Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2016).

4.2 Demokraattiset prosessit ja legitimizeetti

Lähtökohtaisesti kiinnostuksessa demokratian organisointia kohtaan on kyse politiikan legitimizeettiä koskevasta huolesta. Kuitenkin vasta viime aikoina politiikan prosesseista on alettu kiinnostua tästä näkökulmasta. Pitkään vain politiikan syötteet (engl. *input*) ja tuotokset (engl. *output*) nähtiin tärkeinä legitimizeetin rakentamisen kannalta (Easton 1965). Niin sanotun *input-legitimizeetin* osalta on tavallista olettaa, että jokin syöte, esimerkiksi korkea äänestysaktiivisuus, luo politiikalle sen tarvitseman legitimizeetin. *Output-legitimizeetissä* puolestaan on kyse politiikan koneistosta ulos tulevan sisällön eli tuotoksen merkityksestä, toisin sanoen tehdyistä päätöksistä ja suoritetuista poliittisista toimenpiteistä. Näin ollen on oletettu, että niin kauan kuin poliittinen järjestelmä pysyy tarjoamaan äänestäjiä miellyttävää politiikkaa, järjestelmän legitimizeetti pysyy korkeana. Kolmas ja uudempi näkökanta korostaa syötteen ja tuotoksen välissä olevaa ns.

throughput-legitimiteettiä, eli prosesseja, jotka muuntavat mielipiteenilmaisut tosiasialliseksi politiikaksi (Schmidt 2013).

Poliittisten prosessien yhä tärkeämmäksi muuttunut asema näkyy sekä valtio-opin kirjallisuudessa että useiden maiden tosiasiallisessa yhteiskunnan kehityksessä. Kansalaisten aktiivista osallistumista politiikkaan tunnutaan pitävän yhä tärkeämpänä. Tutkijat ovat puhuneet paljon osallistuvan demokratian positiivisista puolista ja poliittiset päättäjät ovat ajaneet kehitystä, jonka tarkoituksena on sitouttaa kansalaiset uudella tavalla yhteiskuntaan (Grönlund ym. 2010; Michels ja de Graaf 2010; Smith 2009). Lähtökohtana näyttää olevan, että luottamus politiikkaa kohtaan voi vahvistua, jos tehtävää politiikkaa avataan kansalaisille, heille annetaan enemmän mahdollisuuksia vaikuttaa palautteen avulla tai jopa vaikuttaa suoraan tosiasialliseen päätöksentekoon (Scarrow 2001; Smith 2009).

Myös osallistuvaa demokratiaa kannattavalla suuntauksella on kritikkonsa. Tämä kritiikki perustuu tutkimuksiin, jotka osoittavat ihmisten omaavan erilaisia näkemyksiä siitä, miltä ihanteelliset demokraattiset prosessit näyttävät ja mitkä ovat ne toimijat, joilla pitäisi olla eniten vaikutusvaltaa hyvin toimivassa demokratiassa (Bengtsson 2012; Coffé ja Michels 2014; Bengtsson ja Christensen 2016, Font ym. 2015). Koska ihmisillä on erilaisia mielipiteitä, on vaikea ajatella, että löytyisi yhtä kaikille sopivaa ratkaisua. Kritiikissä keskeistä on ajatus siitä, että kansalaisille suuremman roolin antava politiikka edistäisi poliittisten prosessien suurempaa legitimiteettiä lähinnä vain niiden joukossa, jotka kannattavat osallistumisen lisäämistä. Samalla riskinä on kuitenkin legitimiteetin heikentyminen niiden kansalaisten joukossa, jotka ovat eri mieltä siitä, kuinka demokratia pitäisi organisoida (Bengtsson 2012).

4.3 Demokraattiset prosessit – kenen kuuluisi tehdä poliittisia päätöksiä?

Kuten aiemmin mainittiin, keskustelu parhaasta demokraattisesta järjestelmästä kuuluu valtio-opin klassikoihin. Yksimielisyyteen siitä on ollut vaikea päästä, ja erilaiset ihanteet ovat vallinneet aikakaudesta riippuen. Toisen maailmansodan jälkeisenä aikana vallitsi ajanjakso, jota kutsutaan usein elitistiseksi demokraatiahanteeksi. Tuolloin Hitlerin kansallissosialistisen liikkeen voimakas poliittinen mobilisointi ja puolueen tekemä vallankaappaus Saksassa olivat tuoreessa muistissa ja pelko siitä, mitä kansan nopeasti leimahtanut poliittinen osallistuminen voi aiheuttaa, oli suuri. Ajanjaksolla dominoinut elitistinen ihanne voidaan käytännössä rinnastaa edustukselliseen poliittiseen järjestelmään, joka toimii useimpien nykypäivän demokratioiden perustana. Siinä puolueilla on tärkeä rooli yhteiskunnan ja poliittisen areenan välisenä linkkinä. Malli korostaa vastuun jakamista ja kansalaisten valitsemien poliitikkojen roolia. Valitsijoiden rooli rajoittuu siihen, että he

voivat vaalipäivänä ottaa kantaa vallasta kilpaileviin puolueisiin, ja muina aikoina poliittinen päätöksenteko jätetään kansan valitseville poliitikoille (della Porta 2013).

Osallistuvan demokratian noususuhdanne koettiin puolestaan 1960- ja 1970-luvuilla, jolloin alettiin yhä enemmän korostaa kansalaisten aktiivisen osallistumisen tärkeyttä, ja niitä arvokkaita vaikutuksia, joita sillä voi olla poliittiseen kypsyyteen, osaamiseen ja luottamukseen politiikkaa kohtaan (Barber 1984; Pateman 1970). Suuntaus vahvistui samalla, kun poliittisten puolueiden entinen merkittävä asema heikkeni. Puolueiden jäsenmäärät ovat pienentyneet ja äänestysaktiivisuus on laskenut monissa maissa voimakkaasti ennen kaikkea 1980- ja 1990-luvuilla (Franklin 2004; van Biezen ym. 2012). Lisäksi osallistuvan demokratian ihannetta on voimistanut huoli heikentyvästä luottamuksesta politiikan toimijoita ja instituutioita kohtaan (Dalton 2004; Norris 1999). 1990-luvulta lähtien demokratian tutkimusta on yhä voimakkaammin leimannut deliberatiivisen eli keskusteleavan demokratian ihanne, joka korostaa vuoropuhelua ja yhteisymmärrystä valtataistelun sijaan (Dryzek 2002). Keskusteleava demokratia nähdään usein yhtenä versiona osallistuvan demokratian ihanteesta ja tapana sisällyttää kansalaiset intensiivisemmin politiikkaan. Deliberatiivisen demokratian periaatteita voidaan toteuttaa esim. järjestämällä keskusteluja tärkeistä poliittisista kysymyksistä sattumanvaraisesti valittujen väestön edustajien kesken ja kutsuamalla asiantuntijoita keskustelujen tueksi. Tämäntyyppisistä ryhmäkeskusteluista saadut johtopäätökset voivat toimia lähtökohtana poliitikoille heidän tehdessään kyseiseen asiaan liittyviä päätöksiä.

Osallistuvan demokratian ihanne on monitahoinen, eikä ole olemassa yhtä mallia siitä, mitä se merkitsee käytännön poliittisessa toiminnassa. Selkeä rajaviiva erottaa teoreetikot, jotka korostavat kansalaisten runsaan palautteen arvoa, niistä teoreetikoista, jotka pyrkivät antamaan suurempaa päätösvaltaa kansalaisille. Ensimmäistä mallia, jota tässä kutsutaan nimenomaan osallistuvaksi demokratiaksi, voidaan kuvata täydentäväksi ja laajemmaksi kuin edustuksellista mallia, jossa korostetaan sen merkitystä, että kansalaiset saavat äänensä kuulluksi eri yhteyksissä ja eri kanavien kautta, esim. kansalaisaloitteiden, yhdistysaktiivisuuden, kuulemisprosessien tai ryhmäkeskusteluiden muodossa. Osallistuvan demokratian puolustajat korostavat usein sitä, että aktiivinen osallistuminen ei tarkoita vain eri äänien kuulemistä politiikassa, vaan sillä on positiivisia vaikutuksia myös osallistujiin, koska he saavat enemmän tietoa ja näkemystä yhteiskunnan toiminnasta (Barber 1984; Pateman 1970).

Toinen, suoran demokratian malli, korostaa kansalaisten keskeisempää roolia politiikassa. Sen mukaan kansalaisille pitäisi antaa suoraa päätösvaltaa järjestämällä enemmän kansanäänestyksiä tai yhdistämällä kansalaisten mielipiteet ja päätöksenteko tiiviimmin yhteen. Kansanäänestyksien käytön lisäämistä on tuotu esiin monelta suunnalta, esimerkiksi vihreän liikkeen taholta. Viime aikoina kansanäänestykset ovat saaneet tukea myös populistisilta puolueilta. Tässä yhteydessä korostetaan usein kansan tahdon merkitystä, joka

määritellään niin, että enemmistön mielipide on tärkeämpi kuin vähemmistöjä suojaavat valvontamekanismit ja perustuslain mukainen suoja, joka yhdistetään liberaaliin demokratiaan. (Caramani 2017.)

Samalla, kun politiikan monimutkaisuus on lisääntynyt ja päätöksentekoa leimaavat yhä suuremmassa määrin maailmanlaajuisesti useammat yhteen punoutuvat tasot, esim. ylikansallinen taso Euroopan unionissa ja toimijat kansainvälisellä areenalla, myös teknokraattinen näkemys poliittisesta päätöksenteosta on kasvanut yhä voimakkaammin (Caramani 2017). Teknokraattisessa ihanteessa korostetaan objektiivisuutta, tehokkuutta ja kompetenssia (Dargent 2015; Fischer 2009). Poliittisen päätöksenteon pitäisi tämän ihanteen mukaan lähteä liikkeelle heistä, joilla on kykyä ja näkemystä tehdä päätöksiä siitä, mikä on parasta yksittäisessä tilanteessa, ja jotka pyrkivät neutralisoimaan poliittiset ristiriidat ja ryhmän edun. Tämä lähes insinöörimäinen näkemys politiikkaan voidaan nähdä kritiikkinä sitä vastaan, mitä joskus pidetään poliittisena suunsoittona tai tarpeettomana politikointina (Hibbing ja Theiss-Morse 2002).

Yhteenvedon voidaan todeta, että kirjallisuudessa korostuu neljä näkemystä siitä, kuinka poliittiset prosessit tulisi organisoida. Keskeisimmät erot syntyvät siinä, kenellä pitäisi olla päärooli poliittisessä päätöksenteossa. *Edustuksellisessa* mallissa puolueet ovat keskeisiä toimijoita ja kansalaiset valitsevat vaaleilla poliittisesta päätöksenteosta huolehtivat poliittiset edustajat; *osallistuvan demokratian* malli korostaa kansalaisten puolelta tulevan runsaan palautteen merkitystä poliittisille prosesseille; *suoran demokratian* malli antaa kansalaisille annetaan valtaa osallistua päätöksentekoon tärkeissä poliittisissä kysymyksissä ja *teknokraattisessa* mallissa asiantuntemus, tehokkuus ja neutraalius koetaan tärkeämmäksi kuin arvostukset ja eri näkemykset.

4.4 Tutkimus kansalaisten demokraattisia prosesseja ja niiden edistäviä tekijöitä koskevista näkemyksistä

Tutkimuksia siitä, kuinka demokratiaa pitäisi organisoida, leimasi pitkään elitistinen suhtautumistapa, jossa kiinnostus kansalaisten toiveita kohtaan oli alhainen ja aktiivisuus politiikan tutkijoiden ja filosofien puolelta oli suurta (Bengtsson 2012). Ihmisten demokratianäkemyksien tutkimista ei pidetty erityisen olennaisena, koska ajateltiin, että useimmat ihmiset eivät ole muodostaneet riittävän harkittua käsitystä asiasta, ja sen muodostaminen olisi keskivertokansalaiselle kysymyksen monimutkaisuuden johdosta ylipäättään liian vaikeaa. Myöhemmin tutkimukset ovat osoittaneet, että oletus ei pidä paikkaansa. Sekä kyselytutkimukset että kokeelliset tutkimukset ovat osoittaneet, että kansan käsitykset ovat vakaita ja noudattavat selkeää kaavaa (Bengtsson 2012; Font ym. 2015). Teoreettisessa tutkimuksessa tunnistetut kaavat näkyvät myös yleisessä mielipiteessä. Tutkimukset

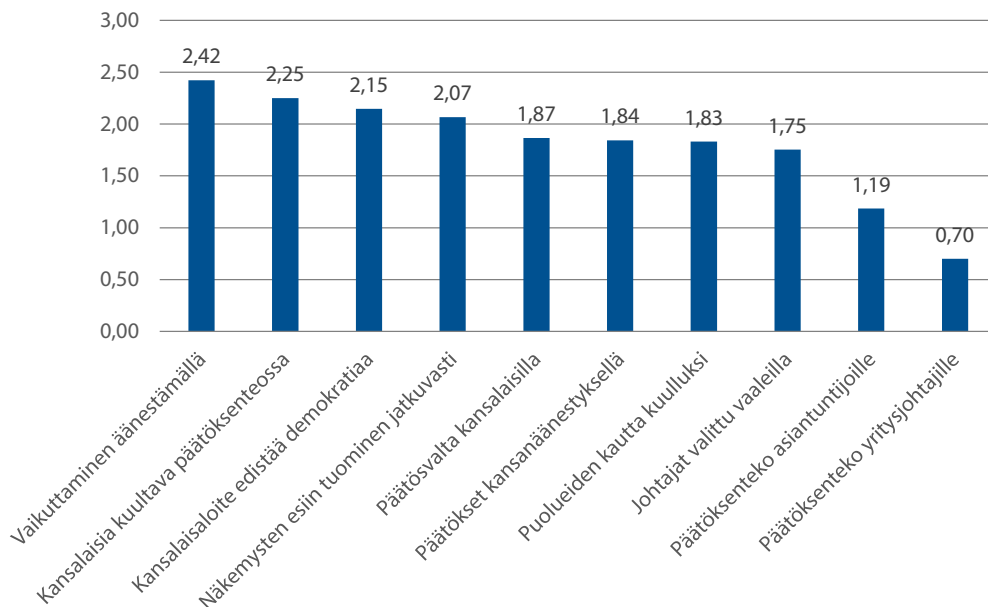
osoittavat, että suuremmalle vaikutusvallalle tai kansalaisten suuremmalle roolille on olemassa vahva tuki, mutta samalla läheskään kaikki kansalaiset eivät tue kehitystä tähän suuntaan (Bengtsson ja Mattila 2009; Coffé ja Michels 2015). Vaikuttaa myös siltä, että kansalaisten käsitykset poliittisista prosesseista ovat suhteellisen vakaita, eivätkä keskustelut toisten ihmisten kanssa juuri vaikuta niihin (Goldberger ym. 2018). Lisäksi kansalaisen demokratianäkemyksen ja poliittisen aktiivisuuden välillä on havaittu selkeä yhteys (Bengtsson ja Christensson 2016). Tämä tukee ajatusta siitä, että kyseessä on näkökanta, joka perustuu ihmisten tapaan suhtautua politiikkaan.

Yksi kiinnostavimmista tutkimussuuntauksista on teesi *tyytymättömistä demokraateista* (engl. *dissatisfied democrats*) (Dalton ym. 2001; Dalton 2004). Se lähtee liikkeelle oletuksesta, että juuri edustukselliseen demokratiaan tyytymättömät ihmiset ajavat eteenpäin tukea muuntymiselle poliittisille prosesseille. Tyytymättömyys nykypäivän demokratiaan perustuu tiukkoihin odotuksiin poliittisesta vaikuttamisesta ja mahdollisuuksista saada osallistua aktiivisesti politiikkaan. Tyytymättömät demokraatit puhuvat sen vuoksi voimakkaasti suoran tai osallistuvan demokratian prosessien puolesta (Christensen 2017; Dalton 2001; Ghergina ja Geissel 2018; Hibbing ja Theiss-Morse 2002). Toiset tutkimukset puolestaan osoittavat, että tyytymättömyys nykypäivän demokratiaan ei välttämättä toimi motivaattorina vain heille, jotka odottavat kansalaisten saavan suuremman roolin poliittisessä päätöksenteossa. Tyytymättömyys ja turhautuminen nykypäivän demokratiaan voivat myös kummuta toiveesta kehittää teknokraattisempia prosesseja, joissa kansalaisilla on äärimmäisen rajoitettu rooli (Bengtsson ja Mattila 2009).

Miltä tilanne sitten näyttää nykypäivän Suomessa? Onko heillä, jotka ovat tyytymättömiä nykyiseen poliittiseen järjestelmään tai jotka eivät luota politiikan keskeisiin instituutioihin ja toimijoihin, tietty näkemys siitä, kuinka demokratian pitäisi toimia? Vai onko niin, että tyytymättömät ovat erimielisiä siitä, kuinka demokratia pitäisi organisoida nykyisen mallin sijaan? Näitä kysymyksiä analysoidaan seuraavassa luvussa. Analyysissä on mukana myös muita tekijöitä, kuten ideologia, ikä, poliittiset tiedot ja kiinnostus politiikkaan, jotka voivat vaikuttaa demokratianäkemyksiin. Ideologian osalta aiemmat tutkimukset osoittavat, että näkemys ihanteellisista prosesseista voi vaihdella sen mukaan, miten kansalainen sijoittuu vasemmisto–oikeisto -ulottuvuudella (Bengtsson ja Mattila 2009), sillä vasemmistoa edustavat puhuvat enemmän kansalaisten lisääntyvästä osallistumisesta. Tulos sopii hyvin kollektiivisen mobilisoinnin perinteeseen, joka on ollut vallalla työväenliikkeessä (della Porta 2013). Poliittinen tietämys, kiinnostus ja ikä voidaan puolestaan yhdistää teoriaan uudesta politiikasta. Sen mukaan lisääntyneitä odotuksia kansalaisten suuremmasta roolista poliittisissä prosesseissa ajavat ennen kaikkea nuori, korkeasti koulutettu ja poliittisesti sivistynyt sukupolvi, jolla on suurempi kyky poliittiseen mobilisointiin ja halu osallistua suoraan poliittisten kysymysten ratkaisemiseen (Dalton 2008; Welzel ja Inglehart 2005).

4.5 Mitä mieltä suomalaiset ovat demokratian prosesseista?

Suomalaisten näkemyksiä poliittisista prosesseista kartoitetaan analysoimalla kansallisen vaalitutkimuksen kyselytutkimusaineistoa, joka kerättiin vuoden 2015 eduskuntavaalien jälkeen (Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2016). Tutkimukseen osallistui 1 587 suomalaista (pl. Ahvenanmaa), jotka valittiin moniportaisen järjestelmän mukaan². Tutkimus suoritettiin käyntihaastatteluina (Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2016). Tutkimukseen sisältyi useita kysymyksiä siitä, kuinka poliittisia päätöksiä olisi tehtävä, keskittyen erityisesti siihen, keiden toimijoiden tulisi olla päätöksenteossa mukana ja mikä kansalaisten roolin pitäisi olla politiikassa. Tutkimuksessa ei esitetty suoria kysymyksiä siitä, minkä tyyppisiä prosesseja henkilö kannattaa, vaan suhtautumistavat selvitettiin epäsuorasti analysoimalla, kuinka ihmiset vastasivat kymmeneen eri väittämään koskien suomalaista demokratiaa. Tukea mitattiin asteikolla nolasta kolmeen, jossa korkea arvo tarkoittaa, että vastaaja on samaa mieltä väittämän kanssa. Keskiarvot³ eri väittämille esitetään kuviossa 1.

Kuvio 1. Tuki väittämille poliittisista prosesseista (0–3).

Kuten aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, kansalaisille suuremman roolin politiikassa tarjoavia prosesseja tuetaan voimakkaasti. Suosituimmat väittämät koskevat kansalaisten kuulemista ennen poliittisten päätösten tekemistä (2,3) ("Kansalaisia tulisi kuulla ennen tärkeiden poliittisten päätösten tekemistä"), positiivista suhtautumista uuteen kansalaisaloitteeseen (2,1) ja mahdollisuutta saada kansalaisten ääni aktiivisesti kuuluviin eri kanavien kautta (2,1) ("On tärkeää, että kansalaiset esittävät jatkuvasti mielipiteitään esimerkiksi allekirjoittamalla adresseja ja osallistumalla mielenilmaisuihin"). Kaikkein suosituin

väittämä koskee kuitenkin sitä, että kansalaisten tulisi ensisijaisesti vaikuttaa politiikkaan äänestämällä vaaleissa, mikä voidaan tulkita tueksi edustukselliselle demokratialle (2,4) ("Kansalaisten tulisi ensisijaisesti vaikuttaa politiikkaan epäsuorasti äänestämällä vaaleissa").

Vähiten suositut väittämät puolestaan koskevat suuremman vallan antamista asiantuntijoille (1,2) ja yritysjohtajille (0,7). Nämä kaksi väittämää käytännössä edustavat antidemokraattisia näkemyksiä. Vaikuttaa siten siltä, että tuki sellaisiin poliittisiin prosesseihin siirtymiselle, joissa korostetaan tehokkuutta ja asiantuntemusta kansalaisten suoran tai epäsuoran vaikuttamisen kustannuksella on vahvasti rajoittunutta. Toisaalta kuitenkin 16 % yritysjohtajista ja 32 % asiantuntijoista on samaa mieltä väittämästä, että Suomen päätöksenteko toimisi paremmin tämän tyyppisten järjestelyjen avulla.

Kysymyspatteriston keskiosassa on sekoitus väittämiä, joista monet koskevat suoran päätösvalan antamista kansalaisille: Kansalaisilla pitäisi olla päätösvalta tärkeissä poliittisissa kysymyksissä (1,9) ("*Tärkeissä poliittisissa kysymyksissä kansalaisilla tulisi olla lopullinen päätösvalta*") ja tärkeistä päätöksistä tulisi järjestää kansanäänestys nykyistä useammin (1,9). Marginaalisesti pienemmän tuen saivat väittämät, jotka koskevat puolueiden kykyä huolehtia siitä, että kansalaisten mielipiteet ovat edustettuina päätöksenteossa (1,8) ja poliitikkojen kykyä ohjata maata (1,8).

Tulosta voidaan kuvata sekoitukseksi, jossa kaikkein selkein kaava on se, että antidemokraattisten prosessien tuki on merkittävästi pienempi kuin prosessien, jotka korostavat kansalaisten roolia. Muuten eri ehdotukset vaikuttavat saavan melko tasaisen tuen, vaikka ne käytännössä sisältäisivät erityyppisiä poliittisia prosesseja. Analyysin seuraavassa vaiheessa pyritäänkin tarkastelemaan, onko nähtävissä jotain järjestelmällisyyttä tai kaavaa siinä, kuinka eri kansalaisryhmät vastaavat eri väittämiin. Tämä tehdään faktorianalyysillä, jota avataan taulukossa 1.

Faktorianalyysin tarkoituksena on löytää muuttujajoukosta piileviä yhdenmukaisuuksia eri väittämien välillä. Analyysi osoittaa selkeästi, että väittämiin ei ole vastattu sattumanvaraisesti, vaan vastaukset niihin heijastavat yleisempää näkökulmaa siihen, kuinka demokratian pitäisi toimia. Näkyviin tulee neljä eri ulottuvuutta, jotka vastaavat kirjallisuudessa esiteltyjä malleja: *edustuksellinen* ulottuvuus, jossa keskeisiä toimijoita ovat puolueet ja vaalit, *osallistuvan demokratian* ulottuvuus, jossa korostetaan kansalaisten aktiivisen palautteen merkitystä, *suoran demokratian* ulottuvuus, jossa nostetaan esille kansalaisten suora vaikuttaminen ja *teknokraattinen* ulottuvuus, jossa keskeistä on asiantuntijoiden ja yritysjohtajien kapasiteetti.

Taulukko 1. Faktorianalyysi.

	Ulottuvuudet			
	Suora	Edustuksellinen	Teknokratia	Osallistuva
Tärkeissä poliittisissa kysymyksissä kansalaisilla on oltava lopullinen päätösvalta	0.82	0.01	0.00	-0.05
Tärkeät yhteiskunnalliset kysymykset pitäisi entistä useammin päättää kansanäänestyksellä	0.79	-0.10	-0.01	-0.05
Kansalaisia on kuultava ennen tärkeiden poliittisten päätösten tekemistä	0.74	0.04	-0.00	0.31
Puolueiden kautta kansalaisten mielipiteet tulevat päätöksenteossa huomioon otetuiksi	-0.08	0.76	-0.06	0.11
Kansalaisten on vaikutettava politiikan suuntaan ensisijaisesti äänestämällä vaaleissa	0.15	0.73	0.03	0.03
Vaaleilla valitut poliitikot ovat parhaita johtamaan Suomea	-0.19	0.57	-0.27	-0.13
Suomen asiat hoituisivat paremmin, jos päätöksenteko annettaisiin riippumattomille asiantuntijoille poliitikkojen ja kansalaisten asemesta	0.03	-0.21	0.81	0.12
Suomen asiat hoituisivat paremmin, jos politiikasta päättäisivät menestyksekkäät yritysjohtajat	-0.06	0.03	0.79	-0.24
On tärkeää, että kansalaiset tuovat jatkuvasti esille omia näkemyksiään, esimerkiksi kirjoittamalla nimensä nimenkeräyksiin ja osallistumalla mielenosoituksiin	0.22	-0.06	0.05	0.76
Vuonna 2012 kansallisella tasolla käyttöönotettu kansalaisaloite on edistänyt demokratian toimivuutta Suomessa.	-0.11	0.10	-0.14	0.74
Ominaisarvot	2.09	1.79	1.20	1.07

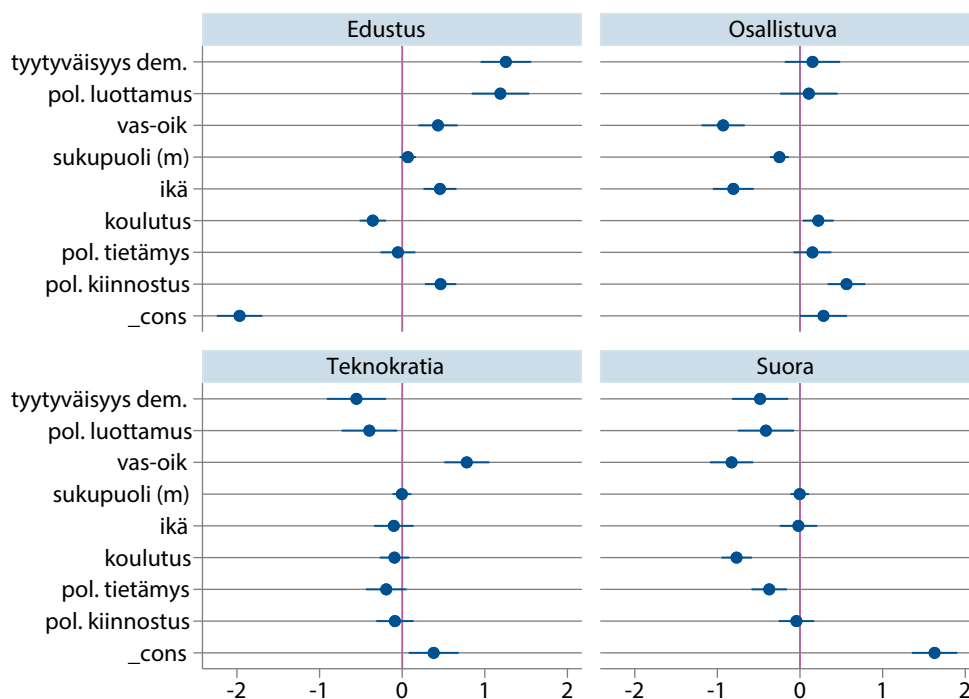
Huom: Pääkomponenttianalyysi. Rotaatiomenetelmä: Varimax. Kaiserin normalisaatio. 0.5 ylittävät lataukset merkitty lihavoituna.

4.6 Ketkä haluavat minkäkinlaisia demokraattisia prosesseja?

Analyysin seuraavassa vaiheessa keskitytään selittämään suhtautumistapoja demokratiin. Aihetta lähestytään tarkastellen missä määrin toiveet erityyppisistä demokraattisista prosesseista ovat yhteydessä poliittiseen luottamukseen ja tyytymättömyyteen *tyytymättömiä demokraatteja* koskevan teorian mukaisesti. Analyysissä käytetään aiemmin luotuja faktoreita selitettävänä muuttujina. Poliittisen tyytymättömyyden selvittämiseksi käytetään kahta indikaattoria. Ensimmäinen on tyytyväisyys demokratiaan, joka on itsessään kritisoitu indikaattori, koska on epäselvää, mitä demokratian arvioidaan (Linde ja Ekman 2003, ks. myös Kestilä-Kekkonen ja Venton luku 1 tässä teoksessa). Siitä huolimatta indikaattori on sisällytetty analyysiin ja sitä pidetään tässä yleisenä arviona poliittisesta järjestelmästä. Toinen erityisen kiinnostava mittari on poliittinen luottamus. Kirjallisuudessa erotetaan yleensä luottamus toimijoita ja instituutioita kohtaan. Koska empiirisesti on osoitettu, että luottamus poliitikkoja, puolueita, eduskuntaa ja hallitusta kohtaan korreloivat keskenään vahvasti (Cronbachs Alfa 0,91), ne muodostavat tutkimuksessa summamuuttujan (ks. myös Hooghe 2011).

Jotta voidaan tutkia teesiä uudesta politiikasta, toisin sanoen sitä, että nuoret, korkeasti koulutetut ja poliittisesti sivistyneet henkilöt kannattavat kansalaisille suuremman roolin antavia demokraattisia prosesseja, tarkastellaan analyysissa ikää, koulutustasoa, poliittista kiinnostusta ja poliittista tietämystä. Poliittista tietämystä mitataan viidellä eri faktakysymyksellä politiikasta. Kysymykset koskevat sekä politiikan instituutioita että sisältöä⁴. Mitä enemmän oikeita vastauksia henkilö saa viidestä kysymyksestä, sitä korkeampi on hänen poliittisen osaamisensa taso. Koska aikaisemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että itsensä ideologisesti vasemmalle sijoittavat henkilöt kannattavat voimakkaammin kansalaisten osallistumista, analyysimallissa on mukana myös mittari, jossa vastaaja sijoittaa itsensä vasemmisto-oikeisto –ulottuvuudelle 11-portaisella asteikolla.

Analyysien tulos esitetään kuviossa 2, joka selventää malliin kuuluvien muuttujien vaikutuksia. Tukea kullekin demokraattiselle prosessille (edustuksellinen, osallistuva, teknokratia, suora) analysoidaan erikseen ja esitellään yksitellen. Pisteet 0-viivasta vasemmalle osoittavat negatiivista vaikutusta, ja tilastollisesti merkittäviä vaikutuksia ovat ne, joiden linja ei ylitä 0-viivaa.

Kuvio 2. Tuki eri demokraattisille prosesseille. Huom.: analyysi on näkyvillä taulukkomuodossa luvun liitteissä.

Tarkempi katsaus tuloksiin paljastaa useita mielenkiintoisia yhteyksiä. Monien tutkijoiden mukaan pääosa demokratian toimintatapoja, instituutioita ja toimijoita vastaan suunnatusta kritiikistä perustuu turhautumiseen kansalaisten liian rajoitetun roolin vuoksi. Nämä ajatukset ovat toimineet tyytymättömien demokraattien teorian lähtökohtana. Mikäli näin on, tyytymättömyys todennäköisesti lisää tukea muun tyyppisille prosesseille, kuten suoran demokratian tai osallistuvan demokratian prosesseille. Se ei kuitenkaan luultavasti lisää teknokratialle annettavaa tukea, koska se minimoi kansalaisten vaikutusvallan. Kuviossa 2 näkyvät tulokset osoittavat, että teoria ontuu osittain. Tyytymättömiä demokraatteja koskevan teesin mukaisesti ne, jotka ovat tyytyväisiä demokratiaan ja joilla on korkea poliittinen luottamus, kannattavat yleensä voimakkaasti tämän päivän Suomessa dominoivaa edustuksellisen demokratian mallia, jossa päätösvalta on puolueilla ja kansalaisten valitsemilla poliitikoilla.

Ne kansalaiset, jotka ovat tyytymättömiä demokratiaan ja joilla on heikko poliittinen luottamus, kannattavat puolestaan muita ratkaisuja, mutta eivät välttämättä ratkaisuja, jotka antaisivat kansalaisille suuremman roolin politiikassa. Tyytymättömyys ja alhainen poliittinen luottamus lisäävät tosin tukea suoran demokratian prosesseille, mutta sama koskee tukea teknokratialle, jossa kansalaisten rooli sen sijaan minimoidaan. Kokonaistulkinta onkin siten se, että tyytymättömyys voi saada aikaan muutostoiveita päätöksentekotavan osalta, mutta odotukset voivat koskea hyvin erilaisia poliittisia prosesseja joko niin, että kansalaisten roolia päätöksenteossa halutaan kasvattaa tai niin, että kansalaisten roolia halutaan rajoittaa entisestään.

Bengtssonin ja Mattilan (2009) tutkimuksen mukaan ideologia vaikuttaa olevan se tekijä, joka erottaa nämä kaksi tyytymättömää ryhmää toisistaan. Ne, jotka sijoittavat itsensä ideologisesti vasemmalle, kannattavat yleensä prosesseja, joihin kansalaiset voivat osallistua ja tehdä päätöksiä tärkeissä poliittisissa kysymyksissä suoran demokratian mukaisesti. Poliittisesti oikealla sijaitsevat kannattavat sen sijaan enemmän teknokraattisia prosesseja, joissa korostetaan asiantuntijoita ja tehokkuutta enemmän kuin suoraa kansalaisvaikutamista. Kun ajatellaan, että oikeistopopulistiset puolueet kannattavat usein voimakkaasti kansanäänestyksiä, joissa kansan tahto tulee suoraan kuulluksi, tulos on hieman yllättävä. Toisaalta se sopii hyvin yhteen sen kanssa, että ympäristöliike ja vasemmisto pitävät kansanäänestyksiä usein hyvänä vaihtoehtona.

Se, että vasemmisto tukee voimakkaimmin kansalaisten suurempaa roolia politiikassa, näkyy myös tuessa osallistuvan demokratian prosesseja kohtaan, eli demokratiamallin, jossa kansalaiset vaikuttavat enemmän antamalla palautetta ja saamalla äänensä kuulluksi. Tämä on linjassa myös voimakkaan historiallisen kollektiivisen mobilisoinnin perinteen kanssa, jota esiintyy erityisesti vasemmistossa (della Porta 2013). Tyytymättömyys päivänpolitiikkaan ei sen sijaan lisää tukea osallistuvan demokratian prosesseille ja ne voidaan nähdä vähemmän radikaalina vaihtoehtona suoraan demokratiaan verrattuna. Tuloksista

voidaan havaita myös, että osallistuvan demokratian prosesseja tukevat nuoremmat sukupolvet sekä korkeammin koulutetut ja poliittisista kysymyksistä kiinnostuneet kansalaiset, minkä voidaan osittain nähdä tukevan teesiä *uudesta politiikasta*. On kuitenkin mielenkiintoista, että suoran päätösvallan antamista kansalaisille tukevat voimakkaimmin ne vastaajat, joilla on vähäinen koulutus ja heikot tiedot politiikasta, mikä voi nostaa kynnystä osallistua tehokkaasti poliittiseen päätöksentekoon.

Kaiken kaikkiaan analyysi osoittaa, että on olemassa erilaisia odotuksia siitä, kuinka demokratia tulisi organisoida, ja erityisesti siitä, kenellä toimijoilla pitäisi olla päärooli päätöksenteossa. Teoriat, jotka näkevät tyytymättömyyden motivaatiotekijänä kansalaisten suuremman vaikutusmahdollisuuden kannattamisessa pitävät osittain paikkansa. Samoin nuoret, korkeasti koulutetut ja politiikasta kiinnostuneet näyttävät tukevan voimakkaammin tätä kehitystä. Samalla kuvio on kuitenkin monimutkaisempi. Teknokraattiset ja suoran demokratian päätöksentekoprosessit vaikuttavat houkuttelevilta vaihtoehdoilta niille, jotka ovat tyytymättömiä ja haluavat radikaalia muutosta. Tyytyväisille tai politiikasta kiinnostuneille houkuttelevammalta näyttävät ennemminkin nykypäivän edustuksellinen demokratia tai järjestelmä, joka tarjoaa kansalaisille paremman mahdollisuuden saada äänensä kuuluviin (mutta ilman päätöksentekoa konkreettisissa poliittisissa kysymyksissä).

4.7 Johtopäätökset

Poliittisten prosessien muotoilulla ja tavalla tehdä poliittisia päätöksiä on merkitystä. Konkreettinen esimerkki tästä on Ison-Britannian vuoden 2016 Brexit-äänestys, jonka jälkeen niin kansanäänestyksen tuloksesta kuin toimintatavoistakin on keskusteltu kiivaasti. Tämän luvun tuloksien perusteella ei ole kovinkaan yllättävää, ettei yhteisymmärrystä tämän kiistellyn kysymyksen päätöksentekotavasta ole löytynyt.

Useimmat kansalaiset vaikuttavat olevan yksimielisiä siitä, että demokratia itsessään on hyvä asia. Erilaisia mielipiteitä on kuitenkin olemassa sen suhteen, kuinka poliittinen päätöksenteko pitäisi organisoida ja millä toimijoilla tulisi olla eniten vaikutusvaltaa. Julkisessa keskustelussa väitetään usein, että nykyinen edustuksellinen demokratiamme, jossa keskeisiä toimijoita ovat puolueet, on alkanut ontua ja että yhteiskunnan kehitys luo painetta sille, että kansalaisille annettaisiin suurempi ja suurempi rooli politiikassa. Tämän luvun analyysit tukevat tätä tulkintaa osittain osoittamalla, että kansalaisten suuremmalle roolille poliittisessa päätöksenteossa on voimakasta tukea. Ihmiset eivät kuitenkaan ole yksimielisiä siitä, kuinka tämä pitäisi tehdä. Jotkut kannattavat voimakkaasti sitä, että parannetaan mahdollisuuksia kuulla kansalaisia ajankohtaisissa kysymyksissä ja pyydetään heiltä aktiivisesti mielipiteitä, kun taas toiset haluavat mennä pidemmälle ja ottaa käyttöön kansalaisten suuremman päätösvallan tärkeitä poliittisia päätöksiä tehtäessä. Lisäksi osa

kansalaisista vastustaa voimakkaasti kansalaisten suurempaa roolia politiikassa ja haluaa sen sijaan poliittisia prosesseja, joissa asiantuntijoille annetaan enemmän tilaa. Samalla on olemassa monia, jotka ovat tyytyväisiä nykyiseen järjestelmäämme, jossa poliittiset edustajat valitaan vaaleissa ja he huolehtivat poliittisesta päätöksenteosta vaalien välillä.

Näkemykset demokratian prosessien muotoilusta eivät vain eroa toisistaan, vaan ne ovat selkeästi yhteydessä siihen luottamukseen, jota ihmisillä on politiikan instituutioita ja toimijoita kohtaan ja kuinka tyytyväisiä ihmiset ovat demokratian toimintaan. Ne kansalaiset, jotka ovat tyytymättömiä demokratiaan ja joiden luottamus politiikan toimijoita ja instituutioita kohtaan horjuu, kannattavat muita todennäköisemmin muutosta. Yksimielisyyttä ei kuitenkaan ole siitä, mikä tyyppinen muutos olisi paras ja missä määrin kannatettava vaihtoehto riippuu henkilön ideologisesta taustasta. Yleisesti näyttää siltä, että vasemmalle itsensä sijoittavat ihmiset kannattavat kansalaisten suurempaa roolia poliittisessa päätöksenteossa, kun taas oikealle itsensä sijoittavat ovat taipuvaisempia tukemaan sellaisia poliittisia prosesseja, joissa kansalaisten rooli minimoidaan. Tulos on selvä osoitus siitä, että kehitys kansalaisille suuremman roolin antavia poliittisia prosesseja kohti ei todennäköisesti saa aikaan kovin legitiimiä tukea kaikkialta ideologisesta kentästä. Joidenkin ryhmien toiveet voivat täytyä samalla, kun järjestelmän legitimitetti saattaa muiden silmissä heikentyä.

Yhtenäistä vastausta suureen filosofiseen kysymykseen siitä, miltä ihanteellinen demokratia näyttää, tullaan tuskin koskaan saavuttamaan. Näkemys siitä, kuinka poliittisia päätöksiä pitäisi tehdä, on yhteydessä perusarvoihin ja näkemykseen nykypäivän demokraattisista prosesseista. Kaikkien toiveet ja odotukset täyttävän poliittisen järjestelmän luominen on täyttä utopiaa.

Viitteet

¹Kansallisella tasolla on järjestetty kaksi neuvoo-antavaa kansanäänestystä. Vuonna 1931 äänestettiin kieltolain lakkauttamisesta ja vuonna 1994 Euroopan yhteisöön (EY) liittymisestä.

²Valintakehys koostui 11 500 yli 18-vuotiaasta Suomen kansalaisesta, jotka asuivat Manner-Suomessa. Heistä 4 044 kieltäytyi osallistumasta ja 5 919:ää ei tavoitettu.

³Analyysiin eivät sisälly ne henkilöt, jotka eivät voineet tai halunneet ottaa kantaa väittämään.

⁴Kysymyksissä oli kiinteät vastausvaihtoehdot, joista vastaajat saivat valita. Viisi kysymystä olivat seuraavat: Kuka seuraavista oli Suomen hallituksen valtiovarainministeri ennen juuri käytyjä eduskuntavaaleja?; Mikä oli Suomen työttömyysaste helmikuussa 2015?; Kuka on YK:n nykyinen pääsihteeri?; Mitä mielestäsi tarkoitetaan parlamentaarisella hallitusmuodolla?; Mikä seuraavista on paikkamäärältään juuri valitun eduskunnan toiseksi suurin puolue?

English Summary

This study focuses on the processes and actors of democracy from the perspective of citizens. The central question in the chapter considers the kind of democracy that Finnish citizens want and how democratic preferences vary within the Finnish public. The analysis clearly demonstrates that Finnish citizens have very different conceptions of the ideal democratic process. While some favour a greater role for citizens and more participatory or direct forms of democracy, others are happy with representative structures, or would rather opt for more power in the hands of experts. Democratic ideals are influenced by feelings towards the current democratic system, ideological stands, age and political sophistication. A potential implication of these findings is that the most popularly suggested solution to the problems facing representative democracy – more direct citizen involvement – is unlikely to solve the long-term dilemmas facing many advanced representative democracies. Some citizens will embrace a development in this direction, while others are likely to be sceptical or even resentful.

LÄHTEET

- Barber, Benjamin (1984) *Strong Democracy*. Berkeley & Los Angeles: University of California Press.
- Bengtsson, Åsa (2012) Citizens' Perceptions of Political Processes: A Critical Evaluation of Preference Consistency and Survey Items. *Revista Internacional de Sociología* 70:2, 45–64.
- Bengtsson, Åsa & Christensen, Henrik, S. (2016) Ideals and Actions: Do Citizens' Patterns of Political Participation Correspond to Their Conceptions of Democracy? *Government and Opposition* 51:2, 234–260.
- Bengtsson Åsa & Mattila, Mikko (2009) Direct Democracy and Its Critics: Support for Direct Democracy and "Stealth" Democracy in Finland. *West European Politics* 32:5, 1031–1048.
- Blais, André & Rubenson, Daniel (2013) The Source of Turnout Decline: New Values or New Contexts? *Comparative Political Studies*, 46:1, 95–117.
- Caramani, Daniele (2017) Will vs. Reason: The Populist and Technocratic Forms of Political Representation and Their Critique to Party Government. *American Political Science Review* 11:1, 54–67.
- Christensen, Henrik S. (2017) Knowing and Distrusting: How Political Trust and Knowledge Shape Direct-Democratic Participation. *European Societies* 20, 572–594.
- Coffé, Hilde & Michels, Anke (2014) Education and Support for Representative, Direct and Stealth Democracy. *Electoral Studies* 35, 1–11.
- Daadler, Hans (2002) Parties: Denied, Dismissed or Redundant? A Critique. Teoksessa Richard Gunther, José Ramon Montero ja Juan Linz (toim.) *Political Parties: Old Concepts and New Challenges*. Oxford: Oxford University Press, 39–57.
- Dalton, Russell J. (2004) *The Good Citizen. How a Younger Generation is Reshaping American Politics*. Washington DC: CQ Press.
- Dalton, Russell J. (2008) Citizenship Norms and the Expansion of Political Participation. *Political Studies* 56:1, 76–98.
- Dalton, Russell J. & Wattenberg, Martin (toim.) (2001) *Parties without Partisans*. New York: Oxford University Press.
- Dalton, Russell J., Burklin, Wilhelm P. & Drummond, Andrew J. (2001) Public Opinion and Direct Democracy. *Journal of Democracy* 12:4, 141–153.
- Dargent, Eduardo (2015) *Technocracy and Democracy in Latin America: The Experts Running Government*. Cambridge: Cambridge University Press.
- della Porta, Donatella (2013) *Can Democracy Be Saved? Participation, Deliberation and Social Movements*. Cambridge: Polity Press.
- Donovan, Todd & Karp, Jeffrey A. (2006) Popular Support for Direct Democracy. *Party Politics* 12:5, 671–688.
- Donovan, T., Tolbert, C.J. & Smith, D.A. (2009) Political Engagement, Mobilization, and Direct Democracy. *Public Opinion Quarterly* 73:1, 98–118.
- Dryzek, John S. (2002) *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics, Contestations*. Oxford: Oxford University Press.
- Easton, David (1965) *A Systems Analysis of Political Life*. New York: Wiley.
- Fischer, Frank (2009) *Democracy and Expertise*. Oxford: Oxford University Press.
- Font, Joan, Wojcieszak, Magdalena & Navarro, Clemente J. (2015) Participation, Representation and Expertise: Citizen Preferences for Political Decision-Making Processes. *Political Studies* 63:1, 153–172.
- Franklin, Mark (2004) *Voter Turnout and the Dynamics of Electoral Competition in Established Democracies since 1945*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Gherghina, Sergiu & Geissel, Brigitte (2018) An Alternative to Representation: Explaining Preferences for Citizens as Political Decision-Makers. *Political Studies Review*. <https://doi.org/10.1177/1478929918807713>.
- Goldberg, Saskia, Wyss, Dominik & Bächtiger, André. *Democratic Preferences and Deliberation: A Survey Experiment with German Citizens* (julkaisematon käsikirjoitus).
- Grönlund, Kimmo, Setälä, Maija & Herne Kaisa (2010) Deliberation and Civic Virtue: Lessons from a Citizen Deliberation Experiment. *European Political Science Review* 2, 95–117.
- Grönlund, Kimmo & Kestilä-Kekkonen, Elina (2016) *Finlands valundersökning 2015*. Tammerfors: Finlands samhällsvetenskapliga dataarkiv.
- Hibbing, John R. & Theiss-Morse, Elisabeth (2002) *Stealth Democracy: Americans' Beliefs about How Government Should Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hooghe, Marc (2011) Why There is Basically Only One Form of Political Trust. *The British Journal of Politics and International Relations* 13:2, 269–275.
- Invernizzi-Accetti, Carlo & Wolkenstein, Fabio (2017) The Crisis of Party Democracy, Cognitive Mobilization, and the Case for Making Parties More Deliberative. *American Political Science Review* 111:1, 97–109.
- Mair, Peter (2013) *Ruling the Void: The Hollowing of Western Democracy*. Brooklyn, NY: Verso.

- Michels, Ank & De Graaf, Laurens (2010) Examining Citizen Participation: Local Participatory Policy Making and Democracy. *Local Government Studies* 36:4, 477–491.
- Norris, Pippa (toim.) (1999) *Critical Citizens: Global Support for Democratic Government*. Oxford: Oxford University Press.
- Norris, Pippa (2011) *Democratic Deficit: Critical Citizens Revisited*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Pateman, Carol (1970) *Participation and Democratic Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rapeli Lauri (2016) Public Support for Expert Decision-Making: Evidence from Finland. *Politics* 36:2, 142–152.
- Scarrow, Susan E. (2001) Direct Democracy and Institutional Change: A Comparative Investigation. *Comparative Political Studies* 34:6, 651–665.
- Schmidt, Vivien A. (2013) Democracy and Legitimacy in the European Union Revisited: Input, Output and ‘Throughput’. *Political Studies* 61:1, 2–22.
- Smith, Graham (2009) *Democratic Innovations: Designing Institutions for Citizen Participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- van Biezen, Ingrid, Mair, Peter, & Poguntke, Thomas (2012) Going, Going,... Gone? The Decline of Party Membership in Contemporary Europe. *European Journal of Political Research* 51, 24–56.
- Webb, Paul (2013) Who Is Willing to Participate? Dissatisfied Democrats, Stealth Democrats and Populists in the United Kingdom. *European Journal of Political Research* 52:6, 747–772.
- Welzel, Christian & Inglehart, Ronald (2005) *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. Cambridge: Cambridge University Press.

LIITTEET

Taulukko 2. Erilaisten poliittisten prosessien analyysi (OLS-regressio).

	EDUSTUKSELLINEN		SUORA		OSALLISTUVA		TEKNOKRATIA	
	Kerroin	(Keskivirhe)	Kerroin	(Keskivirhe)	Kerroin	(Keskivirhe)	Kerroin	(Keskivirhe)
Tyytyväisyys demokratiaan	1.26***	(0.16)	-0.48**	(0.17)	0.15	(0,17)	-0.55**	(0.18)
Poliittinen luottamus	1.19***	(0.18)	-0.41*	(0.14)	0.11	(0.75)	-0.40***	(0.17)
(Vasen) – Oikea	0.44***	(0.12)	-0.83***	(0.13)	-0.93***	(0.13)	0.78***	(0.14)
Sukupuoli (mies)	0.07	(0.05)	-0.00	(0.06)	-0,25***	(0.06)	-0.00	(0.06)
Ikä	0.46***	(0.10)	-0.02	(0.12)	-0.81***	(0.13)	-0.10	(0.12)
Koulutus	-0.36***	(0.08)	-0.77***	(0.09)	0.22*	(0.09)	-0.09	(0.09)
Poliittinen tietämys	-0.05	(0.11)	-0.37***	(0.11)	0.15	(0.12)	-0.19	(0.13)
Poliittinen kiinnostus	0.46***	(0.10)	-0.04	(0.11)	0.56	(0.12)	-0.09	(0.12)
Vakio	-1.07***	(0.14)	1.62***	(0.14)	0.28*	(0.15)	0.38*	(0.15)
F-suure	39.15***		30.64***		25.11***		6.89***	
Korjattu R ²	0.224		0.16		0.13		0.05	
N	1378		1378		1370		1378	
Huom. ***p<=0.001 **p<=0.01 *p<=0.05 ^p<=0.10. Riippuvat muuttajat: faktoripistemäärät tulevat taulukon 1 analyysistä. Taulukossa esitetty standardoimattomat regressiokertoimet, keskivirheet suluisa. Mallissa ei ole multikollineaarisuusongelmaa.								

Osa II

SOSIAALINEN LUOTTAMUS

5 Sosiaalisen luottamuksen merkitys ja yhteys poliittiseen luottamukseen

Maria Bäck

5.1 Johdanto

Sosiaalinen pääoma, jolla usein tarkoitetaan sosiaalisia verkostoja sekä niistä syntyvää luottamusta ja vuorovaikutussuhteita (Putnam 2000), on parin viime vuosikymmenen aikana saanut paljon huomiota yhteiskuntatieteissä, mutta myös muilla tutkimusaloilla. Sosiaalista eli ihmistenvälistä luottamusta pidetään usein sosiaalisen pääoman tärkeimpänä indikaattorina. Akateemisen tutkimuksen yhä sirpaloituneemmasta ja erikoistuneemmasta luonteesta poiketen luottamustutkimus ulottuu useamman tieteenalan yli aina sosiologiasta, politiikan tutkimuksesta ja taloustieteistä filosofiaan sekä psykologiaan ja historiaan (Delhey ja Newton 2003, 93–94; Robbins 2016). Sosiaalisen luottamuksen on sanottu vaikuttavan laajalti eri yhteiskunnallisiin ilmiöihin, kuten talouskasvuun ja tehokkaaseen markkinatalouteen (Bjørnskov 2018; Whiteley 2000), vakaaseen ja toimivaan demokratiiaan (Putnam 1993) sekä sosiaaliseen integraatioon, yhteistyöhön ja harmoniaan (Delhey ja Newton 2003; Misztal 1996). Aiemman tutkimuksen mukaan ihmiset, joiden luottamus toisiin ihmisiin – myös tuntemattomiin – on korkeaa, ovat keskimääräistä onnellisempia, optimistisempia ja tyytyväisempiä elämäänsä, ja heidän yhteiskunnalliset asenteensa ovat usein myönteisempiä kuin niiden kansalaisten, joiden luottamus on alhaista (Rothstein ja Uslaner 2005; Uslaner 2002; Welch ym. 2005). Korkea luottamus on jopa liitetty parempaan terveyteen ja hyvinvointiin (Kawachi 2018).

Vaikka tutkijat yleisesti ottaen ovat olleet samaa mieltä siitä, että sosiaalinen luottamus on suotuisa ominaisuus niin yksilön kuin yhteiskunnankin kannalta, käsitykset sen suhteen, mitä luottamus oikeastaan on ja mistä se kumpuaa, vaihtelevat. Esimerkiksi siinä missä jotkut pitävät sosiaalista luottamusta asenteena tai uskomuksena (Herreros 2004; Newton 1999; Stolle 2001; 2002; Uslaner 2002), toiset katsovat sen perustuvan ihmisten

rationaaliseen harkintaan ja kokemusperäiseen arviointiin toisten ihmisten luotettavuudesta (Hardin 2001). Kriittisiä näkemyksiä on esitetty myös siitä, miten sosiaalista luottamusta tulisi mitata. Kyselytutkimuksissa toistuvan nk. sosiaalisen luottamuksen ”standardikysymyksen”, *”Voiko mielestänne ihmisiin luottaa, vai onko niin, ettei ihmisten suhteen voi olla liian varovainen?”*, validiteettia on kyseenalaistettu mm. sen monitulkintaisuuden johdosta (ks. Herneen luku 6 tässä teoksessa). Toisaalta kysymystä kuitenkin käytetään yhä laajasti sen suhteellisen pitkän käyttöhistorian takia, mikä mahdollistaa luottamuksen ajallisen vertailun.

Kenneth Newtonin (2001; 2011) mukaan sosiaalinen ja poliittinen luottamus ovat joiltain osin samankaltaisia ilmiöitä, mutta toisaalta ne myös poikkeavat toisistaan paljon. Siinä missä sosiaalinen luottamus perustuu yksilön omakohtaiseen arvioon muiden ihmisten luotettavuudesta, poliittinen luottamus rakentuu usein epäsuorasti ja etäältä, esimerkiksi median välityksellä. Usein on myös huomioitu, että sosiaalinen luottamus on luonteeltaan vakaampaa kuin poliittinen luottamus, joka saattaa ainakin lyhyellä aikavälillä vaihdella paljonkin esimerkiksi taloudellisen tilan vaihtelusta tai poliittisista skandaaleista johtuen (Uslaner 2018, 18. Ks. myös Strandbergin luku 3 tässä teoksessa). Molemmat ovat kuitenkin osoittautuneet tärkeiksi yhteiskunnan ominaisuuksiksi ja niiden on myös todettu olevan yhteydessä toisiinsa. Yhteyden kausaalinen suunta on tosin jäänyt osittain vahvistamatta. Tutkimus on osoittanut, että ihmiset, joiden sosiaalinen luottamus on korkeaa, luottavat myös poliittisiin toimijoihin ja instituutioihin (ks. esim. Bäck ym. 2016). Korkean sosiaalisen luottamuksen omaavat henkilöt osoittavat myös keskimääräistä korkeampaa kansalaispätevyyttä, joka puolestaan voi johtaa korkeampaan poliittiseen luottamukseen (Anderson 2010; Bäck ym. 2016). Toisaalta esimerkiksi Kumlinin ja Rothsteinin (2005) mukaan yhteys on päinvastainen, eli poliittinen järjestelmä ja sen sisällä toimivat päättäjät, julkisen hallinnon virkamiehet ja oikeuslaitos joko rakentavat tai rapauttavat sosiaalista luottamusta toimiessaan luottamuksen malleina. Mikäli kansalaisten kokemukset poliittisten päättäjien ja virkamiesten toiminnasta ovat huonoja ja heitä pidetään epäluotettavina, negatiiviset mielikuvat saattavat heijastua muihinkin ihmisiin (ks. myös Rothstein ja Stolle 2008).

Tässä luvussa tarkastellaan sosiaalisen luottamuksen lähteitä, sen tuotoksia, sekä etenkin sosiaalisen ja poliittisen luottamuksen välistä suhdetta. Luvun alkuosassa käsitellään sosiaalisen luottamuksen käsitettä ja operationalisointia, eli sitä, miten sosiaalista luottamusta voidaan mitata. Tässä yhteydessä käydään läpi myös aiemman tutkimuskirjallisuuden tuloksia siitä, miten sosiaalinen luottamus voi hyödyttää yhteiskuntaa. Luvun toinen osa keskittyy lähemmin sosiaalisen ja poliittisen luottamuksen väliseen teoreettiseen ja empiiriseen yhteyteen. Yhteyttä tarkastellaan tilastollisin menetelmin, sekä maa- että yksilötasolla, käyttäen European Social Survey -kyselytutkimuksia vuosilta 2002–2017 sekä Eduskuntavaalitutkimusta vuodelta 2015.

5.2 Mitä on sosiaalinen luottamus?

Luottamus on monimutkainen käsite, joka voidaan esimerkiksi liittää eri objekteihin (luottamuksen kohde), tai luottamuksen vaikutusta voidaan arvioida eri konteksteissa ja tilanteissa (missä yhteydessä luotetaan). Tämän luvun ensisijaisena tarkastelun kohteena on *sosiaalinen, eli niin kutsuttu yleistetty luottamus*, jolla tarkoitetaan kansalaisten käsitystä siitä, että muut ihmiset eivät ainakaan tietoisesti tai tahallisesti halua vahingoittaa heitä vaan pyrkivät olemaan luotettavia, reiluja ja auttavaisia (Komu ja Hellsten 2010, 5). Yleistetyn sosiaalisen luottamuksen vaikutuksia on tutkittu laajalti eri tieteenaloilla. Yhtäältä sitä on kuvailtu jonkinlaisena yhteiskunnan ”voiteluaineena”, joka edesauttaa kaikenlaista sosiaalista kanssakäymistä tekemällä siitä kitkattomampaa (ks. esim. Arrow 1974), ja toisaalta ”liimana”, joka yhdistää ihmisiä ja lisää heidän halukkuuttaan toimia yhteisten asioiden puolesta (van Lange 2015).

Yleistetyn luottamuksen vastakohtana pidetään usein *erityistä (partikulaarista) luottamusta*. Erityisellä luottamuksella tarkoitetaan luottamusta, joka kohdistuu ihmisiin, jotka tuntemme entuudestaan, ja joiden luotettavuutta pystymme arvioimaan aiempien kokemustemme kautta (esim. perhe, ystävät, työkaverit). Erityisestä luottamuksesta on toki hyötyä yksilölle itselleen, mutta se ei välttämättä siirry muihin, tuntemattomiin ihmisiin, eikä sillä siten ole samanlaisia myönteisiä vaikutuksia laajemman yhteiskunnan näkökulmasta (Wollebæk ym. 2012). On kuitenkin todennäköistä, että erityinen ja yleistetty luottamus ovat ainakin jossain määrin päällekkäisiä ilmiöitä. Jokapäiväisessä elämässään ihmiset ovat yleensä eniten tekemisissä sellaisten ihmisten kanssa, jotka he tuntevat entuudestaan ja jotka ovat saman kaltaisia kuin he itse ovat (Newton ja Zmerli 2011). Joidenkin tutkimustulosten mukaan on mahdollista, että ne, joiden erityinen luottamus on vahvaa, luottavat myös enemmän tuntemattomiin ihmisiin. Selitykset yhteydelle vaihtelevat jonkin verran. Yhteys voi riippua siitä, keiden ihmiset ajattelevat kuuluvan ryhmään ”useimmat ihmiset”. Jos mielletään, että ”useimmat ihmiset” ryhmänä kattaa myös ennestään tuttuja ihmisiä, kuten perheenjäseniä tai ystäviä, erityisen ja yleistetyn luottamuksen välille syntyy helposti korrelaatio. Freitag ja Traunmüller (2009, 2) toteavat empiirisen tutkimuksensa myötä, että erityinen luottamus voi suotuisissa olosuhteissa toimia yleistetyn luottamuksen perustana. Kokemukset, jotka perustuivat yksilön kaikista lähimpään sosiaaliseen ympäristöön, olivat tärkeimpiä erityisen luottamuksen muodostumiselle, kun taas yleistetty luottamus oli liitettävissä arvioihin lähimmän piirin ulkopuolella olevista, tuntemattomista ihmisistä. Näiden kahden luottamustyyppin välinen yhteys riippuu heidän mukaansa ihmisten psykologisista valmiuksista pidentää luottamuksen sädettä niin, että se ulottuu lähipiiristä myös laajempaan ihmisten joukkoon. Parhaassa tapauksessa luottamus lähipiiriin voi siirtyä tuntemattomiin ihmisiin, etenkin mikäli myös yhteiskunnalliset toimijat koetaan luotettaviksi (Freitag ja Traunmüller 2009; Glanville ja Paxton 2007; Whiteley 1999). Kyseessä on kuitenkin kaksi eri ilmiötä, jotka on syytä pitää sekä teoreettisesti ja analyttisesti erillään (Newton 2001, 6).

Yleistetyn sosiaalisen luottamuksen tutkimuksessa on eri koulukuntia liittyen siihen, min-kälaisena ja kenen ominaisuutena sitä pidetään. Ensimmäinen jaottelu voidaan tehdä niiden tutkijoiden välillä, jotka lähestyvät luottamusta ihmisten käyttäytymismallien kautta (*behavioraaliset teorit*) ja niiden, jotka puhuvat psykologisten teorioiden puolesta. Ensimmäisen lähestymistavan mukaan luottamus perustuu rationaaliseen käyttäytymiseen ja liittyy siihen 'miten' ja 'milloin' ihmiset päättävät tehdä yhteistyötä (Hardin 1992). Mikäli kokemukset yhteistyöstä ja muiden ihmisten luotettavuudesta ovat huonoja, luottamus vähenee. Käsitykset luottamuksesta riippuvat siis järkiperaisista arvioista, joihin päädytään esimerkiksi aiemman kokemuksen ja ihmisten maineen perusteella (Cook ja Santana 2018). Tätä lähestymistapaa on kuitenkin kritisoitu. Esimerkiksi Uslanerin (2002; 2008) mukaan yleistetty luottamus on niin vakaata siksi, että sillä on syvät sosiaaliset juuret, eikä yksittäiset huonot kokemukset juurikaan vaikuta siihen. Toisin sanoen yleistetty luottamus ei ole riippuvainen henkilöityneen kanssakäymisen perusteella tehdyistä johtopäätöksistä, vaan se on käsitys, joka perustuu sosialisatioon ja jonka muodostuminen alkaa jo varhaisessa lapsuudessa. Psykologiset teorit keskittyvät puolestaan niihin suhteisiin ja odotuksiin, joita on luottajan ja luotetun välillä (Lewicki ym. 2006). Näiden mukaan yleistetyllä luottamuksella on psykologinen perusta, joka liittyy vahvasti optimismiin ja kontrollin tunteisiin: "Tulevaisuus näyttää valoisalta, ja minä voin itse vaikuttaa siihen" (Uslaner 2018: 4–5).

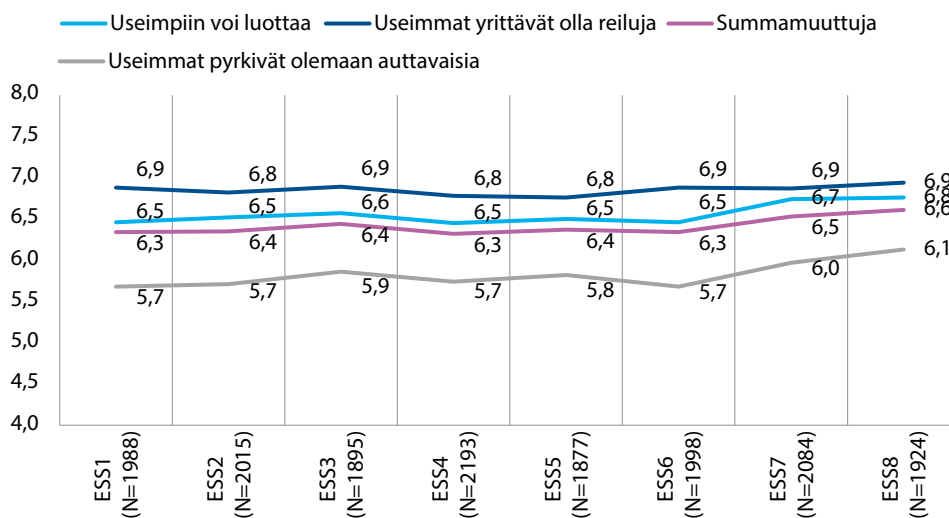
Toisenlainen jaottelu voidaan myös tehdä yhtäältä niiden välillä, jotka pitävät sosiaalista pääomaa¹ – ja samalla sosiaalista luottamusta – ensisijaisesti järjestelmän tai yhteiskunnan ominaisuutena (Newton 2001; Newton ja Norris 2000; Putnam 1993; 2000), ja toisaalta niiden, joiden mukaan luottamus on pääasiallisesti yksilöön liitettävä ominaisuus (Portes 1998). Newton (2001, 207–208) väittää, että mikäli sosiaalinen ja poliittinen luottamus ovat riippuvaisia ihmisten arvioinneista ja käsityksistä heidän ympäröimästään yhteiskunnasta, luottamusta koskevien analyysien ei tulisi keskittyä yksilöihin, vaan laajempaan yhteiskuntaan. Tätä hän perustelee sillä, että niin sosiaaliseen kuin poliittiseen luottamukseen vaikuttavat tekijät liittyvät yhteiskunnan ja sen instituutioiden toimintaan ja laatuun. Siksi yksilöön liitettävät sosioekonomiset ja –demografiset ominaisuudet eivät hänen mukaansa usein ole kovinkaan merkitseviä tekijöitä sosiaalisen tai poliittisen luottamuksen vaihtelua selitettäessä. Newtonin mielestä meidän ei siis tulisi tarkastella luottamusta yksilön ominaisuutena, vaan vertailla kokonaisia yhteiskuntia tai maita ja niiden luottamuksen tasoja (Newton 2001, 207)².

5.2.1 Sosiaalisen luottamuksen mittaaminen ja sen vaihtelu Suomessa ja Euroopassa

Kuten johdannossa todettiin, useissa kansallisissa ja vertailevissa kyselytutkimuksissa sosiaalista luottamusta on mitattu standardikysymyksellä, jonka tarkoitus on mitata ihmisten arvioita toisten, ennestään tuntemattomien ihmisten luotettavuudesta. Vastaukset annetaan yleensä asteikolla 0–10, jossa 0 tarkoittaa "ei voi olla liian varovainen" ja 10 tarkoittaa että "useimpiin ihmisiin voi luottaa". Usein tämä kysymys yhdistetään kahteen muuhun

kysymykseen, joiden tarkoituksena on laajentaa luottamusmääritelmää käsittämään myös arvioita ihmisten oikeanmukaisuudesta ja halukkuudesta olla auttavaisia. Kysymysten *"Oletko sitä mieltä, että useimmat ihmiset tilaisuuden tullen yrittäisivät käyttää sinua hyväksien vai luuletko, että ihmiset yrittäisivät olla reiluja?"* ja *"Katsotko, että useimmiten ihmiset pyrkivät olemaan auttavaisia toisia kohtaan vai että enimmäkseen he ajattelevat vain omaa etuaan?"* vastaukset annetaan niin ikään 11-portaisilla asteikoilla³.

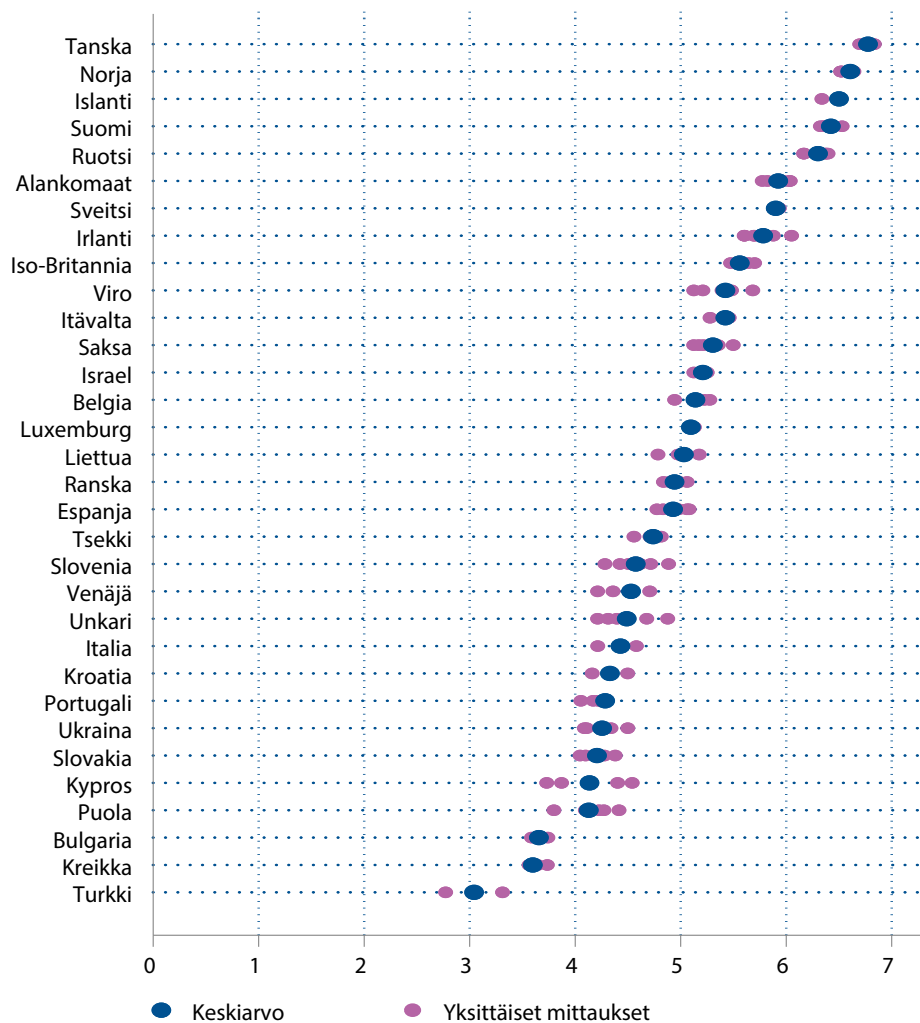
Muun muassa Reeskens ja Hooghe (2008) ovat tutkineet näiden kolmen kysymyksen pohjalta rakennettua summamuuttujaa ja sen validiteettia, ja tulleet siihen lopputulokseen, että yhteenlaskettu summamuuttuja toimii hyvin sosiaalisen luottamuksen indikaattorina myös maavertailuissa. Näin ollen käytän sitä mahdollisuuksien mukaan myös tämän luvun empiirisissä analyyseissä. Samalla on muistettava, että vaikka nämä kysymykset ja summamuuttuja on todettu kelvollisiksi sosiaalisen luottamuksen mittareiksi, jättävät ne kuitenkin varaa tulkinnoille. On siis tärkeää pohtia vaihtoehtoisia mittareita, joilla sosiaalista luottamusta voitaisiin jatkossa mitata luotettavammin. Kunnes sellaisia mittareita on saatavilla ja niitä on mahdollista tarkastella myös ajallisesti, on kuitenkin perusteltua turvautua saatavilla oleviin kyselytutkimuskysymyksiin.

Kuvio 1. Suomalaisen sosiaalinen luottamus (keskiarvo asteikolla 0–10) 2002–2017 (European Social Survey, ESS).

Kuviossa 1 esitetään kolmen luottamukseen liitetyn kysymyksen, sekä niiden yhteenlasketun summamuuttujan⁴ keskiarvot Suomessa aikavälillä 2002–2017. Aineistona käytetään European Social Survey -kyselytutkimusta. Kuten kuviosta ilmenee, vastaukset mukailevat toisiaan, joten voidaan todeta, että kysymykset mittaavat jonkinlaista yleistä käsitystä en-tuudestaan tuntemattomien ihmisten luotettavuudesta ja reiluudesta. Kuviosta käy myös selväksi, että ihmistenvälinen luottamus on ollut melko vakaata koko tarkastelujakson ajan.

Seuraavaksi tarkastellaan yleistetyn sosiaalisen luottamuksen vaihtelua eri Euroopan maissa vuosina 2002–2017, mitattuna sosiaalisen luottamuksen summamuuttujalla. Kuviossa 2 punaiset pisteet edustavat yksittäisiä mittauksia ja siniset pisteet maiden keskiarvoa. Maiden väliset erot ja sijoittuminen sosiaalisen luottamuksen suhteen eivät ole yllättäviä, vaan kuvio vahvistaa jo aiemmin saatuja tutkimustuloksia (esim. Inglehart 1999; Norris 2002). Kuten kuvioista käy ilmi, sosiaalinen luottamus on korkeinta Pohjoismaissa, Alankomaissa ja Sveitsissä. Sosiaalinen luottamus näyttää myös vaihtelevan ajallisesti melko vähän, ja huomattavasti vähemmän kuin poliittinen luottamus samanlaisella kuviolla tarkasteltuna (vrt. Söderlundin luku 2 tässä teoksessa). On todettu, että monessa maassa sosiaalinen luottamus saattaa pysyä jatkuvasti samalla tasolla, vaikka luottamus esimerkiksi poliittisiin päättäjiin vaihtelee paljonkin, riippuen erilaisista yhteiskuntaa ravistelevista tapahtumista (Newton ym. 2018, 41).

Kuvio 2. Sosiaalisen luottamuksen vaihtelu eri maissa (keskiarvo asteikolla 0–10) 2002–2017 (European Social Survey, ESS).

Alhaisinta sosiaalinen luottamus on Itä-Euroopan ja Välimeren maissa. Yhteistä näille maille on verrattain lyhyet demokratian juuret, joiden ainakin osassa tutkimuksia on kerrottu olevan syy alhaiselle sosiaaliselle luottamukselle (Inglehart 1999). Esimerkiksi Warrenin (2018) mukaan toimivat ja luotettavat instituutiot ja etenkin turvallisuuteen ja oikeusvaltioperiaatteeseen perustuva demokratia voivat luoda sosiaalista luottamusta. Toisaalta on myös esitetty, että demokratia ei ole välttämätön eikä riittävä ehto sosiaaliselle luottamukselle. Vaikka sosiaalinen luottamus on yleensä korkeampaa demokraattisissa kuin totalitaarisissa maissa, luottamuksen taso voi vaihdella myös demokraattisen maan sisällä. Uslanerin (2002, 225) mukaan demokratia ei tuota sosiaalista luottamusta, eikä sosiaalinen luottamus ole välttämätöntä maiden siirtyessä ei-demokratiasta demokratiaan. Toisin sanoen, kuten Uslaner (2002, 226) toteaa, ”demokratia mahdollistaa luottamuksen, mutta ei välttämättä tuota sitä. Samalla tavalla totalitaariset maat tekevät luottamuksesta epätodennäköistä, mutta ei mahdotonta”. Samaan lopputulokseen päätyy myös Natalia Letki, jonka mukaan demokratia voi kehittyä onnistuneesti myös sellaisissa ympäristöissä, joissa on hyvin vähän sosiaalista ja poliittista luottamusta. Letkin tutkimus osoittaa, että esimerkiksi sosiaalinen luottamus oli joissain Etelä- ja Itä-Euroopan sekä Latinalaisen Amerikan maissa korkeampaa kuin monissa vakiintuneissa demokratioissa. Samalla sosiaalinen luottamus on laskenut joissain maissa, vaikka demokratian taso on noussut (Letki 2018). Sosiaalisen luottamuksen vaihtelua maatasolla selittää myös korruption ja taloudellisen tasa-arvon aste, joita käsittelem seuraavaksi (ks. myös Söderlundin luku 2 tässä teoksessa).

5.3 Sosiaalisen ja poliittisen luottamuksen välinen yhteys

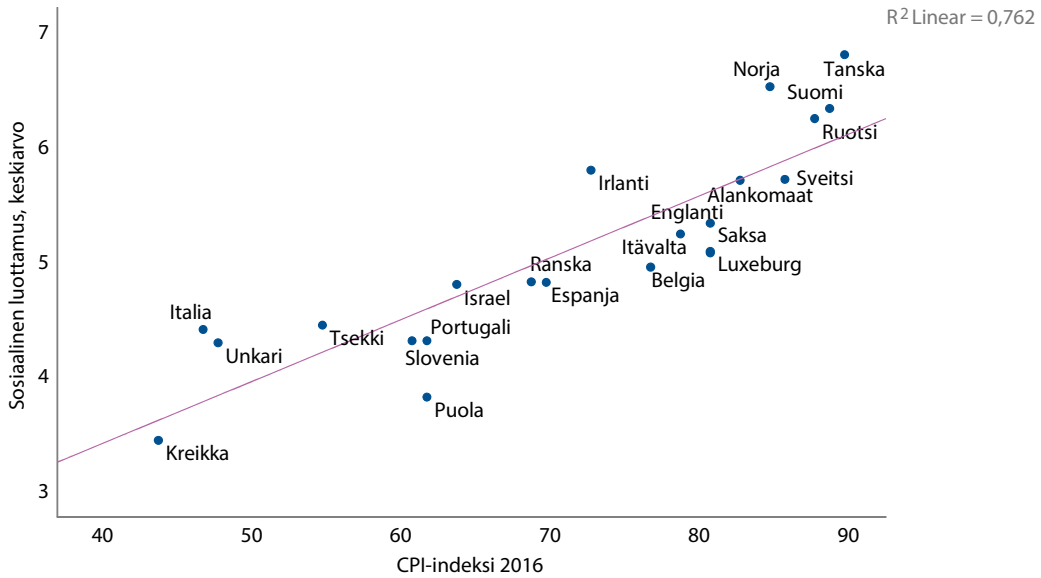
Kuten luvun johdannossa todettiin, sosiaalinen ja poliittinen luottamus ovat kaksi eri ilmiötä, jotka korreloivat keskenään, mutta joiden kausaalisuhde on vielä vahvistamatta. Sosiaalisen ja poliittisen luottamuksen välistä yhteyttä kuvailee hyvin ”muna vai kana”-ongelma. Siinä missä sosiaalisen luottamuksen selitysvaikutus on osoittautunut vahvaksi muuttujaksi aggregaattitaso tutkimuksissa, yksilötason tulokset ovat olleet huomattavasti vaikeaselkoisempia. Joidenkin tutkimusten mukaan sosiaalinen luottamus selittää merkittävästi poliittista luottamusta (Bäck ym. 2016; Newton ja Zmerli 2011), kun sen selitysvaikutus puolestaan on toisissa tutkimuksissa jäänyt pieneksi tai kokonaan ilman tilastollista merkittävyyttä (Newton ja Norris 2000; Uslaner 2002). Sama pätee myös niihin tutkimuksiin, jotka ovat tarkastelleet yhteyttä päinvastaisena: joidenkin tutkimustulosten mukaan poliittinen luottamus selittää sosiaalista luottamusta (Brehm ja Rahn 1997; Tao ym. 2014), kun taas toiset tutkijat eivät ole tätä yhteyttä löytäneet (Bjørnskov 2005; Bäck 2011). Syy-seuraussuhteen selvittäminen on haastavaa, sillä sekä sosiaalinen että poliittinen luottamus kuuluvat molemmat sellaiseen muuttujien verkostoon, jonka muut muuttujat ovat myös kiinteässä yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi korruptio, demokratian taso, yhteiskuntaluokka, koulutus, etninen ryhmä, yhteiskunnalliset jakolinjat ja taloudellinen tasa-arvo

liittyvät usein kaikki toisiinsa, tavalla tai toisella. Tämä tekee sekä arvioinnin yksittäisten muuttujien painoarvosta että kausaalisuhteiden määrittämisen hankalaksi tai jopa mahdottomaksi. Vyyhdin selvittämiseksi tarvittaisiin vertailukelpoista, kansainväliset rajat ylittävää paneeliaineistoa, joka kattaa pitkän aikavälin ja suuren määrän muuttujia (Newton ym. 2018, 42). Rajoituksista huolimatta myös poikkileikkausaineistoja voidaan käyttää tutkimuksen esivaiheissa sekä kartoittamaan mahdollisia yhteyksiä sosiaalisen ja poliittisen luottamuksen välillä.

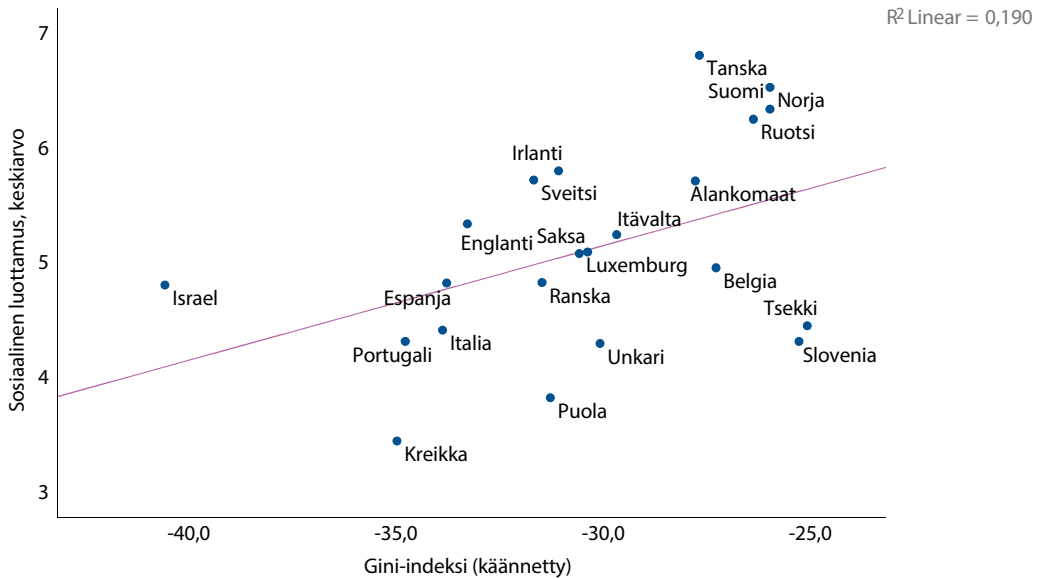
Rothsteinin ja Uslanerin (2005) mukaan poliittisen järjestelmän laatu ja luotettavuus sekä yhteiskunnallinen tasa-arvo vaikuttavat sosiaaliseen luottamukseen. He perustelevat yhteyttä sillä, että ihmiset tekevät johtopäätöksiä muiden ihmisten luotettavuudesta sen perusteella, minkälaisia kokemuksia heillä on eri valtiollisista laitoksista ja virkamiehistä. Kansalaiset ovat useammin yhteydessä julkisen hallinnon virkamiehiin, poliisiin ja oikeuslaitokseen, joiden päätökset ja toiminta koskettavat heitä suorasti, kuin esimerkiksi kansanedustajiin ja hallitukseen. Ensin mainittujen toimijoiden tehtävä on myös olla puolueettomia ja tarjota kansalaisille turvallisuutta. Mikäli kansalaisten kohtaamiset implementoitavien toimijoiden kanssa ovat myönteisiä ja heidät todetaan puolueettomiksi, reiluiksi ja luotettaviksi, tämä johtaa korkeampaan luottamukseen myös muita ihmisiä kohtaan. Samalla kansalaiset voivat peilata omaa käytöstään muihin ihmisiin ollessaan tekemisissä julkisten viranomaisten kanssa. Toisin sanoen, jos kansalainen kokee, että hänen on käytettävä vilpillisiä menetelmiä saadakseen jotain tarvitsemiaan palveluita tai etuuksia, niin muut ihmiset ovat todennäköisesti valmiita myös tekemään niin eivätkä he siten ole luotettavia (Rothstein 2003; Rothstein ja Stolle 2008).

5.3.1 Maatason tarkastelu: korruptio ja taloudellinen tasa-arvo

Korruptio on tutkitusti yksi yleistetyn luottamuksen vahvimpiä selittäviä tekijöitä, kun verrataan sosiaalisen luottamuksen tasoa maiden välillä. Pohjoismaat sijoittuvat toistuvasti maailman vähiten korruptoituneiden maiden kärkisijoille ja ovat samalla myös maita, joissa sosiaalinen luottamus on kansainvälisessä vertailussa korkeinta (Rothstein ja Uslaner 2005, Bäck 2011). Lisäksi sosiaalinen luottamus on korkeinta maissa, joissa on korkea tasa-arvo ja joissa sovelletaan universaalia sosiaalipolitiikkaa. Sosiaalinen ja taloudellinen tasa-arvo pienentää ryhmien välisiä kuiluja ja vähentää leimaavaa ”me” ja ”muut”-ajattelua. Kun tarkastellaan maita, joissa sosiaalinen ja taloudellinen tasa-arvo on korkeinta, Pohjoismaat ovat jälleen kerran maavertailun kärjessä. Kuvioissa 3 ja 4 joukko Euroopan maita on sijoitettu sirontakuvioiden, joissa sosiaalisen luottamuksen tasoa tarkastellaan suhteessa korruptioon (kuvio 3)⁵ ja taloudelliseen tasa-arvoon (kuvio 4)⁶. Kuviot osoittavat myös, että yhteys on tilastollisesti merkitsevä, joskin huomattavasti vahvempi kun selittäväenä muuttujana tarkastellaan korruptiota ($R^2=0,762$, $p < 0.001$) kuin taloudellista tasa-arvoa ($R^2=0,190$, $p =0.043$).

Kuvio 3. Sosiaalinen luottamus (summamuuttuja, keskiarvo) ja korruptio (CPI-indeksiarvo). European Social Survey 2016 ja Transparency International 2016.

Kuvio 4. Sosiaalinen luottamus (summamuuttuja, keskiarvo) ja taloudellinen tasa-arvo (käännetty Gini-indeksi-arvo). European Social Survey 2016 ja World Bank 2011–2015.

Sirontakuvioissa on tarkasteltu yhteyksiä vain yhtenä ajankohtana, vuonna 2016, mutta näyttäisi siltä, että tilanne ei ole muuttunut juuri lainkaan viimeisten vuosikymmenien aikana. Rothstein ja Uslaner, joiden tutkimus kattaa huomattavasti pidemmän aikavälin, ovat myös tutkineet korruption, epätasa-arvon ja sosiaalisen luottamuksen suhdetta. Heidän viestinsä on valitettavasti melko pessimistinen. Niin sosiaalinen luottamus kuin korruptio ja epätasa-arvokin ovat kaikki hyvin pysyviä ilmiöitä. Tämä johtaa heidän mukaan ns. ”epätasa-arvon loukkuun”: ne maat, joissa on korkea tasa-arvo, korkea luottamus, luotettavat viranomaiset ja hallinto sekä universaalit hyvinvointiohjelmat ovat jatkuvasti etuoikeutettuja, koska järjestelmä on alun perinkin tasa-arvoisempi, ja tasa-arvoa ylläpitävät hyvin toimivat ja luotettavat instituutiot ja käytännöt. Vastaavasti negatiivisessa noidankehässä olevat maat kamppailevat jatkuvasti korkean tai lisääntyvän epätasa-arvon ja korruption kanssa ja luottamus on alhaista. Rothstein ja Uslaner jatkavat kuitenkin toteamalla, että vaikka etenkin korruptiota on vaikeaa kitkeä institutionaalisin uudistuksin, niin tasa-arvoa lisäävät ohjelmat ja käytännöt voivat olla osaratkaisua. Esimerkkeinä he nostavat Itä-Aasian ”tiikerit”, jotka saavuttivat huiman talouskasvun ja lisääntyneen taloudellisen tasa-arvon tekemällä tiettyjä politiikkalinjauksia. Näihin kuului mm. huomattava taloudellinen panostus koulutuksen lisäämiseen, maaudistuksiin, laajennettuun terveydenhuoltoon ja avoimempaan markkinatalouteen. Kaikki mainitut linjaukset lisäsivät hyvinvointia kansan laajemmissa riveissä, mikä puolestaan on vähentänyt epätasa-arvoa (Rothstein ja Uslaner 2005, 67, 72).

5.3.2 Sosiaalisen luottamuksen yksilötason selittäjät

Aiempi tutkimus on kartoittanut ja löytänyt poliittisen luottamuksen ohella useita eri tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa yksilötason sosiaalisen luottamukseen. Kuten aiemmin todettiin, joidenkin tutkijoiden mukaan sosiaalinen luottamus on sosialisaation tulosta, ja ihmiset oppivat luottavaisiksi (tai epäluottavaisiksi) perheen ja muiden läheisten verkostojen esimerkkejä seuraten (Uslaner 2002). Kun puhutaan poliittisesta luottamuksesta ja poliittisesta osallistumisesta, viimeaikaiset tutkimukset ovat osoittaneet, että niin luottamus kuin osallistuminenkin kasautuvat yhä enemmän yhteiskunnan ’voittajille’ (ks. Lahtisen, Wassin ja Hiilamon luku 8 tässä teoksessa, sekä Niemelän, Kujalan ja Kankaan luku 11 tässä teoksessa). Valitettavasti tämä näyttää osittain pätevän myös, kun tarkastelun kohteena on sosiaalinen luottamus. Korkeammin koulutetut, hyvätuloiset ja hyvän terveyden omaavat kansalaiset luottavat enemmän toisiin ihmisiin (Newton 2001; Putnam 2000, 138). Samat ihmiset ovat myös tyytyväisempiä elämäänsä ja optimistisempia tulevaisuuden suhteen kuin ne, joilla ei ole yhtä paljon vastaavia resursseja, mikä myös vaikuttaa sosiaalisen luottamuksen tasoon (Uslaner 2002).

Sosiaalisen luottamuksen yksi kiistellyimmistä selittävästä tekijöistä on osallistumien vapaaehtoiseen yhdistystoimintaan. Sosiaalisen pääoman oppi-isänä pidetään usein amerikkalaisprofessori Robert D. Putnamia, joka ei varsinaisesti keksinyt sosiaalisen pääoman

käsitettä, mutta on vaikuttanut paljon sen popularisoitumiseen yhteiskunnallisessa tutkimuksessa aina 1990-luvulta lähtien. Teoksessaan *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community* (2000), Putnam esittää huolensa yhdysvaltalaisen kansalaisyhteiskunnan rappeutumisesta, jonka tärkeimmäksi syyksi hän nimeää sosiaalisten verkostojen ja yhdistystoiminnan vähenemisen. Pahimmillaan tämän sosiaalisen pääoman tyrehtyminen johtaa demokratian kriisiin, kun kansalaiset eivät enää ole kiinnostuneita osallistumaan yhteisten asioiden hoitamiseen. Putnamin määritelmässä sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan ”yksilöiden välisiä siteitä, sosiaalisia verkostoja sekä niistä syntyviä vuorovaikutuksen ja luottamuksen normeja” (Putnam 2000, 19). Määritelmän ongelmana on etenkin sen sisältämien käsitteiden sisäiset kausaalisuhteet. Empiirisissä tutkimuksissa ei ole voitu yksiselitteisesti vahvistaa, että yhdistystoiminta lisää sosiaalista luottamusta. Pikemminkin näyttäisi siltä, että ne ihmiset, jotka ovat valmiiksi luottavaisia, osallistuvat todennäköisemmin erilaisten yhdistysten toimintaan kuin ne, joiden luottamus toisiin ihmisiin on alhaista (Hooghe ja Stolle 2003; Rothstein 2003).

Seuraavaksi tarkastellaan poliittisen luottamuksen sekä joidenkin muiden tässä luvussa esiin tulleiden yksilötason muuttujien vaikutusta sosiaaliseen luottamukseen Suomessa (Taulukko 1). Aineistona käytetään Eduskuntavaalitutkimusta vuodelta 2015 (Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2015). Selitettävänä muuttujana on yleistetty sosiaalinen luottamus mitattuna ainoastaan standardikysymyksellä, sillä kysely ei sisällä aiemmin mainittuja kysymyksiä rehellisyydestä ja auttavaisuudesta. Analyysin ensimmäisessä mallissa on mukana sosiodemografiset muuttujat *sukupuoli, ikä, koulutustaso* sekä *työttömyys*⁷. Työttömyys voi aiheuttaa epävarmuutta tulevaisuudesta ja näin ollen sen oletetaan laskevan myös sosiaalista luottamusta. Toiseen malliin on lisätty muuttujia, jotka liittyvät sosiaalisiin resursseihin ja hyvinvointiin. Näihin kuuluvat *subjektiivinen terveys*⁸, *optimismi tulevaisuuden elintäsoon*⁹ ja *yhteiskunnallinen järjestötoiminta*¹⁰.

Kolmannessa ja lopullisessa mallissa mukana ovat *poliittinen luottamus*, ja *luottamus implementoihin toimijoihin*¹¹ eli toimeenpanoinstituutioihin, joihin kuuluvat erilaiset julkishallinnon virastot ja viranomaiset.

Taulukosta 1 käy ilmi, että sosiodemografisista muuttujista ainoastaan ikä ja koulutustaso vaikuttavat tilastollisesti merkitsevästi sosiaaliseen luottamukseen, joka analyysin mukaan nousee iän ja koulutuksen myötä. Koulutuksen myönteinen vaikutus luottamukseen lopullisessa mallissa (M3) koskee kuitenkin vain korkeakoulututkinnon omaavia vastaajia. Oletuksena oli, että työttömyys lisää epävarmuutta tulevaisuudesta, mikä puolestaan vaikuttaa negatiivisesti luottamukseen. Analyysi ei kuitenkaan tue tätä oletusta. Ei ole olemassa selkeää vastausta siihen, että miksi näin on, mutta voisi ajatella, että hyvinvointi ei ole yhtenäistä: ”työttömät” voivat olla hyvinkin heterogeeninen ryhmä, eivätkä kaikki työttömät välttämättä kärsi tilanteesta samalla tavalla. On mahdollista, että työttömyyden syyt ja sen seuraukset kunkin vastaajan jokapäiväiseen elämään vaikuttavat myös siihen, onko sillä

vaikutusta yksilön sosiaaliseen luottamukseen. Samalla voisi ajatella, että työttömyyden vaikutus sosiaaliseen luottamukseen on suurempi sellaisissa maissa, joissa työttömyysturva ei ole samalla tasolla kuin Suomessa. Tähän viittaisi esimerkiksi Rothsteinin (2002; 2010) tutkimukset pohjoismaisen hyvinvointipolitiikan ja taloudellisen tasa-arvon roolista sosiaalisen luottamuksen tuottamisessa. Syvempi vertaileva analyysi jää kuitenkin tämän luvun ulkopuolelle.

Taulukko 1. Sosiaalista luottamusta selittävät yksilötason tekijät Suomessa (Eduskuntavaalitutkimus 2015). Lineaarinen regressio.

	M1		M2		M3	
Sukupuoli	-0.173	(0.109)	-0.161	(0.106)	-0.125	(0.102)
Ikä	0.011***	(0.003)	0.027***	(0.004)	0.021***	(0.004)
Koulutustaso						
Keskiaste	0.543***	(0.134)	0.235	(0.134)	0.138	(0.129)
Alin korkea-taso	0.632***	(0.169)	0.236	(0.168)	0.128	(0.161)
Korkeakoulututkinto	1,248***	(0.158)	0.760***	(0.161)	0.596***	(0.155)
Työttömyys	0.049	(0.146)	0.050	(0.142)	0.108	(0.137)
Subjektiiivinen terveys						
Kohtalainen			0.336	(0.285)	0.343	(0.274)
Erittäin hyvä tai melko hyvä			1,075***	(0.279)	0.900***	(0.269)
Optimismi tulevaisuuden elintason			0.544***	(0.126)	0.465***	(0.121)
Yhteiskunnallinen järjestö-osallistuminen						
En ole, mutta voisin ajatella osallistuvani			0.654***	(0.132)	0.567***	(0.126)
Olen osallistunut			0.954***	(0.147)	0.904***	(0.141)
Poliittinen luottamus					0.068*	(0.034)
Luottamus implementoiviin toimijoihin					0.312***	(0.037)
Vakio	5.722***	(0.202)	3.395***	(0.346)	1.534***	(0.388)
N	1538		1533		1531	
Korjattu R2	0.042		0.102		0.174	
<p>Huomiot: Taulukossa raportoitu regressiokertoimet ja keskivirhe (suluissa) ***p<=0.001 **p<=0.01 *p<=0.05. Selitettävä muuttuja: sosiaalinen luottamus (0-10). Selitettävät muuttujat: sukupuoli (ref.nainen), ikä, koulutustaso (ref.perusaste), työttömyys (ref.ei työtön), subjektiivinen terveys (ref.erittäin tai melko huono), Optimismi tulevaisuuden elintason (ref. erittäin tai melko epätodennäköisenä), yhteiskunnallinen järjestöosallistuminen (ref. en osallistuisi missään tapauksessa, poliittinen luottamus (0-10), luottamus implementoiviin toimijoihin (0-10). Tarkemmat kysymykset ja koodaus alaviitteissä.</p>						

Seuraavaksi analyysiin lisättiin muuttujia, jotka liittyvät hyvinvointiin ja sosiaalisiin resursseihin. Näistä vahvimpia sosiaalisen luottamuksen selittäjiä ovat osallistuminen yhteiskunnallisen järjestöjen toimintaan sekä positiivinen asennoituminen tulevaisuuden elintason. Myös se, että vastaajalla on omasta mielestään erinomainen tai melko hyvä terveydentila on tilastollisesti yhteydessä korkeampaan sosiaaliseen luottamukseen. Havainnot

tukevat siis tältä osin niitä teoreettisia odotuksia, jotka ovat tulleet esiin aiemmassa tutkimuksessa (Uslaner 2002; Kawachi 2018). Järjestötoiminnan tilastollinen merkitsevyys ei siis ole yllätys, vaikka aiemmat empiiriset tulokset ovat olleet vaihtelevia. On muistettava, että vaikka korrelaatio järjestöosallistumisen ja sosiaalisen luottamuksen välillä onkin tämän analyysin perusteella vahva, niin kyseessä on poikkileikkausaineistolla saatu tulos, emmekä voi olla varmoja siitä, että järjestöosallistuminen edeltää sosiaalista luottamusta eikä toisinpäin. Kyseessä voi siis myös olla itsevalinnasta johtuva vinouma.

Lopuksi tarkastellaan tämän luvun osalta tärkeimmän muuttujan, eli poliittisen luottamuksen yhteyttä sosiaaliseen luottamukseen. Kuten aikaisemmasta keskustelusta käy ilmi, ovat tutkimustulokset olleet vähintäänkin hajanaisia. Poliittisen luottamuksen yhteys sosiaaliseen luottamukseen on tämän aineiston perusteella hyvin heikko ja tilastollisen merkitsevyyden rajamailla ($p = 0.051$). Yksi syy tähän voi olla se, että edustuksellisen demokratian instituutioiden rooli on sidoksissa puolueintresseihin. Puolueen tai puolueiden, joilla on enemmistö edustajista eduskunnassa, odotetaan toteuttavan omaa ideologiaansa puolueohjelman mukaisesti. Näin ollen ne kansalaiset, jotka kannattavat johtavan puolueen tai puolueiden ideologiaa, luottavat niihin todennäköisesti enemmän kuin ne, jotka eivät kannata samaa ideologiaa (ks. myös Söderlundin luku 2 tässä teoksessa). Rothstein ja Stolle (2008) väittävät kuitenkin, että on epätodennäköistä, että tämänkaltaisen kannatus ja siihen liittyvä poliittinen luottamus ovat kytköksissä yleistettyyn sosiaaliseen luottamukseen. Tästä syystä korrelaatio poliittisen luottamuksen ja sosiaalisen luottamuksen välillä jää heidän mukaansa usein hyvin heikoksi tai olemattomaksi.

Huomattavasti selkeämpi yhteys sosiaaliseen luottamukseen on luottamuksella implementoituviin instituutioihin, joka on koko regressiomallin voimakkain yksittäinen selittävä muuttuja. Regressiomallin selitysaste nousee yli seitsemän prosenttiyksikköä (10,2% vs. 17,4%) mallien 2 ja 3 välillä. Myös tämä vastaa niitä odotuksia, jotka ovat nousseet esiin aiemman tutkimuksen perusteella. Kuten luvun alussa esitettiin, ihmiset tekevät johtopäätöksiä muiden ihmisten luotettavuudesta ollessaan yhteydessä julkisen hallinnon virastoihin ja viranomaisiin. Mikäli kokemukset näiden kanssa asioimisesta ovat positiivisia, saattaa myös yleistetty luottamus pysyä korkealla tai jopa lisääntyä (Rothstein 2002; Rothstein ja Stolle 2008).

Yhteenvetona voidaan todeta, että analyysi vahvistaa useita aiempia oletuksia sosiaalisen luottamuksen lähteistä. Samalla analyysi perustuu kuitenkin vain yhteen aineistoon yhdestä maasta, minkä vuoksi mitään ratkaisevaa ei voida päätellä mahdollisista kausaaliyhteyksistä mallissa olevien muuttujien ja sosiaalisen luottamuksen välillä. Mallien melko alhaiset selitysasteet viittaavat siihen, että sosiaalisen luottamuksen lähteitä on etsittävä myös muualta, todennäköisesti yhteiskuntatasolta, niin kuin Newton ehdottaa (Newton 2001, 207–208).

5.4 Yhteenveto ja johtopäätökset

Sosiaalinen luottamus ja siihen liittyvä tutkimus on vuosien mittaan laajentunut käsittämään yhä useampia tieteenaloja. Samalla sosiaalisen luottamuksen, sen lähteiden ja tuotosten väliset kausaalisuhteet ovat, niin kuin Putnam (2000, 137) sen ilmaisee, ”yhtä sotkeutuneet kuin hyvin sekoitettu spagetti”. Tämän vuoksi tutkimustulokset ovat usein olleet vaihtelevia ja jopa ristiriitaisia, varsinkin kun on siirrytty maaton tutkimuksista yksilötason analyysiin. Myös sosiaalisen luottamuksen määritelmät ja operationalisoinnit vaihtelevat tutkimuksesta riippuen. Tästäkin huolimatta sosiaalinen luottamus nähdään lähes kiistatta tavoittelemisen arvoisena ominaisuutena. Useat tutkimukset ovat todenneet sosiaalisen luottamuksen tuovan mukanaan hyviä asioita, oli kyse sitten yksilöistä tai laajemmista yhteisöistä tai maista.

Erityisen vahvaa luottamus näyttää olevan Pohjoismaissa, ja tulos myötäilee aiempia sosiaalisen luottamuksen tason eri maissa verranneita tutkimuksia. Tähän on esitetty useita selityksiä, joista tässäkin luvussa käsitelty korruptio (tai sen puuttuminen) sekä taloudellinen tasa-arvo lienevät vakiintuneimpia. Luottamuksesta onkin puhuttu ”Pohjoismaiden kultana”. Pohjoismaiden malli perustuu vankasti poliittisen ja hallinnollisen järjestelmän läpinäkyvyyteen ja ihmisten väliseen tasa-arvoon, mitkä ovat tärkeitä ominaisuuksia sosiaalisen luottamuksen kehittämisessä. Samalla on kuitenkin arvioitu, että Pohjoismaiden mallin siirtäminen muihin, alhaisemman luottamuksen tason omaaviin maihin ei yksinään parantaisi luottamusvajetta näissä maissa. Sosiaalinen luottamus, niin kuin valitettavasti myös korruptio ja epätasa-arvo, ovat kaikki melko tahmeita ilmiöitä, eivätkä ne vaihtele paljon ajallisesti. Rothsteinin ja Uslanerin (2005) kuvailema ”epätasa-arvon loukku” johtaa usein siihen, että korkean luottamuksen maat pysyvät sellaisina, kun taas matalan luottamuksen maat jatkavat noidankehässä, johon alhaisen luottamuksen lisäksi liittyy korkea korruption ja epätasa-arvon aste.

Suomen osalta voidaan todeta, että sosiaalinen luottamus on maassamme verrattain korkeaa, eikä se myöskään näytä laskeneen ainakaan viimeisen vuosikymmenen aikana. Vaikka tämä onkin suomalaisesta näkökulmasta myönteinen asia, niin meidän ei tulisi pitää luottamusta itsestäänselvyytenä. Yksilötason analyysien perusteella näyttäisi siltä, että sosiaalinen luottamus kasautuu tietyille ihmisryhmille. Ne ihmiset, joilla menee hyvin, ovat luottavaisempia muita ihmisiä kohtaan kuin ne, joilla menee huonommin. Ajatus perustuu siihen, että toisiin ihmisiin luottaminen sisältää aina jonkin asteisen riskin petetyksi tulemisesta. Tämä potentiaalinen riski on kuitenkin todennäköisesti vähemmän haitallinen niille ihmisille, jotka kokevat taloudellisen tilanteensa ja tulevaisuutensa jokseenkin turvatuksi. Mikäli haluamme säilyttää korkean sosiaalisen luottamuksen tason, niin sosiaalisen ja taloudellisen epätasa-arvon vähentäminen tulisi nähdä tärkeänä tavoitteena myös Suomessa.

Viitteet

¹Putnamin mukaan sosiaalisella pääomalla tarkoitetaan ”yksilöiden välisiä siteitä, sosiaalisia verkostoja sekä niistä syntyviä vuorovaikutuksen ja luottamuksen normeja” (Putnam 2000, 19). Putnamin sosiaalisen pääoman määritelmää on kritisoitu liiallisesta epämääräisyydestä, joka johtuu mm. siitä, että sen sisältämien indikaattoreiden välillä voi olla kausaalisuhteita (ks. esim. Rothstein 2003, 110).

²Tosin on muistettava, että maiden väliset vertailut perustuvat useimmiten aggregoituihin yksilötason tunnuslukuihin, sillä maatasolla luottamusta on vaikeaa mitata objektiivisin mittarein.

³Vastausasteikolla 0= Useimmat ihmiset yrittäisivät käyttää minua hyväkseen/Ihmiset ajattelevat enimmäkseen omaa etuaan ja 10= Useimmat ihmiset yrittäisivät olla reiluja/Ihmiset yrittävät enimmäkseen olla auttavaisia.

⁴Summamuuttujan Cronbachin alfa on 0.782 (ESS 8).

⁵Kuviossa 2 Sosiaalisen luottamuksen mittarina on käytetty European Social Surveyn kolmen kysymyksen summamuuttujaa (ks. Kuvio 1) ja maat sijoittuvat y-akselille keskiarvon mukaan (asteikolla 0–10). X-akselilla on Transparency Internationalin tuottama CPI-indeksi (Corruption Perceptions Index), joka voi vaihdella asteikolla 0–100. Mitä korkeampi arvo, sen vähemmän korruptoitunut valtio. Indeksiperustuu asiantutija-arvioihin sekä meilipidekyselyihin.

⁶Kuviossa 3 Sosiaalisen luottamuksen mittarina on käytetty European Social Surveyn kolmen kysymyksen summamuuttujaa (ks. Kuvio 1) ja maat sijoittuvat y-akselille keskiarvon mukaan (asteikolla 0–10). X-akselilla on Gini-kerroin, joilla mitataan maiden tuloerojen suuruutta. Gini-kertoimen raja-arvot ovat 0 ja 1. Täydellisen tulojaossa arvo on 0 ja täydellisen epätasaisessa tulojaossa arvo on 1. Asteikko on kuviossa kerrottu sadalla ja käännetty niin, että mitä pienempi arvo, sen epätasaisempi tulonjako. Arviot ja kertoimet on tuotettu Maailmanpankin (World Bank) toimesta. Arvioiden ajankohta vaihtelee jonkin verran maittain ja tiedot on kerätty vuosien 2011–2015 välillä.

⁷Työttömyyttä mitataan kysymyksellä ”Oletko ollut työttömänä viimeisten 12 kuukauden aikana?” (1=mies, 0=nainen).

⁸Subjektivistista terveyttä mitataan kysymyksellä ”Mikä on terveydentilasi yleisesti ottaen?” (Vastaukset on koodattu kategorioihin 0=huono tai erittäin huono, 1=kohtalainen, 2=hyvä tai erinomainen).

⁹Optimismia mitataan kysymyksellä: ”Miten todennäköisenä pidät sitä, että elintasosi tulee nousemaan seuraavan kymmenen vuoden aikana?” (Vastaukset koodattu kategorioihin (1=erittäin tai melko todennäköisenä, 0=erittäin tai melko epätodennäköisenä).

¹⁰Yhteiskunnallista järjestötoimintaa mitataan kysymällä vastaajilta ovatko viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana osallistunut ’muun yhteiskunnallisen järjestön’ toimintaan (Vastaukset on koodattu kategorioihin 0=en tekisi missään tapauksessa, 1=En ole tehnyt, mutta saattaisin tehdä, 2=Olen tehnyt viimeksi kuluneiden neljän vuoden aikana).

¹¹Faktorianalyysi eri luottamusindikaattoreista tuotti kaksi selkeää ulottuvuutta, joiden sisäiset indikaattorit korreloivat vahvasti keskenään. Faktori 1 (poliittinen luottamus) sisältää luottamuksen poliitikkoihin, puolueisiin, eduskuntaan ja hallitukseen (Cronbachin alfa 0.937) ja Faktori 2 (luottamus implementoiviin toimijoihin) sisältää luottamuksen oikeuslaitokseen, poliisiin sekä virkamiehiin (Cronbachin alfa 0.823). Molemmista faktoreista tehtiin summamuuttujat, jotka on koodattu niin, että ne voivat saada arvoja asteikolla 0–10 (0 = erittäin alhainen luottamus – 10 = erittäin korkea luottamus).

English Summary

During the last two decades, social capital, often defined as social networks, norms of reciprocity and the trustworthiness that arises from them (Putnam 2000), has received much attention within social sciences as well as other disciplines, such as economics, philosophy, social psychology and history (Delhey and Newton 2003, 93–94; Robbins 2016). Social or interpersonal trust is often perceived as the most important ingredient in social capital and it has been found to explain cross-country differences, e.g. in economic growth (Bjørnskov 2018; Whiteley 2000), the stability and effectiveness of democracy (Putnam 1993), social integration, cooperation and harmony (Delhey and Newton 2003; Misztal 1996), and even health (Kawachi 2018).

Although researchers mostly agree that social trust is a favourable characteristic, both for individuals and societies, the perceptions of what trust really is and where it stems from seem to vary. Whereas some scholars view social trust as an attitude or a belief (Herreros 2004; Newton 1999; Stolle 2001; 2002; Uslaner 2002), others interpret it as a judgement or evaluation (Hardin, 2001), or even as a decision (Messick and Kramer, 2001). Critical voices have also been raised about how social trust should be measured.

In this article, I explore some of the sources and consequences of generalised social trust, as well as the connection between social and political trust. At the country level, both theoretical and empirical studies suggest that (the absence of) corruption and the level of economic equality predict the level of generalised trust. This seems to hold when plotting survey data on generalised social trust and scores on the Corruption Perceptions Index (Transparency National) on the one hand, as well as Gini-coefficients on economic equality (World Bank) on the other hand. Moving to the individual level, analyses based on the Finnish National Election Survey from 2015 indicate that even if the overall level of generalised trust in Finland is high, it does tend to accumulate in certain social groups, namely “the winners” of society. Higher education, good health, optimism about the future, participation in voluntary associations and trust in implementing institutions were all significant factors in estimating the level of generalised trust in Finland.

Lähteet

- Anderson, Mary R. (2010) Community Psychology, Political Efficacy and Trust. *Political Psychology* 31:1, 59–84.
- Arrow, Kenneth (1974) *Limits of Organization*. New York: W.W. Norton.
- Bäck, Maria (2011) *Socialt kapital och politiskt deltagande i Europa*. Åbo: Åbo Akademis förlag.
- Bäck, Maria, Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2016) Suomalaisten poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Kimmo Grönlund & Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen - Eduskuntavaalit 2015*. Helsingfors: Oikeusministeriö, 379–397.
- Bjørnskov, Christian (2018) Social Trust and Economic Growth. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 535–555.
- Cook, Karen S. & Santana, Jessica J (2018) Trust and Rational Choice. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 253–278.
- Delhey, Jan & Newton, Kenneth (2003) Who Trusts? The Origins of Trust in Seven Societies. *European Societies* 5:2, 93–137.
- Freitag, Markus & Trau Müller, Richard (2009) Spheres of Trust: An Empirical Analysis of the Foundations of Particularized and Generalized Trust. *European Journal of Political Research* 48:6, 782–803.
- Glanville, J.L. & Paxton, Pamela (2007) How Do We Learn Trust? A Confirmatory Tetrad Analysis of the Sources of Generalized Trust. *Social Psychology Quarterly* 70:3, 230–242.
- Hardin, Russell (1992). The Street-level Epistemology of Trust. *Analyse & Kritik* 14:2, 152–176.
- Hardin, Russell (2001) Conceptions and Explanations of Trust. Teoksessa Karen S. Cook (toim.) *Trust in Society*. New York: Russel Sage Foundation, 3–39.
- Herreros, Francisco (2004) *The Problem of Forming Social Capital: Why Trust?* New York (N.Y.): Palgrave Macmillan.
- Inglehart, Ronald (1999) Trust, Well-being and Democracy. Teoksessa Mark E. Warren (toim.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 88–120.
- Kawachi, Ichiro (2018) Trust and Population Health. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 447–470.
- Komu, Merja & Hellsten, Katri (2010) *Luottamus ihmisiin ja luottamus instituutioihin Euroopassa*. Nettityöpapereita 12/2010. Helsinki: Kela tutkimus.
- Kumlin, Staffan & Rothstein Bo (2005) Making and Breaking Social Capital: The Impact of Welfare State Institutions. *Comparative Political Studies* 38:4, 339–365.
- Letki, Natalia (2018) Trust in Newly Democratic Regimes. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 335–356.
- Lewicki, Roy J., Tomlinson, Edward C. & Gillespie, Nicole (2006) Models of Interpersonal Trust Development: Theoretical Approaches, Empirical Evidence, and Future Directions. *Journal of Management* 32:6, 991–1022.
- Newton, Kenneth (1999) Social Capital and Democracy in Modern Europe. Teoksessa Jan van Deth, Marco Maraffi, Kenneth Newton & Paul Whiteley (toim.) *Social Capital and European Democracy*. London: Routledge, 3–24.
- Newton, Kenneth & Norris, Pippa (2000) Confidence in Public Institutions: Faith, Culture, or Performance? Teoksessa Susan Pharr & Robert D. Putnam (toim.) *Disaffected Democracies: What's Troubling the Trilateral Countries?* Princeton: Princeton University Press, 52–73.
- Newton, Kenneth (2001) Trust, Social Capital, Civil Society and Democracy. *International Political Science Review* 22:2, 201–214.
- Newton, Kenneth & Zmerli, Sonja (2011) Three Forms of Trust and Their Association. *European Political Science Review* 3:2, 169–200.
- Newton, Kenneth, Stolle, Dietlind & Zmerli, Sonja (2018) Social and Political Trust. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 37–56.
- Misztal, Barbara (1996) *Trust in Modern Societies*. Cambridge: Polity Press.
- Portes, Alejandro (1998) Social Capital: Its Origins and Application in Modern Society. *Annual Review of Sociology* 24, 1–24.
- Putnam, Robert D. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*. Princeton: Princeton University Press.
- Putnam, Robert D. (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Reeskens, Tim & Hooghe, Marc (2008) Cross-cultural Measurement Equivalence of Generalized Trust: Evidence from the European Social Survey (2002 and 2004). *Social Indicators Research* 85:3, 515–532.
- Robbins, Blaine G (2016) What is Trust? A Multidisciplinary Review, Critique and Synthesis. *Sociology Compass* 10:10, 972–986.
- Rothstein, Bo (2003) *Sociala fällor och tillitens problem*. Stockholm: SNS förlag.
- Rothstein, Bo & Uslaner, Eric (2005) All for all: Equality, Corruption and Social Trust. *World Politics* 58:1, 41–72.

- Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2008) The State and Social Capital: An Institutional Theory of Generalized Trust. *Comparative Politics* 40:4, 441–459.
- Stolle, Dietlind (2001) Clubs and Congregations: The Benefits of Joining an Association. Teoksessa Karen S. Cook (toim.) *Trust in Society*. New York: Russel Sage Foundation, 202–244.
- Stolle, Dietlind (2002) Trusting Strangers: The Concept of Generalized Trust in Perspective. *Österreichische Zeitschrift Für Politikwissenschaft* 31:4, 397–412.
- Tao, Ran, Yang, Dali L., Li, Ming & Lu, Xi (2014) How Does Political Trust Affect Social Trust? An Analysis of Survey Data from Rural China Using an Instrumental Variables Approach. *International Political Science Review* 35:2, 237–253.
- Uslaner, Eric (2002) *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Uslaner, Eric (2018) The Study of Trust. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 3–13.
- Uslaner, Eric (toim.) (2018) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press.
- Van Lange, Paul A.M. (2015) Generalized Trust: Four Lessons from Genetics and Culture. *Current Directions in Psychological Science* 24:1, 71–76.
- Warren, Mark E. (2018) Trust and Democracy. Teoksessa Eric Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 75–94.
- Welch, Michael R., Rivera, Roberto, E. N., Conway, Brian P., Yonkoski, Jennifer, Lupton, Paul M. & Giancola, Russell (2005) Determinants and Consequences of Social Trust. *Sociological Inquiry* 75, 453–73.
- Whiteley, Paul F. (1999) The Origins of Social Capital. Teoksessa Jan van Deth, Marco Maraffi, Kenneth Newton ja Paul Whiteley (toim.) *Social Capital and European Democracy*. London: Routledge, 25–44.
- Whiteley, Paul F. (2000) Economic Growth and Social Capital. *Political Studies* 48:3, 443–466.
- Wollebæk, Dag, Wallman Lundåsen, Susanne & Trägårdh, Lars (2012) Three Forms of Interpersonal Trust: Evidence from Swedish Municipalities. *Scandinavian Political Studies* 35:4, 319–346.

6 Mitä mittaamme, kun luulemme mittaavamme luottamusta?

Kaisa Herne

6.1 Johdanto

Ihmisten välinen luottamus on yhteiskunnallisesti tärkeää, koska ilman sitä hedelmällinen vuorovaikutus ei ole mahdollista. Luottamus on talouselämän ja poliittisen järjestelmän toiminnan välttämätön ehto. Se on edellytys yhteiskunnallisten instituutioiden toiminnalle ja se edistää monia tärkeitä tavoitteita, kuten esimerkiksi taloudellista hyvinvointia ja hallinnon tehokkuutta (Fukuyama 1995; La Porta ym. 1997; Uslaner 2002). Elster (1989) kutsuu sosiaalisia normeja yhteiskunnan sementiksi: häntä mukaillen voisimme sanoa, että ihmisten keskinäinen luottamus on yhteiskuntaa yhdessä pitävää sementtiä.

Käsite luottamus voidaan määritellä monella eri tavalla. Tässä luvussa luottamus ymmärretään laveasti toisten ihmisten hyväntahtoisuutta koskevana uskomuksena tai asenteena. Toisiin ihmisiin luottamista kutsutaan sosiaaliseksi luottamukseksi (ks. myös Bäckin luku 5 tässä teoksessa). Luottavainen ihminen ajattelee, että ihmiset yleensä, myös tuntemattomat, ovat hyväntahtoisia (Yamagishi ja Yamagishi 1994). Luottamus on asenne, joka vaikuttaa ihmisten käyttäytymiseen. Luottavainen siis käyttäytyy toisin kuin epäluottavainen. Vain jos luottaa muihin ihmisiin, voi heidän kanssaan olla hedelmällisessä vuorovaikutuksessa, esimerkiksi ostaa tuotteita verkkokaupoista tai päästää remontintekijät kotiinsa.

Voimme epäilyksettä väittää, että luottamus on yhteiskunnallisesti tärkeää. Mutta jotta luottamuksen yhteiskunnallisia vaikutuksia voidaan tutkia, ja jotta voimme olla varmoja saatujen tulosten pätevydestä, meillä on oltava pätevä tapa mitata luottamusta. Suurin osa luottamusta käsittelevästä tutkimustiedosta perustuu kyselytutkimuksiin, joissa kysytään vastaajan omaa arviota siitä, voiko toisiin ihmisiin luottaa. Yleistetyn sosiaalisen luottamuksen mittaamiseksi on käytössä vakiintunut mittari, joka sisältää yhdestä kolmeen

luottamusta ja siihen liittyviä uskomuksia mittaavaa kysymystä (ks. Taulukko 1). Kyselytutkimuksissa mitataan vastaajien *asennetta, mielipidettä* tai *uskomusta* koskien toisten ihmisten käyttäytymistä.

Yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymystä *”Voiko mielestäsi useimpiin ihmisiin luottaa, vai onko niin, ettei ihmisten suhteen voi olla liian varovainen?”* on vuosien varrella arvosteltu melko paljon. Arvostelijat epäilevät luottamuskysymyksen validiteettia; mittaako kysymys sitä, mitä sillä ajatellaan mitattavan? Arvostelu liittyy kysymyksen monitulkintaisuuteen ja sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumaan. Käyn luvussa läpi tutkimuksia, jotka ovat tarkastelleet yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymyksen validiteettia näistä näkökulmista.

Kyselytutkimusten rinnalle on kehitetty myös toisenlainen tapa mitata luottamusta. Niin kutsutussa *luottamuspelissä* osallistujat tekevät päätöksiä, joihin liittyy rahallisia kannustimia. Luottamuspelellä mitataan asenteiden sijaan *käyttäytymistä*, eli sitä miten luottamus, tai sen puute, vaikuttavat ihmisten toimintaan. Mielenkiintoinen kysymys, jota on myös empiirisesti selvitetty, on se, mittaavatko yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymys ja luottamuspelellä samaa asiaa. Tarkastelen myös tätä kysymystä koskevaa empiiristä näyttöä.

Artikkelini tavoitteena on analysoida yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymyksen validiteettia: onko se pätevä mittari luottamuksen mittaamiseen? Pohdin myös, miten luottamuskysymystä voitaisiin kehittää, jotta se välttäisi joitakin keskeisiä kysymykseen liittyviä ongelmia.

6.2 Luottamuksen mittaaminen kyselytutkimuksissa

Tavallisin tapa mitata luottamusta on kysyä kyselytutkimuksen vastaajilta, luottavatko he toisiin ihmisiin. Taulukko 1 esittää yleisemmin käytössä olevat kysymykset, joilla luottamusta ja siihen läheisesti liittyviä asenteita mitataan. Tavallisimmin käytössä oleva kysymys mittaa luottamusta *ihmisiin yleensä*. Usein se yhdistetään kahteen muuhun kysymykseen, jotka mittaavat vastaajien käsitystä muiden ihmisten reiluudesta ja auttavaisuudesta. Kaikki kolme kysymystä ovat alun perin osa viiden kysymyksen *”usko ihmisiin”* (engl. *faith in people*) mittaria, jonka tavoitteena on mitata positiivista suhtautumista ihmisiin yleisesti (Rosenberg 1956).

Hiukan erityyppinen on kysymys, jossa määritellään tarkemmin erityisiä ihmisryhmiä ja kysytään luottamusta näihin. Taulukossa on esimerkki tämän tyyppisestä kysymyksestä World Value Survey -tutkimuksesta. Sosiaalinen luottamus voidaan jaotella yleistettyyn (engl. *generalised, thin*) ja erityiseen (engl. *particularised, thick*) luottamukseen (Putnam 2000; Uslaner 2002). Ensimmäinen viittaa *”ihmisiin yleensä”* kohdistuvaan luottamukseen

ja jälkimmäinen taas pienempiin ja tarkemmin rajattuihin ihmisryhmiin kohdistuvaan luottamukseen. Osa luottamuksen tutkijoista on kuitenkin sitä mieltä, että dikotominen jako ei ole kovin onnistunut. Heidän mukaansa luottamus on moniulotteinen käsite, jonka eri elementit muodostavat jatkumon pikemmin kuin dikotomian (Newton ja Zmerli 2011; Wollebæk ym. 2012).

Taulukko 1. Luottamuskyseymykset kyselytutkimuksissa.

Kyselytutkimus	Kysymys*
American General Social Survey	Voiko mielestäsi useimpiin ihmisiin luottaa, vai onko niin, ettei ihmisten suhteen voi olla liian varovainen?
European Social Survey	Oletko sitä mieltä, että useimmat ihmiset tilaisuuden tullen yrittäisivät käyttää Sinua hyväkseen, vai luuletko, että ihmiset yrittäisivät olla reiluja?
European Values Study	
General Social Survey	Katsotko, että useimmiten ihmiset pyrkivät olemaan auttavaisia toisia kohtaan vai että enimmäkseen he ajattelevat vain omaa etuaan?
World Values Survey	
World Values Survey	Kysyisin seuraavaksi, miten paljon luotatte eri ryhmiin kuuluviin ihmisiin. Sanokaa kunkin kohdalla, luotatteko tähän ryhmään täysin, jonkin verran, ette kovinkaan paljoa vai ette lainkaan.
	Oma perheenne
	Omat naapurinne
	Henkilökohtaisesti tuntemanne ihmiset
	Ihmiset, jotka tapaatte ensimmäistä kertaa
	Toiseen uskontoon kuuluvat ihmiset
	Toiseen kansallisuuteen kuuluvat ihmiset

*Vastausvaihtoehdot taulukon kysymyksiin vaihtelevat hieman kyselyittäin. Yleisimmin käytössä ovat kyllä/ei –vastaus ja 11-portainen asteikko nolasta kymmeneen.

Yleistä luottamusta mittaava kysymys on ollut käytössä kyselytutkimuksissa hyvin pitkään, amerikkalaisissa tutkimuksissa jo vuodesta 1972 (Miller ja Mitamura 2004), ja sitä on käytetty säännöllisesti myös eri maiden luottamustasojen vertailussa. Erityisesti pitkän käyttöhistorian takia kysymystä on vaikea muuttaa, koska se katkaisisi aikasarjan. Pienetkin muutokset kyselytutkimusten kysymyksissä voivat vaikuttaa siihen, miten kysymyksiin vastataan ja siten ajallinen vertailu vaikeutuu. Jos kysymyksen muotoilua vaihdetaan, ei voida varmuudella sanoa, johtuvatko mahdollisesti havaitut muutokset luottamuksen tasossa itse luottamuksen muutoksista vai kysymyksen muotoiluun tehdyistä muutoksista.

Miten hyvin yleistetyn luottamuksen kysymys sitten mittaa sitä, mitä se on tarkoitettu mittaamaan? Monet tutkijat ovat sitä mieltä, että ei kovin hyvin. Kysymystä on arvosteltu erityisesti kahden seikan vuoksi: sitä on pidetty *monitulkitaisena* ja sen on ajateltu kannustavan *sosiaalisesti hyväksyttäviin* vastauksiin (Ermisch ym. 2009; Glaeser ym. 2000; Nannestaand 2008; Sturgis ja Smith 2010). Molemmat seikat heikentävät mittarin validiteettia. Tarkastellaan aluksi monitulkitaisuutta. Jos luottamusta kuvataan suhteena, jossa A luottaa siihen, että B tekee x:n, monitulkitaisuus voi liittyä B:hen tai x:ään (Hardin 2000). B:n

monitulkintaisuus liittyy siihen, keihin kohdistuvasta luottamuksesta vastaajat ajattelevat olevan kyse. Ajattelevatko he tuntemiaan ihmisiä, esimerkiksi naapureita, tuttavvia, työka- vereita vai ajattelevatko vastaajat heille ennalta täysin tuntemattomia ihmisiä? Mittaako kysymys yleistettyä luottamusta tuntemattomiin vai pikemminkin luottamusta määrät- tyyn ihmisryhmään? Vai mitaako se kenties molempia, riippuen siitä, miten kukin vas- taaja kysymyksen ymmärtää? Yhtä lailla käsite ”useimmat ihmiset” on epämääräinen. Termi ”useimmat” voi merkitä eri ihmisille eri asioita. Toisaalta monitulkintaisuutta liittyy myös x:ään, eli siihen missä asiassa toisiin ihmisiin luotetaan. Tarkoittaako luottaminen sitä, että vastaaja ajattelee muiden olevan pääasiassa ystävällisiä? Vai tarkoittaako luottaminen sitä, että vastaaja ajattelee ihmisten tavallisesti palauttavan julkiselle paikalle unohdetun lom- pakon omistajalleen?

Kysymyksen monitulkintaisuus heikentää mittarin validiteettia, eli sen kykyä mitata juuri sitä, mitä on tarkoitus mitata. Tällöin ei voida olla varmoja, että esimerkiksi eri maiden luot- tamuksen tasossa olevat erot johtuvat nimenomaan eroista luottamuksen tasoissa, eivätkä kysymyksen erilaisesta tulkinnasta eri maissa. Luottamuskysymyksen monitulkintaisuus on erityisen ongelmallista, jos tietty tulkinta on tyypillistä määrätuille ihmisryhmille. Esimer- kiksi jos luottamuskysymyksen tulkinta vaihtelee kulttuureittain siten, että joissain kulttuu- reissa ”useimmat ihmiset” viittaa tuntemattomiin, toisissa taas ihmisiin, joiden kanssa on päivittäin kanssakäymisissä, maiden välinen vertailu ei tuota päteviä tuloksia (esim. Torpe ja Lolle 2011). Sama pätee myös eri ihmisryhmien väliseen vertailuun määrätyn maan si- sällä.

Luottamuskysymyksen tulkintaa on tutkittu melko paljon ja tulokset tukevat oletusta monitulkintaisuudesta. Tutkimukset myös osoittavat, että käsitteen ”useimmat ihmiset” tulkinta vaikuttaa siihen, miten luottavaisia vastaajat ilmoittavat olevansa. Sturgis ja Smith (2009) vertaisivat kahta luottamusta mittaavaa kysymystä edustavaan otokseen perus- tuvassa kyselytutkimuksessa. Puolelle vastaajista esitettiin yleistä sosiaalista luottamusta mittaava kysymys, kun taas toiselle puolelle esitettiin kysymys, jossa luottamus oli rajoi- tettu paikallisiin ihmisiin. Luottamuskysymyksen vastaamisen jälkeen kaikkia vastaajia pyydettiin kuvaamaan, keitä he ajattelivat vastatessaan yleistä luottamusta mittaavaan kysymykseen. Vain noin viidennes vastaajista kertoi ajatelleensa ihmisiä yleensä, ketä ta- hansa, ei ketään erityistä, tai muuta saman tyyppistä kategoriala, johon luottamuskysymyk- sellä yleensä ajatellaan viitattavan. Tutkimuksessa myös havaittiin, että ne vastaajat, jotka ajattelivat tuntemiaan ihmisiä, riippumatta siitä kysyttiinkö luottamusta ihmisiin yleensä vai paikallisiin ihmisiin, olivat luottavaisempia verrattuna niihin vastaajiin, jotka ajattelivat tuntemattomia.

Delhey ym. (2011) puolestaan vertasivat omaan sisäryhmään kuuluvia ja ulkoryhmään kuuluvia kohden koettua luottamusta yleistettyyn sosiaaliseen luottamukseen. Tutki- muksen aineistona oli laaja 51 maata kattava kyselytutkimus (World Values Survey), jossa

yleistetyn luottamuksen lisäksi mitattiin myös luottamusta oman sisäryhmän (perhe, naapurit, tuttavat) ja ulkoryhmän (ensimmäistä kertaa tavattavat ihmiset, toista kansallisuutta olevat, toiseen uskontokuntaan kuuluvat) jäseniin. Tutkimuksessa havaittiin, että valtaosassa maita yleistetty luottamus yhdistyy ulkoryhmään luottamiseen, mutta toisaalta eräissä maissa yleistetty luottamus ymmärretään sisäryhmään luottamisena. Tutkijat huomauttavat, että heidän tuloksensa asettaa kyseenalaiseksi maiden välisen vertailun, joka perustuu vain yleistetyn luottamuksen kysymykseen. Havaitut erot maiden välillä voivat johtua ainakin osittain eroista kysymyksen tulkinnassa, eikä niinkään yleistetyn sosiaalisen luottamuksen tasossa.

Nannestad (2008) tarkastelee isoa joukkoa tutkimuksia, joissa on mitattu yleistettyä sosiaalista luottamusta. Hän aloittaa katsauksensa toteamalla, että tutkijat eivät ole yhtä mieltä siitä, mitä luottamuksella tarkoitetaan ja huomauttamalla, että luottamus samaistetaan usein siihen, mitä kyselytutkimuksessa tai päätöksentekokokeessa mitataan käsitettä tarkemmin määrittelemättä. Nannestad myös raportoi kyselystä, jossa selvitettiin tanskalaisen luottamusta ja toteaa, että syntyperäiset tanskalaiset ja maahanmuuttajat vastaavat eri tavoin riippuen siitä, kysytäänkö luottamusta ihmisiin yleensä, vai eritelläänkö maahanmuuttajat ja syntyperäiset tanskalaiset. Nannestad huomauttaakin, että sosiaalista luottamusta koskevat tulokset vaihtelevat sen mukaan, minkä ryhmän vastauksia tarkastellaan ja miten luottamuksen kohde on kyselyssä määritelty.

Luottamuksen kohteen ohella monitulkintaisuus voi liittyä itse luottamuksen käsitteeseen. Mitä luottaminen vastaajille oikeastaan tarkoittaa? Miller ja Mitamura (2004) selvittivät, mittaako yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymys nimenomaan luottamusta vai pikemminkin varovaisuutta. Miller ja Mitamura kiinnittävät huomiota siihen, että yleistetty sosiaalista luottamusta mittaavassa kysymyksessä ei pyydetä valitsemaan luottamuksen ja epäluottamuksen, vaan luottamuksen ja varovaisuuden, väliltä. Tutkijat huomauttavat, että luottavaisuus ja varovaisuus eivät ole toistensa vastakohtat: vaikka ajattelisin, että toisiin ihmisiin voi yleensä luottaa, se ei välttämättä tarkoita, etten samalla pitäisi hyvänä olla toisten ihmisten suhteen varovainen. Vaikka luottaisimme muihin ihmisiin, olemme yleensä varovaisia ja lukitsemme ovet kodista poistuessamme. Millerin ja Mitamuran mukaan yleiseen luottamuskysymykseen vastaamiseen vaikuttaa siten luottamusasenteen lisäksi myös vastaajan riskiasenne. Tutkijat kiinnittävät huomiota siihen, että amerikkalaisia ja japanilaisia vastaajia vertailevien tutkimusten tulokset ovat olleet keskenään ristiriitaisia. He epäilevät tämän johtuvan siitä, että amerikkalaiset ovat japanilaisia varovaisempia, mutta eivät vähemmän luottavaisia. Miller ja Mitamura vertasivat japanilaisten ja amerikkalaisten vastauksia laajaan luottamusta mittaavaan patteriin, jossa luottamus ja varovaisuus on erotettu toisistaan. Tutkimuksen tulokset antavat tukea käsitykselle, että amerikkalaiset ovat japanilaisia varovaisempia, mutta luottavat kanssaihmiin enemmän.

Monitulkintaisuuden ohella taipumus sosiaalisesti hyväksyttäviin vastauksiin voi heikentää yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymyksen validiteettia. Luottamusta liioitellaan, koska ajatellaan, että toiset ihmiset pitävät sitä hyväksyttävämpänä kuin epäluottamusta. Sosiaalinen hyväksyttävyyden vaikuttaa kyselytutkimusten vastauksiin yleisesti siten, että hyväksyttävää käyttäytymistä tai asennetta liioitellaan ja tuomittavaa käytöstä tai asennetta vähätellään. Ilmiötä kutsutaan sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumaksi (Fisher 1993; King ja Bruner 2000). Sosiaalisen hyväksyttävyyden vaikutuksesta on näyttöä esimerkiksi äänestysosallistumisesta, joka on kyselytutkimusten vastauksissa korkeammalla tasolla kuin äänestystilastoissa (Karp ja Brockington 2005). Osa vastaajista ilmoittaa äänestäneensä, vaikkei todellisuudessa olekaan tehnyt niin, koska äänestämistä pidetään sosiaalisesti hyväksyttävänä käyttäytymisenä. Kuten luottamuksen kohteen tulkinta, myös sosiaalinen hyväksyttävyyden voi vaihdella kulttuureittain, mikä jälleen vaikeuttaa maiden välistä vertailua. Karpin ja Brockingtonin (2005) äänestysaktiivisuutta tarkastelevassa vertailevassa tutkimuksessa havaittiin, että kyselytutkimukset liioittelevat äänestysaktiivisuutta erityisesti niissä maissa, joissa äänestysprosentti on korkea ja siten oletettavasti myös äänestämässä käyminen sosiaalisen normin mukaista.

Vaikka yleistetty luottamus ei ole yhtä sensitiivinen kysymys kuin vaikka alkoholin käyttö tai tupakointi, se voi silti saada jotkut vastaajat liioittelemaan omaa luottamuksen tasoaan. Yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymykseen siis voi liittyä sosiaalisen hyväksyttävyyden aiheuttamaa vinoumaa. Vinouman ongelmana on, että kulttuurien välinen vertailu vaikeutuu, mikäli sosiaalisesti hyväksyttävä käyttäytyminen vaihtelee kulttuureittain (Krumpal 2013). Joissain kulttuureissa luottaminen voi olla sosiaalisen normin mukaista, toisissa taas ei. Lisäksi määrätyt ryhmät voivat olla herkempiä sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumalle. Tutkimusten mukaan nuoremmat ikäryhmät näyttäisivät olevan vanhempia ikäluokkia herkempiä sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumalle (King ja Bruner 2000).

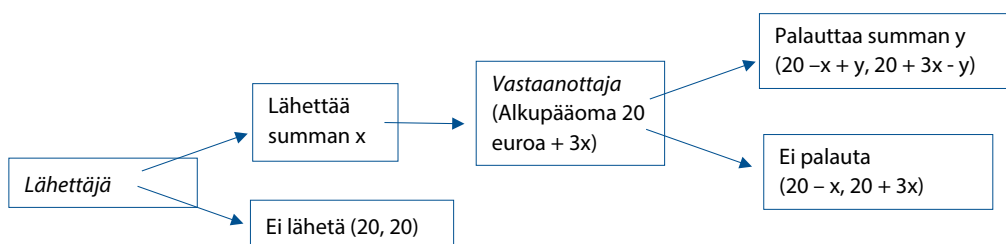
En ole löytänyt tutkimuksia, joissa sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumaa tarkasteltiin juuri yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymyksen osalta. Yksi tapa tutkia sosiaalisen hyväksyttävyyden vaikutusta on verrata ilmoitettua luottamusta, eli luottavaisuuden asennetta, käyttäytymiseen. Tarkastelen seuraavaksi luottamuksen mittaamista päätöksentekokokeissa, joissa tutkitaan nimenomaan käyttäytymistä. Aivan suoraan asenteiden ja käyttäytymisen vertaaminen ei kuitenkaan anna vastausta sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumaan, koska sosiaalinen hyväksyttävyyden voi vaikuttaa myös käyttäytymiseen koetilanteessa ja toisaalta myös kyselytutkimusten kysymysten monitulkintaisuus voi selittää asenteiden ja käyttäytymisen välistä eroa.

6.3 Luottamuspeli

Kyselytutkimuksissa mitataan ihmisten arviota omasta luottamuksestaan toisiin ihmisiin. Niissä mitataan vastaajien asennetta tai mielipidettä. Erityisesti taloustieteessä luottamusta on tutkittu päätöksentekokokeissa niin kutsutun luottamuspelin avulla (Berg ym. 1995).¹ Toisin kuin kyselytutkimuksissa, luottamuspelin avulla voidaan mitata luottamusta tai epäluottamusta osoittavaa *käyttäytymistä*.

Päätöksentekokokeisiin osallistuvat eivät yleensä muodosta edustavaa otosta kansalaisista. Varsin tavallisesti koehenkilöt ovat yliopisto-opiskelijoita, jotka osallistuvat kokeeseen joko vapaaehtoisesti tai osana kurssin suorittamista. Kokeet toteutetaan tyypillisesti siten, että koehenkilöt ovat samassa tilassa, mutta tekevät päätöksensä anonymisti tietokoneiden välityksellä. Koetilanteessa valinnat tehdään siten kontrolloiduissa olosuhteissa. Kokeessa tavoitteena on aina tutkia määrättyä syy-seuraussuhdetta, esimerkiksi kommunikaation vaikutusta luottamukseen. Päätöksentekokokeissa koehenkilöiden saamat palkkiot riippuvat siitä, miten he kokeessa toimivat. Päätöksentekoon liittyy siis rahalliset kannustimet.

Luottamuspeliin osallistuu kaksi päätöksentekijää, eli pelaajaa, jotka tekevät päätöksensä vuorotellen. Koehenkilöt jaetaan koetilanteessa satunnaisesti *lähettäjän* ja *vastaanottajan* rooleihin. Tällaisia lähettäjä-vastaanottaja-pareja on yhdessä koetilanteessa useita. Lähettäjälle annetaan jokin rahasumma, esimerkiksi 20 euroa. Yleensä myös vastaanottajalle annetaan vastaava summa, mutta ei välttämättä. Lähettäjän tehtävänä on päättää, lähettääkö hän jonkin osan 20 eurosta vastaanottajalle. Jos hän päättää lähettää jonkin summan, summa kerrotaan, tavallisesti kolmella, ja lähetetään vastaanottajalle. Seuraavaksi on vastaanottajan vuoro tehdä päätös. Hän voi vuorostaan lähettää jonkin summan takaisin päätöksentekijälle, mutta voi myös pitää koko summan itsellään. Pelin ajatellaan mittavaan luottamusta, koska lähettäjä voi osoittaa luottamusta lähettämällä vastaanottajalle rahaa. Vastaanottaja voi puolestaan osoittaa olevansa luotettava ja palauttaa rahaa lähettäjälle. Pelin kannustinrakenteen kannalta on oleellista, että molemmat voivat ansaita enemmän, jos rahaa lähetetään ja palautetaan. Kuvio 1 esittää luottamuspelin, jossa pelaajia on kaksi, molemmilla on 20 euron alkupääoma ja lähetetty summa kerrotaan kolmella.

Kuvio 1. Luottamuspeli, lähettäjän ja vastaanottajan alkupääoma 20 euroa.

Jos luottamuspelin pelaajat pyrkivät maksimoimaan oman rahallisen voittonsa, pelissä ei lähetetä rahaa. Rationaalisen maksimoinnin oletuksen mukaan lähettäjä päättää takaperoisesti lähtien liikkeelle vastaanottajan tilanteesta. Jos vastaanottaja on saanut lähettäjältä rahaa, hänen kannattaa pitää se kaikki itsellään. Koska lähettäjä ennakoii tämän, hänen ei kannata lähettää mitään. Lähettäjä ja vastaanottaja voisivat kuitenkin molemmat ansaita enemmän, jos rahaa lähetetään ja palautetaan. Luottamuspelissä se mikä on yksilön kannalta rationaalista, on kollektiivisesti epärationaalista.

Luottamuspeli on yksi käytetyimmistä vuorovaikutustilanteista päätöksenteon kokeellisessa tutkimuksessa. Peli on hyvin yksinkertainen, mutta hieman asetelmaa muuntelemalla voidaan tutkia monia erilaisia luottamukseen vaikuttavia tekijöitä. Esimerkiksi pelaajille voidaan antaa mahdollisuus kommunikoida keskenään tai pelaajien anonymiteettiä voidaan heikentää kertomalla vastaanottajasta jokin ominaisuus, vaikka sukupuoli. Keskeisin tulos luottamuspeliä tutkivista kokeista on se, että pääsääntöisesti rahaa lähetetään ja palautetaan. Johnsonin ja Mislinin (2011) meta-analyysi tukee tätä johtopäätöstä, mutta myös osoittaa, että lähetetty ja palautettu rahasumma vaihtelevat suuresti riippuen hyvinkin pienistä muutoksista koeasetelmassa. Esimerkiksi jos kokeen päätyttyä valitaan arpomalla vain osa koehenkilöistä, joille maksetaan pelin lopputuleman mukaiset palkkiot, rahaa lähetetään vähemmän. Toisinaan luottamuspeliä on pelattu siten, että vastaanottaja ei ole todellinen koehenkilö, vaan todellisten vastapelaajien sijaan päätöksen palautettavasta summasta tekee tietokone. Näissä tutkimuksissa lähettäjäille ei ole kerrottu, että he pelaavat tietokoneen kanssa. Johnsonin ja Mislinin analyysi kuitenkin osoittaa, että lähettäjä saattavat epäillä tätä, koska tietokonetta vastaan pelatessa rahaa lähetetään vähemmän. Opiskelijat puolestaan palauttavat rahaa muita koehenkilöryhmiä vähemmän. Johnson ja Mislin myös toteavat, että afrikkalaisissa tutkimuksissa rahaa on lähetetty vähemmän Pohjois-Amerikkaan verrattuna (Johnsonin ja Mislinin 2011).

Jos kyselytutkimuksen luottamuskysymys on puutteellinen luottamuksen mittari, ei luottamuspeliäkään voida pitää täydellisenä mittarina ja myös sitä on kritisoitu. Usein kritiikki koskee kokeellisen tutkimuksen ulkoista validiteettia. Kyselytutkimuksissa tavoitellaan yleensä mahdollisimman edustavaa otosta, jotta saadut tulokset voidaan yleistää koskemaan koko väestöä. Kokeellisen tutkimuksen lähtökohta on hieman erilainen ja siksi niissä käytetään harvemmin satunnaisotokseen perustuvaa osallistujajoukkoa. Osallistujien määrä ei myöskään tavallisesti ole kovin suuri. Koehenkilöt ovat useimmiten opiskelijoita, pääasiassa koska he ovat helposti saatavilla yliopistoilla sijaitseviin päätöksentekolaboratorioihin ja koska heille suhteellisen pienetkin rahalliset kannustimet ovat yleensä riittävät. On selvää, että opiskelijat edustavat hyvin valikoitunutta väestöryhmää, minkä vuoksi päätöksentekokokeiden ulkoinen validiteetti onkin usein asetettu kyseenalaiseksi (Nannestad 2008). Lisäksi on huomattava, että myös opiskelijajoukon sisällä kokeelliseen tutkimukseen osallistuvat voivat edustaa omaa ryhmäänsä vinoutuneesti (Nannestad 2008). Kokeisiin vapaaehtoisesti osallistuvat voivat esimerkiksi olla riskiasenteiltaan erilaisia kuin opiskelijat

keskimäärin. Itsevalikoitumisen ongelma toki liittyy myös satunnaisotokselle suunnattuihin kyselytutkimuksiin, koska myös niissä vastaaminen perustuu vapaaehtoisuuteen.

Opiskelijoita on verrattu useissa tutkimuksissa muihin väestöryhmiin pohtien opiskelijoita käyttävien tutkimusten yleistettävyyttä (Burnett ja Dune 1986; Compeau ym. 2012; Druckman ja Kam 2011). Mitään yksiselitteistä opiskelijoiden käyttöä puoltavaa tai sitä vastustavaa näyttöä ei ole havaittu, vaan pikemminkin opiskelijoiden käyttö tutkimuksen kohteena vaikuttaisi riippuvan tutkimuksen kohteesta ja asetelmasta. Luottamuksen tutkimisen kannalta mielenkiintoista on se, että opiskelijat näyttäisivät poikkeavan muista luotettavuudessa, mutta ei niinkään luottamisessa (Johnson ja Mislin 2011).

Päätöksentekokokeiden tavoitteena on varmistaa tutkimuksen sisäinen validiteetti kontrolloimalla tarkasti päätöksiin vaikuttavia tekijöitä. Sisäistä validiteettia pidetäänkin yleensä kokeellisen tutkimuksen vahvuutena. Luottamuspelin ajatellaan mittaavan luottavaista käyttäytymistä asenteiden ja mielipiteiden sijaan. Toisaalta voidaan kuitenkin kysyä, mittaako peli nimenomaan luottamusta vai mittaako se valmiutta riskinottoon tai yhteistyöhalukkuutta. Sukupuolten välistä eroa luottamuspelissä – naiset lähettävät miehiä vähemmän rahaa – on usein selitetty sillä, että naiset eivät ole niin halukkaita ottamaan riskejä kuin miehet (Byrnes ym. 1999; Schechter 2007). Tämä havainto puhuu sen puolesta, että luottamuspelissä on kyse riskin ottamisesta. Yhtä lailla on olemassa näyttöä yhteistyöhalukkuuden ja kyselytutkimuksissa mitatun luottamuksen välisestä yhteydestä. Anderson ym. (2004) havaitsivat kyselytutkimusten yleisen luottamuskysymyksen olevan positiivisessa yhteydessä julkishyödykkeen tuottamiseen. Toisin sanoen ne, jotka ilmoittavat luottavansa toisiin ihmisiin, osallistuvat julkishyödykkeen tuottamiseen, eivätkä ole muiden kustannuksella julkishyödykkeestä nauttivia vapaamatkustajia. Gächter ym. (2004) puolestaan havaitsivat, että reilua ja auttavaisuutta mittaavat kysymykset (Taulukko 1) ovat yhteydessä siihen, missä määrin julkishyödykkeiden tuottamiseen osallistutaan. Toki voidaan myös kysyä, ovatko riskinotto ja julkishyödykkeen tuottamiseen osallistuminen kuitenkin täysin eri asioita kuin luottamus, vai ovatko ne pikemminkin luottamuksen elementtejä tai seurauksia.

6.4 Mittaavatko kyselytutkimuksen luottamuskysymys ja luottamuspeli samaa asiaa?

Mielenkiintoinen kysymys on se, saadaanko yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kyselytutkimuskysymyksellä ja luottamuspelillä samanlaisia tuloksia. Ennustaako luottavainen asenne luottamusta myös käyttäytymistä tarkastelevassa pelissä? Yhteys voi riippua useasta eri tekijästä. Ensinnäkin, onko asenne ylipäätään hyvä ennustamaan käyttäytymistä? Toiseksi, mitä ihmisryhmää yleistetyn luottamuksen kohteena pidetään, tuttuja vai

täysin tuntemattomia? Ja miten tämä vastaa vastapelaajia luottamuspelissä? Kolmanneksi, vaikuttaako sosiaalinen hyväksyttävyyys yleiseen luottamuskykyyn vastaamiseen ja lisäksi, vaikuttaako se samassa määrin käyttäytymiseen luottamuspelissä?

Luottamuskykyyn ja luottamuspeleiden välistä yhteyttä onkin tarkasteltu monissa tutkimuksissa (Yamagishi ym. 2015). Eri tutkimuksista saadut tulokset eivät ole täysin yhden-suuntaisia. Ensimmäisessä asiaa tarkastelevassa tutkimuksessa osallistujia pyydettiin aluksi täyttämään yleistä sosiaalista luottamusta mittaava kysely (Glaeser ym. 2000). Muutama viikko myöhemmin samat henkilöt osallistuivat kokeeseen, jossa he pelasivat luottamuspelejä. Osallistujat saivat koetilanteessa muodostaa lähettäjä-vastaanottaja-parin halutesaan tuntemansa toisen osallistujan kanssa. Kaikki osallistujat eivät kuitenkaan tuntenee ketään muista osallistujista, joten kokeessa oli kahdenlaisia pareja, keskenään tuttuja ja keskenään tuntemattomia. Tutkijat havaitsivat, yllättävästi, että kyselytutkimuksessa mitattu yleistetty sosiaalinen luottamus on yhteydessä luotettavuuteen, mutta ei luottamiseen. Toisin sanoen ne, jotka vastasivat kyselytutkimukseen luottavansa ihmisiin yleensä eivät lähettäneet muita enemmän rahaa luottamuspelissä, mutta vastaavasti korkean luottamuksen omaavat palauttivat muita todennäköisemmin rahaa. Toisaalta kun luottamuskykyssä täsmennettiin luottamuksen kohteeksi ”tuntemattomat ihmiset”, myös lähettäminen oli yhteydessä kyselytutkimuksen kysymykseen. Yhteys havaittiin ainoastaan niiden lähettäjä-vastaanottaja-parien kohdalla, jotka olivat ennestään toisilleen tuntemattomia. Tutkijat toteavatkin, että luottamuksen kohteen tarkentaminen kyselytutkimuksessa parantaa kysymyksen validiteettia (Glaeser ym. 2000).

Glaeserin ym. (2000) yllättävää tulosta on testattu myöhemmin uudestaan, usein hieman tutkimusasetelmaa muuttamalla. Tulokset eivät anna yksiselitteistä tukea alkuperäiselle havainnolle. Osassa tutkimuksia on saanut samansuuntaisia tuloksia, eli asenteellisen luottamuksen on havaittu olevan yhteydessä vain vastaanottajan, ei lähettäjän, toimintaan luottamuspelissä (Ashraf ym. 2006; Ermisch ym. 2009; Lazzarini ym. 2004). Ben-Ner ja Halldorson (2010) eivät havainneet yhteyttä luottamusasenteen ja lähettäjän tai vastaanottajan toiminnassa, kun taas Johnsonin ja Mislinin (2012) tutkimuksessa asenteellinen luottamus ennusti lähettäjän toimintaa luottamuspelissä. Saimme samansuuntaisen tuloksen myös omassa tutkimuksessamme suomalaisilla koehenkilöillä, eli ne, joiden luottamus oli korkea kyselytutkimuksessa, myös lähettivät enemmän rahaa luottamuspelissä (Herne ym. 2018). On hyvä huomata, että asenteellisen luottamuksen ja luottavaisen käyttäytymisen välistä yhteyttä testaavia tutkimuksia on tehty useissa eri maissa ja erilaisilla koehenkilöjoukoilla, sekä opiskelija että ei-opiskelijajoukoilla. Saatuja tuloksia ei siten voida selittää määrätynlaisella koehenkilöjoukolla.

Asenteellisen luottamusmittarin ja käyttäytymistä mittaavan luottamuspeleiden välisestä yhteydestä saadut ristiriitaiset tulokset saattavat ainakin osittain perustua yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymyksen monitulkintaisuuteen. Useamman, luottamusta hieman

eri tavoin mittaavan, kysymyksen patteri saattaisi tuottaa luotettavampia tuloksia asenteellisesta luottamuksesta. Tutkimustulokset viittaavatkin siihen, että laajemmalla mittarilla myös yhteys luottavaiseen käyttäytymiseen luottamuspelissä on selkeämpi. Yamagishi ym. (2015) vertasivat päätöksentekoa luottamuspelissä laajaan mittariin, joka sisälsi useita erilaisia asenteellista luottamusta mittaavia kysymyksiä. Heidän käyttämänsä mittari sisälsi myös kysymyksiä, jotka mittaavat vastaajien halukkuutta olla luottavaisia. Luottamus-preferenssin sisällyttäminen mittariin perustuu siihen, että tutkijoiden mukaan yleistetyn sosiaalisen luottamuksen mittariin vastaamiseen voi vaikuttaa myös vastaajien omat toiveet siitä, millaisia ihmisiä he haluaisivat olla. He havaitsivat positiivisen yhteyden laatimansa laajan kyselytutkimuksen luottamusmittarin ja luottamuspelissä toimimisen välillä. Tutkimuksessa vastaajina olivat ”tavalliset kansalaiset” opiskelijoiden sijaan.

Mistä ero kyselytutkimuksissa havaituissa asenteissa ja luottamuspelissä havaitussa käyttäytymisessä sitten johtuu? Edellä kuvatut tutkimukset viittaavat siihen, että muotoilun monitulkintaisuus saattaa selittää eroa. Kun yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymyksessä luottamuksen kohde täsmennetään luottamukseksi tuntemattomiin ihmisiin, toiminta luottamuspelissä on samansuuntaista. Toisaalta ero asenteissa ja toiminnassa voi aiheutua myös sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumasta, joka siis näkyy asenteissa enemmän kuin käyttäytymisessä. Osa vastaajista voi raportoida olevansa luottavaisia, koska se on sosiaalisen normin mukaista, mutta kun toimintaan liittyy todelliset taloudelliset kannustimet, luottamus ei ole yhtä korkealla tasolla.

6.5 Miten luottamusta pitäisi mitata?

Edellä olen korostanut, että luottamuksen mittaamiseen ei ole olemassa yksiselitteistä parasta tapaa. Mutta voidaanko antaa jonkinlaisia suosituksia siitä, miten luottamusta voisi mitata validisti? Miten luottamusta pitäisi mitata, jotta tulokset olisivat vertailukelpoisia eri maiden välillä ja jotta tietäisimme mittaavamme nimenomaan luottamusta ihmisiin yleensä? Tosin sanoen, miten luottamuksen mittaamisen validiteettia voitaisiin kasvattaa? Tutkimusten valossa näyttäisi siltä, että nykyisin käytössä olevaa luottamus-kysymystä pätevämpiä luottamuksen mittareita olisi tarjolla.

Yleistetyn sosiaalisen luottamuksen kysymyksen validiteettia tarkastelevat tutkimukset viittaavat siihen, että luottamusmittariin pitäisi sisällyttää kysymyksiä, joissa luottamuksen kohde on täsmennetty. Tämä ratkaisu poistaisi termiin ”ihmiset yleensä” liittyvää monitulkintaisuutta. Esimerkiksi ulkoryhmää ja omaa sisäryhmää koskevan luottamuksen erottaminen toisistaan tarjoaisi täsmällisemmän ja yhteneväisemmän tulkittavissa olevan muotoilun.

Voidaan myös perustellusti väittää, että luottamusta pitäisi kysyä useammalla eri tavalla ja hieman nykyistä laajemmalla patterilla. Useamman luottamuskysymyksen käyttäminen olisi suositeltava ratkaisu myös siksi, että tällöin pitkään käytössä ollut vakiokysymys voitaisiin sisällyttää mittariin, eikä ajallinen vertailu olisi mahdotonta. Laajemman mittarin haittapuolena on se, että tyhjää vastaavien osuus kasvaa, joten sikäli mittari ei saisi olla liian laaja.

Luottamuksen kohteiden täsmentäminen ei kuitenkaan poista sosiaalisen hyväksyttävyyden vinoumaa. On kuitenkin myös keinoja, joilla tätä vinoumaa voidaan vähentää kyselytutkimuksissa (King & Bruner 2000; Krumpal 2013; Nderhof 1985). Kyselyn teknisellä toteutuksella voidaan vaikuttaa sosiaalisesti hyväksyttävien vastausten osuuteen (Krumpal 2013). Esimerkiksi kyselyn täyttö itsenäisesti voi vähentää vinoumaa verrattuna haastattelijan tekemään kyselyyn. Toisaalta haastattelijan ominaisuudet, esimerkiksi vastaajan sisäryhmään kuuluminen, voivat vähentää painetta sosiaalisesti hyväksyttäviin vastauksiin. Vastausten anonymiteetin tarkka selvittäminen vastaajille ennen kyselyn aloittamista saattaa myös vähentää vinoumaa.

Tutkimuksissa tehokkaaksi sosiaalisen vinouman vaikutuksen vähentäjäksi on havaittu se, että vastaajia pyydetään arvioimaan kysymystä yleisestä näkökulmasta. Tällöin vastaajat eivät vastaa omasta näkökulmastaan tai raportoi omia mielipiteitään, vaan pohtivat kysymystä jonkun toisen ihmisen tai ryhmän näkökulmasta. Tämän tyyppistä kysymysten muotoilua kutsutaan epäsuoraksi kysymykseksi (Fisher 1993). Tutkimusten mukaan epäsuorat kysymykset vähentävät sosiaalisen hyväksyttävyyden aiheuttamia vinoumia, mutta eivät toisaalta vaikuta niihin kysymyksiin, joihin sosiaalista hyväksyttävyyttä ei liity (Fisher 1993). Epäsuoraa kysymystä on suositeltu sensitiivisten taipumusten, kuten alkoholin tai huumeiden käytön yleisyyden selvittämiseen. Myös yleistä sosiaalista luottamusta voidaan kysyä epäsuoralla kysymyksellä. Se voitaisiin muotoilla esimerkiksi siten, että kysytään, miten paljon ”ihmiset yleensä” tai ”suomalaiset yleensä” luottavat toisiin ihmisiin.

Jos siis haluamme parantaa yleistetyn sosiaalisen luottamuksen mittarin validiteettia, luottamuksen kohteena olevaa ryhmää on täsmennettävä, luottamusta olisi hyvä mitata useammalla kysymyksellä ja luottamusta voitaisiin mitata myös yleisestä näkökulmasta vastaajan oman näkökulman ohella.

Viitteet

¹Luottamuspeliä (*trust game*) kutsutaan myös investointipeliksi (*investment game*).

English Summary

Individual trust is commonly measured in surveys. This is because surveys can study the development of trust in a certain country, compare levels of trust in different countries as well as study connections between trust and some other variables. In addition, surveys commonly use a standard item to measure generalised social trust. The question asked in this article is formulated as follows: Generally speaking, would you say that most people can be trusted or that you can't be too careful when dealing with people? The same question has been used for a relatively long time, which means that altering the question would undermine time-series data on trust. However, this question regarding general social trust has also been criticised, e.g. for being ambiguous. In addition to surveys, trust has also been studied in decision-making experiments using a so-called trust game. In a trust game, unlike in surveys, monetary incentives are used. The trust game includes a sender and a responder. The sender can send money to the responder. If money is sent, the experimenter multiplies the sum, and it is transferred to the responder. The responder then decides whether he or she sends back something to the sender or rather keeps everything to her or himself. The trust game measures behaviour, whereas surveys measure attitudes. An interesting question is whether the trust game and surveys actually measure the same thing, i.e. whether observations with one predict observations with the other. I ask whether the survey item on trust and the trust game actually measure what they are supposed to measure. Furthermore, I consider how measures of trust could be developed. Could we formulate a better survey item that would avoid some of the problems of the currently used item?

LÄHTEET

- Anderson, Lisa R., Mellor, Jennifer M. & Milyo, Jeffrey (2004) Social Capital and Contributions in a Public-Goods Experiment. *American Economic Review* 94:2, 373–376.
- Ashraf, Nava, Bohnet, Iris & Piankov, Nikita (2006) Decomposing Trust and Trustworthiness. *Experimental Economics* 9:3, 193–208.
- Ben-Ner, Avner & Halldorsson, Freyr (2010) Trusting and Trustworthiness: What Are They, How to Measure Them and What Affects Them. *Journal of Economic Psychology* 31:1, 64–79.
- Berg, Joyce, Dickhaut, John & McCabe, Kevin (1995) Trust, Reciprocity, and Social History. *Games and Economic Behavior* 10:1, 122–142.
- Burnett, John J. & Dune, Patrick M. (1986) An Appraisal of the Use of Student Subjects in Marketing Research. *Journal of Business Research* 14:4, 329–343.
- Byrnes, James P., Miller, David C. & Schafer, William D. (1999) Gender Differences in Risk Taking: A Meta-Analysis. *Psychological Bulletin* 125:3, 367–383.
- Compeau, Deborah, Marcolin, Barbara, Kelley, Helen & Higgins, Chris (2012) Generalizability of Information Systems Research Using Student Subjects: A Reflection on Our Practices and Recommendations for Future Research. *Information Systems Research* 23:4, 1093–1109.
- Delhey, Jan, Newton, Kenneth & Welzel, Christian (2011) How General Is Trust in “Most People”? Solving the Radius of Trust Problem. *American Sociological Review* 76:5, 786–807.
- Druckman, James N. & Kam, Cindy D. (2011) Students as Experimental Participants: A Defense of the “Narrow Data Base”. Teoksessa James N. Druckman, Donald P. Green, James H. Kuklinski ja Arthur Lupia (toim.) *Cambridge Handbook of Experimental Political Science*. Cambridge: Cambridge University Press, 41–57.
- Elster, Jon (1989) *The Cement of Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Ermisch, John, Gambetta, Diego, Laurie, Heather, Siedler, Thomas & Uhrig, Noah S.C. (2009) Measuring People’s Trust. *Journal of the Royal Statistical Society* 172:4, 749–769.
- Fehr, Ernst, Fischbacher, Urs, von Rosenblatt, Bernhard, Schupp, Jürgen & Wagner, Gert G. (2003) A Nation-Wide Laboratory: Examining Trust and Trustworthiness by Integrating Behavioral Experiments into Representative Surveys. IZA Discussion Paper No. 715, CESifo Working Paper Series No. 866. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.385120>.
- Fisher, Robert (1993) Social Desirability Bias and the Validity of Indirect Questioning. *Journal of Consumer Research* 20:2, 303–315.
- Fukuyama, Francis (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Hamish Hamilton.
- Glaeser, Edward L., Laibson, David I., Scheinkman, Jose A. & Soutter, Christine L. (2000) Measuring Trust. *Quarterly Journal of Economics* 115:3, 811–846.
- Gächter, Simon, Herrmann, Benedikt & Thöni, Christian (2004) Trust, Voluntary Cooperation, and Socio-Economic Background: Survey and Experimental Evidence. *Journal of Economic Behavior and Organization* 55:4, 505–531.
- Hardin, Russel (2000) Do We Want Trust in Government? Teoksessa Mark E. Warren (toim.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press, 22–41.
- Herne, Kaisa, Lappalainen, Olli, Setälä, Maija & Ylisalo, Juha (2018) *Trust Is Good, Accountability Is Better: Evidence from a Three-Player Trust Game*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Johnson, Noel D. & Mislin, Alexandra A. (2011) Trust Games: A Meta-Analysis. *Journal of Economic Psychology* 32:5, 865–889.
- Johnson, Noel D. & Mislin, Alexandra A. (2012) How Much Should We Trust the World Values Survey Trust Question? *Economics Letters* 116:2, 210–212.
- Karlan, Dean S. (2005) Using Experimental Economics to Measure Social Capital and Predict Financial Decisions. *American Economic Review* 95:5, 1688–1699.
- Karp, Jeffrey A. & Brockington, David (2005) Social Desirability and Response Validity: A Comparative Analysis of Overreporting Voter Turnout in Five Countries. *Journal of Politics* 67:3, 825–840.
- King, Maryon F. & Bruner, Gordon C. (2000) Social Desirability Bias: A Neglected Aspect of Validity Testing. *Psychology & Marketing* 17:2, 79–103.
- Krumpal, Ivar (2013) Determinants of Social Desirability Bias in Sensitive Surveys: A Literature Review. *Quality & Quantity* 47:4, 2025–2047.
- La Porta, Rafael, Lopez-de-Silanes, Florencio, Shleifer, Andrei and Vishny, Robert (1997) Trust in Large Organizations. *American Economic Review Papers and Proceedings* LXXXVII, 333–338.
- Lazzarini, Sergio G., Madalozzo, Regina, Artes, Rinaldo & de Oliveira Siqueira, José (2004). *Measuring Trust: An Experiment in Brazil*. Ibme Working Paper No. 49.
- Miller, Alan S. & Mitamura, Tomoko (2003) Are Surveys on Trust Trustworthy? *Social Psychological Quarterly* 66:1, 62–70.

- Nannestad, Peter (2008) What Have We Learned About Generalized Trust, If Anything? *Annual Review of Political Science* 11:1, 413–436.
- Nederhof, Anton J. (1985) Methods of Coping with Social Desirability Bias: A Review. *European Journal of Social Psychology* 15:3, 263–280.
- Newton, Ken & Zmerli, Sonja (2011) Three Forms of Trust and Their Association. *European Political Science Review* 3:2, 169–200.
- Putnam, Robert (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon and Schuster.
- Reeskens, Tim & Hooghe, Marc (2008) Cross-Cultural Measurement Equivalence of Generalized Trust: Evidence from the European Social Survey (2002 and 2004). *Social Indicators Research* 85:3, 515–532.
- Rosenberg, Morris (1956) Misanthropy and Political Ideology. *American Sociological Review* 21:6, 690–695.
- Schechter, Laura (2007). Traditional Trust Measurement and the Risk Confound: An Experiment in Rural Paraguay. *Journal of Economic Behavior & Organization* 62:2, 272–292.
- Sturgis, Patrick & Smith, Patten (2010) Assessing the Validity of Generalized Trust Questions: What Kind of Trust Are We Measuring? *International Journal of Public Opinion Research* 22:1, 74–92.
- Torpe, Lars & Lolle, Henrik (2011) Identifying Social Trust in Cross-Country Analysis: Do We Really Measure the Same? *Social Indicators Research* 103:3, 481–500.
- Uslaner, Eric (2002) *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wilson, Rick K. (2018) Trust Experiments, Trust Games, and Surveys. Teoksessa Eric M. Uslaner (toim.) *The Oxford Handbook of Social and Political Trust*. Oxford: Oxford University Press, 279–304.
- Wollebæk, Dag, Wallman Lundåsen, Susanne & Trägårdh, Lars (2012) Three Forms of Interpersonal Trust: Evidence from Swedish Municipalities. *Scandinavian Political Studies* 35:4, 319–346.
- Yamagishi, Toshio, Akutsu, Satoshi, Cho, Kisuk, Inoue, Yumi, Li, Yalng & Matsumoto, Toshie (2015) Two-Component Model of General Trust: Predicting Behavioral Trust from Attitudinal Trust. *Social Cognition* 33:5, 436–458.
- Yamagishi, Toshio & Yamagishi, Midori (1994) Trust and Commitment in the United States and Japan. *Motivation and Emotion* 18:2, 129–166.

7 Eliittien välinen luottamus

Ilkka Ruostetsaari

7.1 Johdanto

Vallankäyttäjien keskinäistä luottamusta voidaan pitää eliitin olemassaolon ehtona. Eliitteihin kohdistuvassa tutkimuksessa eliittien välisiä keskinäissuhteita on kuitenkin tarkasteltu enemmän integraation tai koheesion kuin luottamuksen käsitteen avulla. Eri eliittien keskinäinen ja sisäinen koheesio on keskeisin yksittäinen eliittitutkimuksen kohde.

Aina klassisen eliittiteorian synnystä 1900-luvun alusta lähtien alan tutkijat ovat tarkastelleet eliittien välistä koheesiota lähestymistavasta käsin, jota James Meiselin (1958) myöhemmin kutsui kolmeksi C:ksi (engl. *group consciousness, cohesion, conspiracy*): jotta voidaan puhua eliitin olemassaolosta, sen tulee olla luonteeltaan kohesiivinen, asemastaan tietoinen ja yhteiseen toimintaan valmis ryhmä. Klassisiin eliittiteoreetikoihin luetut Gaetano Mosca ja Robert Michels katsoivat, että eliitit ovat väistämättä kohesiivisiä, koska ne koostuvat sellaisista pienistä vähemmistöistä, joita sisäisesti yhdistää yhteinen intressi suojella etuoikeuksiaan valta-asemiensa avulla. Alan tunnetumpia tutkimuksia on C. Wright Millsin *The Power Elite* (1956), jonka mukaan eliiteille on ominaista laaja-alainen integraatio. Hän väitti, että Yhdysvalloissa toisen maailmansodan jälkeen poliittinen päätöksenteko keskittyi pienen elinkeinoelämään, politiikkaa ja armeijaa edustavien huippuasemien haltijoiden ryhmän käsiin heidän virallisten ja epävirallisten siteiden muodostaman tiheen verkoston avulla (Hoffman-Lange 2018, 55).

Useimmat nykyajan eliittiteoreetikot ovat kuitenkin hylänneet ajatuksen, että moderneja yhteiskuntia hallitsisi homogeeninen eliittien joukko. Sen sijaan he katsovat, että yhteiskunnissa on suhteellisen autonomisia funktionaalisia sektoreita ja erillisiä organisaatioita, joiden eliiteillä on erilaisia perustuslaillisia, organisatorisia ja henkilökohtaisia resursseja sekä keskenään ristiriitaisia intressejä. Laaja-alaista koheesiota eliittien välillä ei siten pidetä taattuna. Nykyisin tutkimuksen kohteena onkin se, miten sektori- ja organisaatorajat

ylittävä yhteistoiminta voidaan saavuttaa eliittien välillä sen estämiseksi, että intressikonfliktit muuttuisivat tuhoisaksi valtakamppailuksi. Tämän vuoksi tutkimuksen kohteena on eliittien horisontaalisen integraation *aste* yhdessä niiden vertikaalisen integraation eli rekrytaation kanssa (Hoffman-Lange 2018, 56, 60). Useat tutkijat (Dahrendorf 1979; Hoffman-Lange 1992; Putnam 1976; Ruostetsaari 2003, 2006) ovat konstruoineet hieman toisistaan poikkeavia typologioita, jotka luokittelevat eliittirakenteita sekä horisontaalisen että vertikaalisen integraation käsitteiden avulla. Tässä artikkelissa kuitenkin keskitytään vain horisontaaliseen eliitti-integraatioon.

Vaikka eliittien välisiä suhteita ei ole juurikaan eksplisiittisesti tutkittu luottamuksen käsitteestä lähtien, jo eliittitutkimuksen ”grand old man” Robert D. Putnam (1976) korosti eliittien keskinäisen luottamuksen merkitystä. Jotta kollektiivista toimintaa voisi esiintyä, eliittitoimijoiden täytyy hyväksyä keskinäiset eronsa ja silti luottaa siihen, että erot eivät ole perustavanlaatuisella tavalla yhteen sopimattomia omien intressien ja arvojen kanssa. Tästä seuraa luottamuksen keskeisyys ryhmäsolidaarisuuden lujittamisessa (Engelstad 2018, 441–442).

Suomessa eliittitason luottamusta on eksplisiittisesti tutkittu vain poliittisen eliitin yhden osan, eduskunnan, sisäisen luottamuksen osalta. Anna Kontula on kuvannut osallistuvan havainnoinnin ja teemahaastatteluiden pohjalta eduskuntaa yhteisönä, jossa konflikteja säädellään eduskuntaryhmien välisen ja sisäisen luottamuksen ylläpitämiseksi. Luottamuksen rakentaminen on välttämätöntä, koska eduskunta koostuu puolueista, joiden jatkuvasti elävät kilpailu- ja yhteistyösuhteet heijastelevat ryhmäsolidaarisuutta ja ennakkoluuloja. Lisäksi kukin eduskuntaryhmä koostuu yksilöistä, jotka ryhmäetujen lisäksi – joskus niiden vastaisesti – ajavat omia tavoitteitaan. Eduskunnassa on siten koko ajan käynnissä suuri määrä rinnakkaisia ja limittäisiä konflikteja, joiden säätelyä on olemassa hierarkioita, normeja ja vakiintuneita toimintatapoja (Kontula 2018, 8, 14).

Juri Mykkänen on analysoinut eduskuntaryhmien sisäisen luottamuksen rakentumista eduskunnan keskustelukulttuuriin olennaisesti vaikuttavana tekijänä. Kilpailun leimavassa eduskunnassa luottamus on kansanedustajille niukka resurssi, jonka avulla voidaan arvioida muiden edustajien toimintaa ja päätöksenteon lopputuloksia. Kansanedustajat tunnistavat kollektiivisen vastuun periaatteet, minkä vuoksi luottamusta pidetään suuressa arvossa. Tätä korostaa lisäksi eduskunnassa käsiteltävien asioiden suuri määrä ja siitä johtuva valiokunnissa tapahtuva erikoistuminen, jonka vallitessa kansanedustaja ei voi seurata kaikkia mahdollisia lainsäädäntökysymyksiä. Kansanedustaja, joka pysyttelee jollakin eduskunnan työnjaon mukaisella erityisalueella, saa osakseen luottamusta, koska hänestä tulee erityisalueellaan sekä sisällön että poliittisen neuvottelun asiantuntija, mikä puolestaan edistää hänen parlamentaarista uraansa. Kansanedustajien keskinäisellä luottamuksella on kuitenkin myös negatiivisia vaikutuksia eduskunnan keskustelukulttuuriin: asiantuntijuuden kehittyminen ehkäisee tehokkaasti keskustelua, koska jokainen

kansanedustaja on jonkin asiantuntijaryhmän jäsen, johon asiaa tuntematon edustaja joutuu luottamaan. Mikäli kansanedustaja haluaa vakuuttaa kollegansa luotettavuudestaan, häneltä jopa edellytetään jossakin määrin itsekkyyttä, koska itsekkyyks on merkki edustajan motivaatiosta kilpaillussa ympäristössä. (Mykkänen 2010, 220, 229–232.)

Tämän luvun tutkimustehtävänä on kartoittaa, miten suomalaisen eliittirakenteen yhtenäisyys, joka heijastaa eliittien välisen luottamuksen astetta, on muuttunut 1990-luvun alun jälkeen. Analyysin kohteena ovat eri eliittien asenteellisessa etäisyydessä, vuorovaikutusverkostoissa, intressien yhtenäisyydessä sekä eliittien välisessä liikkuvuudessa tapahtuneet muutokset.

7.2 Luottamuksen rooli eliittikoheiossa

Eliittien horisontaalisella integraatiolla on kaksi aspektia. Ensimmäinen on vapaaehtoinen, pääosin julkilausumaton poliittisen käyttäytymisen normeja ja sääntöjä koskeva arvokonsensus, johon kuuluu opposition hyväksyntä ja tarve ristiriitojen sääntelyyn kaupankäynnin ja kompromissien pohjalta. Toinen aspekti on vuorovaikutuksen inklusiivinen ja integroitu verkosto, johon useimmat eliittien jäsenet kuuluvat, ja joka korostaa ja vahvistaa arvokonsensusta. Ammatilliset verkostot ovat kuitenkin riittämättömiä eliitti-integraation indikaattoreita, koska eliittihenkilöiden organisatoriset asemat jo edellyttävät vuorovaikutusta, minkä vuoksi verkostot voivat tuottaa jopa antagonistista vuorovaikutusta. Tällainen yhteistoiminta voi luhistua, jos sitä ei tue vahva henkilökohtaisten ja epämuodollisten suhteiden kautta kehittynyt keskinäinen luottamus. Monet tutkijat ovatkin korostaneet epävirallisten henkilötason yhteyksien roolia tällaisten integroitujen eliittiverkostojen tärkeimpänä aspektina (Hoffman-Lange 2018, 56–57).

Eliittien välinen integraatio merkitsee kykyä kommunikoida ja koota eliittihenkilöitä tai -ryhmiä kollektiiviseen toimintaan. Integraatio kytkeytyy sosiaaliseen taustaan liittyviin tekijöihin, kuten perheeseen tai sosiaaliseen liikkuvuuteen, jotka voivat toimia integraation asteen indikaattoreina, mutta eivät sellaisenaan luo integraatiota. Yhdenmukaisesti Durkheimin solidaarisuuskäsitteiden kanssa eliitti-integraation käsitteellä voi olla kaksi erillistä merkitystä: *samanlaisuus* koostuu yhteisistä asenteista ja yhteiskunnallisista näkemyksistä eri eliitteihin kuuluvien kesken, kun taas *täydentävyys* muodostuu vastavuoroisista riippuvuuksista eri eliitteihin kuuluvien välillä. Molemmat ovat välttämättömiä, mutta kumpikaan ei ole yksin riittävä edellytys eliittien integraatiolle. (Engelstad 2018, 441.)

Robert D. Putnam (1976, 107) on listannut eliitti-integraation lisäaspekteina kuusi ulottuvuutta: sosiaalinen homogeenisuus, yhteiset rekrytoitumismallit, henkilötason vuorovaikutus, arvokonsensus, ryhmäsolidaarisuus ja institutionaalinen konteksti. Hänen

listaansa voidaan täsmentää Durkheimin erottelun avulla. Samanlaisuus riippuu 1) yhteisistä perustavista arvoista, 2) yhteisistä poliittisista ja yhteiskunnallisista mielipiteistä ja 3) yhteisestä kielestä. Yhteinen kieli viittaa kykyyn kommunikoida yhteiskunnan sektorirajat ylittävästi. Täydentävyys riippuu 4) professionalisoitumisesta, 5) sektorikohtaisista intresseistä ja 6) luottamuksesta. Professionalisoituminen viittaa normeihin, jotka ovat spesifejä kullekin eliittisektorille, kun taas sektorikohtaiset intressit viittaavat yhteiskunnan eri sektoreiden väliseen kilpailuun. Luottamus voi perustua samanlaiseen sosiaaliseen taustaan ja käyttäytymistä, pukeutumista tai makua koskeviin sovinnaisääntöihin tai vuorovaikutussuhteissa muotoutuneisiin jaettuihin odotuksiin. Putnamin muista eliitti-integraation ulottuvuuksista vuorovaikutus on kollektiivisen toiminnan edellytys, kun taas sosiaalinen homogeenisyys ja rekrytointimallit liittyvät eliittien sosiaaliseen taustaan. Dahrendorfin (1979) mukaan yhteinen koulutuksellinen ja ammatillinen tausta on eri eliittien keskinäisen luottamuksen välttämätön edellytys. Institutionaalinen konteksti on erityisen tärkeä, koska eliittien toiminta tapahtuu pääasiassa institutionaalisilla areenoilla, joihin kohdistuu esimerkiksi julkisen vallan sääntelyä (Engelstad 2018, 441–442).

Eliittien välisen koheesion ja poliittisen pelin sääntöjä koskevan konsensuksen rinnalla yhtä tärkeänä demokratian edellytyksenä on pidetty eliittien autonomiaa. Erityisesti Eva Etzioni-Halevy on korostanut eliittien keskinäistä autonomiaa, jota ilman demokratian periaatteet eivät voi aktualisoitua tai säilyä. Vähäinen autonomia eli eliittien tiivis kytkeytyminen toisiinsa johtaa niiden eristymiseen vähäosaista. Vähäosaisten hylkääminen lisää sosioekonomista epätasa-arvoisuutta ja heikentää demokratian laatua (Etzioni-Halevy 1993, 101, 242).

Lopullinen kansalaisten merkityksen testi demokratiassa on heidän kykynsä saada eliitit kuuntelemaan omia toiveitaan. Myös tässä eliittien autonomia ja kansalaisten rooli kietoutuvat läheisesti yhteen. Eliittien autonomia ei voi taata niiden responsiivisuutta kansalaisyhteiskunnan nähdessä. Eliittiautonomiaan liittyvä eliittien välinen kilpailu kuitenkin lisää todennäköisyyttä, että eliitit tarvitsevat kansalaisten tukea asemansa säilyttämiseksi ja tavoitteidensa saavuttamiseksi. Eliittien riippumattomuus toisistaan siten lisää todennäköisyyttä, että julkisella mielipiteellä on ainakin jonkin asteista vaikutusta siihen, mitä eliitit tekevät tai eivät tee (Etzioni-Halevy 1993, 108). Eliittien autonomia ja keskinäinen kilpailu eivät kuitenkaan ole suoraan yhteydessä niiden keskinäiseen luottamukseen. Sekä toisistaan erilliset että yhteen kytkeytyneet eliitit voivat tuntea keskinäistä luottamusta, mikäli ne jakavat yhteiset pelisäännöt ja käsitykset konfliktien ratkaisemisen keinoista. Eliittien keskinäisen luottamuksen asteella ei siten välttämättä ole yhteyttä kansalaisten eliittejä kohtaan tuntemaan luottamuksen asteeseen, vaan siihen vaikuttaa se, missä määrin eliittien tekemien päätösten sisältö ja menettelytavat vastaavat kansalaisten odotuksia.

Tässä luvussa lähdetään siitä, että eliittien välinen yhteistoiminta on välttämätöntä demokratian toteutumiseksi. Vaikka demokratia edellyttää tiettyä perusyksimielisyyttä poliittisen

järjestelmän pelisäännöistä, eliittien välinen yhteistoiminta ei ole sama asia kuin niiden välinen konsensus. Eliitit voivat olla yhteistoiminnassa keskenään ilman, että niiden välillä vallitsee konsensus yhteiskunnan kehittämisen tavoitteista ja päämääristä. Toisaalta on ilmeistä, että konsensusta ei voi syntyä ilman, että eliittien välillä on yhteyksiä eli vuorovaikutusta ja yhteistoimintaa. Eri eliittiryhmiin kuuluvien henkilöiden samankaltainen sosiaalinen tausta ja ura voivat tuottaa samankaltaisia mielipiteitä, asenteita ja arvoja, mikä voi puolestaan edistää eliittiryhmien sisäistä ja välistä vuorovaikutusta sekä eliittien jäsenten keskinäistä luottamusta. Mikäli eri eliitit muodostavat kohesiivisen, tiiviisti yhteen kytkeytyvän kokonaisuuden, siitä voidaan käyttää termiä valtaeliitti (Ruostetsaari 2014). Näin ollen valtaeliitin olemassaolo rakentuu kolmion varaan, jonka kärkinä ovat eliittien samankaltainen sosiaalinen tausta ja ura, tiivis keskinäinen vuorovaikutus ja asenteellinen yksimielisyys (Ruostetsaari 2014, 48–49). Tässä luvussa on mahdollista tarkastella vain eliittikoheesion kahta viimeksi mainittua aspektia. Vaikka analyysissä käytetään tutkimusekonomisista syistä eri eliiteistä muodostuvasta kokonaisuudesta valtaeliitin käsitettä, johtopäätöksissä pohditaan, onko perusteltua puhua suomalaisen valtaeliitin olemassaolosta.

Eliittirakennetytologiaa soveltaen (Ruostetsaari 2014) eliittirakenteen yhtenäisyys on suuri, mikäli eri eliittien jäsenet ovat tiiviissä vuorovaikutuksessa keskenään, heitä yhdistävät samanlaiset asenteet ja arvot, eliittien välinen uraliikkuvuus on vilkasta ja eliittien jäsenet kokevat vahvasti yhteisiä intressejä toisiin eliitteihin kuuluvien kanssa. Tällaista luonteeltaan yhtenäistä eliittirakennetta voidaan kutsua eksklusiiviseksi, eli sitä luonnehtii vallankäytön keskittyneisyys. Eliittirakenteen yhtenäisyydellä ja eliittien välisen luottamuksen asteella on merkitystä: eksklusiivinen eliittirakenne sopii huonosti yhteen demokratian peruseriaatteiden kanssa, päinvastoin kuin fragmentoitunut eliittirakenne, jossa eliitit eivät muodosta kohesiivista kokonaisuutta. (Ruostetsaari 2014.) Burton ja Higley (2001, 14) pitävät epäyhtenäiselle eliittirakenteelle ominaisena eliitteihin kuuluvien henkilöiden välistä epäluottamusta ja rajoittamatonta valtakamppailua, kun taas ”konsensuaalisesti yhtenäistä” eliittirakennetta luonnehtii eliittihenkilöiden suuri keskinäinen luottamus ja yhteistoiminta ristiriitojen hallitsemiseksi.

7.3 Taustamenetelmä ja -aineisto

Tässä artikkelissa tarkastelun kohteena olevaa ajanjaksoa 1991–2011 ovat leimanneet useat yhteiskunnalliset kriisit (”suuri lama” 1991–1993, vuonna 2008 puhjenneet kansainvälinen finanssikriisi, euroalueen velkakriisi ja kotimainen vaalirahoituskandaali). Aiempien tutkimusten mukaan (esim. Dogan ja Higley 1998) yhteiskunnalliset kriisit voivat rapauttaa eliittirakenteen yhtenäisyyttä ja siten heikentää eri eliittien keskinäistä luottamusta, koska niiden vaikutukset eivät kohdistu identtisesti kaikkiin eliittiryhmiin. Suomalaisen konsensuksen ydintä ovat edustaneet tulopoliittiset kokonaisratkaisut sekä

työelämän ja sosiaaliturvan lainsäätöä koskevat sopimukset, jotka on tehty hallituksen, työnantajien keskusjärjestöjen ja palkansaajien keskusjärjestöjen välillä. Tulopoliittisista kokonaisratkaisuista luopuminen ja kolmikannan rapautuminen kilpailukyky sopimuksen tekemisestä lähtien vuonna 2015 voivat osaltaan heijastella eliittien välisen luottamuksen rapautumista. Sosiaali- ja terveydenhuollon uudistuksesta (Sote) käydyssä keskustelussa perinteinen oikeistoa ja vasemmistoa erottanut valtion ja markkinoiden roolia yhteiskunnassa koskeva jakolinja on uudelleen korostunut arvopohjaisen (konservatismi vs. liberalismi) ja alueellisen jakoultuvuuden (integraatio vs. kansallinen) kanssa.

Suomalaisen eliittirakenteen yhtenäisyyden asteen analysoimiseksi aineistona käytetään seitsemälle eliittiryhmälle (politiikan, hallinnon, elinkeinoelämän, järjestösektorin, median, tieteen ja kulttuurin eliitit) tehtyjä postikyselyjä vuosina 1991, 2001 ja 2011. Vuoden 2011 jälkeisen ajan osalta (josta ei ole olemassa eliittikyselyaineistoa) eliittirakenteen yhtenäisyyden kartoittamisessa käytetään soveltuvien osin vuonna 2016 tehtyä energiapolitiikan päätöksentekijöille ja asiantuntijoille eli energiaeliitille suunnattua kyselytutkimusta (Ruostetsaari 2017).

Methodisesti artikkeli perustuu institutionaalisten asemien lähestymistapaan (engl. *positional approach*) (ks. Hoffman-Lange 1987, 31), jota on käytetty myös pohjoismaisissa eliittitutkimuksissa. Vuosien 1991, 2001 ja 2011 osalta eliittirakenteet on konstruoitu analysoimalla valtarakenteissa ja eri organisaatioiden rooleissa yhteiskuntapolitiikan eri sektoreilla tapahtuneita muutoksia aiempien tutkimusten ja erilaisten rekisteritietojen avulla. Eliitteihin kuuluviksi on luokiteltu vaikutusvaltaisissa organisaatioissa toimivat henkilöt, jotka kykenevät säännöllisesti vaikuttamaan yhteiskuntapolitiikan eri sektoreilla merkittävien yhteiskunnallisten ratkaisujen muotoutumiseen strategisesti keskeisten asemiansa (käytännössä ylimpien johtotehtävien) ansiosta (Ruostetsaari 2014).

Eliittirakenteiden muutosten analysoimiseksi eliitteihin kuuluviksi luokitelluille henkilöille lähetettiin postikyselynä lähes identtinen kyselylomake jokaisena tutkimusvuotena. Ensimmäinen kyselytutkimus toteutettiin marras-joulukuussa 1991 (vastausprosentti 66,9), toinen syys-lokakuussa 2001 (53,5 %) ja kolmas (myös internetkyselynä) syys-lokakuussa 2011. Eri eliittiryhmien vastausprosentit olivat seuraavat: poliittinen eliitti 60 (v. 1991), 52 (v. 2001) ja 25 (v. 2011), hallintoeliitti 62, 62 ja 47, elinkeinoelämän eliitti 55, 46 ja 21, järjestöeliitti 70, 55 ja 35, joukkotiedotuseliitti 67, 44 ja 31, tiede-eliitti 64, 61 ja 34 sekä kulttuurieliitti 63, 53 ja 35. Vastausprosenttien aleneminen, joka on tapahtunut verraten samanlaisena eri eliittiryhmissä, heijastaa yleistä kyselytutkimuksissa havaittavaa trendiä (ks. esim. Miller 2017). Koska vastaajille taattiin anonymiteetti, eliittiryhmäkohtaista tarkempaa katoanalyysiä ei ole mahdollista tehdä. On syytä korostaa, että tämän tutkimuksen eliittikyselyt eivät perustu koko väestölle suunnattujen kyselyiden tavoin satunnaisotantaan, vaan kysymyksessä on kokonaistutkimus, jolloin kato ei nouse samalla tavalla ongelmaksi:

kaikki kyselyihin vastanneet toimivat vaikutusvaltaisissa asemissa eli kuuluvat eliittiin. Toki eri eliittiryhmien toisistaan poikkeavilla vastausprosentteilla voi olla vaikutusta tuloksiin.

Seuraavassa eliittikoheesiota ja siinä tapahtuneita muutoksia tarkastellaan ensinnäkin eri eliittien asenteellisen yksimielisyyden kautta, jolloin indikaattoreina ovat suhtautuminen yhteiskunnallisiin ristiriitoihin, asenneväittämiin ja päätöksenteon normatiivisiin periaatteisiin. Tämän jälkeen analysoidaan eliittien välisiä vuorovaikutusverkostoja, eliittejä yhdistäviä intressejä sekä eliittien välistä uraliikkuvuutta.

7.4 Eliittiryhmien välinen asenteellinen yksimielisyys

7.4.1 Suhtautuminen yhteiskunnallisiin ristiriitoihin

Edellä jo todettiin, että eliitti-integraatiota edistää pääosin julkilausumaton poliittisen käyttäytymisen normeja ja sääntöjä koskeva arvokonsensus, johon kuuluu ristiriitojen sääntely kaupankäynnin ja kompromissien pohjalta. Eliittien keskinäistä luottamusta siten lujittavat niiden samanlaiset käsitykset yhteiskunnallisista ristiriidoista.

Taulukossa 1 on tarkasteltu valtaeliitin suhtautumista kymmeneen yhteiskunnalliseen ristiriitaulottuvuuteen, jotka nousevat usein esille yhteiskunnallisessa keskustelussa. Vastausvaihtoehtoehdot olivat ristiriitaulottuvuuden kokeminen ”hyvin voimakkaana”, ”melko voimakkaana”, ”melko heikkona”, ”ei esiinny lainkaan” ja ”en osaa sanoa”. Tarkasteltaessa ristiriitaulottuvuuksia kokonaisuutena niiden kokeminen hyvin tai melko voimakkaana väheni vuodesta 1991 vuoteen 2001 tultaessa, mutta lisääntyi sen jälkeen siten, että vuonna 2011 ne koettiin jopa hieman voimakkaampina kuin 1990-luvun alussa.

Lineaarisesti suhtautuminen on muuttunut kuitenkin vain rikkaat/köyhät- ja miehet/naiset- ulottuvuuksien suhteen: ensiksi mainitun kokeminen voimakkaaksi on yleistynyt ja jälkimmäisen osalta vähentynyt. Jokaisena tutkimusvuotena eniten muista eliittiryhmistä on poikennut kulttuurieliitti ja toiseksi eniten elinkeinoelämän eliitti siten, että ensiksi mainittu eliittiryhmä on kokenut ristiriidat keskimäärin muita eliittiryhmiä voimakkaampina, kun taas viimeksi mainittu eliittiryhmä on kokenut ne keskimäärin muita eliittiryhmiä heikompana.

Taulukko 1. Yhteiskunnalliset ristiriitautuvuudet hyvin tai melko voimakkaiksi kokevien osuus valtaeliitissä (%).

Ristiriitautuvuus	1991	2001	2011
Kasvukeskukset/syrjäseudut*	52	90	75
Rikkaat/köyhät	49	62	73
Syntyperäiset suomalaiset/maahanmuuttajat**	61	73	68
Poliitikot/kansa	73	62	73
Työssä olevat/työttömät	58	62	50
Teollisuusyritykset/luonnonsuojelu***	86	40	51
Työnantajat/työntekijät	64	30	56
Sosialistit/porvarit	18	11	24
Miehet/naiset	21	12	11
Suomenkieliset/ruotsinkieliset	14	12	19
N	689	619	434

* v. 1991: kehitysalueilla asuvat/ruuhka-Suomessa asuvat, ** v. 1991: suomalaiset/Suomessa asuvat ulkomaalaiset, *** v. 1991: elinkeinoelämän päättäjät/luonnonsuojelijat. Lähde: Ruostetsaari 2014, 206.

Valtaeliitin yhtenäisyydessä tapahtuneita muutoksia voidaan kartoittaa kymmentä ristiriitautuvuutta koskevien keskihajontojen keskiarvojen avulla. Valtaeliitin eri ristiriitautuvuuksia koskevien arvioiden keskihajontojen keskiarvo supistui 0,72:sta vuonna 1991 0,63:een vuoteen 2001 tultaessa, joten eliittien asenteellinen yhtenäisyys kasvoi. Sitä vastoin vuoden 2001 jälkeen keskihajontojen keskiarvo kasvoi 0,65:eenn, joten eliittien yhtenäisyys väheni, joskaan ei pudonnut 1990-luvun alun tasolle. Sama trendi on havaittavissa järjestöeliittiä lukuun ottamatta kaikissa eliittiryhmissä: niiden sisäinen yhtenäisyys kasvoi 2000-luvun alkuun tultaessa, mutta heikkeni sen jälkeen jääden kuitenkin 1990-luvun alkua korkeammalle tasolle. Ainoastaan järjestöeliitin sisäinen yhtenäisyys on kasvanut lineaarisesti 1990-luvun alusta lähtien.

7.4.2 Suhtautuminen asenneväittämiin

Eliittikoheesiota ja arvokonsensusta edistää myös tiivis vuorovaikutusverkosto. Näin ollen eliittien jäsenten samankaltaiset yhteiskunnalliset asenteet lujittavat heidän keskinäistä luottamustaan.

Taulukosta 2 käy ilmi valtaeliitin suhtautuminen kahdeksaan asenneväittämään, joita on paljon käytetty kyselytutkimuksissa kansalaisten asenneilmaston kartoittamiseen. Eliitteihin kuuluville kolmena tutkimusvuonna esitettyjen asenneväittämien vastausvaihtoehdot olivat "täysin samaa mieltä", "jokseenkin samaa mieltä", "vaikea sanoa", "jokseenkin eri mieltä" ja "täysin eri mieltä".

Valtaeliitin tyytyväisyys demokratian toimivuutta ja kansalaisten osallistumismahdollisuuksia kohtaan on kasvanut samalla, kun huoli asiantuntijavallan kasvusta on vähentynyt

lineaarisesti 1990-luvun alun jälkeen. Teknologiaoptimismi on kuitenkin palannut vuonna 2011 1990-luvun alun tasolle sen oltua vähän laimeampaa 2000-luvun alussa. Huoli ympäristöstä on vähentynyt selvästi 1990-luvun alun jälkeen. Sitä vastoin eliittien huoli omistuksen keskittymisestä on kasvanut, ja julkisten palveluiden yksityistäminen nauttii yhä vähemmän kannatusta. Yhteiskunnallisiin asemiin liittyvien erojen hyväksyntä on vähentynyt lineaarisesti 1990-luvun alusta lähtien.

Edellä mainittuja kahdeksaa väittämää koskevien keskihajontojen keskiarvo on supistunut lineaarisesti 1990-luvun alusta lähtien. Eliittien asenteellinen yhtenäisyys on siten kasvanut. Eliittiryhmittäin tarkasteltuna muutokset eivät kuitenkaan ole olleet täysin lineaarisia. Joukkotiedotuseliitin sisäinen yhtenäisyys väheni vuosina 2001–2011, kun taas tiede-eliitin yhtenäisyys väheni vuosina 1991–2001 ja kulttuurieliitin vuosina 2001–2011.

Taulukko 2. Asenneväittämien kanssa täysin tai jokseenkin samaa mieltä olevien osuudet valtaeliitissä (%).

	1991	2001	2011
Tiede ja tekniikka pystyvät tulevaisuudessa ratkaisemaan useimmat tänä päivänä esiintyvät ongelmat	48	43	49
Demokratia toimii Suomessa niin hyvin, että puheet kansalaisten huonoista vaikutusmahdollisuuksista ovat vailla pohjaa	28	49	55
Ulkomaalaisten lisääntyvä työskentely Suomessa toisi maahamme lisää hyödyllisiä kansainvälisiä vaikutteita	80	85	89
Saaste- ja ympäristöongelmien vähentämiseksi olen valmis tinkimään elintasoni	80	69	71
Omistus keskittyy maassamme huolestuttavasti	53	49	55
Erot ihmisten yhteiskunnallisissa asemissa ovat hyväksyttäviä, koska ne osoittavat, kuinka hyvin ihmiset ovat hyödyntäneet tilaisuuksiaan	41	33	30
Puhe asiantuntijoiden vallan kasvusta viime vuosikymmeninä edustuksellisten päätöksentekojen kustannuksella on perusteetonta	26	32	39
Maassamme tulisi yksityistää suuri osa julkisista palveluista, jotta palveluiden tuotanto tehostuisi	52	26	20
N	694	602	434

Lähde: Ruostetsaari 2014, 208.

7.4.3 Suhtautuminen päätöksenteon normatiivisiin periaatteisiin

Eliitteihin kuuluvilta tiedusteltiin ainoastaan vuoden 2011 kyselyssä, kuinka tärkeinä he pitävät eräitä normatiivisia periaatteita heidän omaa toimialaansa koskevassa poliittisessa päätöksenteossa (ks. Ruostetsaari 2010). Kysymyksellä voidaan tutkia eliittien käsitystä ideaalisesta demokratiasta eli sitä, miten avointa päätöksenteon tulisi olla, mitä tekijöitä päätöksenteossa tulisi ottaa huomioon ja kenen tulisi osallistua päätöksentekoon tai suoraan tehdä päätökset. Vastausvaihtoehdot periaatteiden tärkeyttä arvioitaessa olivat ”erittäin tärkeä”, ”melko tärkeä”, ”ei kovin tärkeä”, ”ei lainkaan tärkeä” ja ”en osaa sanoa”. Taulukossa 3 on huomioitu vain erittäin tai melko tärkeinä pitävien osuudet.

Taulukko 3. Osuudet eri eliittiryhmiin kuuluvista, jotka pitävät eräitä periaatteita erittäin tai melko tärkeinä omaa toimialaansa koskevassa poliittisessa päätöksenteossa vuonna 2011 (%).

Periaate	Politiikka	Hallinto	Elinkeinoelämä	Järjestö	Joukkotiedotus	Tiede	Kulttuuri	Valtaelitti
Päätösten valmistelu on julkista	94	84	83	93	91	90	93	89
Päätösten valmistelusta vastaavat asiantuntijat	96	100	98	99	100	98	100	99
Media virittää monipuolisesti julkista keskustelua jo asioiden valmisteluvaiheessa	81	67	64	81	96	65	71	73
Päätöksistä tiedotetaan mahdollisimman avoimesti	100	98	96	99	100	98	98	98
Päätöksissä huomioidaan laajasti niiden kansantaloudelliset vaikutukset	98	90	96	95	98	96	82	93
Päätöksissä huomioidaan laajasti niiden yhteiskunnalliset vaikutukset	100	99	98	99	96	96	89	97
Päätökset perustuvat tutkimukseen perustuvaan tietoon	93	96	96	90	100	98	89	95
Päätökset syntyvät yksimielisesti neuvottelujen tuloksena	64	39	38	53	96	50	47	46
Päätöksenteosta vastaavat asiantuntijat	37	48	55	51	60	63	76	54
Päätösten tekoon osallistuvan yritysten edustajat	72	29	76	45	59	39	37	41
Päätösten tekoon osallistuvat kansalaisjärjestöjen edustajat	43	84	26	53	50	42	42	39
Päätöksenteosta vastaavat ne, jotka ovat poliittisesti vastuussa äänestäjilleen	96	88	64	88	89	63	43	79
Kansalaiset voivat vaikuttaa päätöksiin	94	79	62	89	83	71	56	77
N	47	133	47	72	46	49	42	436

Lähde: Ruostetsaari 2014, 212.

Neljä viidesosaa valtaeliitistä pitää tärkeänä, että kansalaiset voivat vaikuttaa poliittisiin päätöksiin, kun taas kaksi viidesosaa pitää tärkeänä yritysten ja kansalaisjärjestöjen osallistumista päätöksentekoon. Konsensus eli päätösten syntyminen yksimielisesti neuvottelujen tuloksena nauttii yllättävän vähäistä kannatusta valtaeliitissä: viisi prosenttia pitää sitä erittäin tärkeänä ja 41 prosenttia melko tärkeänä periaatteena. Eri eliittiryhmien väliset erot ovat varsin suuret: vähäisintä konsensuksen kannatus on hallintoeliitissä (kaksi viidesosaa) ja selvästi vahvinta joukkotiedotuseliitissä (yli yhdeksän kymmenestä). Konsensuaalista päätöksentekoa enemmän valtaeliittiä jakoi (keskipoikkeama valtaeliitistä) vain suhtautuminen kahteen periaatteeseen, joiden mukaan päätöksenteosta vastaavat äänestäjilleen vastuussa olevat poliitikot ja päätöksentekoon osallistuvat yritysten edustajat.

Vertailuaineistona tässä yhteydessä voidaan käyttää energia-alan päätöksentekijöille ja asiantuntijoille eli energiaeliitille vuonna 2007 tehtyjä haastatteluja ja vuonna 2016 tehtyä posti/internet-kyselyä. Molempina tutkimusvuosina päätösten syntyminen yksimielisesti neuvottelujen tuloksena eli konsensusta melko tai erittäin tärkeänä periaatteena piti vajaa kolmasosa (Ruostetsaari 2017).

Asiantuntijavallan kannatus oli yllättävän vahvaa valtaeliitissä vuonna 2011, sillä yli puolet piti tärkeänä, että asiantuntijat vastaavat päätöksenteosta (erittäin tärkeä 17 %, melko tärkeä 36 %). Eliittiryhmien väliset erot olivat verraten suuret. Selvästi vahvinta asiantuntijavallan kannatus on kulttuurieliitissä, johon kuuluvista 76 prosenttia piti tärkeänä sitä, että asiantuntijat vastaavat poliittisesta päätöksenteosta. Vähäisintä sen kannatus on poliittisessä eliitissä (37 %). Energiaeliitissä asiantuntijavallan kannatus on jopa vahvistunut: kun vuonna 2007 kaksi viidesosaa energiaeliitistä piti tärkeänä sitä, että asiantuntijat vastaavat päätöksenteosta, vuonna 2016 vastaava osuus oli jo kaksi kolmasosaa (Ruostetsaari 2017).

Vaikka asiantuntijavallan kannatus on valtaeliitissä verraten vahvaa, se kuitenkin luottaa demokratian pelisääntöihin: neljä viidesosaa piti tärkeänä sitä, että heidän omalla toimialallaan päätöksenteosta vastaavat äänestäjilleen poliittisessa vastuussa olevat poliitikot. Sitä vastoin energiaeliitissä luottamus poliitikkoihin päättäjinä on supistunut oleellisesti: kun vuonna 2007 yhdeksän kymmenestä energiaeliittiin kuuluvasta piti tärkeänä sitä, että päätöksenteosta vastaavat äänestäjilleen poliittisessa vastuussa olevat, vuoteen 2016 tullessa osuus oli supistunut kahteen kolmasosaan (Ruostetsaari 2017).

Asiantuntijavallan saama suosio eliittien keskuudessa viittaa häivedemokratian (engl. *stealth democracy*) kannatukseen. Tämän demokratiamuodon kannattajat eivät halua rutiniinomaisesti osallistua poliittiseen päätöksentekoon tai jatkuvasti valvoa ja arvioida poliitikkojen toimintaa. Pikemminkin he haluavat, että päätökset tehdään tehokkaasti ja objektiivisesti ilman liiallista riitelyä. Pohjimmiltaan häivedemokratian kannattajat haluavat, että edustuksellinen demokratia toimii hyvin ja että poliittista asioista päättävät epäitsekäät ja asiantuntevat poliitikot. Häivedemokratian kannattajat suhtautuvat positiivisesti esimerkiksi eri alojen asiantuntijoiden tai elinkeinoelämän ammattilaisten lisääntyvään osallistumiseen poliittisessa päätöksenteossa poliitikkojen kustannuksella. Tässä demokratian muodossa on piirteitä Joseph Schumpeterin 1940-luvulla esittämästä demokratiamallista, joka perustuu eliittien keskinäiseen kilpailuun, ja jossa kansalaisten vaikutusmahdollisuudet rajoittuvat vaaleihin (Hibbing ja Theiss-Morse 2005; Ruostetsaari 2017).

Vuonna 2011 poliitikkojen vastuuta päätöksenteosta kannatettiin ymmärrettävästi eniten poliittisessa eliitissä, kun taas heikointa kannatus oli kulttuurieliitissä (43 %). Kulttuurieliitistä suurempi osa haluaa asiantuntijoiden kuin poliitikkojen tekemän kulttuuripolitiikkaa koskevat päätökset. Tiede-eliitissä yhtä suuri osa haluaa asiantuntijoiden kuin poliitikkojen tekemän tiedepolitiikkaa koskevat päätökset. Muissa eliittiryhmissä päätöksentekijöinä suositaan enemmän poliitikkoja kuin asiantuntijoita.

Kulttuurieliitti korostaa muita eliittiryhmiä enemmän asiantuntijoiden roolia paitsi päätöksen tekijöinä, myös päätösten valmistelijoina. Tosin tämä asiantuntemus ei tarkoita päätöksenteon perustamista tutkimustietoon, koska sen merkitystä kulttuurieliitti painottaa eliittiryhmistä kaikkein vähiten, samoin kuin kansantaloudellisten ja yhteiskunnallisten

vaikutusten huomioon ottamista sekä kansalaisten vaikutusmahdollisuuksia päätöksenteossa. Häivedemokratian kannatus on siten eliittiryhmistä vahvinta juuri kulttuurieliitissä.

Koska monet mainituista periaatteista liittyvät julkisuuden rooliin poliittisessa päätöksenteossa, ei ole yllättävää, että joukkotiedotuseliitti poikkeaa (keskipoikkeama) eniten koko valtaeliitistä. Joukkotiedotuseliitti korostaa muita eliittiryhmiä enemmän median roolia julkisen keskustelun virittäjänä jo asioiden valmisteluvaiheessa, päätöksenteosta tiedottamisen avoimuutta, päätöksenteon perustumista tutkimustietoon, asiantuntijoiden roolia päätöksenteon valmistelussa sekä päätösten muotoutumista yksimielisesti neuvotteluiden tuloksena.

Monien tarkastelun kohteena olevien päätöksenteon periaatteiden liittyessä poliittisen eliitin ”kotikenttään” sekään ei ole yllättävää, että poliittinen eliitti eroaa toiseksi eniten koko valtaeliitistä. Tärkeinä poliittisen päätöksenteon periaatteina poliittinen eliitti korostaa muita eliittiryhmiä enemmän päätöksenteon valmistelun julkisuutta, päätöksistä tiedottamisen avoimuutta (yhdessä joukkotiedotuseliitin kanssa), äänestäjilleen poliittisessa vastuussa olevien roolia päätöksenteossa, kansalaisten mahdollisuutta vaikuttaa päätöksiin sekä kansantaloudellisten ja yhteiskunnallisten vaikutusten huomioimista päätöksenteossa. Asiantuntijatiedon vierastaminen näkyy poliittisessä eliitissä myös siinä, että muihin eliittiryhmiin verrattuna sen jäsenistä pienempi osa (38 %) pitää erittäin tärkeänä päätöksenteon perustamista tutkimustietoon. Sitä vastoin poliittinen eliitti on valmis antamaan elinkeinoelämälle merkittävän roolin poliittisessa päätöksenteossa: vain elinkeinoelämän eliitissä on enemmän kannatusta sille, että päätöksentekoon osallistuvat yritysten edustajat.

Hallintoeliitissä on muita eliittiryhmiä enemmän kannatusta sille, että päätösten valmistelusta vastaavat asiantuntijat (yhdessä kulttuurieliitin kanssa), ja että kansalaisjärjestöt osallistuvat poliittiseen päätöksentekoon. Sitä vastoin hallintoeliitti pitää muihin eliittiryhmiin verrattuna päätöksenteon yksimielisyyttä ja yritysten osallistumista päätöksentekoon vähemmän tärkeänä. Elinkeinoelämän eliitissä puolestaan korostetaan muita eliittiryhmiä enemmän yritysten, mutta muita vähemmän kansalaisjärjestöjen osallistumista päätöksentekoon. Elinkeinoelämää koskevassa päätöksenteossa tämä eliittiryhmä kaipaa myös muita eliittiryhmiä vähemmän avointa tiedottamista päätöksistä ja median virittämää julkista keskustelua jo asioiden valmisteluvaiheessa.

Päätöksenteon periaatteiden suhteen energiaeliitin yksimielisyys eli koheesio on supistunut vuodesta 2007 vuoteen 2016 tultaessa (Ruostetsaari 2017). Koska suhtautumista päätöksenteon periaatteisiin kysyttiin valtaeliitiltä vain vuonna 2011, tältä osin suhtautumisessa tapahtunutta muutosta ei voida kartoittaa. Eniten valtaeliittiä jakoi suhtautuminen poliittisessa vastuussa olevien rooliin päätöksenteossa, toiseksi eniten suhtautuminen yritysten edustajien osallistumiseen päätöksenteossa ja kolmanneksi eniten suhtautuminen

päätöksien syntyminen yksimielisesti neuvottelujen tuloksena. Päätöksenteon periaatteiden osalta koko valtaeliitistä eniten poikkesi järjestyksessä joukkotiedotuseliitti (keski-poikkeama 10,7), poliittinen eliitti (10,0), kulttuurieliitti (9,1), elinkeinoelämän eliitti (8,5), hallintoeliitti (7,6), järjestöeliitti (5,5) ja tiede-eliitti (4,4). Eliittikoheesio näkökulmasta tarkasteltuna huomionarvoista on, että eri eliittiryhmien suhtautumisessa erilaisiin päätöksenteon periaatteisiin omalla toimialallaan nousi siten esille selkeitä eroja. Joukkotiedotuseliitti kannatti konsensuaalista päätöksentekoa, politiikan ja elinkeinoelämän eliitit tukivat yritysten osallistumista päätöksentekoon, kulttuurin ja tieteen eliitit kannattivat vähiten poliittisten päätöksentekijöiden osallistumista, kun taas hallintoeliitti ja järjestöeliitti kannattivat kansalaisjärjestöjen osallistumista päätöksentekoon.

7.5 Eliittien vuorovaikutusverkot

Eliitteihin kuuluville esitettiin vuosina 1991–2011 identtinen strukturoitu kysymys: ”Seuraavassa on lueteltu eräitä tahoja, joihin Teillä mahdollisesti on kontakteja kotimaassa liittyen työhön, luottamustehtäviin, harrastuksiin jne. Arvioikaa kunkin tahon kohdalla aluksi ’yhteydenpidon tiheys’ ja sen jälkeen ’yhteydenpidon luonne.’ Yhteydenpidon osalta vastausvaihtoehdot olivat ”vähintään kerran, pari kuukaudessa”, ”muutaman kerran vuodessa” ja ”harvemmin tai lainkaan”. Kolmiluokkaisena kysymys erottaa säännöllisesti toistuvan yhteydenpidon satunnaisesta (Ruostetsaari 2014, 184–204).

Eri toimijoiden asemaa ja sen muutosta valtaeliitin ja eri eliittiryhmien vuorovaikutusverkostoissa tarkastellaan seuraavassa vuorovaikutuksen tiheyttä mittaavan indeksin avulla. Indeksi perustuu siihen, miten usein eri eliittien jäsenet ilmoittivat olevansa vuorovaikutuksessa eri instituutioiden kanssa. Mitä suurempi indeksiluku on, sitä tiiviimpää eliitteihin kuuluvien henkilöiden vuorovaikutus on instituutioiden tai organisaatioiden kanssa. (Indeksin laskentatavasta ks. Ruostetsaari 2014, 298.)

1990-luvun alussa valtaeliitin vuorovaikutusverkoston keskeisimmän instituution muodostivat joukkotiedotusvälineet (mukaan lukien toimittajat), joiden asemaa voidaan kuvata tiheyden indeksiarvolla 75. Joukkotiedotusvälineet säilyttivät keskeisimmän asemansa myös vuosina 2001 ja 2011. Kun organisaatioiden aseman keskeisyyttä valtaeliitin vuorovaikutusverkossa kuvataan kehämällillä, joukkotiedotusvälineet kuitenkin putosivat jo 2000-luvun alussa alemmalle kehälle (indeksiarvo 68 vuonna 2001 ja 67 vuonna 2011). 1990-luvun alussa vuorovaikutusverkoston kolmannelle kehälle (indeksiarvo 50-59) kuului kolme instituutiota: hallitus, yksityinen yritys ja pankki. Näistä hallitus putosi neljännelle kehälle (indeksiarvot 40-49) (48) vuoteen 2001 tultaessa, mutta palasi kolmannelle kehälle vuonna 2011 (53). Yksityiset yritykset säilyttivät asemansa 2000-luvun alkuun tultaessa, mutta putosivat neljännelle kehälle vuosikymmentä myöhemmin. Erityisesti pankkien

asema valtaeliitin vuorovaikutuksen kohteena heikkeni: kun ne kuuluivat 1990-luvun alussa kolmannelle kehälle, vuosikymmentä myöhemmin ne olivat pudonneet neljännelle ja 2010-luvun alkuun tultaessa viidennelle (indeksiarvot 30–39) kehälle. 1990-luvun alussa neljännelle kehälle kuului kaksi instituutiota: yliopisto ja valtion keskushallinnon virasto. Sen jälkeen yliopistot/ammattikorkeakoulut putosivat viidennelle kehälle, kun taas valtion keskushallinnon virasto nousi kolmannelle kehälle.

Kokonaisuudessaan neljän viidesosan instituutioista asema heikkeni valtaeliitin vuorovaikutuksen kohteena 1990-luvun alun jälkeen. Harvoja poikkeuksia, joiden asema tiheydellä mitattuna vahvistui, olivat oikeusministeriö (+3), oikeuslaitos (tuomioistuimet, poliisi) (+3), valtion aluehallinto (vuodesta 2001 +3), työnantajajärjestö (+3) kunta tai kuntayhtymä (+2), sosiaali- ja terveysministeriö (+2), maakunnan liitto (+2), maa- ja metsätalousministeriö (+2) ja tasavallan presidentti (+2) ja yliopisto/ammattikorkeakoulu (+2). Edellä mainittuja hieman vähemmän (+1) asemaansa valtaeliitin vuorovaikutuksen kohteena vahvistivat puolueen eduskuntaryhmät, eduskunnan valiokunnat, työ- ja elinkeinoministeriö/kauppa- ja teollisuusministeriö, valtioneuvoston kanslia, liikenne- ja viestintäministeriö ja muut yhdistykset tai järjestöt. Eniten valtaeliitin vuorovaikutus väheni pankkien (-21), valtionyhtiöiden tai -liikelaitosten (-10), ulkoasianministeriön (-9), valtion keskushallinnon virastojen (-9), yksityisten yritysten (-9), ympäristöministeriön (-8), joukkotiedotusvälineiden (-8), palkansaajajärjestöjen (-7) ja kulttuurijärjestöjen (-7) kanssa.

Kokonaisuudessaan valtaeliitin vuorovaikutusverkosto on rapautunut 1990-luvun jälkeen. Koska tiivis keskinäinen vuorovaikutus yhdessä arvokonsensuksen kanssa luo ja ylläpitää eliittien keskinäistä luottamusta (Hoffman-Lange 2018, 56–57), vuorovaikutusverkostossa tapahtuneet muutokset ovat voineet heikentää eliittien keskinäisen luottamuksen edellytyksiä. Toisin sanoen niiden instituutioiden määrä, joiden kanssa valtaeliitti on hyvin tiiviissä vuorovaikutuksessa, on vähentynyt. Siten vuorovaikutusverkosto kytkee eliittejä aikaisempaa löyhemmin yhteiskunnallisiin instituutioihin. Myös niiden instituutioiden määrä, jotka sisältyvät valtaeliitin vuorovaikutusverkoston ytimeen, väheni ja osittain vaihtui 1990-luvun alun jälkeen. Eliittiryhmittäin tarkasteltuna tästä yleisestä trendistä on havaittavissa vain harvoja poikkeuksia. Kukin eliittiryhmä on tiiveimmässä vuorovaikutuksessa sen ”omaan” sektoriinsa kuuluvien instituutioiden kanssa, kuten poliittinen eliitti puolueiden, eduskuntaryhmien ja hallituksen kanssa ja elinkeinoelämän eliitti yksityisten yritysten, pankkien ja työnantajajärjestöjen kanssa.

Kuitenkin joukkotiedotuseliitin ja vähäisemmässä määrin myös tiede-eliitin kontaktit eri instituutioihin kasvoivat enemmän kuin muiden eliittiryhmien yhteydet. Joukkotiedotuseliitti eroaa muista eliittiryhmistä siinä suhteessa, että sen vuorovaikutus on lisääntynyt instituutioista kahden kolmasosan kanssa, kun taas se on vähentynyt vain yhden neljäsosan kanssa vuosina 1991–2011. Tämä kertoo joukkotiedotuksen keskeisestä, jopa vahvistuvasta roolista eliittien vuorovaikutusverkoston ”napana”. Eliittiryhmistä elinkeinoelämän

eliitin vuorovaikutuksen tiheys on vähentynyt eniten tutkimuksen kohteena olevien instituutioiden kanssa, jopa sen omaan sektoriin kuuluvien valtionyhtiöiden, pankkien, yksityisten yritysten, yrittäjä- tai muun elinkeinoelämän järjestöjen, työ- ja elinkeinoministeriön ja valtionvarainministeriön kanssa.

Eliittikoheesion kannalta tärkeitä eivät ole pelkästään eliittien jäsenten työ- tai luottamustehtävien hoitamisen kautta syntyvät vuorovaikutussuhteet, vaan epävirallisten henkilötason yhteyksien roolia voidaan pitää integroitujen eliittiverkoston tärkeimpänä aspektina (Hoffman-Lange 2018, 56–57). Eliitteihin kuuluville kyselytutkimuksissa esitettiin väittämä, jonka mukaan ”epävirallisilla henkilösuhteilla on huomattava vaikutus yhteiskuntapoliittisessa vallankäytössä”. Väittämän kanssa täysin samaa mieltä vuonna 1991 oli 40 prosenttia, mutta vuonna 2011 enää 28 prosenttia valtaeliittiin kuuluvista. Kun mukaan lasketaan sekä täysin että jokseenkin samaa mieltä olevat, 1990-luvun alussa epävirallisten henkilösuhteiden huomattavaan vaikutukseen vallankäytössä uskoi 94 prosenttia ja 2010-luvun alussa taas 87 prosenttia. Kumpanakaan ajankohtana yksikään eliitteihin kuuluvista ei ollut täysin eri mieltä väittämän kanssa, joskin epätietoisten (”vaikea sanoa”) osuus kasvoi neljästä 10 prosenttiin. 1990-luvun alussa yleisimmin väittämän kanssa täysin samaa mieltä oli kulttuurieliitti (59 %), ja kahta vuosikymmentä myöhemmin järjestöeliitti (38 %). Molempina ajankohtina vähiten täysin samaa mieltä väittämän kanssa olevat kuuluivat hallintoeliittiin.

Epävirallisten henkilötason kontaktien merkitys yhteiskunnallisessa vallankäytössä, jota eliitit harjoittavat, on siten edelleen keskeinen, joskin sen rooli on hieman vähentynyt 1990-luvun alun jälkeen. Vuorovaikutusverkoston tavoin epävirallisissa henkilötason kontakteissa tapahtuneet muutokset 1990-luvun alun jälkeen ovat voineet heikentää eliittien keskinäisen luottamuksen edellytyksiä.

7.6 Yhteiset intressit

Eliittiteorioissa eliitin olemassaolon kriteerinä pidetään yleisesti sen yhtenäisyyden ohella siihen kuuluvien henkilöiden tietoisuutta asemastaan ja valmiutta yhteiseen toimintaan. Eliitin täytyy siten toimia yhdessä ryhmänä, jolla on joitakin yhteisiä tarkoituksia (Parry 1969, 31–32). Eliitteihin kuuluvien tietoisuutta asemastaan vallan huipulla on kuitenkin haasteellista kartoittaa, varsinkin kyselyyn perustuvassa empiirisessä tutkimuksessa. Kysymystä onkin harvoin tutkittu edes laadullisissa eliittitutkimuksissa (ks. kuitenkin Daloz 2010).

Tässä yhteydessä eliittien identifikaatiota voidaan analysoida vain vuoden 2011 osalta, jolloin eliitteihin kuuluville esitettiin kyselyssä strukturoitu kysymys: ”Missä määrin koette

yhteisiä intressejä yhteiskunnan eri sektoreiden päätöksentekijöiden kanssa?” Vastausvaihtoehdot olivat ”hyvin paljon”, ”melko paljon”, ”melko vähän”, ”ei lainkaan” ja ”vaikea sanoa” (Taulukko 4). Yllättävää ei ole, että eliitteihin kuuluvat kokivat eniten yhteisiä intressejä ”oman” yhteiskuntasektorinsa päätöksentekijöiden kanssa: hyvin tai melko paljon yhteisiä intressejä kokevien osuus vaihteli eliittiryhmien välillä 86:sta 100:aan prosenttiin. Seitsemästä eliittiryhmästä neljä (politiikan, hallinnon, järjestöjen ja elinkeinoelämän eliitit) kokivat vähiten yhteisiä intressejä kulttuurisektorin päättäjien kanssa. Joukkotiedotuseliitti koki vähiten yhteisiä intressejä tiedesektorin kanssa ja toiseksi vähiten kulttuurisektorin kanssa. Vastaavasti tiede-eliitti samastui vähiten joukkotiedotuksen päättäjiin ja toiseksi eniten kulttuuripäättäjiin. Kulttuurieliitti löysi vähiten yhteisiä intressejä elinkeinoelämän ja tieteen päättäjien kanssa.

Yhteisten intressien kokeminen ei ole aina vastavuoroista. Kaikkein heikointa samastuminen on juuri elinkeinoelämän ja kulttuurin välillä: elinkeinoelämän eliitistä 24 prosenttia ei kokenut lainkaan yhteisiä intressejä kulttuurin päättäjien kanssa, kun taas 17 prosenttia kulttuurieliitistä ei löytänyt lainkaan samastumisen aihetta elinkeinoelämän päättäjien kanssa. Elinkeinoelämän eliitti kokee varsin paljon (74 %) yhteisiä intressejä tieteen päättäjien kanssa, kun taas tiede-eliitti kokee paljon vähemmän (57 %) yhteisiä intressejä elinkeinoelämän päättäjien kanssa. Kokonaisuutena suomalaiset eliitit, kulttuurieliittiä lukuun ottamatta, integroituvat intresseiltään verraten tiiviisti yhteiskunnan eri sektoreiden päättäjiin, mikä heijastaa niiden keskuudessa yhtenäisyyden tunnetta ja tietoisuutta kuulumisesta ”vallan ytimeen”. Tällainen keskinäisen yhteenkuuluvuuden tunne on voinut vahvistaa eliittien keskinäistä luottamusta.

Taulukko 4. Osuudet eliitteihin kuuluvista, jotka kokevat paljon tai melko paljon yhteisiä intressejä yhteiskuntapolitiikan eri sektoreiden päätöksentekijöiden kanssa vuonna 2011 (%).

Eliittiryhmä	Sektori							N
	Politiikka	Hallinto	Elinkeinoelämä	Järjestöt	Joukkotiedotus	Tiede	Kulttuuri	
Politiikka	100	98	76	87	71	49	45	45
Hallinto	78	96	70	63	75	54	37	134
Elinkeinoelämä	59	54	91	57	43	74	22	46
Järjestöt	88	82	67	92	76	45	25	72
Joukkotiedotus	72	57	70	63	94	46	57	46
Tiede	47	55	57	45	39	86	59	51
Kulttuuri	50	50	41	61	52	41	89	46

Lähde: Ruostetsaari 2014, 210.

7.7 Liikkuvuus eliittien välillä

Eliittitutkimuksessa yksi mielenkiinnon kohde on henkilöiden liikkuvuus uransa aikana yhteiskunnan sektorilta toiselle. Tähän ilmiöön Ranskassa on viitattu *pantouflagen* termillä ja Yhdysvalloissa käsitteellä *spoils system*. Se on tunnettu muissakin maissa: esimerkiksi valtiovarainministeristä voi tulla pankkiiri tai päinvastoin tai ammattiliittojohtajasta voi tulla ministeri. Suomessa sektoreiden välisestä liikkuvuudesta on käytetty termiä *pyörö-ovi*. Tällainen liikkuvuus ilmentää eliittien horisontaalisen integroitumisen astetta: voidaan olettaa, että sektorilta toiselle siirtyvillä johtajilla on ainakin joitakin yhteisiä arvoja ja ideologioita, joskaan se ei välttämättä tarkoita, että hallitseva luokka muodostaisi suljetun kokonaisuuden (Schijf 2013, 31). Uraliikkuvuus voi myös vahvistaa eri eliitteihin kuuluvien asenteiden ja arvojen samankaltaisuutta ja keskinäistä luottamusta.

Henkilöiden liikkuvuutta eri eliittiryhmien välillä tarkastellaan taulukoissa 5 ja 6. Tarkastelussa on mukana kaikki eliitteihin luokitellut henkilöt, ei pelkästään kyselyihin vastanneet. "Exit"-kategoria taulukoissa tarkoittaa henkilöitä, jotka ovat syystä toisesta poistuneet eliiteistä. He ovat voineet menettää eliittiasemansa, siirtyä alempaan asemaan jossakin muussa organisaatiossa, jäädä eläkkeelle tai kuolla. Taulukoiden prosenttiluvut perustuvat kaikkiin eliittiasemiin, ei niissä toimivien henkilöiden määriin. Esimerkiksi taulukosta 5 voidaan havaita, että vuosina 1991–2001 25 prosenttia poliittisesta eliitistä säilytti asemansa tässä samassa eliittiryhmässä, 3 prosenttia sai aseman hallintoeliitistä, 3 prosenttia elinkeinoelämän eliitistä ja 6 prosenttia järjestöeliitistä, kun taas 63 prosenttia poistui eliiteistä.

Verrattaessa ajanjaksoja 1991–2001 ja 2001–2011 toisiinsa voidaan ensinnäkin havaita, että *eliittiasemien pysyvyys* on vähentynyt. Poistuminen eliiteistä on merkittävästi lisääntynyt lukuun ottamatta politiikan ja tieteen eliittejä, joissa se on vähentynyt. Alkuperäisen eliittiaseman säilyttäminen on ollut helpointa poliittisessä eliitissä. Tiede-eliitti puolestaan koostuu pääosin vakinaisessa professorin tehtävässä tai vastaavassa asemassa olevista henkilöistä, mikä selittää sen vakautta. Kummallakin tarkastelujaksolla poliittinen eliitti on ollut turvallisin eliittiryhmä siinä mielessä, että siihen kuuluvista muita eliittiryhmiä selvästi pienempi osa on poistunut valtaeliitistä (63 % v. 1991–2001; 62 % v. 2001–2011). Vastavasti epävarmimpia eliittiasemat ovat olleet kulttuurieliitissä, johon kuluvista 80 prosenttia ajanjaksolla 1991–2001 ja 86 prosenttia ajanjaksolla 2001–2011 poistui kokonaan valtaeliitistä. Poistuminen on kuitenkin lisääntynyt eniten joukkotiedotuseliitissä.

Ajanjaksolla 1991–2001 yleisintä omassa eliittiryhmässä pysyminen oli hallinnon ja joukkotiedotuksen eliiteissä ja vastaavasti harvinaisinta järjestöeliitissä. Vuosina 2001–2011 aseman säilyttäminen oli selvästi yleisintä tieteen eliitissä ja harvinaisinta järjestöeliitissä. Verrattaessa ajanjaksoja toisiinsa omasta eliittiryhmästä poistuminen lisääntyi lukuun ottamatta tiede-eliittiä, jossa aseman säilyttäminen selvästi yleistyi. Eniten asemien

säilyttäminen omassa eliittiryhmässä väheni joukkotiedotuseliitissä ja vähiten elinkeinoelämän eliitissä.

Taulukko 5. Liikkuvuus eliittien välillä ja poistuminen eliiteistä (exit) vuosina 1991–2001 (%).

Siirtymisen kohteena ollut eliittiryhmä									
Alkuperäinen eliittiryhmä	Politiikka	Hallinto	Elinkeinoelämä	Järjestöt	Joukkotiedotus	Tiede	Kulttuuri	Exit	N 1991
Politiikka	25	3	3	6	0	0	0	63	144
Hallinto	1	26	3	2	0	1	0	66	213
Elinkeinoelämä	1	3	19	7	0	4	0	66	199
Järjestöt	1	5	6	15	0	1	1	72	294
Joukkotiedotus	1	0	1	1	26	0	1	71	120
Tiede	0	2	1	5	0	22	0	70	127
Kulttuuri	0	0	1	1	0	0	18	80	114

Taulukko 6. Liikkuvuus eliittien välillä ja poistuminen eliiteistä (exit) vuosina 2001–2011 (%).

Siirtymisen kohteena ollut eliittiryhmä									
Alkuperäinen eliittiryhmä	Politiikka	Hallinto	Elinkeinoelämä	Järjestöt	Joukkotiedotus	Tiede	Kulttuuri	Exit	N 2001
Politiikka	21	3	6	7	1	1	1	62	194
Hallinto	1	23	0	1	0	2	0	72	268
Elinkeinoelämä	1	1	18	3	0	4	1	72	233
Järjestöt	2	4	4	10	0	4	0	76	209
Joukkotiedotus	0	0	0	1	19	0	1	79	135
Tiede	0	5	1	1	0	28	0	66	129
Kulttuuri	0	0	1	0	0	0	13	86	117

Lähde: Ruostetsaari 2014, 229.

Kokonaisuutena liikkuvuus eri eliittiryhmien välillä on ollut vähäistä: vain harvoja henkilöitä on siirtynyt eliittiryhmästä toiseen. Vuosina 1991–2001 liikkuvuus oli yleisintä elinkeinoelämän eliittiryhmässä, josta 15 prosenttia siirtyi toiseen eliittiryhmään tai sai uuden eliittiaseman toisesta eliittiryhmästä kuitenkin säilyttäen alkuperäisen asemansa. Käytännössä tämä liikkuvuus ilmeni siten, että yksi prosentti sai aseman poliittisesta eliitistä, kolme prosenttia hallintoeliitistä, neljä prosenttia tiede-eliitistä ja seitsemän prosenttia järjestöeliitistä,

käytännössä elinkeinoelämän järjestöstä. Vähäisintä liikkuvuus muihin eliitteihin oli kulttuuri- ja joukkotiedostuseliiteistä.

Ajanjaksolla 2001–2011 liikkuvuus muihin eliittiryhmiin oli selvästi suurinta poliittisessa eliitissä, josta 19 prosenttia siirtyi muihin eliittiryhmiin tai sai niistä uuden eliittiaseman säilyttäen entisen asemansa. Poliittisesta eliitistä siirryttiin kaikkiin eliittiryhmiin, joskin yleisimmin järjestöeliittiin ja elinkeinoelämän eliittiin. Tälläkin periodilla vähäisintä liikkuvuus muihin eliittiryhmiin oli kulttuurieliitistä.

Verrattaessa periodeja 1991–2001 ja 2001–2011 keskenään, on havaittavissa, että liikkuvuus muihin eliittiryhmiin väheni kaikista muista paitsi poliittisesta eliitistä, josta se kasvoi merkittävästi (+9 prosenttiyksikköä). Poliittisesta eliitistä on siirrytty kasvavassa määrin järjestö- ja elinkeinoelämän eliittiin. Eniten liikkuvuus supistui elinkeinoelämän eliitistä (-5 prosenttiyksikköä). Järjestöeliitistä siirtyminen muihin eliitteihin säilyi ennallaan. Vähäisintä siirtyminen muihin eliitteihin 1990-luvun alun jälkeen on ollut kulttuurin ja joukkotiedotuksen eliiteistä.

Liikkuvuuden lisääntymistä Suomen poliittisesta eliitistä muihin eliittiryhmiin voidaan pitää merkittävänä ilmiönä, koska uraliikkuvuuteen on suhtauduttu Suomessa kaksijakoisesti. Yhtäältä johtajien vähäistä siirtymistä yhteiskuntapolitiikan lohkoilta toisille eli työurien vertikaalista ”siiloutumista” on pidetty ongelmana. Toisaalta samaa ilmiötä on kritisoitu myös ”pyöröovi-ilmiönä”.

Henkilöiden vähäisen liikkuvuuden on nähty johtavan siiloutumiseen siten, että kun ihmiset eivät liiku yhteiskuntapolitiikan sektoreiden välillä, myöskään muiden alojen toimintaprosessien tuntemus ei lisäännä. Liikkuvuutta on kuitenkin omiaan vähentämään se, että johtajalta vaadittavat tiedot, taidot, valmiudet ja ominaisuudet eivät välttämättä ole samanlaiset kaikilla yhteiskuntapolitiikan sektoreilla huolimatta siitä, että yritysmaailmasta peräisin olevia johtamisoppeja on otettu kasvavassa määrin käyttöön myös julkisella ja kolmannella sektorilla. Siiloutumista on pidetty ongelmana myös valtioneuvoston toiminnassa: ministeristön kollektiivinen työskentely on vähentynyt ja ministerit johtavat omia hallinnonalojaan entistä itsenäisemmin. Jäykkien byrokraattisten barrikadien murtamiseksi ja hallinnonalojen välisen koordinaatioon lisäämiseksi hallitus otti 2000-luvulla käyttöön hallinnonaloja poikkileikkaavia politiikkaohjelmia. Sittenmin politiikkaohjelmat on lopetettu. Valtiontalouden tarkastusviraston arvion (2010) mukaan ne epäonnistuivat alkuperäisen tavoitteensa saavuttamisessa, joka oli toimia strategisen suunnittelun integroivina välineinä. Myöskään suunnitelmat johtavien virkamiesten kierrättämisestä eri ministeriöiden välillä eivät ole toteutuneet (Tiihonen 2009).

Suomessa uraliikkuvuus yhteiskuntapolitiikan sektoreiden välillä on pitkään ollut verraten vähäistä siten, että urat ovat rakentuneet yhdellä ja samalla sektorilla. Uraliikkuvuus

ei siten ole merkittävästi voinut lujittaa eri eliitteihin kuuluvien henkilöiden keskinäistä luottamusta. Suomalainen horisontaalisen uraliikkuvuuden malli on siten eronnut voimakkaasti yhdysvaltaisesta spoils-järjestelmästä, jossa presidentti valintansa jälkeen täyttää ylimmät poliittiset ja hallinnolliset tehtävät politiikasta, hallinnosta, yrityksistä, järjestöistä ja säätiöistä rekrytoimillaan henkilöillä. Horisontaalista liikkuvuutta syntyy myös siinä vaiheessa, kun näitä poliittisia rekryttejä palaa takaisin lähtöorganisaatioihinsa. (Esim. van Waarden 1992, 32–41.) Suomessa uraliikkuvuus varsinkin julkisen ja yksityisen sektorin välillä on ollut vähäistä 2010-luvulle saakka (esimerkkejä siirtyneistä henkilöistä ks. Ruostetsaari 2014, 232–233).

Pyöroovi-ilmiötä on myös kritisoitu, koska yksityiselle sektorille siirtyvä ministeri, kansanedustaja, poliittinen valtiosihteeri tai erityisavustaja voi viedä mukanaan luottamuksellista tietoa, jota vastaanottava organisaatio voi hyödyntää edunvalvonnassaan. Monet poliitikasta yksityiselle tai kolmannelle sektorille siirtyneistä ovat päätyneet juuri edunvalvontatehtäviin yrityksissä tai järjestöissä. Liikkuvuuden merkitys eliittitason luottamuksen rakentajana on kuitenkin kasvussa, koska siirtyminen politiikasta, varsinkin ministereiden erityisavustajien tehtävistä yksityisiin yrityksiin ja edunvalvontajärjestöihin näyttää lisääntyneen 2010-luvulla. Valmisteilla oleva sosiaali- ja terveydenhuollon uudistus (Sote) näyttää lisänneen lähellä vallan ydintä olleiden poliitikkojen ja heidän avustajiensa kysyntää toimialan yrityksissä ja järjestöissä ja myös lisänneen uraliikkuvuutta.

7.8 Johtopäätökset

Tämän artikkelin tarkoituksena on ollut kartoittaa, miten suomalaisen eliittirakenteen eli valtaeliitin koheesio, joka heijastaa eliittien välisen luottamuksen astetta, on muuttunut 1990-luvun alun jälkeen. Analyysin kohteena ovat olleet eri eliitteihin kuuluvien henkilöiden asenteissa, vuorovaikutussuhteissa, intresseissä sekä eliittien välisessä liikkuvuudessa tapahtuneet muutokset. Samankaltaiset yhteiskunnalliset asenteet, tiivis vuorovaikutusverkosto, jaetut intressit ja aktiivinen uraliikkuvuus yhteiskunnan eri sektoreiden välillä edistävät eri eliittiryhmien keskinäistä koheesiota ja luottamusta (Putnam 1976; Engelstad 2018).

Eliiteille vuosina 1991–2011 tehdyt kyselytutkimukset antoivat jossakin määrin epäyhtenäisen kuvan seitsemästä eliittiryhmästä koostuvan valtaeliitin koheesiossa tapahtuneista muutoksista. Suhtautumisessa erilaisiin yhteiskunnallisiin ristiriitoihin valtaeliitin koheesio kasvoi vuosina 1991–2001, mutta heikkeni sen jälkeen vuoteen 2011 tultaessa, joskaan se ei pudonnut 1990-luvun tasolle. Sitä vastoin asenneväittämien osalta valtaeliitin asenteellinen yhtenäisyys on kasvanut lineaarisesti 1990-luvun alusta lähtien. Vuonna 2011 erilaisten päätöksenteon periaatteiden osalta valtaeliittiä jakoi eniten suhtautuminen

äänestäjilleen poliittisessa vastuussa olevien eli poliitikkojen rooliin päätöksenteossa, yritysten osallistumiseen päätöksenteossa ja päätöksien tekemiseen yksimielisesti neuvottelujen tuloksena. Eri eliittiryhmien keskinäiset erot olivat varsin suuret. Suhtautumista erilaisiin päätöksenteon periaatteisiin tiedusteltiin valtaeliitiltä vain vuonna 2011, kun taas energiaeliitiltä sitä kysyttiin vuosina 2007 ja 2016. Tämän mittarin osalta energiaeliitin koheesio heikkeni yhden vuosikymmenen aikana. Yhteenvedonomaaisesti voidaan todeta, että konsensuksen kannatus päätöksenteon periaatteena jää eliittitasoilla varsin matalaksi: kun valtaeliitistä vajaa puolet piti yksimielisyyttä tärkeänä periaatteena vuonna 2011, energiaeliitistä vajaa kolmasosa koki sen tärkeänä vuosina 2007 ja 2016.

Kokonaisuudessaan valtaeliitin vuorovaikutusverkosto on rapautunut 1990-luvun jälkeen. Kun tiivis keskinäinen vuorovaikutus yhdessä arvokonsensuksen kanssa luo ja ylläpitää eliittien keskinäistä luottamusta, vuorovaikutusverkostossa tapahtuneet muutokset ovat voineet heikentää eliittien keskinäisen luottamuksen edellytyksiä. Eliittikoheesio on kannalta tärkeitä eivät ole pelkästään eliittien jäsenten työ- tai luottamustehtävien hoitamisen kautta syntyvät vuorovaikutussuhteet, vaan epävirallisten henkilötason yhteyksien roolia voidaan pitää integroitujen eliittiverkostojen tärkeimpänä aspektina. Eliitteihin kuuluvien arvioiden mukaan epävirallisten henkilösuhteiden merkitys yhteiskunnallisessa vallankäytössä on kuitenkin vähentynyt 1990-luvun alun jälkeen. Jos yhteiskunnan eri sektorin vaikuttajat tuntevat toisiaan heikosti, se vähentää heidän välisen luottamuksen syntymisen edellytyksiä.

Suomalaiset eliitit, kulttuurieliittiä lukuun ottamatta, kuitenkin integroituvat intresseiltään verraten tiiviisti yhteiskunnan eri sektoreiden päättäjiin, mikä heijastaa keskuudessa yhtenäisyyden tunnetta ja tietoisuutta kuulumisesta ”vallan ytimeen”. Tällainen keskinäisen yhteenkuuluvuuden tunne on voinut vahvistaa eliittien keskinäistä luottamusta.

Verrattaessa toisiinsa ajanjaksoja 1991–2001 ja 2001–2011 huomataan, että eliittiasemien pysyvyys on vähentynyt eli eliittiasemien säilyttäminen on vaikeutunut. Kokonaisuudessaan liikkuvuus eliittiasemien välillä on ollut vähäistä: vain harvoja henkilöitä on siirtynyt eliittiryhmästä toiseen eli suomalainen eliittirakenne on verraten siiloutunut tai sektoroitunut. Ajanjaksojen vertailussa huomataan myös, että liikkuvuus muihin eliittiryhmiin väheni kaikista muista eliiteistä paitsi poliittisesta eliitistä, josta se kasvoi merkittävästi. Poliittisesta eliitistä on siirrytty kasvavassa määrin järjestö- ja elinkeinoelämän eliittiin. Poliittisen eliitin kasvanut liikkuvuus, joka näyttää kiihtyneen vuoden 2011 jälkeen, on voinut vahvistaa valtaeliitin koheesiota ja keskinäistä luottamusta.

Tämän luvun tutkimustulokset voidaan tiivistää seuraavasti. Suomalaisen eliittirakenteen koheesio on eliitteihin kuuluvien *asenteiden* osalta jopa hieman lisääntynyt 1990-luvun alun jälkeen. Merkittävää kuitenkin on, että konsensus päätöksenteon periaatteena nauttii verraten vähäistä kannatusta eliittien keskuudessa: sitä enemmän tukea saa

häivedemokratian mukainen asiantuntijakeskeinen päätöksenteko. Yhteisistä asenteista huolimatta eliittikoheesio on rapautunut *vuorovaikutussuhteiden ja uraliikkuvuuden* osalta. Asenteeltaan yhä verraten yhtenäistä, mutta vuorovaikutussuhteiltaan rapautunutta eliittirakennetta on nivonut yhteen se, että eliiteillä on verraten paljon yhteisiä intressejä. Kokonaisuutena suomalainen eliittirakenne on kuitenkin fragmentoitunut 1990-luvun alusta vuoteen 2011 tultaessa. Toisin sanoen suomalaisen eliittirakenteen luonnehtiminen valtaeliitin käsitteen avulla on 2010-luvulla vähemmän perusteltua kuin vielä 1990-luvun alussa.

Tarvitaan kuitenkin uutta tutkimusta sen suhteen, onko eliittirakenteen fragmentoituminen jatkunut vuoden 2011 jälkeen vaiko on se palannut 1990-luvun alun eksklusiivisempaan malliin. Sittemmin Suomen yhteiskunnallisessa kehityksessä on tapahtunut verraten suuria muutoksia. Työnantajaosapuoli irtisanoutui tulopoliittisista kokonaisratkaisista vuonna 2015. Kilpailukyky sopimuksesta lähtien kolmikantainen työelämän ja sosiaaliturvan lainsäädäntöä koskeva päätöksentekomalli on rapautunut. Maahanmuuttopolitiikka on alkanut uudella tapaa jakaa politiikan agenda. ”Politiikka on palannut politiikkaan” eli perinteinen vasemmisto–oikeisto-ulottuvuus on uudelleen korostunut erityisesti valtion ja markkinoiden roolista sosiaali- ja terveyspalveluiden tuotannosta käydyssä keskustelussa, samalla kun arvoliberalismi-arvokonservatismi ja kansainvälinen-kansallinen ovat muodostuneet yhä keskeisimmiksi yhteiskunnallisiksi jakolinjoiksi. Näiden jakolinjojen korostuminen on voinut vahvistaa vastakkainasetteluja kansalaisten keskuudessa, mutta myös heikentää eliittien välistä koheesiota, keskinäistä luottamusta ja konsensusta.

English Summary

Studies focusing on elites have analysed the interrelationships between various elite groups, using more the concepts of integration or cohesion than the concept of trust. However, the mutual trust within the power wielders can be seen as a key prerequisite for the existence of elites.

The purpose of this article is to analyse the extent to which cohesion of the Finnish elite structure, reflecting the trust between elites, has changed since the early 1990s. According to previous studies, economic crises, such as recession, and political crises, such as electoral funding scandals, may decrease mutual trust among elites, because the effects of crises do not focus identically on all elite groups. The analysis focused on attitudinal distance, density of the interaction networks, unity of interest as well as career mobility between elites.

Methodologically, the article was based on the so-called positional approach. Postal surveys in 1991, 2001, and 2011 were conducted among the elite members holding the most important decision-making positions in various societal sectors.

Attitudinal unanimity or cohesion among Finnish elites has increased slightly since the early 1990s. However, consensus as a decision-making principle has only received scant support. Despite joint attitudes, the cohesion between Finnish elites has disintegrated in terms of mutual interaction and career mobility. On the other hand, Finnish elites were intertwined by a comparatively large number of common interests. All in all, the Finnish elite structure has fragmented since the early 1990s.

However, societal development since the early 2010s may have changed the established pattern of Finnish consensual democracy. For instance, the traditional model of governance between the government and the organisations representing employers and employees dealing with working life and social security has disintegrated. Moreover, traditional confrontation based on the political right-left continuum has revived in the context of the reform of health and social services. These developments may have decreased cohesion, consensus, and mutual trust between Finnish elites.

LÄHTEET

- Burton, Michael & Higley, John (2001) The Study of Political Elite Transformations. *International Review of Sociology* 11:2, 181–199.
- Daloz, Jean-Pascal (2010) *The Sociology of Elite Distinction: From Theoretical to Comparative Perspectives*. London: Palgrave Macmillan.
- Darendorf, Ralf (1979) *Society and Democracy in Germany*. New York: W.W. Norton.
- Dogan, Mattei & Higley, John (1998) Elites, Crises, and Regimes in Comparative Analysis. Teoksessa Mattei Dogan ja John Higley (toim.) *Elites, Crises and the Origins of Regimes*. Oxford: Rowman & Littlefield, 3–27.
- Engelstad, Fredrik (2018) Models of Elite Integration. Teoksessa Heinrich Best ja John Higley (toim.) *The Palgrave Handbook of Political Elites*. London: Palgrave Macmillan, 439–458.
- Etzioni-Halevy, Eva (1993) *The Elite Connection: Problems and Potential of Western Democracy*. Cambridge: Polity Press.
- Hibbing, John R. & Theiss-Morse, Elizabeth (2005) *Stealth Democracy. Americans' Beliefs about How Government Should Work*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hoffman-Lange, Ursula (1992) *Eliten, Macht und Konflikt in der Bundesrepublik*. Opladen: Leske + Budrich.
- Hoffman-Lange, Ursula (2018) Theory-Based Typologies of Political Elites. Teoksessa Heinrich Best ja John Higley (toim.) *The Palgrave Handbook of Political Elites*. London: Palgrave Macmillan, 53–68.
- Kontula, Anna (2018) *Eduskunta: Ystäviä ja vihamiehiä*. Helsinki: Into.
- Meisel, James H. (1958) *The Myth of the Ruling Class: Gaetano Mosca and the "Elite"*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Miller, Peter V. (2017) Is There a Future for Surveys? *Public Opinion Quarterly* 81:1, 205–212.
- Mills, C. Wright (1956) *The Power Elite*. Oxford: Oxford University Press.
- Mykkänen, Juri (2010) Keskusteleva edustaminen ja luottamus eduskunnassa. *Politiikka* 53:3, 219–233.
- Parry, Geraint (1969) *Political Elites*. London: Allen & Unwin.
- Putman, Robert D. (1976) *The Comparative Study of Political Elites*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.
- Ruostetsaari, Ilkka (2003) *Valta muutoksessa*. Helsinki: WSOY.
- Ruostetsaari, Ilkka (2006) Social Upheaval and Transformation of Elite Structures: The Case of Finland. *Political Studies* 54:1, 23–42.
- Ruostetsaari, Ilkka (2014) *Vallan sisäpiirissä*. Tampere: Vastapaino.
- Ruostetsaari, Ilkka (2017) Stealth Democracy, Elitism, and Citizenship in Finnish Energy Policy. *Energy Research & Social Science* 34, 93–103. <https://doi.org/10.1016/j.erss.2017.06.022>.
- Schijf, Huibert (2013) Researching Elites: Old and New Perspectives. Teoksessa Jon Abbink ja Tijo Salverda (toim.) *The Anthropology of Elites. Power, Culture, and the Complexities of Distinction*. Basingstoke: Palgrave Macmillan, 29–44.
- Tiihonen, Seppo (2009) Poliittisen hallinnan ja hallintopolitiikan muutoksia 1980- ja 1990-luvulla. Teoksessa Risto Heiskala ja Eeva Luhtakallio (toim.) *Uusi jako: Miten Suomesta tuli kilpailukyky-yhteiskunta?* Helsinki: Gaudeamus, 82–104.
- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2010) *Politiikkaohjelmat ohjauskeinona*. Valtiontalouden tuloksellisuustarkastuskertomukset 212. Helsinki: Valtiontalouden tarkastusvirasto.
- van Waarden, Franz (1992) Dimensions and Types of Policy Networks. *European Journal of Political Research* 21:1-2, 29–52.

Osa III

LUOTTAMUKSEN KUILUT

8 Luottamus poliittisen osallistumisen sosioekonomisten erojen selittäjänä¹

Hannu Lahtinen, Hanna Wass & Heikki Hiilamo

8.1 Johdanto

Pohjoismaisen yhteiskuntamallin kulmakivi on kansalaisten laaja ja vahva luottamus julkisiin instituutioihin sekä osallistuminen instituutioiden kehittämiseen äänestämällä ja muilla poliittisen osallistumisen keinoilla. Luottamus ja osallisuus lisäävät valmiutta tukea instituutioita verojen kautta, mikä mahdollistaa instituutioiden kehittämisen edelleen ja sitä kautta luottamuksen vahvistumisen entisestään. Yhteiskunnallisen eriarvoisuuden kasvu 1990-luvun jälkipuolelta alkaen haastaa tätä niin kutsuttua hyvän kehän teoriaa. Yhteiskunnallisiin instituutioihin kohdistuva luottamus on yksi poliittisen kiinnittymisen muodoista, joka on jakautunut epätasaisesti yksilön taloudellisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin mukaan. Mikäli taloudellinen ja sosiaalinen hyvinvointi alkavat eriytyä, myös luottamuksen laaja pohja uhkaa vähitellen rapautua.

Luottamuksen ja poliittisen osallistumisen välisessä suhteessa on todettu kiinnostava yhteisvaikutus eriarvoisuuden tason osalta. Toisiin ihmisiin kohdistuvan sosiaalisen luottamuksen on havaittu olevan vähäisempää niissä Yhdysvaltojen osavaltioissa, joissa taloudellinen eriarvoisuus on suurempaa (Uslaner ja Brown 2015; ks. myös Niemelän, Kujalan ja Kankaan luku 11 tässä teoksessa). Luottamuksen taso taas heijastuu asukkaiden kiinnostukseen toimia aktiivisesti oman lähiympäristönsä asioissa. Vähäisen luottamuksen suoraan poliittiseen osallistumiseen, kuten äänestämiseen tai vetoomusten allekirjoittamiseen, kohdistuva negatiivinen vaikutus oli lievempi.

Yhteiskuntaluokan ja tulojen vaikutus luottamukseen nivoutuu oletettavasti kokemukseen yhteiskunnallisesta eriarvoisuudesta. Aineellinen niukkuus voi tuottaa tunteen voimattomuudesta ja siitä, että päätöksentekijät eivät ole kiinnostuneita heikompiensaisten

näkemyksistä (Uslaner ja Brown 2005, 869). Myös omakohtaiset kokemukset julkisten palvelujen riittämättömyydestä tai heikosta laadusta voivat vähentää poliittista luottamusta (Mattila ja Rapeli 2018, 116). Syntynyt epäluottamus ei tällöin kohdistu ainoastaan poliittisen järjestelmän tuotoksiin vaan syvemmin koko päätöksentekojärjestelmän oikeudenmukaisuuteen (vrt. Grimes 2017).

Poliittinen luottamus ja sosiaalinen luottamus (käsitteistä ks. Kestilä-Kekkonen ja Venton, Bäckin sekä Herneen artikkelit tässä teoksessa) eivät ole Suomessakaan jakautuneet tasaisesti eri kansalaisryhmien kesken vaan niistä on löydettävissä systemaattista vaihtelua esimerkiksi sosioekonomisen aseman mukaan (ks. Niemelän, Kujalan ja Kankaan sekä Tiihosen luvut tässä teoksessa; Kouvo 2010). Tarkastelemme tässä luvussa European Social Surveyyn Suomen aineistojen pohjalta mahdollisuutta, että poliittinen ja sosiaalinen luottamus toimivat yhtenä mekanismina, jonka välityksellä sosioekonominen asema heijastuu poliittiseen osallistumiseen. Korkea luottamus voi yhtäältä selittää sitä, miksi paremmassa sosioekonomisessa asemassa olevat ovat poliittisesti muita aktiivisempia, ja toisaalta lieventää matalan sosioekonomisen aseman passivoivaa vaikutusta. Vastaavasti matala luottamus yhdistettynä heikompaan sosioekonomiseen asemaan voi johtaa kärjistyneeseen yksilön koetun toimintakyvyn ja -motivaation laskuun ja aiheuttaa osaltaan syrjäytymistä poliittisesta järjestelmästä.

8.2 Sosioekonominen asema, luottamus ja osallistuminen

8.2.1 Sosioekonominen asema ja osallistuminen

Sosioekonominen asema on eräänlainen sateenvarjokäsite, joka usein puretaan kolmeen eri osatekijään eli koulutukseen, ammattiasemaperustaiseen yhteiskuntaluokkaan ja tuloihin (ks. Lahtinen ym. 2017, 390; luokan käsitteen problematisoinnista, ks. Tiihosen luku 9 tässä teoksessa). Sosioekonomisen aseman vaikutus perinteisiin poliittisen järjestelmän tarjoamiin osallistumismuotoihin, kuten äänestämiseen, on suoraviivainen: taloudellinen, sosiaalinen, fyysinen ja psyykinen hyvinvointi lisäävät poliittista aktiivisuutta (yhteen vetona Wass ja Blais 2017). Niin kutsuttujen ulkoparlamentaaristen osallistumismuotojen kohdalla yhteys on monisäikeisempi: esimerkiksi heikko terveydentila tai toimintakykyä rajoittava vamma voivat johtaa joidenkin toimintamuotojen lisääntymiseen. Näitä ovat yhteydenotot päätöksentekijöihin sekä mielenosoituksiin osallistuminen (Mattila ja Papa-georgiou 2017; Söderlund ja Rapeli 2015) ja erityisesti Suomen oloissa kansalaisaloitteiden allekirjoittaminen (Christensen ym. 2018; Mattila ym. 2016).

Sosioekonomisen aseman ja poliittisen osallistumisen välistä yhteyttä voidaan tarkastella niin kutsutun kansalaisaktivismimallin (Verba ym. 1995, 16–17) pohjalta. Mallin mukaan poliittiseen osallistumiseen vaaditaan resursseja (esim. aika ja kansalaistaidot),

motivaatiota ja mobilisaatiota eli poliittisten toimijoiden ja sosiaalisten verkostojen kautta tapahtuvaa kannustusta osallistumiseen. Heikko sosioekonominen asema voi nakertaa näistä kaikkia heikentäen sekä henkistä kapasiteettia että konkreettisia mahdollisuuksia yhteiskunnalliseen aktiivisuuteen. Käytettävissä olevat taloudelliset ja sosiaaliset resurssit vaikuttavat voimakkaasti poliittisen osallistumisen edellytyksiin (yhteenvetona ks. Wass ja Blais 2017).

8.2.2 Sosioekonominen asema ja luottamus

Matalan koulutuksen on havaittu yleensä vähentävän luottamusta poliitikkoihin ja poliittisiin instituutioihin vakiintuneissa demokratioissa (yhteenvetona Mayne ja Hakhverdian 2017, 178–179)². Suomessa koulutusryhmien luottamuserot ovat erityisen voimakkaita alle parikymppisillä nuorilla (Tiihonen 2016). Myös terveysongelmat ovat yhteydessä matalampaan poliittiseen luottamukseen (Lindström ja Mohseni 2009; Mattila ja Rapeli 2018; Mattila ym. 2016; 2017). Suomalaisista nuorista aikuisista säännöllisiä terveysvaivoja kokevat suhtautuvat varauksellisemmin yhteiskunnan kykyyn huolehtia heikompiosaisista (Lahtinen ym. 2015). Heikompi sosioekonominen asema heijastuu Suomessa myös epäluulona tuomioistuinten riippumattomuutta kohtaan (Kivivuori ym. 2016). Lisäksi toisiin ihmisiin kohdistuva sosiaalinen luottamus vaihtelee voimakkaasti koulutuksen ja jossain määrin myös tulojen (Murtin ym. 2018, 13), terveyden, hyvinvoinnin sekä onnellisuuden (Lehto ym. 2017) mukaan.

Koulutusinstituutiot ovat perheen ohella keskeisiä sosialisaatioagentteja, jotka välittävät yhteiskunnassa vallitsevia arvoja ja normeja, opettavat tiedonhankintaan ja käsittelyyn vaadittavia taitoja sekä tarjoavat tilan keskustella yhteiskunnallisista ilmiöistä (yhteenvetona Mayne ja Hakhverdian 2017, 176, 185). Myös opiskelualalla voi olla merkitystä (Mayne ja Hakhverdian 2017, 185).³ Näin ollen koulutuksen poliittista luottamusta vahvistava vaikutus välittyy osin lisäämällä poliittista kiinnostusta, tietämystä ja kokemusta omista valmiuksista ymmärtää politiikkaa ja poliitikkojen halusta vastata kansalaisten tarpeisiin (Bäck ym. 2016, 387; Theiss-Morse ja Barton 2017, 163–164).

Sosioekonomisella asemalla on yhteys myös sosiaalisen luottamukseen. Vaikka työntekijäammateissa toimivien on havaittu olevan keskiluokkaan kuuluviin verrattuna empaattisempia ja valmiimpia auttamaan tarpeessa olevia (Manstead 2018, 267), huono-osaisuus itsessään vähentää voimakkaasti luottamusta viranomaisiin ja toisiin ihmisiin (Kouvo 2014, 76–77). Tämä voi selittyä sillä, että ihmisten välinen kanssakäyminen tapahtuu usein samaan ammatti- tai tuloluokkaan kuuluvien välillä. Mitä harvemmin on mahdollisuuksia olla tekemisissä eri ryhmiin kuuluvien kanssa, sitä vähemmän heihin luotetaan (Kouvo 2014, 74; Savage 2015). Vaikutus korostuu huono-osaisemmissa ryhmissä, joilla on muita vähemmän mahdollisuuksia osallistua eri väetöryhmiä yhdistäviin tilanteisiin esimerkiksi erilaisten kulttuuritapahtumien kautta tai matkustelemalla.

8.2.3 Luottamus ja poliittinen osallistuminen

Poliittinen ja sosiaalinen luottamus ovat yhteydessä myös poliittiseen osallistumiseen. Poliittisen luottamuksen osalta aikaisemmassa tutkimuksessa on testattu pääosin kahta kilpailevaa oletusta (ks. Citrin ja Stoker 2018, 62). Yhtäältä korkea luottamus poliittisiin instituutioihin voi motivoida kansalaisia käyttämään poliittisen järjestelmän tarjoamia osallistumismuotoja sen lisätessä tunnetta siitä, että osallistumisella on merkitystä (Bäck ja Kestilä-Kekkonen 2013, 66). Toisaalta matala poliittinen luottamus voi purkautua haluna valvoa hallinnon toimia ja ilmaista tarvittaessa niihin kohdistuvaa tyytymättömyyttä esimerkiksi osallistumalla poliittisiin lakkoihin tai mielenosoituksiin. Empiiriset havainnot eivät kuitenkaan kattavasti tue oletusta siitä, että korkea poliittinen luottamus lisää perinteistä poliittista osallistumista tai vastaavasti heikentäisi osallistumista ulkoparlamentaariseen toimintaan (Gabriel 2017, 237).

Toisistaan poikkeavat tutkimustulokset ovat nostaneet esiin myös mahdollisuuden, että poliittinen luottamus ei niinkään vaikuttaisi suoraan osallistumiseen vaan toimisi pikemminkin välittävänä tekijänä (Gabriel 2017, 237). Esimerkiksi 25 eurooppalaista maata vertailevassa tutkimuksessa havaittiin, että korkea poliittinen luottamus lisää todennäköisyyttä äänestää silloin, kun kansalainen luottaa myös omiin kykyihinsä ymmärtää politiikkaa (Hooghe ja Marien 2013). Toisaalta sillekään ei löydy yksiselitteistä näyttöä, että poliittisella luottamuksella olisi vaikutusta osallistumiseen edes sen yhdistyessä johonkin toiseen poliittiseen kiinnittymisen mittariin, kuten tunteeseen omasta kansalaispätevydestä tai politiikkaa kohtaan tunnettuun kiinnostukseen (Gabriel 2017, 237).

Sosiaalisen luottamuksen on oletettu vaikuttavan osallistumiseen ylipäänsä tekemällä mahdolliseksi yhteisten tavoitteiden määrittelyn ja niiden edistämisen esimerkiksi yhdistysten kautta kanavoituvalla toiminnalla (Warren 2017, 34). Oletus siitä, että myös toiset ovat halukkaita edistämään yhteistä hyvää osallistumalla, lisää kollektiivisen toiminnan mielekkyyttä ja vahvistaa oletusta siitä koituvista hyödyistä (Benson ja Rochon 2004, 437). Empiirisissä tutkimuksissa ei kuitenkaan ole osoitettu, että sosiaalinen luottamus olisi yksilötasolla johdonmukaisesti yhteydessä poliittiseen osallistumiseen. Pikemminkin yhteys näyttäisi olevan sidoksissa kontekstuaalisiin tekijöihin, kuten yhteiskunnassa yleisesti vallitsevaan luottamuksen tasoon (Bäck ja Christensen 2016, 180).

8.3 Tutkimuskysymykset ja -hypoteesit

Tässä luvussa tarkastelemme sosioekonomisia osallistumiseroja ja luottamuksen merkitystä niitä välittävänä mekanismina. Suoritamme kolmivaiheisen empiirisen analyysin, jota on havainnollistettu kuviossa 1. Ensiksi tutkimme sitä, kuinka suuria sosioekonomisia erot eri poliittisissa osallistumismuodoissa on (kuvion 1 a-kohta). Oletamme aiemman tutkimuksen pohjalta, että ne, joiden sosioekonominen asema on korkea, osallistuvat enemmän.

a) Kokonaisyhteys

Sosioekonominen asema → Poliittinen osallistuminen

b) Luottamuksen kautta välittyvä yhteys

Sosioekonominen asema → Luottamus → Poliittinen osallistuminen

c) Sosioekonomisen aseman ja luottamuksen yhteisvaikutus

Sosioekonominen asema → Luottamus ↓ → Poliittinen osallistuminen

Kuvio 1. Havainnollistus tutkimuskysymyksistä.

Korkea sosioekonominen asema on aiemman tutkimuskirjallisuuden perusteella linkittynyt korkeampaan poliittiseen ja sosiaaliseen luottamukseen. Tällöin on mahdollista, että sosioekonomisen aseman vaikutus poliittiseen osallistumiseen välittyy osittain luottamuksen kautta. Tätä tutkimuskysymystä havainnollistaa kuvion 1 b-kohta.⁴ Välittävän vaikutuksen suunta saattaa myös riippua siitä, millaisesta osallistumistyyppistä on kyse. Vaikka varsinkin poliittinen luottamus edistää äänestämistä ja muuta institutionaalista osallistumista, on myös esitetty näyttöä matalan poliittisen luottamuksen kanavoitumisesta korkeampaan, virallisen järjestelmän ulkopuoliseen osallistumiseen (Benson ja Rochon 2004; Hooghe ja Marien 2013; Lee ja Schacter 2018). Vastaava havainto on tehty myös Suomessa terveysongelmista kärsivien kohdalla: matala luottamus on yhteydessä matalampaan institutionaaliseen mutta korkeampaan ei-institutionaaliseen osallistumiseen (Mattila 2018).

Kolmanneksi tutkimme sosioekonomisen aseman ja luottamuksen on yhteisvaikutuksia poliittiseen osallistumiseen (kuvion 1 c-kohta). Oletamme, että matala sosioekonominen asema yhdistettynä matalaan poliittiseen luottamukseen johtaa poliittiseen vetäytymiseen voimattomuuden ja poliittisen näköalattomuuden seurauksena (Uslaner ja Brown 2005, 876–877). Vaikutus lienee samankaltainen sosiaalisen luottamuksen kohdalla, koska osallistumisesta ei arvioida olevan hyötyä, jos muutkaan oman sosiaalisen ryhmän jäsenet eivät osallistu. Korkea poliittinen ja/tai sosiaalinen luottamus voivat sen sijaan kompensoida matalaa sosioekonomista asemaa ja siten kannustaa institutionaaliseen poliittiseen osallistumiseen, kuten äänestämiseen, mutta myös ei-institutionaaliseen toimintaan, kuten mielenosoituksiin osallistumiseen (vrt. Benson ja Rochon 2004). Toisaalta korkea sosioekonominen asema tuottaa resursseja osallistumiseen siinäkin tapauksessa, että luottamuksen taso on matala. Matalan poliittisen luottamuksen tapauksessa osallistuminen voi kanavoitua ei-institutionaalisiin osallistumismuotoihin, ja matalan sosiaalisen luottamuksen kohdalla yksilökeskeisempiin osallistumismuotoihin, kuten äänestämiseen. Yhteenvedona oletamme, että luottamuksen merkitys osallistumisessa on voimakkaampi niillä, joiden sosioekonominen asema on matala.

8.4 Aineisto ja menetelmät

Analyysimme pohjautuu European Social Surveyn Suomen osa-aineiston kierrokseen 1–8. European Social Survey on väestöä edustava kyselytutkimus, joka on kerätty käyntihaastatteluilla joka toinen vuosi 2002–2016. Tutkimuksemme aineisto sisältää yhteensä 12 906 vastaajaa. Lukuun on päästy poistamalla puuttuvat vastaukset käyttämistämme muuttujista sekä rajaamalla tutkimusjoukko vähintään 25-vuotiaisiin. Ikärajaus on tehty sillä perusteella, ettei tätä nuorempien vastaajien sosioekonominen asema ole useinkaan vielä vakiintunut.

Analyseissa on tutkittu selitettävänä muuttujina kolmenlaista osallistumista: äänestämistä, muuta institutionaalista osallistumista ja ei-institutionaalista osallistumista. Äänestämässä käyntiä on tiedusteltu liittyen edeltäviin eduskuntavaaleihin. Niistä, jotka vastasivat kyllä tai ei, muodostettiin kaksiluokkainen muuttuja. Institutionaalista poliittista osallistumista on mitattu neljällä eri osallistumismuodolla, joita vastaaja on tehnyt viimeisen kahdentoista kuukauden ajalta: 1) ottanut yhteyttä poliitikkoon tai valtion tai kunnan virkamieheen, 2) toiminut jossakin puolueessa tai poliittisessa ryhmässä, 3) toiminut jossakin muussa järjestössä tai yhdistyksessä ja 4) käyttänyt tai pitänyt esillä kampanjatuotteita kuten rintamerkkejä tai tarroja. Eri osallistumismuodot on laskettu yhteen muodostaen summamuuttuja, joka voi saada kokonaislukuarvoja nollan ja neljän väliltä. Ei-institutionaalista osallistumista on mitattu kolmella eri osallistumismuodolla viimeisen kahdentoista kuukauden ajalta: 1) allekirjoittanut kansalaisadressin tai -vetoomuksen, 2)

osallistunut lailliseen mielenosoitukseen ja 3) boikotoinut eli kieltäytynyt tai välttänyt ostamasta tiettyjä tuotteita.⁵ Nämä on niin ikään laskettu yhteen summamuuttujaksi, joka voi saada arvoja nollan ja kolmen väliltä.

Yksilön sosioekonomista asemaa mitataan Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman luokituksen kautta. Eri sosioekonomisen aseman mittareista se vastaa teoreettisesti kutakuinkin (ammattiasemaperusteista) yhteiskuntaluokkaa kansainvälisessä tutkimuskirjallisuudessa. Ammattiluokka on sosiologisesti kiinnostava sosioekonomisen aseman mittari, sillä se kuvaa melko suoraviivaisesti sekä henkilön toimintaa että sen myötä kiinnittymistä talouden ja yhteiskunnan rakenteisiin. Se myös ilmentää poliittiseen osallistumiseen käytävissä olevia resursseja suoraviivaisemmin kuin esimerkiksi koulutus, jonka enimmäistaso on yleensä saavutettu viimeistään nuoruusiän loppupuolella (esim. Ojeda 2018, 814). Tulot taas määräytyvät pitkälti ammattiluokan perusteella, joskin ammattiluokka antaa yksittäisten vuoden tulojen sijasta paremman kuvan pitkän aikavälin tuloista varsinkin kyselytutkimuksissa, ja nuorempien aikuisten tapauksessa myös tulokehityksen näkymistä (Goldthorpe ja McKnight 2006). Ammattiluokka on tuloihin verrattuna esimerkiksi vähemmän sidoksissa ikään. Se on myös tuloja luotettavampi mittari kyselytutkimuksissa, koska tulojen raportoinnissa voi olla epätarkkuutta ja usein myös runsaasti puuttuvia tietoja. Määrittelimme analyysissämme ammattiluokan nykyisen tai edellisen ammatin pohjalta, mikäli henkilö on työvoiman ulkopuolella (vrt. Tiihosen luku 9 tässä teoksessa). Tilastokeskuksen sosioekonomisen aseman luokitus sisältää (työvoiman ulkopuolisten ryhmien poiston jälkeen) viisi luokkaa: 1) työntekijät, 2) alemmat toimihenkilöt, 3) ylemmät toimihenkilöt, 4) yrittäjät (pl. maataloudessa toimivat) ja 5) maatalousyrittäjät.

Välittävää tekijää eli luottamusta on mitattu kysymyssarjalla *"Kuinka paljon luotat henkilökohtaisesti seuraaviin tahoihin?"*. Tahoja olivat 1) eduskunta, 2) oikeusjärjestelmä, 3) poliisi, 4) poliitikot, 5) Euroopan parlamentti, 6) Yhdistyneet kansakunnat. Näiden lisäksi luottamusta mitattiin myös kysymyksillä 7) *"Voiko mielestäsi ihmisiin luottaa, vai onko niin, ettei ihmisten suhteen voi olla liian varovainen?"*, 8) *"Oletko sitä mieltä, että useimmat ihmiset tilaisuuden tullen yrittäisivät käyttää sinua hyväkseen vai luuletko, että ihmiset yrittäisivät olla reiluja?"* ja 9) *"Katsotko, että useimmiten ihmiset pyrkivät olemaan auttavaisia toisia kohtaan vai että enimmäkseen he ajattelevat vain omaa etuaan?"*. Kaikkiin kysymyksiin vastattiin asteikolla 0–10 (0=eikä lainkaan, 10=erittäin paljon). Näistä kysymyksistä muodostettiin kaksi luottamusta kuvaavaa muuttujaa varimax-rotatoidun faktorianalyysin avulla. Kysymykset 1, 2 ja 4–6 latautuivat ensimmäiselle faktorille ja kysymykset 7–9 toiselle faktorille. Kysymys 3, eli luottamus poliisiin, joka oli kysytyistä tahoista myös luotetuin, latautui molemmille faktoreille, joskin hieman vahvemmin ensimmäiselle. Faktorit nimettiin luvun johdannossa ja muualla tässä teoksessa esitellyn tutkimuskirjallisuuden mukaisesti poliittiseksi luottamukseksi ja sosiaalisesti luottamukseksi.

Kaikissa analyyseissa on myös mukana sukupuoli (mies/nainen), ikä, iän neliötermi, äidinkieli (suomi/ruotsi/muu), asuinalue (Etelä-Suomi/Länsi-Suomi/Itä-Suomi/Pohjois-Suomi) sekä European Social Surveyn kyselykierros (1–8, luokiteltuna muuttujana). Lisäksi analyyseissa on käytetty aineiston mukana tulevaa vastauspainoa (engl. *post-stratification weight*) parantamaan kyselyn edustavuutta. Iän huomiointi on tärkeää, sillä se vaikuttaa voimakkaasti osallistumisen ja luottamuksen tasoon sekä myös luokkarakenteeseen. Luokkarakenteen muutoksessa on ennen kaikkea kyse talouden rakennemuutoksista: työntekijäammateissa toimivien ja erityisesti maanviljelijöiden osuus on huomattavasti korkeampi aiemmin syntyneissä tutkimusaineiston kohorteissa. Iän neliötermi huomioidaan myös erityisesti äänestämiseen liittyvän iän käyräviivaisen vaikutuksen takia: äänestysaktiivisuus nousee noin 70-vuotiaaksi asti, minkä jälkeen se alkaa laskea.

Pelkästään ikä ei kuitenkaan riitä kontekstin mahdollisen muutoksen huomioimiseksi, sillä tutkimusaineisto kattaa kuudentoista vuoden mittaisen ajanjakson. Osittain tämän vuoksi malleissa on muuttujan mukana myös kyselykierros. Toinen syy kyselykierrosmuuttujan käyttöön on otanta-asetelman huomiointi: vaikka European Social Surveyn eri kierrokset pyritään tekemään mahdollisimman vertailukelpoisiksi, on silti eri kierroksissa pohjimmitaan kyseessä eri aineistonkeruuprosessi. Lisäksi osallistumismuotojen sisältö on mahdollisesti muuttunut ajan myötä. Tämä pätee erityisesti kansalaisadresseihin tai -vetoamuksiin, joiden allekirjoittaminen on tutkimusperiodin aikana yleistynyt huomattavasti Suomessa maaliskuussa 2012 käyttöön otetun kansalaisaloitteen myötä. Myös sukupuolten ja kieliyhmiön välillä on sekä ammattiryhmittäisiä että luottamukseen ja osallistumiseen liittyviä eroja. Ikä, kyselyvuosi, sukupuoli ja äidinkieli ovat myös siitä ”turvallisia” tekijöitä, että niiden ja ammattiluokan välinen vaikutussuunta on selkeä: sukupuoli voi esimerkiksi vaikuttaa ammattivalintaan ja sitä kautta luokkaan, mutta ammattiluokka ei muuta ihmisen sukupuolta. Myös asuinpaikka on huomioitu samanlaisin perustein, joskin sen ja ammattiluokan väliltä mahdollista käänteistä vaikutussuuntaa ei aivan samalla varmuudella pysty sulkemaan pois.

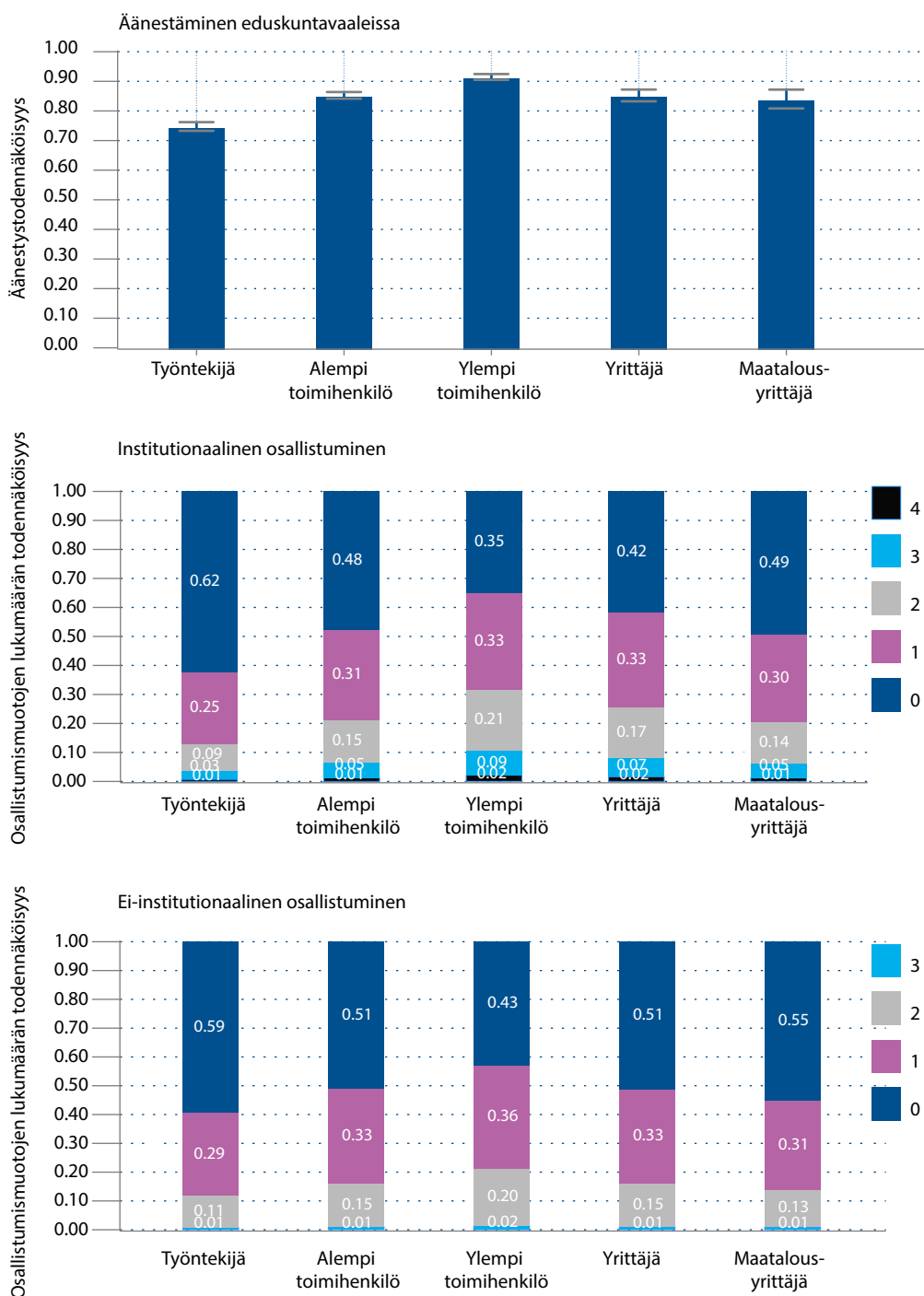
Analyysimenetelmänä on käytetty äänestämisen osalta binääristä logistista regressioanalyysia ja institutionaalisen ja ei-institutionaalisen osallistumisen kanssa järjestettyä logistista regressioanalyysia. Institutionaalinen ja ei-institutionaalinen osallistuminen ovat tulkittavissa lukumäärämuuttujiksi, mistä syystä niiden tutkiminen voisi olla luontevaa esimerkiksi Poisson-regressiolla tai negatiivisella binomiregressiolla. Ottaen huomioon, että mahdollisia osallistumislukumääriä on tutkimuksessamme rajallinen määrä, myös järjestetty logistinen malli olisi mahdollinen (Sturman 1999). Tässä tapauksessa järjestetyllä logistisella mallilla on ainakin neljänlaisia etuja. Ensinnäkin analyysi selkeytyy, kun kaikki selitettävät muuttujat mallinnetaan samalla menetelmällä (binäärinen logistinen regressio on periaatteessa järjestetyn logistisen erikoistapaus). Toiseksi sisäkkäisille lukumäärämalleille ei ole ainakaan toistaiseksi samanlaisia vakiintuneita ja yksinkertaisia asteikon korjausmenetelmiä kuin käyttämämme Karlsonin, Holmin ja Breenin kehittämä khb-menetelmä

(Breen ym. 2013; Karlson ym. 2012) ei-lineaarille todennäköisyysmalleille. Kolmanneksi ja sisällöllisemmin kyseessä eivät ole täysin ”puhtaat” lukumäärämuuttujat, sillä niillä ei mitata ainoastaan osallistumisen määrää vaan myös osittain laadullisia eroja osallistumisen tavassa. Tällöin voi olla etua siitä, että vastemuuttujien kategorioita ei tarvitse olettaa tasaväliseksi, vaan eri kategorioiden välisen ”hypyn” suuruus määräytyy aineistosta havaittujen säännönmukaisuuksien perusteella. Neljäs, osittain kolmanteen liittyvä, etu on mahdollisesti realistisempi funktionaalinen muoto: malli ei esimerkiksi voi ennustaa enempää kuin maksimimäärän osallistumismuotoja.

Analyysi etenee kolmessa vaiheessa. Tarkastelemme ensin, missä määrin sosioekonominen asema erottelee eri osallistumistyyppettä. Tämän jälkeen selvitetään, kuinka suuri osa tästä yhteydestä selittyy, kun malliin lisätään luottamusfaktorit. Kolmanneksi tutkimme poliittisen ja sosiaalisen luottamuksen ja sosioekonomisen aseman välistä yhteisvaikutusta osallistumisen selittäjinä. Viimeisessä analyysissä raportoimme tulokset ainoastaan äänestämisen osalta, sillä institutionaalisessa ja ei-institutionaalisessa osallistumisessa ei havaittu yhteisvaikutusta. Tuloksin helpottamiseksi ensimmäisen ja kolmannen analyysin tulokset esitetään mallien pohjalta ennustettuina todennäköisyyksinä (Hanmer ja Kalkan 2013).

8.5 Tulokset

Kuviossa 2 tarkastellaan ammattiluokan yhteyttä eri osallistumismuotoihin. Analyysi osoittaa, että ammattiluokat asettuvat hyvin samanlaiseen järjestykseen kaikkien kolmen osallistumismuodon osalta: vähiten aktiivisia ovat työntekijät ja aktiivisimpia ylemmät toimihenkilöt. Alempien toimihenkilöiden, yrittäjien ja maatalousyrittäjien väliset erot ovat pienet, ja nämä kolme ryhmää asettuvat työntekijöiden ja ylempien toimihenkilöiden väliin. Kaikkien tarkasteltujen osallistumismuotojen osalta erot ovat myös tilastollisesti merkitseviä työntekijöiden ja muiden sekä ylempien toimihenkilöiden ja muiden välillä.⁶ Ylempien toimihenkilöiden ja työntekijöiden välinen osallistumisero on pienempi ei-institutionaalisessa kuin institutionaalisessa osallistumisessa. Niiden työntekijöiden ja ylempien toimihenkilöiden, jotka olivat aktiivisia vähintään yhden osallistumismuodon osalta, ero institutionaalisessa osallistumisessa oli 27 prosenttiyksikköä ja ei-institutionaalisessa osallistumisessa 16 prosenttiyksikköä. Äänestämässä vastaava ero on 17 prosenttiyksikköä. On kuitenkin huomionarvoista, että kyselytutkimuksille tyypilliseen tapaan itseraportoitu äänestysaktiivisuus ja vastaajien valikoituminen tuottavat todellista korkeamman arvion äänestysaktiivisuudesta. On myös esitetty näyttöä siitä, että tämä johtaisi äänestysaktiivisuuden luokkaerojen aliarvioimiseen (Lahtinen ym. 2019). Mukana voi olla myös kattovaikutusta: ylempien toimihenkilöiden itseraportoitu äänestysaktiivisuus on mallin ennusteen mukaan 91 prosenttia, joten sille ei juurikaan jää ”tilaa” olla korkeampi. Siten ei-institutionaalisen osallistumisen luokkaeroja voitaneen pitää näistä kolmesta osallistumistyyppistä pienimpinä.

Kuviossa on esitetty ennustetut osallistumistodennäköisyydet binäärisen tai järjestettyjen logististen regressiomallien pohjalta. Malleissa on mukana ammattiluokka, sukupuoli, ikä, iän neliö, äidinkieli, asuinalue ja haastatteluvuosi.

Kuvio 2. Eri osallistumismuotojen todennäköisyys ammattiluokan mukaan.

Taulukko 1. Luottamuksella selittyvä osuus aktiivisemmasta osallistumisesta verrattuna työntekijöihin.

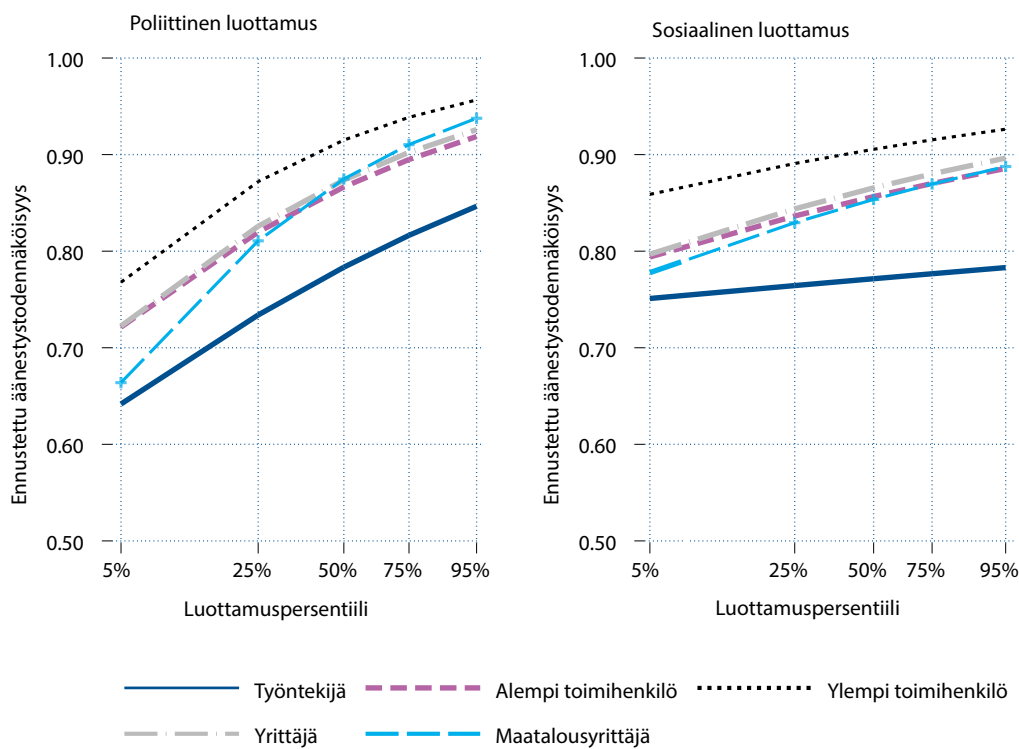
		Selitysosuudet, %			
		Poliittinen luottamus	Sosiaalinen luottamus	Yhteensä	p
Äänestäminen	Alemmat toimihenkilöt	18.5	3.7	22.2	<0.001
	Ylemmät toimihenkilöt	18.4	3.7	22.1	<0.001
	Yrittäjät	16.1	0.2	16.3	<0.001
	Maatalousyrittäjät	12.5	3.4	15.8	<0.001
Institutionaalinen osallistuminen	Alemmat toimihenkilöt	7.4	0.0	7.4	<0.001
	Ylemmät toimihenkilöt	7.4	0.0	7.4	<0.001
	Yrittäjät	4.7	0.0	4.7	<0.001
	Maatalousyrittäjät	4.7	0.0	4.7	<0.001
Ei-institutionaalinen osallistuminen	Alemmat toimihenkilöt	-6.4	-1.3	-7.7	<0.001
	Ylemmät toimihenkilöt	-6.2	-1.3	-7.5	<0.001
	Yrittäjät	-5.7	-0.1	-5.8	<0.001
	Maatalousyrittäjät	-7.0	-1.9	-8.9	<0.001

Prosenttiosuudet laskettu khb-korjattujen sisäkkäisten logististen mallien perusteella. Malleissa on mukana ammattiluokka, sukupuoli, ikä, iän neliö, äidinkieli, asuinalue ja haastatteluvuosi. Äänestämisen osalta on käytetty binääristä ja muissa malleissa järjestettyä logistista regressiota. P-arvot on laskettu bootstrap-simulaation (1000 replikaatiota normaaliapproksimaatiolla) avulla nollahypoteesille, eroaako luottamusmuuttujien yhteisvälitys nollasta.

Taulukossa 1 on esitetty osuus, joka edellisessä analyysissä havaitusta työntekijöiden ja muiden luokkien välisestä osallistumisesta selittyy, kun regressiomalleihin lisätään poliittisen ja sosiaalisen luottamuksen mittarit. Selkeimmin luottamus toimii välittävänä tekijänä äänestämisessä: työntekijöiden ja toimihenkilöiden välisestä erosta selittyy luottamuksella reilu viidennes ja työntekijöiden ja yrittäjien osallistumisesta vajaa kuudennes. Institutionaaliosallistumisessa kyseinen selitysosuus on huomattavasti pienempi, ja ei-institutionaaliosallistumisessa se on peräti lievästi negatiivinen. Negatiivinen selitysosuus tarkoittaa sitä, että osallistumiserot ovat jopa koko väestöä suuremmat, kun verrataan yhtä paljon luottavia ihmisiä keskenään. Lisäanalyysit paljastivat syyn tälle: ei-institutionaalinen osallistuminen on yleisempää niiden keskuudessa, joiden luottamus on matala. Vastaava havainto on myös tehty joissain aiemmissä tutkimuksissa (Benson ja Rochon 2004; Hooghe ja Marien 2013; Lee ja Schacter 2018).

Luottamustyypeistä poliittinen luottamus on selvästi voimakkaammin ammattiluokkaeroja välittävä tekijä kuin sosiaalinen luottamus, jonka merkitys on vähäinen äänestämisessä ja olematon muissa osallistumuodoissa. Kiinnostava yksityiskohta on myös se, että luottamuksen selitysosuus on toimihenkilöluokilla joka osallistumuodossa keskenään lähes identtinen ja yrittäjäluokillakin hyvin lähellä toisiaan.

Kuviossa 3 on esitetty äänestämisen luokkaerot eri luottamustasoilla. Kuviossa keskitytään äänestämiseen, sillä institutionaalisessa ja ei-institutionaalisessa osallistumisessa ei havaittu tilastollisesti merkitsevää saati sisällöllisesti merkittävää yhteisvaikutusta.⁷ Vaikka poliittisen luottamuksen selitysosuus oli sosiaalista luottamusta vahvempi, yhteisvaikutusanalyysi tuottaa molemmilla samansuuntaisen tuloksen. Molempien luottamustyyppien kohdalla niillä, joiden luottamus on vahva, ylempien toimihenkilöiden ja muiden luokkien paitsi työntekijöiden välinen ero on kapeampi. Toisaalta korkea luottamus ei näy yhtä lailla korkeana äänestämisenä työntekijöillä. Sen sijaan niillä, joiden luottamus on korkea, työntekijöiden ja muiden luokkien väliset erot ovat muita suuremmat. Varsinkin sosiaalinen luottamus ennustaa työntekijöiden kohdalla äänestämistä varsin heikosti muihin luokkiin verrattuna

Ennustetut todennäköisyydet logististen mallien pohjalta. Malleissa on mukana ammattiluokka, poliittinen ja sosiaalinen luottamus ja poliittisen/sosiaalisen luottamuksen ja ammattiluokan välinen yhteisvaikutus, sukupuoli, ikä, iän neliö, äidinkieli, asuinalue ja haastatteluvuosi. Harmaat alueet kuvaavat 95 prosentin luottamusvälejä. Vaaka-akselin persentiilien lievä epätasavälisyys johtuu luottamusmuuttujien jakaumien vinoudesta niiden vasemmilla hännillä.

Kuvio 3. Äänestystodennäköisyys ammattiluokan ja luottamuksen mukaan.

8.6 Päätelmät

Tarkastelimme tässä luvussa, miten poliittinen ja sosiaalinen luottamus vaikuttavat yksilön sosioekonomisen aseman ja poliittisen osallistumisen väliseen suhteeseen. Taulukko 2 tiivistää tutkimuksemme päätulokset.

Taulukko 2. Yhteenvedo keskeisistä tuloksista.

Osallistumistyyppi/ Tutkimuskysymys	Äänestäminen	Institutionaalinen osallistuminen	Ei-institutionaalinen osallistuminen
I. Luokan ja osallistumisen yhteys	Kolmijakoinen järjestys aktiivisuudessa: 1) Ylemmät toimihenkilöt 2) Alemmat toimihenkilöt ja yrittäjät 3) Työntekijät.	Kolmijakoinen järjestys aktiivisuudessa: 1) Ylemmät toimihenkilöt 2) Alemmat toimihenkilöt ja yrittäjät 3) Työntekijät.	Sama kolmijakoinen järjestys kuin muissa osallistumismuodoissa, joskin vahvuudeltaan jonkin verran heikompana.
II. Luottamuksella selittyvä osuus luokkien osallistumiseroissa	Poliittinen luottamus selittää 18–19 % toimihenkilöiden ja 12–16 % yrittäjien aktiivisemmasta osallistumisesta työntekijöihin verrattuna. Sosiaalisen luottamuksen merkitys on pieni.	Poliittinen luottamus selittää 7 % toimihenkilöiden ja 5 % yrittäjien aktiivisemmasta osallistumisesta työntekijöihin verrattuna. Sosiaalinen luottamus ei selitä eroja lainkaan.	Poliittisen luottamuksen selitysoosuus 6–7 %, mutta negatiivinen: vähäisempi luottamus ennustaa aktiivisempaa osallistumista. Sosiaalisen luottamuksen selityssuunta myös negatiivinen, mutta lähes olematon vahvuudeltaan.
III. Luokan ja luottamuksen yhteisvaikutukset osallistumisessa	Työntekijöillä sekä poliittinen että sosiaalinen luottamus ennustaa äänestysaktiivisuutta muita luokkia heikommin.	Ei yhteisvaikutuksia.	Ei yhteisvaikutuksia.

Oletuksemme mukaisesti sosioekonominen asema oli selvästi yhteydessä poliittiseen osallistumiseen. Kaikissa osallistumismuodoissa luokkien välillä oli samanlainen järjestys osallistumisaktiivisuudessa. Ylemmät toimihenkilöt olivat eniten ja työntekijät vähiten aktiivisia. Muut ryhmät sijoituivat näiden ääripäiden väliin. Institutionaalisen osallistumisen kohdalla sosioekonomiset erot olivat selvempiä kuin muussa osallistumisessa. Syynä saattaa olla esimerkiksi se, että institutionaalisen osallistumisen kulttuuri on lähimpänä ylempien toimihenkilöiden kokemusmaailmaa. Esimerkiksi yhteydenotto poliitikkoihin tai virkamiehiin on helpompaa, mikäli on työssään tottunut lähettämään sähköposteja ja ylipäänsä tuottamaan asiatekstiä. Vastaavasti vaikkapa yhdistysosallistuminen muodollisine kokouskäytäntöineen voi tuntua luontevammalta silloin kun nämä ovat tuttuja työelämän kautta. Myös politiikalle annetulla roolilla sosiaalisissa verkostoissa on merkitystä, sillä ihmiset viettävät usein aikaa suurin piirtein saman yhteiskuntaluokan jäsenten kanssa (Savage 2015). Sosiaalisten verkostojen merkitys välittyy myös siten, että institutionaalista

poliittista päätösvaltaa käyttävät ovat itsekin lähes määritelmällisesti ylempiä toimihenkilöitä ja näin ollen todennäköisemmin kuuluvat toisten ylempien toimihenkilöiden henkilökohtaisiin verkostoihin.

Tämän kirjan teemaan liittyy olennaisesti havainto siitä, että luottamuksella on kaksi selvästi erilaista ulottuvuutta: poliittinen ja sosiaalinen. Poliittinen luottamus selittää osallistumisen sosioekonomisia eroja selvästi varsinkin äänestämisen osalta. Sosiaalinen luottamus sen sijaan selittää äänestämisen luokkaeroja heikosti ja muita osallistumisen muotoja ei juuri lainkaan.

Ei-institutionaalisessa osallistumisessa poliittisen luottamuksen suhde oli peräti negatiivinen: mitä suurempaa oli poliittinen luottamus, sitä vähemmän osallistuttiin muutoin kuin äänestämällä. Toisaalta havainto voi tukea luvun alussa kuvattua motivaatioteoriaa: mitä vahvemmin luotetaan poliittisen järjestelmän suoraan tarjoamiin osallistumiskeinoihin, sitä vähemmän koetaan tarvetta pyrkiä vaikuttamaan muilla tavoilla. Yhtä kaikki havaintomme kertovat siitä, miten vivahteikas rooli luottamuksella on poliittisen osallistumisen selittäjänä.

Alkuperäisen oletuksemme mukaan runsaasti luottamusta tuntevilla olisi muita pienemmät sosioekonomiset erot osallistumisessa. Tässä mielessä keskimääräisen luottamuksen tasoa vahvistamalla voitaisiin ehkä kaventaa sosioekonomisia eroja poliittisessa osallistumisessa. Oletuksemme ei kuitenkaan saanut tukea. Emme havainneet yhteisvaikutusta luottamuksen ja institutionaalisen tai ei-institutionaalisen osallistumisen välillä. Äänestämässä yhteisvaikutus oli olemassa, mutta se ei kaventanut eroja osallistumisessa, päinvastoin. Työntekijöillä korkeampi sosiaalinen luottamus ei heijastunut käytännössä lainkaan äänestämiseen ja myös korkeampi poliittinen luottamus heijastui vähemmän kuin muilla luokilla. Vaikka korkea poliittinen ja sosiaalinen luottamus on monella tapaa suotava yhteiskunnallinen tila, nimenomaan sosioekonomisten osallistumiserojen tasaajana luottamuksen merkitys vaikuttaisi olevan rajallinen. Saattaa hyvinkin olla niin, että tasapuolisempaa poliittista osallisuutta ei saada aikaan millään yksittäisillä aktivointiin tai luottamuksen vahvistamiseen tähtäävillä kampanjoilla, vaan se vaatii pitkäjänteistä työtä taloudellisen ja sosiaalisen eriytymisen lieventämiseksi.

Viitteet

¹Luku on laadittu osana Strategisen tutkimuksen neuvoston rahoittamaa ”Kansalaisuuden kuilut ja kuplat (BIBU)” -tutkimushanketta (hanke nro 312710).

²Koulutuksen merkitys poliittisen luottamuksen kehittymiselle on kuitenkin vahvasti sidoksissa kontekstiin, sillä havaittu positiivinen vaikutus pätee ainoastaan vakiintuneisiin,

korkean tulotason liberaalidemokratioihin. Esimerkiksi julkisen sektorin korruption leimavissa kehittyvissä demokratioissa korkeammin koulutettujen luottamus yhteiskunnan instituutioihin on keskimäärin heikompi (ks. Mayne ja Hakhverdian 2017, 177–179).

³Toisaalta poliittisen luottamuksen, kuten myös poliittisen osallistumisen osalta on käyty viime vuodet keskustelua siitä, missä määrin koulutuksen vaikutus on suoraa ja missä määrin se pikemminkin heijastaa vanhempien ja lapsuudenkotiin liittyvien sosialisointitekijöiden vaikutusta (yhteenvetoina ks. Gidengil ym. 2016; Mayne ja Hakhverdian 2017, 186–188).

⁴On myös mahdollista, että poliittinen osallistuminen toimisi välittävänä mekanismina luottamukselle. Kestilä ja Bäck (2013, 61) huomauttavat, että monet poliittisen osallistumisen muodot, kuten osallistuminen puolueen toimintaan, muistuttavat sellaista järjestötoimintaa, joka on nähty yhtenä sosiaalisen pääoman indikaattorina. Tästä näkökulmasta sosiaalinen luottamus on osa sosiaalista pääomaa. On kuitenkin empiiristä näyttöä sille, että luottamus vaikuttaa yhteiskunnalliseen osallistumiseen pikemminkin kuin päinvastoin (ks. esim. Uslaner ja Brown 2005).

⁵Erialaisten adressien ja vetoomusten allekirjoittaminen on laskettu tässä vakiintuneen kansainvälisen käytännön mukaisesti ei-institutionaaliseksi toiminnaksi. On kuitenkin syytä huomata, että Suomen kohdalla kategoria sisältää vuodesta 2012 myös kansalaisaloitteiden allekirjoittamisen, mikä on poliittisen järjestelmän suoraan tarjoavien osallistumis-kanavien kautta tapahtuvaa osallistumista. Toisaalta kansalaisaloitteissa on ei-institutionaalille osallistumiselle tyypillisiä piirteitä. Aloitteiden laatiminen ja mobilisaatio niiden allekirjoittamiseksi tulee, kenties mielenosoituksia muistuttavaan tapaan, lähtökohtaisesti edustuksellisen järjestelmän ulkopuolelle toimivilta kansalaisjärjestöiltä tai yksittäisiltä kansalaisaktiiviteilta.

⁶Kaikkien vertailujen $p < 0.001$ paitsi työntekijöiden ja maatalousyrittäjien ero ei-institutionaaliosallistumisessa, jonka $p = 0,03$.

⁷Äänestämisen luokan yhteisvaikutukset olivat sekä poliittisen että sosiaalisen luottamuksen osalta merkitseviä uskottavuusomamäärättestissä yhden prosentin merkitsevyystasolla. Tarkemmin ottaen kyseessä on ammattiluokka-dummyjen ja luottamusmuuttajien (logit-)lineaarinen yhteisvaikutus. Testasimme lisäksi yhteisvaikutusta, joissa luottamusmuuttajat olivat 1) lineaarisena+neliöterminä sekä 2) luokiteltuna kvartileihin, mutta molemmissa luottamustyypeissä merkitsevä oli ainoastaan lineaarinen yhteisvaikutus. Se oli myös Akaiken informaatiokriteerin (AIC) perusteella sopivin malli molemmilla luottamustyypeillä. Toisaalta Bayesilaisen informaatiokriteerin (BIC) perusteella johtopäätös olisi konservatiivisempi, sillä se suositteli pienellä erolla pelkkää päävaikutusmallia ilman yhteisvaikutuksen huomioimista. Yhteisvaikutus oli myös sensitiivinen valitun linkkifunktion suhteen: vastaavan lineaarisen todennäköisyysmallin perusteella ei merkitseviä interaktiota havaita. Lineaarisen ja logistisen regression tulosten epäyhtenäisyys interaktioanalyysissä ei ole mitenkään tavatonta, mutta useimmiten ajatellaan, että logistinen regressio sopii muotonsa perusteella paremmin kaksiluokkaisten ilmiöiden analyysiin (ks. Ganzach ym. 2000).

English Summary

Using the European Social Survey rounds 1–8 from Finland (2002–2016, n=12,906), we examined the extent to which political and social trust shapes the relationship between an individual's social class and the level of political participation. Three forms of participation were investigated: 1) voting, 2) institutional and 3) non-institutional political participation.

First, we assessed the strength of the class–participation association. In all forms of political participation, those belonging to the upper non-manual class were always most active and those belonging to the manual class least active. Lower non-manual employees, self-employed farmers and other self-employed individuals were positioned in their levels of participation between the upper non-manual and manual classes. Social-class differences were most pronounced in institutional political participation and least pronounced in non-institutional participation. We assume the institutional forms of participation are perhaps particularly close to the experiences, skills and social networks of the upper non-manual class, and more distant for the working class.

Second, we assessed the role of trust in explaining differences in participation between social classes. Political trust was a strong mediator of social-class differences in voting, and a moderate mediator in institutional participation. In the case of non-institutional political participation, the role of political trust was also moderate but negative, i.e. those who had a high level of trust in institutions were less likely to participate. In turn, social trust only slightly explained differences in voting, and its effect was negligible in other forms of participation. This analysis underlines the nuanced and multi-dimensional character of trust in explaining political participation.

Third, we found that both forms of trust moderate the association between social class and voting, whereas no interaction effects were found regarding other forms of participation. The difference in voter turnout between manual and other classes was stronger among those with a high level of trust. This observation implies that although a high level of political and social trust is a desirable societal condition in general, it may have only a limited role in tackling the socioeconomic bias in participation.

LÄHTEET

- Benson, Michelle & Rochon, Thomas R. (2004) Interpersonal Trust and the Magnitude of Protest: A Micro and Macro Level Approach. *Comparative Political Studies* 37:4, 435–457.
- Breen, Richard, Karlson, Kristian B. & Holm, Anders (2013) Total, Direct, and Indirect Effects in Logit and Probit Models. *Sociological Methods & Research* 42:2, 164–191.
- Bäck, Maria & Christensen, Henrik Serup (2016) When Trust Matters – a Multilevel Analysis of the Effect of Generalized Trust on Political Participation in 25 Democracies. *Journal of Civil Society* 12:2, 178–197.
- Bäck, Maria & Kestilä-Kekkonen, Elina (2013) Sosiaalinen pääoma ja poliittinen osallistuminen Suomessa. *Politiikka* 55:2, 59–72.
- Bäck, Maria, Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2016) Suomalaisten poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Selvityksiä ja ohjeita. Helsinki: Oikeusministeriö, 379–397.
- Christensen, Henrik Serup, Maija Setälä & Maija Jäske (2018) Self-Reported Health and Democratic Innovations: The Case of the Citizens' Initiative in Finland. *European Political Science*. <https://doi.org/10.1057/s41304-018-0167-6>.
- Citrin, Jack & Stoker, Laura (2018) Political Trust in a Cynical Age. *Annual Review of Political Science* 21, 49–70.
- Gabriel, Oscar W. (2017) Participation and Political Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W.G. van de Meer (toim.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham: Edward Elger, 228–241.
- Ganzach, Yoav, Saporta, Ishak & Weber, Yaacov (2000) Interaction in Linear versus Logistic Models: A Substantive Illustration Using the Relationship between Motivation, Ability, and Performance. *Organizational Research Methods* 3:3, 237–253.
- Gidengil, Elisabeth, Wass, Hanna & Valaste, Maria (2016) Political Socialization and Voting: The Parent-Child Link in Turnout. *Political Research Quarterly* 69:2, 373–383.
- Goldthorpe, John H. & McKnight, Abigail (2006) The Economic Basis of Social Class. Teoksessa Stephen L. Morgan, David B. Grusky ja Gary S. Fields (toim.) *Mobility and Inequality: Frontiers of Research from Sociology and Economics*. Stanford: Stanford University Press, 109–136.
- Grimes, Marcia (2017) Procedural Fairness and Political Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W.G. van de Meer (toim.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham: Edward Elger, 256–269.
- Hanmer, Michael J. & Kalkan, Kerem Ozan (2013) Behind the Curve: Clarifying the Best Approach to Calculating Predicted Probabilities and Marginal Effects from Limited Dependent Variable models. *American Journal of Political Science* 57:1, 263–277.
- Hooghe, Marc & Marien, Sofie (2013) A Comparative Analysis of the Relation between Political Trust and Forms of Political Participation in Europe. *European Societies* 15:1, 131–152.
- Karlson, Kristian Bernt, Holm, Anders & Breen, Richard (2012) Comparing Regression Coefficients between Same-Sample Nested Models Using Logit and Probit: A New Method. *Sociological Methodology* 42:1, 286–313.
- Kivivuori, Janne, Kuitunen, Laura & Lehti, Martti (2016) Sosioekonominen asema ja suhtautuminen tuomioistuimiin: onko väestöryhmien välillä eroja? *Lakimies* 3–4: 1–32.
- Kouvo, Antti (2010) Luokat ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Jani Eorla (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus.
- Kouvo, Antti (2014) Eväitä luottamukseen? Ruoka-avussa käyvien luottamus ihmisiin ja viranomaisiin sekä niitä ennustavat tekijät. Teoksessa Maria Ohisalo ja Juho Saari (toim.) *Kuka seisoo leipäjonossa? Ruoka-apu 2010-luvun Suomessa*. Helsinki: Kunnallisanalan kehittämissäätiö, 70–80.
- Lahtinen, Hannu, Martikainen, Pekka, Mattila, Mikko, Wass, Hanna & Rapeli, Lauri (2019) Do Surveys Overestimate or Underestimate Socioeconomic Differences in Voter Turnout? Evidence from Administrative Registers. *Public Opinion Quarterly* (hyväksytty julkaistavaksi, tulossa).
- Lahtinen, Hannu, Mattila, Mikko, Wass, Hanna & Martikainen, Pekka (2017) Explaining Social-Class Inequality in Voter Turnout: The Contribution of Income and Health. *Scandinavian Political Studies* 4:4, 388–410.
- Lahtinen, Hannu, Wass, Hanna & Sund, Reijo (2015) Terveysten vaikutus nuorten vaaliosallistumiseen ja käsityksiin perusturvasta. Teoksessa Sami Myllyniemi (toim.) *Ihmisarvoinen nuoruus: Nuorisobarometri 2014*. Helsinki: Nuorisotutkimusseura, 117–184.
- Lee, Yunsoo & Schacter, Hindy Lauer (2018) Exploring Relationship between Trust in Government and Citizen Participation. *International Journal of Public Administration*. <https://doi.org/10.1080/01900692.2018.1465956>.
- Lehto, Ulla-Sisko, Ojanen, Markku, Nieminen, Tarja & Turpeenniemi-Hujanen, Taina (2017) Sosiaalisten resurssien vaikutus hyvinvointiin ja terveyteen: sairausspesifi sosiaalinen pääoma. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 54:4, 297–309.

- Lindström, Martin & Mohseni, Mohabbat (2009) Social Capital, Political Trust and Self-Reported Psychological Health: A Population-Based Study. *Social Science & Medicine* 68:3, 436–443.
- Manstead, Antony S.R. (2018) The Psychology of Social Class: How Socioeconomic Status Impacts Thoughts, Feelings, and Behaviour. *British Journal of Social Psychology* 57:2, 267–291.
- Mattila, Mikko (2018) Terveys, luottamus ja poliittinen osallistuminen. Teoksessa Elina Kestilä-Kekkonen, Elina ja Tapio Raunio (toim.) *Valta ja politiikka: juhla kirja Ilkka Ruostetsaarelle hänen 60-vuotispäivänään*. Helsinki: Valtiotieteellinen yhdistys, 202–224.
- Mattila, Mikko & Papageorgiou, Achillefs (2017) Disability, Perceived Discrimination and Political Participation. *International Political Science Review* 38:5, 505–519.
- Mattila, Mikko & Rapeli, Lauri (2018) Just Sick of It? Health and Political Trust in Western Europe. *European Journal of Political Research* 57:1, 116–134.
- Mattila, Mikko, Rapeli, Lauri, Wass, Hanna & Söderlund, Peter (2017) *Health and Political Engagement*. Abingdon: Routledge.
- Mattila, Mikko, Lahtinen, Hannu, Rapeli, Lauri & Wass, Hanna (2016) Terveys ja poliittinen kiinnittyminen. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Selvityksiä ja ohjeita. Helsinki: Oikeusministeriö, 415–434.
- Mayne, Quinton & Marks, Gary (2017) Education, Socialization, and Political Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W.G. van de Meer (toim.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham: Edward Elger, 176–196.
- Murtin, Fabrice, Fleisceher, Lara & Siegerink, Vincent (2018) *Trust and Its Determinants: Evidence from the Trustlab Experiment*. Working Paper No. 89. Paris: OECD.
- Ojeda, Christopher (2018) The Two Income-Participation Gaps. *American Journal of Political Science*. <https://doi.org/10.1111/ajps.12375>.
- Savage, Mike (2015) *Social Class in the 21st Century*. London: Pelican.
- Sturman, Michael C. (1999) Multiple Approaches to Analyzing Count Data in Studies of Individual Differences: The Propensity for Type I Errors, Illustrated with the Case of Absenteeism Prediction. *Educational and Psychological Measurement* 59:3, 414–430.
- Söderlund, Peter & Rapeli, Lauri (2015) In Sickness and in Health: Assessing Health Effects on Political Participation in the Nordic Countries. *Politics and Life Sciences* 34:1, 28–43.
- Theis-Morse, Elizabeth & Barton, Dona-Gene (2017) Emotion, Cognition, and Political Trust. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W.G. van de Meer (toim.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham: Edward Elger, 160–175.
- Tiihonen, Aino (1.2.2016) *Students of Upper Secondary School Trust More the Political System than Students of Vocational School*. Blogiteksti. <http://blogs.uta.fi/contre/2016/06/14/a-recent-study-shows-students-of-upper-secondary-school-trust-more-the-political-system-than-in-vocational-schools/>.
- Uslaner, Eric M. & Brown, Mitchell (2005): Inequality, Trust, and Civic Engagement. *American Politics Research* 33:6, 868–894.
- Verba, Sydney, Schlozman, Kay Lehman & Brady, Henry E. (1995) *Voice and Equality: Civic Voluntarism in American Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Warren, Mark E. (2017) What Kinds of Trust Does a Democracy Need? Trust from the Perspective of Democratic Theory. Teoksessa Sonja Zmerli ja Tom W.G. van de Meer (toim.) *Handbook on Political Trust*. Cheltenham: Edward Elger, 33–52.
- Wass, Hanna & Blais, André (2017) Turnout. Teoksessa Kai Arzheimer, Jocelyn Evans ja Michael Lewis-Beck (toim.) *SAGE Handbook of Electoral Behaviour*. London: SAGE, 459–487.

9 Yhteiskuntaluokat ja poliittinen luottamus

Aino Tiihonen

9.1 Johdanto

Yhteiskuntaluokka on perinteisesti ollut keskeinen kansalaisten poliittista toimintaa ja osallistumista määrittävä tekijä länsimaisissa poliittisissa järjestelmissä. Sitä on pidetty tärkeänä kansalaisten poliittisten mielipiteiden ja preferenssien synnyttäjänä, ja tätä kautta myös puoluevalinnan selittäjänä (esim. Bartolini ja Mair 1990; Dalton, Beck ja Flanagan 1984; Erikson ja Goldthorpe 1992; Evans 1999, 2000; Knutsen 2007; Lipset ja Rokkan 1967). Tästä huolimatta kansalaisten yhteiskuntaluokka-asemalla on havaittu olevan kohtalaisen heikko suora yhteys kansalaisten poliittisen luottamuksen tasoon.

Kuitenkin aiemmissa poliittista luottamusta analysoivissa tutkimuksissa on havaittu, että sosioekonomisilla tekijöillä, yhteiskuntaluokka mukaan lukien, on yhteys kansalaisten sosiaalisen luottamuksen tasoon (esim. Hamamura 2012). Sosiaalisen luottamuksen taso on puolestaan tutkitusti vahvasti yhteydessä poliittisen luottamukseen. Lisäksi vastaavasti poliittisen luottamuksen on todettu selittävän osallistumisen sosioekonomisia eroja, etenkin äänestämässä (ks. Lahtisen, Wassin ja Hiilamon luku 8 tässä teoksessa), vaikkakaan tulokset eivät ole olleet tämän yhteyden osalta täysin yksiselitteisiä. Toisaalta korkean luottamuksen on havaittu lisäävän osallistumisaktiivisuutta ja uskoa erilaisiin vaikuttamiskeinoihin, toisaalta sen on nähty tekevän kansalaisista kriittisempiä perinteisiä osallistumiskeinoja kohtaan (Gabriel 2017; Bäck ja Kestilä-Kekkonen 2013).

Tutkittaessa poliittista luottamusta yksilötasolla sosioekonomista asemaa voidaan mitata useilla eri mittareilla. Yleisimpiä niistä ovat olleet koulutus, tulotaso ja ammattiluokka, joista viimeisintä on käytetty tyypillisesti myös indikoimaan kansalaisten yhteiskuntaluokka-asemaa. Yhteiskuntaluokka itsessään selittävänä tekijänä on kuitenkin hyvin

moniulotteinen. Tutkijoiden operationalisoimat objektiiviset luokkamittarit saattavat jättää varjoonsa yhteiskuntaluokan monta piilevää vaikutusta. Luokka-aseman moniulotteisempi tarkastelu avaa uudenlaisia keinoja tarkastella sen vaikutusta kansalaisten poliittisen luottamuksen tasoon.

Tässä luvussa perehdytään syvemmin yhteiskuntaluokka-aseman ja poliittisen luottamuksen väliseen suhteeseen erottamalla luokan käsitteestä kaksi eri puolta: objektiivinen ja subjektiivinen. Objektiivisella luokka-asemalla viitataan ihmisen ammattiluokkaan, kun taas subjektiivinen luokka-asema kuvaa hänen samastumistaan tiettyyn yhteiskuntaluokkaan. Pääasiallisena ajatuksena on tarkastella kansalaisten subjektiivisen ja objektiivisen luokan välisen yhtenevyyden vaikutusta siihen, miten kansalaiset suhtautuvat yhteiskuntaan. Suhtautumista yhteiskuntaan mitataan poliittisen luottamuksen summamuuttujana, joka muodostetaan luottamuksesta hallitukseen, eduskuntaan, poliittisiin puolueisiin ja poliitikkoihin. Vahvistuuko tai heikkeneekö poliittisen luottamuksen taso, jos kansalainen samastuu samaan, alempaan tai ylempään luokkaan suhteessa hänen objektiiviseen luokka-asemaansa?

Luokkasamastumista voi siis tapahtua sekä ylös- että alaspäin, millä on vaikutusta siihen, miten kansalaiset näkevät yhteiskunnan ja sen instituutiot. Jos kansalainen samastuu todellista yhteiskuntaluokka-asemaansa alempaan luokkaan, voi hän kokea olevansa yhteiskunnassa heikommassa asemassa kuin hänen objektiivinen luokka-asemansa antaisi olettaa. Tällä saattaa olla vaikutusta siihen, missä määrin kansalainen kokee, että hän voi vaikuttaa ympäröivään yhteiskuntaan ja osallistua siinä. Tiedämme aikaisempien tutkimusten perusteella, että alempi sosioekonominen asema korreloi heikomman kansalaispätevyyden ja passiivisen poliittisen osallistumisen kanssa. Nämä tekijät puolestaan ovat yhteydessä heikompaan poliittisen luottamuksen tasoon (Morrell 2003; Rapeli ja Borg 2016; Tiihonen 2016). Mikäli luokkasamastumista tapahtuukin ylöspäin, voi sen vaikutus poliittisen luottamuksen tasoon puolestaan olla päinvastainen: kansalaisen poliittinen luottamus onkin korkeampi kuin mitä hänen objektiivinen luokka-asema antaisi olettaa.

Aluksi tässä luvussa määritellään eksplisiittisemmin objektiivinen ja subjektiivinen lähestymistapa luokka-käsitteeseen ja sen analysoimiseen yhteiskuntatieteissä. Tämän jälkeen yhteiskuntaluokka-asemaa peilataan muihin sosioekonomista asemaa mittaaviin muuttujiin poliittisen luottamuksen kontekstissa. Luvun empiirisessä osiossa tarkastellaan ensiksi risitiintaulukoinnin avulla objektiivisen ja subjektiivisen luokka-aseman yhtenevyyden vaikutusta poliittisen luottamuksen tasoon. Sen jälkeen luokkien välisen yhtenevyyden ja mahdollisen epäyhtenevyyden vaikutusta poliittisen luottamuksen tasoon testataan lineaarisella regressioanalyysillä, jota käyttämällä on mahdollista samanaikaisesti kontrolloida myös muut poliittista luottamusta yksilötasolla perinteisesti selittäneet muuttujat. Aineistona analyyseissa käytetään vuosien 2011 ja 2015 kansallisia Eduskuntavaalitutkimuksia (Borg ja Grönlund 2011; Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2015), jotka yhdistetään yhdeksi aineistoksi suuremman vastaajamäärän sekä tilastollisesti luotettavampien tuloksien saamiseksi.

9.2 Subjektiiivinen ja objektiivinen yhteiskuntaluokka

Poliittista osallistumista ja erityisesti vaaliosallistumista käsittelevässä tutkimuksessa kansalaisten luokka-asemaa on perinteisesti mitattu objektiivisesti heidän ammattiluokkansa kautta. Tutkijat ovat luokitelleet kansalaiset yhteiskuntaluokkiin ikään kuin ulkoapäin antamalla heille kullekin heidän ammattiluokkaansa perustuvan luokkatunnuksen. Johtavissa asemissa toimivat on luokiteltu kuuluviksi ylempään keskiluokkaan, toimihenkilöt keskiluokkaan ja työntekijät työväenluokkaan. Tällainen yhteiskuntaluokka-aseman objektiivinen määrittely on ollut tavanomaista esimerkiksi luokkaaänestämistä (engl. *class voting*) analysoiville tutkimuksille, jotka ovat pyrkinet löytämään yhteyden kansalaisten luokka-aseman ja puoluevalinnan välillä (esim. Crewe ja Denver 1985; Dalton, Flanagan ja Beck 1984; Evans 1999, 2000; Goldthorpe ym. 1969; Knutsen 2007 Nieuwbeerta ja Ultee 1999; Rokkan 1967;). Myös poliittista luottamusta mittaavissa tutkimuksissa kansalaisten luokka-asema on pääsääntöisesti operationalisoitu heidän ammattiluokallaan, jolla ei itsessään ole löydetty olevan merkittävää yhteyttä heidän poliittisen luottamuksensa tasoon.

Objektiivinen lähestymistapa on kuitenkin kohdannut myös kritiikkiä. Osa tutkijoista on korostanut, että luokka-aseman objektiivinen mittaustapa kykenee pitämään sisällään vain pintapuolisesti kansalaisten todellisen luokka-aseman, ja siirtämään sen heidän puoluevalintaansa. Kritiikki on kulkenut käsi kädessä luokkaaänestämisen havaitun laskevan trendin kanssa. Vaikka objektiivisen luokka-aseman ja puoluevalinnan välinen linkki on selvästi heikentynyt viime vuosikymmeninä useissa länsimaissa, kansalaisten luokkatietoisuuden ei ole havaittu laskeneen samassa suhteessa merkittävästi (esim. Brady ym. 2009; Sosnaud, Brady ja Frenk 2013; van der Waal, Achterberg ja Houtman 2007). Tämä havainto on herättänyt tutkijoiden kiinnostuksen tutkia myös kansalaisten subjektiivisen luokka-aseman vaikutusta heidän poliittiseen osallistumiseensa, ja erityisesti luokkaaänestämisen kontekstissa nimenomaan heidän puoluevalintaansa. Osa tutkijoista onkin painottanut, että subjektiivisen luokka-aseman avulla voidaan mitata perusteellisemmin luokkaaänestämisen mekanismeja. Vain kokemalla olevansa osa yhteiskunnan luokkarakennetta, luokka-asema voi todellisuudessa siirtyä osaksi kansalaisten poliittisia preferenssejä, poliittista osallistumista (ks. esim. Oskarson 2015, 253; Oskarson 1994) ja näkemyksiä yhteiskunnasta.

Luokkasamastuminen (engl. *class identification*) on ollut yleisin tapa mitata kansalaisten subjektiivista luokka-asemaa. Yksinkertaisesti luokkasamastumisella pyritään selvittämään, miten kansalaiset itse näkevät itsensä ja paikkansa luokkarakenteessa¹. Käsite pitää sisällään kaksi keskeistä elementtiä, kognitiivisen ja emotionaalisen elementin, jotka ovat välttämättömiä luokkasamastumisen kokemukselle. Kognitiivisella elementillä tarkoitetaan tietoisuutta yhteiskunnan luokkarakenteesta, joka koostuu toisistaan eriävistä luokkaryhmistä. Vastaavasti emotionaalisella elementillä viitataan kansalaisen subjektiiviseen tunteeseen kuulua osaksi jotakin luokkaryhmää. Näiden kahden elementin voidaan katsoa

tapahtuvan kausaalisesti: ensiksi on oltava tietoinen yhteiskunnassa vallitsevasta luokkarakenteesta, jotta voi katsoa kuuluvansa osaksi sitä osana jotakin luokkaa (esim. Oskarson 2015, 253; Oskarson 1994).

Objektiivisten, sosioekonomista asemaa mittaavien, muuttujien yhteydessä viitataan usein niiden synnyttämiin resursseihin, kuten koulutukseen ja tulotasoon, arvioitaessa muuttujien vaikutusta (esim. Kraus ym. 2011). Tämän kannalta keskeistä on se, samastuuko kansalainen siihen luokkaan, jota hän objektiivisesti yhteiskunnassa edustaa. Toisin sanoen, voivatko kyseisen luokan resurssit olla täysin kansalaisen käytettävissä, jos tämä ei näe itseään resurssit omaavan yhteiskuntaluokan edustajana?

Viime vuosina tutkijat ovat jalostaneet luokkäänestämisen tarkastelua subjektiivisen luokan valossa vielä pidemmälle. Mukaan on otettu tarkasteluja, joissa subjektiivisen luokan suhdetta peilataan kansalaisten objektiiviseen luokka-asemaan. Tässä yhteydessä puhutaan ”luokkakongruenssista”, eli näiden kahden erillisen luokkamittarin keskinäisestä yhtenevyydestä. Näissä tutkimuksissa on analysoitu luokkien välisen yhtenevyyden ja epäyhtenevyyden vaikutusta luokkäänestämiseen. Toisin sanoen on tutkittu sitä, miten subjektiivisen ja objektiivisen luokan mahdollinen yhdenmukaisuus tai epäyhdenmukaisuus vaikuttaa luokkäänestämisen lopputulokseen. Tulosten mukaan objektiivinen luokka-asema, joka usein on johdettu kansalaisten ammatista, on siirtynyt puoluevalintaan vahvemmin, jos kansalaiset ovat myös samastuneet kyseiseen luokkaan. (esim. D’Hooghe ym. 2018; Sosnaud ym. 2013).

Oleellista tällaisessa tarkastelutavassa on erottaa objektiivinen ja subjektiivinen luokka toisistaan. Kansalaiset eivät automaattisesti koe olevansa osa sitä luokkaa, johon he ammattiluokkansa puolesta kuuluvat. Aikaisemmissa sosiologisissa tutkimuksissa on havaittu, että samastuminen muuhun kuin omaa objektiivista luokka-asemaa vastaavaan yhteiskuntaluokkaan on yleistynyt modernissa yhteiskunnassa 1980-luvulta lähtien. Erityisesti puolison luokka-aseman sekä lapsuuden kodin luokkaperinnön vaikutusta on korostettu tässä yhteydessä. Ne molemmat antavat tutkijoiden mukaan ristiriitaisia luokkasignaaleja omaa luokkasamastumista muodostettaessa. Myös omalla ystävä- ja tuttavapiirillä voi olla tässä suhteessa merkitystä, etenkin silloin, jos se koostuu eri ammattiluokkien edustajista. Ristiriitaiset luokkasignaalit aiheutuvat osittain naisten kasvaneesta aktiivisuudesta työmarkkinoilla, koulutustason noususta ja lisääntyneessä todennäköisyydessä valita puoliso yli luokkarajojen. (esim. Abbot 1987; Frödin Gruneau 2018; Goldthorpe 1983; Hernes ja Knudsen 1987; Oskarson 1994; Sosnaud ym. 2013.)

Ristiriitaisten luokkasignaalien vaikutusta kansalaisten poliittiseen osallistumiseen on tutkittu vielä verrattain vähän. Muutamassa ainoastaan äänestyskäyttäytymistä analysoineissa tutkimuksissa on kuitenkin 2010-luvulla tarkasteltu nimenomaan objektiivisen ja subjektiivisen luokka-aseman välisen epäyhtenevyyden vaikutusta puoluevalintaan

(D’Hooghe ym. 2018; Sosnaud ym. 2013). Näiden tutkimusten tulosten mukaan äänestäjien subjektiivinen luokka-asema määrittää enemmän heidän poliittisia preferenssejään kuin heidän objektiivinen luokka-asemansa, ja näin ollen myös heidän puoluevalintaansa.

9.3 Yhteiskuntaluokka ja muut sosioekonomista asemaa mittaavat muuttajat

Aikaisempi poliittista luottamusta käsittelevä tutkimus on osoittanut, että sosioekonomiset muuttajat kykenevät varsin heikosti selittämään poliittisen luottamuksen muodostumista ja sen tasoa. Ainoastaan iällä, tulotasolla ja heikosti sukupuolella on aikaisempien tutkimusten valossa näyttänyt olevan tilastollisesti merkitsevästi vaikutusta kansalaisten poliittisen luottamuksen tasoon (ks. esim. Bäck ym. 2016, 386; Inglehart 1999; Listhaug 1995). Lisäksi hieman yllättävästi koulutuksella on samoissa tutkimuksissa havaittu olevan jokseenkin heikko vaikutus poliittisen luottamuksen tasoon. Toisaalta tutkijat ovat esittäneet, että koulutus korreloi hyvin merkittävästi muiden poliittista luottamusta vahvasti selittävien muuttajien kanssa, kuten sisäisen ja ulkoisen kansalaispätevyyden sekä poliittisen kiinnostuneisuuden, jotka peittävät sen todellisen vaikutuksen (Bäck 2016, 387).

Sen sijaan tutkijat ovat havainneet, että sosioekonomiset muuttajat, etenkin yhteiskuntaluokka-asema, vaikuttavat kylläkin yksilöiden sosiaalisen luottamuksen tasoon, ja sitä kautta välillisesti myös heidän poliittiseen luottamuksen tasoon (Gheorghiu ym. 2009; Hamamura 2012; Putnam 2000; Whiteley 1999). Yhteiskuntaluokkien ja poliittisen luottamuksen välistä suhdetta onkin aiemmin lähestytty poliittista luottamusta käsittelevissä tutkimuksissa sosiaalisen luottamuksen näkökulmasta. Näissä tutkimuksissa on havaittu, että kansalaisten yhteiskuntaluokka-asemalla on merkittävä vaikutus siihen, miten hyvin kansalaiset kokevat, että he voivat luottaa toisiin ihmisiin. Esimerkiksi keskiluokkaisten ja ylempään keskiluokkaan kuuluvien on arvioitu luottavan todennäköisemmin toisiin ihmisiin kuin työväenluokkaisten (Gheorghiu ym. 2009; Hamamura 2012; Putnam 2000; Whiteley 1999). Aikaisemmasta tutkimuskirjallisuudesta myös tiedämme, että korkea sosiaalinen luottamus korreloi vahvasti paitsi korkeamman kansalaispätevyyden myös sitä kautta korkeamman poliittisen luottamuksen kanssa (esim. Bäck ja Kestilä 2009; Uslaner 2002; ks. myös Bäckin luku 5 tässä teoksessa). Tästä vaikutussuhteesta voidaan muodostaa yksinkertainen kausaaliketju seuraavan laisesti:

Yhteiskuntaluokka-asema → Sosiaalinen luottamus → Poliittinen luottamus

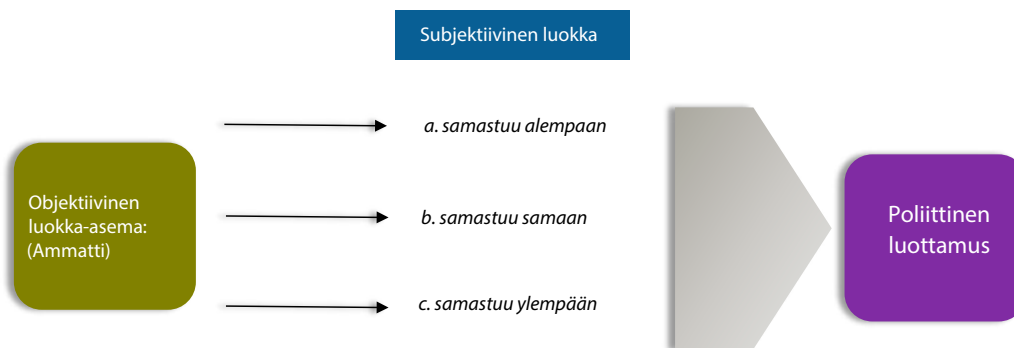
Miksi ja miten luokka-asema oikein vaikuttaa tarkalleen ottaen sosiaalisen luottamuksen tasoon? Tutkijoilla ollut tapana antaa tähän kaksi hieman toisistaan poikkeavaa teoreettista selitystä. Ensinnäkin, keskimäärin korkeamman yhteiskuntaluokka-aseman omaavien

on katsottu olevan helpommin taipuvaisempia luottamaan toisiin ihmisiin, myös tuntemattomiin, sillä heille yksittäisten vastoinkäymisten ei ole katsottu aiheuttavan yhtä paljon haittaa kuin keskimäärin alempaan yhteiskuntaluokka-asemaan kuuluville (Newton ym. 2018, 47–48). Ainakin heille epäluottamuksen synnyttämistä yksittäisistä vastoinkäymistä, kuten petoksista tai laiminlyönneistä, toipuminen vie vähemmän resursseja ja voimavaroja, sillä heillä on kattavammat resurssit jo omasta takaa. Näin ollen heidän on myös luonnollisesti helpompi olla luottavaisempia toisia ihmisiä kohtaan. Toinen teoreettinen selitysmalli painottaa sosiaalisia suhteita. Sen mukaan sosiaalisia suhteita muodostetaan usein noudattaen luokkarajoja, mistä seuraa, että saman tasoisen sosiaalisen luottamuksen omaavat viettävät aikaa keskenään, mikä osaltaan vahvistaa myös heidän luottamustaan toisiin ihmisiin ja toisaalta voimistaa epäluottamusta. Ryhmien erot ikään kuin kärjistyvät. (Putnam 2000.)

Tämän luvun ensisijainen tarkoitus on kuitenkin tutkia suoraa yhteiskuntaluokan ja poliittisen luottamuksen välistä suhdetta perehtymällä syvemmin yhteiskuntaluokan käsitteeseen ja sen mittaamiseen poliittisen luottamuksen näkökulmasta. Yhteiskuntaluokka-aseman ja sosiaalisen luottamuksen välistä suhdetta ei ole syytä korostaa enempää tässä kontekstissa. On kuitenkin tärkeää tiedostaa, että yhteiskuntaluokka-aseman ja poliittisen luottamuksen välisen yhteyden tarkastelu on pääosin aiemmissa tutkimuksissa tapahtunut sosiaalisen luottamuksen kautta. Lisäksi sosiaalinen luottamus on aina tärkeä kontrollimuuttuja, kun analysoidaan poliittista luottamusta ja siihen vaikuttavia tekijöitä yksilötasolla.

Poliittisen luottamuksen tutkimuksissa kansalaisten sosioekonomista asemaa, toisin sanoen objektiivista luokka-asemaa, on tyypillisesti mitattu ammattiluokalla. Mittarina ammattiluokka on vahva, sillä se ei ole kovin sidonnainen ikään ja on myös tulotasoa vakaampi mittaamaan sosioekonomista asemaa (esim. Lahtisen, Wassin ja Hiilamon luku 8 tässä teoksessa). Se on myös mittarina puhtaasti objektiivinen, mutta kuitenkin myös ongelmallinen, mikäli halutaan mitata mahdollisimman kattavasti kansalaisten luokka-asemaa. Mittarin ongelmallisuus piilee siinä, ettei se onnistu ilmentämään kansalaisten henkilökohtaista suhtautumista objektiiviseen luokka-asemaansa. Jos kansalaiset eivät itse koe kuuluvansa osaksi sitä luokkaa, johon he ammattiluokkansa, tulotasonsa tai koulutuksensa puolesta kuuluvat, voiko silloin heidän objektiivinen luokka-asemansa siirtyä suoraan heidän poliittisiin näkemyksiinsä tai toimintaansa? Luokkatietoisuuden (engl. *class consciousness*) käsite liittyy tutkimuskirjallisuudessa tiiviisti tähän keskusteluun. Luokkatietoisuutta on pidetty luokkateorioita koskevassa poliittisen sosiologian kirjallisuudessa yhtenä keskeisenä luokkaintressien synnyttäjänä (ks. esim. Grabb 1980; Lewis-Beck ym. 2008; ks. myös Robinson ja Stubager 2017). Luokkatietoisuutta on kuitenkin itsessään vaikeaa tutkia. Luokat ja niihin liitetyt mielikuvat sekä käsitteet vaihtelevat ajasta ja paikasta toiseen, mikä tekee niiden tutkimisesta subjektiivisella tasolla ainakin osittain haastavaa (Borland 2008, 135).

Toiset resurssit saattavat myös olla näkyvämpiä kuin toiset, mikä saattaa tehdä niistä kansalaisille vaikeammin havaittavia. Esimerkiksi korkean koulutuksen tuomat resurssit poliittiseen osallistumiseen eivät välttämättä ole yhtä konkreettisia kuin korkea tulotaso. Joskus voi olla myös niin, että juuri kyseiset resurssit, joista kansalaiset ovat hyvin tietoisia, voimistavat tunnetta kuulua osaksi jotakin tiettyä yhteiskuntaluokkaa. Lisäksi on tärkeää myös muistaa, että nämä kaikki kansalaisten sosioekonomista asemaa mittaavat tekijät korreloivat vahvasti keskenään, mikä tekee niiden merkittävyyden ja todellisen vaikutuksen mittaamisesta haasteellista.

Kuvio 1. Tutkimusongelma: vaikuttaako objektiivisen ja subjektiivisen luokka-aseman välinen yhtenevyys tai epäyhtenevyys poliittisen luottamuksen tasoon?

Tämän luvun empiirisillä tarkasteluilla on määrä selvittää, miten yhteiskuntaluokka-aseman vaikutus poliittisen luottamuksen tasoon mahdollisesti muuttuu, kun sitä mitataan samanaikaisesti sekä objektiivisen ammattiluokalla että subjektiivisen luokkasamaistumisella. Toisin sanoen tarkastelu pureutuu objektiivisen ja subjektiivisen luokka-aseman väliseen suhteeseen analysoimalla poliittisen luottamuksen tasoa ja siinä tapahtuvia mahdollisia muutoksia, mikäli kansalaiset samastuvat omaa objektiivista luokka-asemaansa alempaan, ylempään tai vastaavaan luokkaan (Kuvio 1).

9.4 Aineisto ja menetelmät

Aineistona tämän luvun empiirisissä tarkasteluissa käytetään kansallisia Eduskuntavaalitutkimuksia vuosilta 2011 ja 2015 (Borg ja Grönlund 2011; Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2015), joissa kansalaisten poliittista luottamusta on selvitetty kansainvälisin mittarein vuodesta 2011 lähtien. Nämä kaksi aineistoa (2011 ja 2015) on yhdistetty yhdeksi isommaksi aineistoksi suuremman vastaajamäärän saamiseksi. Aineistojen yhdistäminen sulkee pois ilmiön ajallisen vertailun, mutta toisaalta tämän luvun tutkimusongelmaa tarkasteltaessa ajallisen muutoksen mallintaminen on toissijaista. Merkityksellisempää on pyrkiä

selvittämään, onko objektiivisen ja subjektiivisen luokan yhtenevyydellä tai epäyhtenevyydellä vaikutusta kansalaisten poliittisen luottamuksen tasoon, kun kaikki muut aikaisempien tutkimusten osoittamat siihen vaikuttavat tekijät kontrolloidaan. Tämän luvun empiiriset tarkastelut pyrkivät tukemaan ajatusta siitä, että kansalaisten subjektiivinen kokemus omasta luokka-asemastaan suhteessa heidän objektiiviseen luokka-asemaansa tarjoaa perustavanlaatuisimman näkökulman yhteiskuntaluokka-aseman mittaamiseen. Analyysin selitettävä muuttuja, poliittinen luottamus², on muodostettu summamuuttujana, jossa on laskettu yhteen kansalaisten luottamus eduskuntaan, hallitukseen, politiikkoihin ja puolueisiin.

Luokkien välistä yhtenevyyttä mittaava muuttuja, *yhteiskuntaluokka-asema*, on muodostettu yhdistämällä *luokkasamastumista* mittaava muuttuja ja *ammattiryhmä*-muuttuja keskenään. Toisin sanoen kansalaisten objektiivinen ja subjektiivinen luokka-asema on yhdistetty yhteen mittariin. Operationalisoinnissa ammattiryhmä on jaettu kolmeen eri kategoriaan: työntekijöihin, alempiin toimihenkilöihin sekä ylempiin toimihenkilöihin ja johtajiin. Kansalaiset on luokiteltu näihin ammattiaseman kategorioihin heidän ammattinsa perusteella. Ammattia on eduskuntavaalitutkimuksissa tiedusteltu hyvin spesifisti avokysymyksellä, jonka vastaukset on edelleen luokiteltu käyttäen ISCO-koodausta (International Standard Classification of Occupations). Vastaavasti luokkasamastumisen muuttujassa on neljä kategoriaa: työväenluokka, alempi keskiluokka, keskiluokka ja ylempi keskiluokka. Kun työntekijät samastuvat työväenluokkaan, alemmat toimihenkilöt alempaan keskiluokkaan ja ylempät toimihenkilöt sekä johtajat keskiluokkaan tai ylempään keskiluokkaan, voidaan heidän objektiivisen ja subjektiivisen luokka-asemansa katsoa olevan yhteneviä (Taulukko 1).

9.4.1 Luottamuksen tasoon vaikuttavat tekijät – muut selittävät muuttujat

Poliittisen luottamuksen tason vaihtelua yksilötasolla on aikaisemmissa tutkimuksissa selvitetty useiden selittävien muuttujien avulla. Niiden selitysvoimaa on useimmiten testattu erilaisten regressiomenetelmien avulla, aivan kuten tässäkin luvussa tehdään soveltamalla lineaarista regressioanalyysia. Sen avulla voidaan selvittää, kuinka yksittäiset selittävät muuttujat vaikuttavat poliittisen luottamuksen tasoon sekä sen vaihteluun, ja onko vaikutus tilastollisesti merkitsevää. Kun analyysi vielä rakennetaan lisäämällä selittäviä muuttujia portaittain, saadaan selville, kuinka paljon yksittäiset muuttujat vaikuttavat mallin selitysteeseen. Myöhemmin esitettävässä regressioanalyysissä kontrolloidaan perinteisesti poliittista luottamusta selittäneet muuttujat, jotta tässä luvussa testattavan, objektiivisen ja subjektiivisen luokan yhtenevyyden, vaikutus saataisiin mahdollisimman kattavasti selville.

Selittävät muuttujat voidaan kategorisoida sosioekonomisiin taustamuuttujiin, sosiaalisen luottamuksen ja sosiaalisen pääoman indikaattoreihin, poliittista kiinnostusta mittaaviin indikaattoreihin sekä poliittisen järjestelmän suoriutumista mittaaviin indikaattoreihin (ks.

esim. Bäck ym. 2016, 384–389). *Sosiaalista luottamusta* mitataan perinteisesti kysymällä ihmisiltä, miten hyvin he kokevat, että voivat luottaa toisiin, myös heille vieraisiin, ihmisiin yhteiskunnassa (ks. Bäckin ja Herneen luvut tässä teoksessa). Regressioanalyysissa kontrolloidaan myös kansalaisten järjestöosallistuminen, joka on poliittisen luottamuksen tutkimuksissa usein käytetty sosiaalisen pääoman mittari. Yhdessä sosiaalisen luottamuksen kanssa sen on todettu kasvattavan poliittisen luottamuksen tasoa kansalaisten keskuudessa (esim. Bäck ym. 2016; Grönlund ja Setälä 2007; Söderlund ja Kestilä-Kekkonen 2009). Toisaalta joidenkin tutkimusten mukaan näiden kahden muuttujan yhteys poliittiseen luottamukseen ei olekaan täysin yksiselitteinen, vaan esimerkiksi kontekstimuuttujiin sidonnainen (Bäck ja Christensen, 2016).

Poliittista kiinnittymistä ja poliittisia arvoja mittaavilla indikaattoreilla on aikaisemmissa tutkimuksissa havaittu olevan selvä yhteys poliittisen luottamuksen tasoon ja sen vaihteluun kansalaisten keskuudessa. *Ulkoisen kansalaispätevyiden*³ on todettu selittävän poliittisen kiinnittymisen mittareista kaikkein voimakkaimmin poliittista luottamusta, ja sen on väitetty täten myös heikentävän muiden tämän kategorian alle kuuluvien mittareiden selitysvoimaa. Ulkoisella kansalaispätevyydellä viitataan kansalaisten näkemykseen siitä, kuinka hyvin he kokevat, että voivat vaikuttaa poliittiseen päätöksentekoprosessiin ja kuinka hyvin poliittisen järjestelmän tuotokset heijastelevat heidän omia tarpeitaan. Vastaavasti *sisäinen kansalaispätevyys*⁴ tarkoittaa yksilön käsitystä hänen omista henkilökohtaisista kyvyistään vaikuttaa politiikan prosesseihin. Kansalaispätevyydellä on merkittävä rooli poliittisen luottamuksen muodostumisessa ja sen vaikutusmekanismeja on tutkittu verrattain paljon (ks. esim. Kestilä-Kekkonen ja Venton luku 1 tässä teoksessa).

Myös *kiinnostus politiikkaa kohtaan* on keskeinen mittari. Sen osalta aikaisemmissa tutkimuksissa ovat selkeimmin erottuneet ainoastaan kansalaiset, jotka eivät ole lainkaan kiinnostuneita politiikasta. Heidän luottamuksena on ollut keskimääräistä matalampaa. *Puoluesamastumista*⁵ on usein pidetty myös yhtenä keskeisenä poliittista kiinnittymistä mittaavana muuttujana. Johonkin puolueeseen samastuvilla kansalaisilla on havaittu olevan keskimääräistä hieman korkeampi poliittisen luottamuksen taso, kuin kansalaisilla, jotka eivät koe olevansa lähellä mitään poliittista puoluetta. Kun puolueet on jaoteltu vielä erikseen hallitus- ja oppositiopuolueisiin, on tutkimustulokset osoittaneet, että samastuminen erityisesti hallituspuolueisiin on yhteydessä korkeampaan poliittisen luottamuksen tasoon. (Esim. Bäck ym. 2016.)

Tämän luvun empiirisessä analyysissä kontrolloidaan myös yksi poliittisen järjestelmän suoriutumista kansalaisten näkökulmasta mittaava muuttuja, *tyytyväisyys Suomen taloudelliseen tilanteeseen*. Aikaisemmat tutkimukset osoittavat, että kansalaisten arviot yhteiskunnallisten instituutioiden erityisesti taloudellisesta suoriutumisesta vaikuttavat heidän käsityksiin politiikan toimivuudesta ja näin ollen myös heidän poliittisen luottamuksensa tasoon (esim. Levi ja Stoker 2000; Mishler ja Rose 2001).

Taulukko 1. Objektiiivisen ja subjektiivisen luokka-aseman yhtenevyys.

Yhtenevä objektiiivinen ja subjektiivinen luokka-asema		
Objektiiivinen luokka	Subjektiiivinen luokka	N (%)
Työntekijä	Työväenluokka	410 (59,3 %)
Alempi toimihenkilö	Alempi keskiluokka	70 (28,2 %)
Ylempi toimihenkilö tai johtaja	Keskiluokka	221 (56,4 %)
Ylempi toimihenkilö tai johtaja	Ylempi keskiluokka	128 (32,7 %)
Samastuu objektiiivista luokka-asemaa alempaan luokkaan		
Alempi toimihenkilö	Työväenluokka	39 (15,7 %)
Ylempi toimihenkilö tai johtaja	Työväenluokka	16 (4,1 %)
Ylempi toimihenkilö tai johtaja	Alempi keskiluokka	27 (6,9 %)
Samastuu objektiiivista luokka-asemaa ylempään luokkaan		
Työntekijä	Alempi keskiluokka	103 (14,9 %)
Työntekijä	Keskiluokka	166 (24,0 %)
Työntekijä	Ylempi keskiluokka	12 (1,7 %)
Alempi toimihenkilö	Keskiluokka	121 (48,8 %)
Alempi toimihenkilö	Ylempi keskiluokka	18 (7,3 %)

Lähde: Borg ja Grönlund 2011; Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2015.

Taulukosta 1 nähdään, että lievä enemmistö kansalaisista samastuu yhdenmukaisesti objektiiivista luokka-asemaansa vastaavaan yhteiskuntaluokkaan, mutta poikkeuksiakin on, etenkin alempien toimihenkilöiden keskuudessa. Heistä vain vajaa kolmannes samastuu alempaan keskiluokkaan. Työntekijöiden keskuudessa luokkatietoisuus näyttäisi tämän aineiston valossa olevan korkeinta, heistä lähes 60 prosenttia myös samastuu työväenluokkaan.

Taulukkoon 1 on listattuna myös sellaiset kansalaiset, jotka samastuvat ammattiasemaansa johdettua objektiiivista luokka-asemaansa alempaan yhteiskuntaluokkaan. Tämä näyttäisi olevan selvästi harvinaisempaa kuin samaan yhteiskuntaluokkaan samastuminen, vaikka samastuminen alempaan yhteiskuntaluokkaan vaihtelee ammattiryhmittäin. Esimerkiksi alemmista toimihenkilöistä kuitenkin noin 15 prosenttia on kokenut samastuvansa työväenluokkaan. Myös ylempistä toimihenkilöistä ja johtajista osa on kokenut olevansa enemmän osa työväenluokkaa tai alempaa keskiluokkaa kuin keskiluokkaa tai ylempää keskiluokkaa.

Tulosten mukaan ylempään yhteiskuntaluokkaan samastuminen on kuitenkin vielä yleisempää kuin alempaan yhteiskuntaluokkaan samastuminen. Se ei kuitenkaan ole yhtä yleistä kuin omaa ammatti-asemasta johdettua objektiiivista luokka-asemaa vastaavaan luokkaan samastuminen. Ylempään yhteiskuntaluokkaan samastumista ei voi yleistää tapahtuvaksi ainoastaan vain yhtä luokkaa ylempäs. Selvästi osa samastuu omaa

objektiivista luokkaa kaksikin luokkaa ylempänä olevaan luokkaan. Esimerkiksi noin joka neljäs (24,0 %) työntekijöistä samastuu keskiluokkaan ja lähes jopa puolet alemmista toimihenkilöistä (48,8 %) keskiluokkaan.

9.5 Tulokset

Ensiksi tarkastellaan ristiintaulukoinnin avulla poliittisen luottamuksen tason vaihtelua yksinomaan kansalaisten objektiivisen ja subjektiivisen luokka-aseman näkökulmasta. Taulukkoon 2 on listattu poliittisen luottamuksen keskiarvot ammattiryhmän ja luokkasamastumisen mukaan. Keskiarvoista voidaan nopeasti huomata yhtenäinen trendi: mitä ylempään yhteiskuntaluokkaan kansalainen samastuu, sitä korkeampi on hänen poliittinen luottamuksensa objektiivisesta luokka-asemasta eli ammattiasemasta riippumatta. Esimerkiksi keskiluokkaan samastuvilla työntekijöillä sekä keskiluokkaan samastuvilla johtajilla ja ylempillä toimihenkilöillä ero poliittisen luottamuksen tasoissa on mitätön. Myös vastaavasti työväenluokkaisiksi samastuvien johtajien ja ylempien toimihenkilöiden sekä työväenluokkaan samastuvien työntekijöiden poliittisen luottamuksen tasot ovat lähes yhtä suuret.

Ristiintaulukoinnin tulokset osoittavat, että poliittisen luottamuksen taso vaihtelee eri ammattiryhmien sisällä riippuen siitä, samastuvatko kansalaiset heidän ammattiasemaa vastaavaan, alempaan tai ylempään yhteiskuntaluokkaan⁶. Tätä vaikutusmekanismia on kuitenkin aiheellista tutkia tarkemmin, sillä ristiintaulukointi jättää huomioimatta monia piileviä muuttujia ja poliittista luottamusta selittäviä tekijöitä, joita sekä objektiivinen että subjektiivinen luokka-asema pitävät sisällään.

Taulukko 2. Poliittisen luottamuksen keskiarvo objektiivisen luokan (ammattiryhmä) ja subjektiivisen luokan (luokkasamastuminen) mukaan.

Objektiivinen luokka (ammattiryhmä)	Subjektiivinen luokka (luokkasamastuminen)	Poliittinen luottamus (keskiarvo)	N
Työntekijä	Työväenluokka	5,76	406
Työntekijä	Alempi keskiluokka	6,14	101
Työntekijä	Keskiluokka	6,33	165
Työntekijä	Ylempi keskiluokka	6,42	12
Alempi toimihenkilö	Työväenluokka	5,74	39
Alempi toimihenkilö	Alempi keskiluokka	5,86	70
Alempi toimihenkilö	Keskiluokka	6,32	120
Alempi toimihenkilö	Ylempi keskiluokka	6,78	18
Johtaja/Ylempi toimihenkilö	Työväenluokka	5,80	15
Johtaja/Ylempi toimihenkilö	Alempi keskiluokka	6,07	27
Johtaja/Ylempi toimihenkilö	Keskiluokka	6,28	221
Johtaja/Ylempi toimihenkilö	Ylempi keskiluokka	6,64	128

Lähde: Borg ja Grönlund 2011; Grönlund ja Kestilä-Kekkonen 2015.

Seuraavaksi piilevien muuttujien selvittämiseen sekä poliittisen luottamuksen kattavampaan analysoimiseen useampien selittävien muuttujien osalta käytetään lineaarista regressioanalyysia. Tällä tavoin voidaan mitata luokka-asemien yhtenevyyden todenmukaisempaa selitysvoimaa poliittisen luottamuksen yksilötasolla. Yhteiskuntaluokka-aseman osalta kiinnostus kohdistuu siihen, selittääkö omaa objektiivista luokka-asemaa ylempään tai alempaan luokkaan samastuminen tilastollisesti merkitsevästi poliittista luottamusta, kun kaikki muut poliittisen luottamuksen perinteiset selittävät tekijät kontrolloidaan. Ennen regressioanalyysia tehdyt korrelaatiotarkastelut osoittavat, että koulutus- ja luokkakongruenssi -muuttujien välillä ei ole multikollineaarisuuteen viittaavaa vahvaa korrelaatiota⁷.

Taulukko 3. Poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Lineaarinen regressioanalyysi.

	Malli 1	Malli 2	Malli 3
Vakio	5.216*** (.142)	5.171*** (.143)	.472*** (.204)
Nainen (ref. mies)	-.036 (.068)	-.044 (.068)	.008 (.065)
Ikä	.012*** (.142)	.013*** (.002)	.011*** (.002)
Koulutus (ref. ei ammatillista koulutusta)			
Ammattikoulu tai -kurssi	.070 (.110)	.060 (.110)	-.020 (.103)
Keskiaste	.494*** (.108)	.472*** (.108)	.183 (.104)
AMK	.503*** (.135)	.468*** (.135)	.112 (.130)
Yliopisto	.557*** (.123)	.547*** (.123)	-.018 (.124)
Sosiaalinen luottamus (0-10)			.162*** (.016)
Yhdistysaktiivisuus (ref. jäsen 0 järjestössä)			
Jäsen 1-2 järjestössä			.055 (.072)
3 tai enemmän			-.014 (.105)
Puoluesamastuminen (ref. ei samastu)			
Samastuu hieman			.355** (.112)
Vahva samastuminen			.406*** (.074)
Kiinnostus politiikkaan (ref. ei lainkaan)			
Erittäin kiinnostunut			.768*** (.160)
Melko paljon kiinnostunut			.943*** (.145)
Vain vähän kiinnostunut			.890*** (.149)
Sisäinen kansalaispätevyys (ref. matala)			.090 (.074)
Ulkoinen kansalaispätevyys (ref. matala)			.653*** (.070)
Näkemyks Suomen tal. tilanteesta (ref. pysynyt samana)			
Taloudellinen tilanne huonontunut			.048 (.071)
Taloudellinen tilanne parantunut			.526*** (.119)
Yhteiskuntaluokka-asema (ref. Samastuu omaan objektiiviseen luokkaan)			
Samastuu ylempään luokkaan		.285** (.099)	.276** (.092)
Samastuu matalampaan luokkaan		-.023 (.204)	-.117 (.192)
korj. R²	.024	.027	.150
N	2852	2844	2804

Lineaarisen regressioanalyysin tulokset on koottu Taulukkoon 3. Analyysin selittävät muuttajat koostuvat sosioekonomisista taustamuuttujista sekä sosiaalista pääomaa, poliittista kiinnittymistä ja arvioita yhteiskunnallisten instituutioiden suoriutumisesta mittaavista muuttujista. Näiden lisäksi erityishuomio kiinnittyy objektiivisen ja subjektiivisen luokka-aseman yhtenevyyttä mittaavaan yhteiskuntaluokka-asema -muuttujaan, eli luokkakongruenssimuuttujaan. Analyysi koostuu kolmesta eri mallista, joissa ensimmäisessä testataan ainoastaan perinteisten sosioekonomisten muuttujien (sukupuoli, ikä, koulutus) vaikutusta poliittisen luottamuksen tasoon. Toisessa mallissa mukaan otetaan yhteiskuntaluokka-asema -muuttuja. Viimeisessä eli kolmannessa mallissa kontrolloidaan kaikki perinteiset poliittisen luottamuksen tasoa yksilötasolla selittävät muuttajat sekä yhteiskuntaluokka-asema.

Yksilötason regressioanalyysin tulokset osoittavat, että vaikka kaikki perinteiset poliittisen luottamuksen tasoa selittävät muuttajat kontrolloidaan, samastuminen omaa objektiivista luokka-asemaa korkeampaan yhteiskuntaluokkaan säilyy tilastollisesti merkitsevästi poliittista luottamusta voimistavana tekijänä. Samanaikaisesti myös kaikki muut aikaisemmissa tutkimuksissa tilastollisesti merkitseviksi osoittautuneet selittävät muuttajat säilyvät tilastollisesti merkitsevinä, vaikka yhteiskuntaluokka-asema on analyysissä mukana.

Regressioanalyysin kolmas malli, jossa ovat mukana kaikki selittävät muuttajat, selittää tulosten mukaan 15 prosenttia (korjattu $R^2 = 0.15$) poliittisen luottamuksen vaihtelusta yksilötasolla. Selitysaste on kuitenkin verrattain matala, mikä saattaa johtua siitä, että analyysistä jäi puuttumaan etenkin joitakin keskeisiä kansalaisten arvioita yhteiskunnallisten instituutioiden suoriutumisesta mittaavia muuttujia, kuten esimerkiksi tyytyväisyys hallituksen toimintaan ja arviot kansanedustajien pätevyydestä. Muuttajat jäivät pois aineistollisista syistä: vuosien 2011 ja 2015 kansallisista eduskuntavaaliaineistoista ei löytynyt identtisiä muuttujia, mikä on välttämättömyys aineistoja yhdistettäessä. Tulokset antavat kuitenkin suuntaa-antavan tuloksen siitä, että yhteiskuntaluokka-asema vaikuttaa, vastoin monia muita aikaisempia tutkimuksia, poliittisen luottamuksen tasoon.

9.6 Yhteenveto ja johtopäätökset

Tässä luvussa tarkasteltiin yhteiskuntaluokka-aseman ja poliittisen luottamuksen välistä suhdetta erottamalla luokan käsitteestä kaksi eri puolta: objektiivinen ja subjektiivinen. Pääasiassa luvun empiirisissä tarkasteluissa analysoitiin kansalaisten subjektiivisen ja objektiivisen luokka-aseman välisen yhtenevyyden vaikutusta heidän poliittisen luottamuksensa tasoon: vahvistuuko tai heikkeneekö poliittisen luottamuksen taso, jos kansalainen samastuu samaan, alempaan tai ylempään luokkaan suhteessa hänen objektiiviseen luokka-asemaansa?

Tämän luvun tulokset viittaavat siihen, että kansalaisten sosioekonominen asema vaikuttaa heidän poliittisen luottamuksen tasoon, vaikka aikaisemmat tutkimukset eivät olekaan antaneet vastaavanlaisia löydöksiä. Merkityksellistä tässä yhteydessä on se, miten kansalaisten sosioekonomista asemaa mitataan. Sosioekonominen asema on moniulotteinen käsite, jota voidaan lähestyä useasta eri näkökulmasta sekä teoreettisesti että empiirisesti. Sosioekonomisen aseman tarkastelu painottui tässä luvussa kansalaisten yhteiskuntaluokka-asemaan ja sitä tarkasteltiin kahdesta eri näkökulmasta (objektiivinen ja subjektiivinen), ja ennen kaikkea empiirisissä tarkasteluissa yhdistettiin nämä kaksi eri näkökulmaa.

Ensinnäkin ristiintaulukoinnin tulosten mukaan samastuminen sekä omaa objektiivista luokka-asemaa ylempään että alempaan yhteiskuntaluokkaan on tavanomaista, vaikkaakaan ei yhtä yleistä kuin samastuminen omaa subjektiivista luokka-asemaa vastaavaan yhteiskuntaluokkaan. Omasta ammattiasemasta johdettua objektiivista luokka-asemaa ylempään luokkaan samastuminen on tulosten valossa todennäköisempää kuin alempaan luokkaan samastuminen. Toiseksi poliittisen luottamuksen keskiarvotarkastelu osoitti, että poliittisen luottamuksen taso vaihtelee eri ammattiryhmien sisällä riippuen siitä, samastuvatko kansalaiset heidän ammattiasemaa vastaavaan, alempaan tai ylempään yhteiskuntaluokkaan. Ylempään yhteiskuntaluokkaan samastuvilla on korkeampi poliittisen luottamuksen taso. Kolmanneksi luvun lineaarisen regressioanalyysi osoittaa, että samastuminen omaa objektiivista luokka-asemaa ylempään luokkaan on tilastollisesti merkitsevästi yhteydessä korkeampaan poliittisen luottamuksen tasoon, silloinkin, kun kaikki perinteiset poliittista luottamusta selittävät tekijät kontrolloidaan.

Tässä luvussa esitetty tutkimustulos on ensimmäinen laatuaan ja se on ennen kaikkea suuntaa antava. Luvun tulokset osoittavat, että luokka-käsite on erittäin moniulotteinen. Kyselytutkimuksiin tai muihin määrällisiin aineistoihin perustuvissa tutkimuksissa luokka-käsite voidaan operationalisoida usealla eri tavalla. Operationalisoinnilla on iso merkitys siinä, millaisia tuloksia luokka-mittareilla saadaan. Vaikka tutkijoille onkin tavanomaisempaa määritellä kansalaisten luokka-asema objektiivisin mittarein, subjektiivista luokka-asemaa ei tulisi tutkimuksissa kuitenkaan sivuuttaa. Se pitää sisällään tai mahdollisesti peittää monia muita piileviä tekijöitä, jotka usein jäävät empiirisissä tarkasteluissa huomiotta. Ennen kaikkea kansalaisten subjektiivinen luokka-asema suhteessa heidän objektiiviseen luokka-asemaansa tarjoaa perusvanlaatuisemman lähestymistavan yhteiskuntaluokkiin sekä teoreettisesti että empiirisesti.

Suomen kontekstissa subjektiivisen luokka-aseman huomioon ottaminen on tärkeää, sillä Suomessa luokkasamastuminen on 2010-luvulla verrattain korkea: noin 90 prosenttia täysi-ikäisistä kansalaisista kokee samastuvansa johonkin yhteiskuntaluokkaan. Tässä luvussa esitetty tutkimusasetelma herättää lukuisia uusia jatkotutkimuskysymyksiä. Esimerkiksi luokkasamastumisen voimakkuutta tulisi tutkia tarkemmin ja syitä ristiriitaisiin luokkasignaaleihin tulisi kartoittaa empiirisesti kattavammin. Objektiivisen ja subjektiivisen

luokka-aseman yhtenevyyden ja epäyhtenevyyden vaikutuksia poliittisen luottamuksen keskeisiin selittäviin muuttujiin olisi myös tärkeää tutkia tarkemmin tämän luvun antamien tulosten valossa.

Viitteet

¹Luokkasamastuminen operationalisoidaan kyselytutkimuksissa kysymysmuotoon: ”Mihin yhteiskuntaluokkaan katsot lähinnä kuuluvasi? 1. Työväenluokkaan, 2. Alempaan keskiluokkaan, 3. Keskiluokkaan, 4. Ylempään keskiluokkaan, 5. Yläluokkaan, 6. Ei mihinkään luokkaan.”

²Kysytty vastaajilta seuraavasti: ”Missä määrin luotat tai et luota seuraaviin tahoihin (eduskunta, hallitus, puolueet, poliitikot)? Arvioi kutakin asteikolla nollasta kymmeneen, missä 0 tarkoittaa ’en luota lainkaan’ ja 10 ’luotan täysin’.”

³Ulkoisen kansalaispätevyys vastaavasti on operationalisoitu väittämäksi: ”Minulla ei ole mitään sananvaltaa siihen, mitä Suomen hallitus ja eduskunta päättävät.”

⁴Sisäisellä kansalaispätevyydellä mitataan kansalaisten itsensä subjektiivista näkemystä siitä, kuinka hyvin he kokevat ymmärtävänsä politiikkaa. Se on Suomen kansallisissa Eduskuntavaalitutkimuksissa (FNES) operationalisoitu muotoon: ”Joskus politiikka vaikuttaa niin monimutkaiselta, että en oikein ymmärrä, mitä on tekeillä.” (1=täysin samaa mieltä, ..., 4= täysin erimieltä).

⁵Puoluesamastumista tiedustellaan kaksivaiheisesti kansalaisilta kysymällä ”kokevatko he olevansa lähellä jotakin poliittista puoluetta?” Tämän jälkeen kysytään vielä uudelleen ”kokevatko kansalaiset olevansa hieman lähellä jotakin poliittista puoluetta?” Näistä voidaan operationalisoida puoluesamastumisen voimakkuutta havainnollistava muuttuja: ”samastuu vahvasti” ja ”samastuu hieman”. Kansalaiset, jotka vastaavat kumpaankin kysymykseen kieltävästi, katsotaan olevan sellaisia, joilla ei ole puoluesamastumista lainkaan.

⁶Omaa ammattiasemaa vastaavaan luokkaan samastuminen sekä ylempään tai alempaan luokkaan samastuminen noudattavat samoja määritelmiä ja kategorioita, jotka nähtiin jo tämän luvun taulukossa 1.

⁷Pearsonin korrelaatiokertoimen arvo -0.022.

English Summary

Traditionally, social class has been one of the main factors explaining people's political behaviour in Western democracies. Nevertheless, social class and class positions have had a reasonably weak linkage to the level of political trust among people. Until now, scholars have empirically measured people's class positions exclusively with objective class indicators, such as occupation, income-level and education. In the context of political trust, this chapter takes a deeper approach on people's class positions by measuring them simultaneously, both at the objective and subjective perspective. In detail, this paper examines whether people's class identification with a lower or higher class, compared to their objective class positions, affects their levels of political trust. Using Finnish national election study data (FNES) from years 2011 and 2015, the paper merges people's objective and subjective class positions into one variable, class congruence, and measures its effect on political trust by applying logistic regression analysis. The findings show that against previous studies on the effect that social class has on political trust, class identification with a higher social class compared to one's own objective class position increases the likelihood of having a higher level of political trust. The results shown in this paper are a first-of-a-kind and are therefore, above all, directional. However, the subjective approach to social classes is important to consider when studying political behaviour in Finland – approx. 90 per cent of the Finnish electorate still have a class identity in the 21st century. As such, people's subjective class positions, merged with their objective class positions, provide a more fundamental approach to social classes and the effectivity of people's class positions.

LÄHTEET

- Aarnio, Anna-Riikka, Ala-Lahti, Henri, Elonen, Eeva-Kaisa, Hakanpää, Lotta, Ilkka, Sakari, Järvenreuna, Vera, Kantola, Petra, Lehtinen, Sanni, Tiihonen, Laura, Sipilinen, Josefina, Tiihonen, Aino, Kestilä-Kekkonen, Elina & Bäck, Maria (2017) Lukiolaiset luottavat lujemmin: Lukiolaisten ja ammattikoululaisten poliittinen luottamus Tampereella. *Kosmopolis* 48:3-4, 31–52.
- Abbot, Pamela (1987) Women's Social Class Identification: Does Husband's Occupation Make a Difference? *Sociology* 21:1, 91–103.
- Bartolini, Stefano & Mair, Peter (1990) *Identity, Competition and Electoral Availability*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Borg, Sami & Grönlund, Kimmo (2011) Eduskuntavaalitutkimus 2011 [sähköinen tietoaaineisto] Versio 3.0 (2018-08-27) Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD2653>.
- Borland, Elizabeth (2008) Class Consciousness. Teoksessa Vincent N. Parrillo (toim.) *Encyclopedia of Social Problems*. Los Angeles: SAGE Publications.
- Bäck, Maria, Kestilä-Kekkonen, Elina & Söderlund, Peter (2016) Suomalaisten poliittinen luottamus ja siihen vaikuttavat tekijät. Teoksessa Kimmo Grönlund ja Hanna Wass (toim.) *Poliittisen osallistumisen eriytyminen. Eduskuntavaalitutkimus 2015*. Oikeusministeriö, 379–397.
- Crewe, Ivor & Denver, David (1985) *Electoral Change in Western Democracies Patterns and Sources of Electoral Volatility*. London: Routledge.
- Dalton, Russel J., Beck, Paul Allen & Flanagan, Scott C. (1984) Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Teoksessa Russell Dalton, Scott C. Flanagan ja Paul Allen Beck (toim.) *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies*. Princeton, NJ: Princeton University Press, 3–22.
- D'Hooge, Lorenzo, Achterberg, Peter & Reeskens, Tim (2018) Imaging Class: A Study into Material Social Class Position, Subjective Identification, and Voting Behaviour Across Europe. *Social Science Research* 70, 71–89.
- Erikson, Robert & Goldthorpe, John H. (1992) *The Constant Flux*. Oxford: Clarendon Press.
- Evans, Geoffrey (1999) *The End of Class Politics? Class Voting in Comparative Context*. Oxford: Oxford University Press.
- Evans, Geoffrey (2000) The Continued Significance of Class Voting. *Annual Review of Political Science* 3:1, 401–417.
- Frödin Gruneau, Moa (2018) Reconsidering the Partner Effect on Voting. *Electoral Studies* 58:1, 48–56.
- Grabb, Edward G. (1980) Marxist Categories and Theories of Class: The Case of Working-Class Authoritarianism. *The Pacific Sociological Review* 23:4, 359–376.
- Gheorghiu, Mirona A., Vignoles, Vivian, & Smith, Peter B. (2009) Beyond the United States and Japan: Testing Yamagishi's Emancipation Theory of Trust Across 31 Nations. *Social Psychology Quarterly* 72:4, 365–383.
- Goldthorpe, John H., Lockwood, D., Bechhofer, F. & Platt, J. (1969) *The Affluent Worker in the Class Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goldthorpe, John H. (1983) Women in Class Analysis: In Defence of the Conventional View. *Sociology*, 4, 465–488.
- Grönlund, Kimmo & Kestilä-Kekkonen, Elina (2015) *Eduskuntavaalitutkimus 2015* [sähköinen tietoaaineisto]. Versio 2.0 (2018-07-24). Yhteiskuntatieteellinen tietoaarkisto [jakaja]. <http://urn.fi/urn:nbn:fi:fsd:T-FSD3067>.
- Hamamura, Takeshi (2012) Social Class Predicts Generalized Trust But Only in Wealthy Societies. *Journal of Cross-Cultural Psychology* 43:3, 498–509.
- Inglehart, Ronald (1999) Trust, Well-Being and Democracy. Teoksessa Mark Warren (toim.) *Democracy and Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Knutsen, Oddbjörn (2007) The Decline of Social Class? Teoksessa Russell J. Dalton ja Hans-Dieter Klingemann (toim.) *The Oxford Handbook of Political Behavior*. Oxford: Oxford University Press.
- Kraus, Michael W., Piff, Paul K. & Keltner, Dacher (2011) Social Class as Culture: The Convergence of Resources and Rank in the Social Realm. *Current Directions in Psychological Science* 20:4, 246–250.
- Levi, Margaret & Stoker, Laura (2000) Political Trust and Trustworthiness. *Annual Review of Political Science* 3:1, 475–507.
- Lipset, Seymour M. & Rokkan, Stein (1967) *Party Systems and Voter Alignments*. New York: The Free Press.
- Listhaug, Ola (1995) The Dynamics of Trust in Politicians. Teoksessa Hans-Dieter Klingemann ja Dieter Fuchs (toim.) *Citizens and the State*. Oxford: Oxford University Press.
- Mishler, William & Rose, Richard (2001) What are the Origins of Political Trust? Testing Institutional and Cultural Theories in Post-Communist Societies. *Comparative Political Studies* 34:1, 30–62.
- Morrell, Michael E. (2003) Survey and Experimental Evidence for a Reliable and Valid Measure of Internal Political Efficacy. *Public Opinion Quarterly* 67:4, 589–602.
- Nieuwbeerta, Paul & Ultee, Wouter (1999) Class Voting in Western Industrialized Countries, 1945–1990: Systemizing and Testing Explanations. *European Journal of Political Research* 35:1, 123–160.

- Oskarson, Maria (2005) Social Structure and Party Choice. Teoksessa J. Thomasen (toim.) *The European Voter: A Comparative Study of Modern Democracies*. Oxford: Oxford University Press, 85–105.
- Oskarson, Maria (1994) *Klassröstning i Sverige: Rationalitet, lojalitet eller bara slentrian*. Stockholm: Nerenius & Santerus.
- Putnam, Robert (2000) *Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community*. New York: Simon & Schuster.
- Robinson, Joshua & Stubager, Rune (2017) The Class Pictures in People's Minds. *British Journal of Sociology* 69:4, 1220–1247.
- Sosnaud, Benjamin, Brandy, David & Frenk, Steven M. (2013) Class in Name Only: Subjective Class Identity, Objective Class Position, and Vote Choice in American Presidential Elections. *Social Problems* 60:1, 81–99.
- Tiihonen, Aino (2016) *Students of Upper Secondary School Trust More the Political System than Students of Vocational School*. [Http://blogs.uta.fi/contre/author/at85682/](http://blogs.uta.fi/contre/author/at85682/) (haettu 23.1.2019).
- Uslaner, Eric (2002) *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Whiteley, Paul F. (1999) The Origins of Social Capital. Teoksessa J. van Deth, M. Maraffi, K. Newton ja P. Whiteley (toim.) *Social Capital and European Democracy*. London: Routledge, 25–44.

10 Luottamuksen verkostot ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytoinnissa

Josefina Sipinen

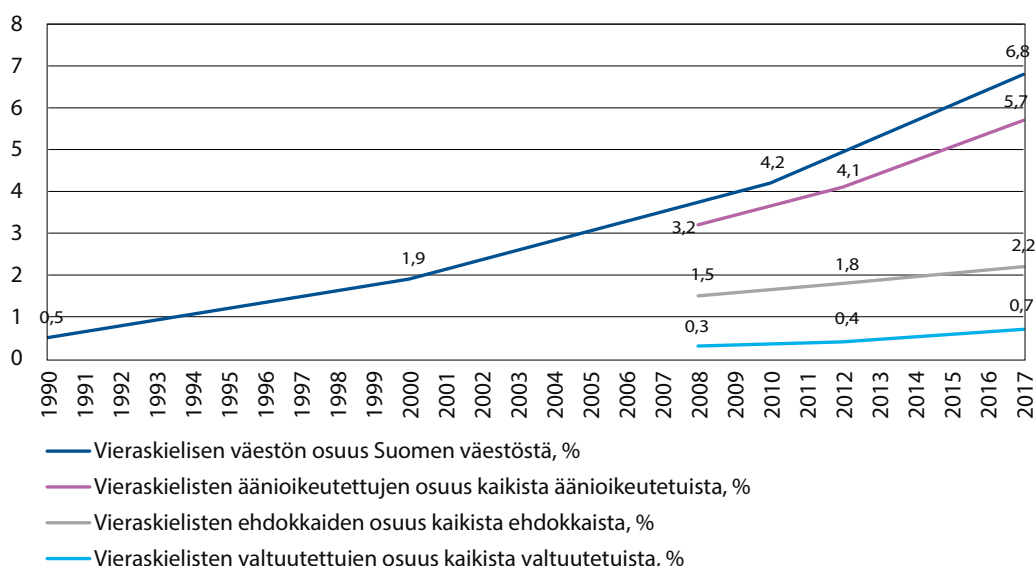
10.1 Johdanto

Tässä luvussa tarkastellaan kvalitatiivisen haastatteluaineiston kautta luottamuksen rakentumista poliittisten puolueiden ja maahanmuuttajayhteisöjen välillä. Keskiössä ovat kysymykset siitä, missä määrin sekä sosiaalinen että poliittinen luottamus vaikuttavat puolueiden mahdollisuuksiin rekrytoida ulkomaalaistaustaisia¹ ehdokkaita ehdokaslistoilleen ja houkuttaa ulkomaalaistaustaisten äänestäjien kannatusta vaaleissa.

Suomen poliittisessa järjestelmässä puolueilla on keskeinen rooli, sillä niiden kautta yhteiskunnan jäsenet saavat mahdollisuuksia aktiiviseen poliittiseen osallistumiseen paitsi kannattajina ja äänestäjinä, myös aktiiveina ja luottamushenkilöinä. Puolueet toimivat poliittisen järjestelmän portinvartijoina paitsi silloin, kun ne muotoilevat poliittisia tavoitteita, myös silloin kun ne nimittävät edustajiaan tehtäviin, joissa päätetään kaikkia koskevista yhteisistä asioista. On huolestuttavaa, jos jokin väestönosa, kuten tässä tapauksessa tutkimuksen kohteena oleva ulkomaalaistaustainen väestö, syystä tai toisesta jättäytyy tai jätetään kokonaan puolue toiminnan ulkopuolelle, sillä tällöin kyseiseen ryhmään kuuluville jää kapeammat mahdollisuudet vaikuttaa omaa elämäänsä koskettaviin kysymyksiin. (Ahokas ym. 2011, 41; Weide ja Saukkonen 2013, 277–279.)

Puolueissa ulkomaalaistaustaisten äänioikeutettujen määrän kasvu on pantu merkille viimeistään 2000-lopulta lähtien (Ahokas ym. 2011, 55; ks. myös kuvio 1). Tämä tarkoittaa, että vaalimenestystä etsiessään poliittisten puolueiden on yhä enenevässä määrin otettava huomioon ulkomaalaistaustainen väestö potentiaalisena äänestäjäkuntanaan (ks.

myös Fonseca 2011; Togeby 2008). Näin on ainakin eteläisessä Suomessa, missä suurin osa maamme ulkomaalaistaustaisesta väestöstä asuu (Tilastokeskus 2018a). Ulkomaalaistaustaisten äänestysaktiivisuus vaaleissa on selvästi muuta väestöä matalampaa, mutta osallistumisaste eri etnisten ryhmien välillä kuitenkin vaihtelee merkittävästi (Tilastokeskus 2017), mikä kielii ryhmien välisistä eroista politiikkaan kiinnittymisessä. Matala äänestysaktiivisuus jonkin väestöryhmän tapauksessa voi yhtäältä johtaa siihen, etteivät puolueet pidä kyseistä ryhmää potentiaalisena ja siten kiinnostavana äänestäjäkuntana. Esimerkiksi vironkielisistä äänesti kuntavaaleissa 2017 vain noin joka kymmenes, siinä missä somalinkielisistä vastaava osuus oli 53 prosenttia, mikä on jo hyvin lähellä suomenkielisten äänestysaktiivisuutta (suomen- ja saamenkielisistä äänesti 58,9 %) (Tilastokeskus 2017). Toisaalta matala osallistumisaste tarkoittaa myös sitä, että se puolue, joka saa ei-aktiivisen äänestäjäkunnan liikkeelle, saa myös mahdollisuuden kerätä kokonaan uusia äänestäjiä.

Kuvio 1. Vieraskielisten osuus Suomen väestöstä vuosina 1990–2017, sekä osuus äänioikeutetuista, ehdokkaista ja valtuutetuista vuosien 2008, 2012 ja 2017 kuntavaaleissa. %. Lähde: Sipinen ja Wass 2018, 57; Tilastokeskus 2008; 2012; 2017a; 2017b.

Ulkomaalaistaustaisten äänen houuttelemiseksi puolueiden on rekrytoitava ehdokaslistoilleen ulkomaalaistaustaisia ehdokkaita. Suomalainen avoimeen listavaaliin perustuva vaalijärjestelmä korostaa ehdokkaiden henkilökohtaisia ominaisuuksia puolueen menestyksen edellytyksenä. Puolueiden on tarjottava äänestäjilleen samaistuttavia vaihtoehtoja, sillä vaaleissa äänestetään ehdokasta ja puoluetta samanaikaisesti, eikä äänestäjä voi antaa ääntään pelkästään puolueelle, kuten esimerkiksi Ruotsissa (Suomen vaalijärjestelmästä ks. esim. Borg 2014 ja kuntavaaleista laajemmin Borg 2018). Paitsi änten

metsästyksen, myös tasa-arvoisen poliittisen edustuksen näkökulmasta äänestäjäkunnan etnisen moninaistumisen on heijastuttava ehdokaskuntaan (Young 2000). Puolueet ovat jo pitkään tasapainottaneet ehdokaslistojaan asuinalueen, iän, sukupuolen sekä koulutus- ja ammattitaustan perusteella, mutta etninen tausta on noussut ja noussee tulevaisuudessa tärkeäksi kriteeriksi muiden rinnalle (ks. myös Weide 2009).

Ulkomaalaistaustaisten äänestäjien suosion saavuttaminen vaatii puolueilta erilaisia toimenpiteitä valtaväestöön verrattuna. Tämä johtuu muun muassa siitä, että ulkomaalaistaustaisten kokemukset heidän aiemman kotimaansa poliittisesta järjestelmästä ja maan poliittisista instituutioista vaikuttavat siihen, miten he luottavat poliittiseen järjestelmään ja sen toimijoihin Suomessa.² Moni Suomeen muuttanut on lähtenyt synnyinmaastaan kohdattuaan siellä etniseen taustaansa, uskontoonsa, poliittiseen mielipiteeseensä, kansallisuuteensa tai yhteiskuntaluokkaansa kohdistuvaa vainoa (Maahanmuuttovirasto 2018; Sisäministeriö 2018). Tällaisella henkilöllä ei siten välttämättä ole omasta takaa luottamusta siihen, ettei poliittisella osallistumisella voisi olla kielteisiä seurauksia myös Suomessa. Ei-demokraattisesta maasta tulevat pohtivatkin poliittisen osallistumisen mielekkyyttä todennäköisesti hyvin eri näkökulmasta kuin demokraattisesta maasta tulevat. Samalla poliittiseen luottamukseen ja poliittisen osallistumisen mielekkyyteen vaikuttavat omat ja oman ryhmän kokemukset Suomessa.³ Sikäli kun puolueiden tavoitteena on ulkomaalaistaustaisen väestön äänestysaktiivisuuden lisääminen, niiden on aktiivisesti tuettava poliittisen luottamuksen rakentumista ryhmissä, joissa sitä ei ennestään ole. Äänestysaktiivisuuden lisääminen useiden ulkomaalaistaustaisten ryhmien keskuudessa alkaa perusasioista, kuten äänioikeudesta tiedottamisesta, sillä moni Suomeen muuttanut ei ole lainkaan tietoinen omasta äänioikeudestaan (Jutila Roon 2016). Myös luottamus vapaisiin vaaleihin ja kokemus osallistumisen mielekkyydestä perustuvat poliittista järjestelmää koskevaan tietoon, jota monella Suomeen toisesta maasta muuttaneella ei ole tai sitä on vain vähän (Jutila Roon 2016).

Tiedon viemiseksi eri ulkomaalaistaustaisiin yhteisöihin puolueet tarvitsevat niin sanottuja "luottamuksen lähettiläitä" eli henkilöitä, jotka ovat saavuttaneet kyseisessä yhteisössä sen jäsenten luottamuksen (Fennema ja Tillie 2001). Nauttimansa sosiaalisen luottamuksen turvin nämä henkilöt kykenevät uskottavasti kannustamaan yhteisön jäseniä paitsi äänestämään, myös pohtimaan ehdolle asettumista vaaleissa, eli toisin sanoen kasvatamaan poliittista luottamusta yhteisön sisällä. Luottamuksen lähettiläät voivat olla joko kyseiseen vähemmistöryhmään itse kuuluvia ja puolueen toiminnassa jo mukana olevia henkilöitä, tai vaihtoehtoisesti puolueen valtaväestöön kuuluvia toimijoita, jotka ovat omalla toiminnallaan luoneet siteitä vähemmistöryhmään ja ansainneet sen jäsenten luottamuksen. Luottamussuhteen rakentumiseksi ei ole välttämätöntä itse kuulua vähemmistöryhmään, mutta monessa tapauksessa jaettu etninen tausta helpottaa luottamussuhteen rakentumista, koska se on merkki "samaa ryhmään kuulumisesta" (ks. esim. Foddy ja Yamagishi 2009; Habyarimana ym. 2009). Tässä luvussa tarkastellaan näitä niin kutsuttuja

luottamuksen lähettäjiä, jotka muodostavat linkin sekä puolueiden että eri ulkomaalaistaustaisten ryhmien välillä. Verkostonäkökulmasta tarkasteltuna he sijaitsevat tärkeässä rajapinnassa yhdistäen toisiinsa kaksi verkostoa, jotka muutoin olisivat erillään. Tutkimusta varten kerätyt puoluehaastattelut osoittavat selvästi, kuinka puolueiden vaaleja edeltävä ehdokashankinta perustuu ensisijaisesti puoluejäsenten henkilökohtaisiin verkostoihin, ja mikäli näihin ei lukeudu edellä mainittuja luottamuksen lähettäjiä, ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytointi vaikeutuu merkittävästi.

Tutkimuksen empiirinen aineisto on kerätty vuoden 2017 kuntavaaleista. Se koostuu 22 puoluehaastattelusta ja 12 ehdokashaastattelusta. Haastatteluiden avulla on selvitetty puolueiden näkemyksiä ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytoimisesta. Puoluehaastatteluista kahdeksan on toteutettu valtakunnallisella tasolla ja loput kuntatasolla. Tutkimukseen on haastateltu kustakin eduskuntapuolueesta yhtä ehdokashankinnasta vastannutta valtakunnallisen puoluetoimiston edustajaa, kuten puo-luesihteeriä tai järjestöpäällikköä, lukuun ottamatta Sinistä tulevaisuutta, joka perustettiin vasta kuntavaalien 2017 jälkeen. Tämän lisäksi tutkimukseen on haastateltu puolueiden ehdokashankinnasta vastanneita henkilöitä puolueiden paikallistasolla Turussa ja Vantaalla, missä ulkomaalaistaustaisen väestön osuus kaupunkien väestöstä on maamme korkeimpia.⁴ Ehdokashaastattelut sen sijaan on toteutettu useammassa eri kunnassa ehdokkaiden anonymiteetin takaamiseksi. Niissä on keskitytty ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden henkilökohtaisiin kertomuksiin siitä, miksi he asettuivat ehdolle kevään 2017 vaaleissa ja millaisia voimavaroja ehdolle asettuminen heiltä edellytti. Ehdokkaiden kertomuksissa korostuvat heidän taustamaansa ja viiteryhmänsä Suomessa sekä heidän sukupuolensa. Jotta nämä taustatekijät voidaan tuoda esille analyysissä, kuntaa, jossa haastateltava oli ehdolla, ei voida paljastaa ilman että haastateltavan henkilöllisyys paljastuisi.

Kirjaluvun seuraavassa osiossa luodaan katsaus kirjallisuuteen ulkomaalaistaustaisten henkilöiden poliittisen luottamuksen rakentumisesta uudessa kotimaassa. Tämän jälkeen selvennetään tarkemmin verkostojen merkitystä poliittisessa rekrytoinnissa erityisesti siitä näkökulmasta, miten ehdokkaiden verkosto- ja luottamuspääomat määrittävät heidän rekrytoitumistaan ehdokaslistoille. Teoreettisen viitekehyksen rakentamisen jälkeen siirrytään haastatteluaineiston analyysiin ja tuodaan esille, millaiset henkilöt ovat puolueiden kannalta tärkeitä luottamuksen lähettäjiä ulkomaalaistaustaisissa yhteisöissä, ja miten heidän asemansa luotettuina henkilöinä on syntynyt. Lisäksi pohditaan luottamuksen lähettäjien merkitystä poliittisen luottamuksen rakentumisen edellytyksenä eri maahanmuuttajayhteisöissä. Viimeisessä osiossa tiivistetään tutkimuksen tulokset.

10.2 Maahanmuuttajat ja poliittinen luottamus

Suomessa on tehty viimeisimpien vaalien osalta rekisteritietoihin perustuvia analyyseja ulkomaalaistaustaisten äänestysaktiivisuudesta (Tilastokeskuksen vaalitulokset; Wass ja Weide 2015; Wass ym. 2015; Weide 2011) ja ehdolle asettumisesta (Sipinen ja Wass 2018; Weide 2011). Heidän luottamuksestaan Suomen poliittista järjestelmää kohtaan ei kuitenkaan vielä ole tehty tutkimuksia. Tämä tarkoittaa, ettei meillä vielä tässä vaiheessa ole lainkaan yleiskuvaa siitä, missä määrin ulkomaalaistaustaiset luottavat maamme poliittiseen järjestelmään ja sen toimijoihin, ja miten poliittinen luottamus vaihtelee eri ryhmien välillä ja sisällä. Kansainvälisen kirjallisuuden valossa on kuitenkin mahdollista pohtia niitä tekijöitä, joilla on vaikutusta siihen, miten maasta toiseen muuttaneet rakentavat poliittista luottamusta uudessa kotimaassaan.

Kuten Elina Kestilä-Kekkonen ja Isak Venton tämän teoksen ensimmäisessä luvussa tuodaan kattavasti esille, yksilön poliittinen luottamus liittyy yhtäältä hänen henkilökohtaisiin kokemuksiinsa poliittisesta järjestelmästä ja arvioihin sen tuotoksista, ja toisaalta yksilön poliittiseen sosialisatioon. Ulkomaalaistaustaisten tapauksessa järjestelmäkokemukset ja poliittinen sosialisatio kuitenkin liittyvät eivät vain yhteen tai kahteen vaan jopa useampaan kontekstiin. Keskeinen kysymys aihetta käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa liittyykin juuri siihen, missä määrin ja miltä osin ulkomaalais-taustaiset sosiaalistuvat uuden kotimaansa poliittiseen järjestelmään (White ym. 2008).

Poliittinen kiinnittyminen, jonka osa-alue myös yksilön poliittinen luottamus on⁵, vahvistuu sitä mukaa, kun yksilölle kertyy kokemusta uuden kotimaan poliittisesta järjestelmästä (White ym. 2008). Kokemus ja pidempi asumisaika uudessa maassa puolestaan usein johtavat käyttäytymisen ja arvojen samankaltaistumiseen suhteessa valtaväestöön olettaen, että enemmistön ja vähemmistön välillä tapahtuu vuorovaikutusta (Bueker 2005). Keskeistä on myös se, missä määrin vanhassa kontekstissa saavutetut poliittiset kokemukset ja opit ovat siirrettävissä – kenties jollain tapaa sopeutettuina – uuteen poliittiseen kontekstiin. On hyvin todennäköistä, että samankaltaisesta poliittisesta kulttuurista tuleva pystyy navigoimaan suomalaisessa poliittisessä järjestelmässä vaivattomammin kuin henkilö, jolle järjestelmä on täysin uudenlainen ja toimii totuttuun järjestelmään verrattuna erilaisin periaattein (Black 1987.) Maahanmuuttajaryhmien tiiviit sosiaaliset verkostot kohde- maassa puolestaan tukevat näiden poliittista aktiivisuutta, koska poliittiset puolueet kohdentavat toimenpiteitään selkeästi havaittaviin ja tiiviisiin ryhmiin (Bueker 2005; Fonseca 2011).

Poliittisen sosialisatian tutkimuksen piirissä on esitetty, että yksilön poliittiset arvot ja asenteet muodostuvat varhaisaikuisuudessa, minkä jälkeen ne muuttuvat hitaasti, jos lainkaan (ks. esim. Jennings 1987; 2002). Poliittinen kiinnittyminen on siis luonteeltaan kasautuvaa ja aiemmat kokemukset toimivat ikään kuin linsseinä, joiden läpi uusia kokemuksia

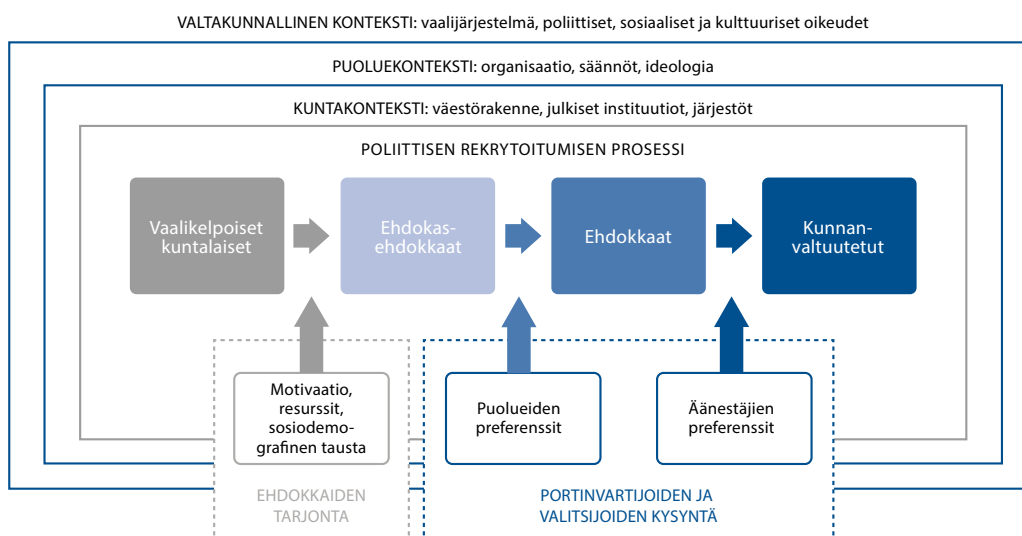
tarkastellaan ja tulkitaan (White ym. 2008). Ihmisillä on esimerkiksi havaittu olevan taipumus torjua sellaisia poliittisia viestejä, jotka eivät ole yhdenmukaisia heidän aikaisempien näkemystensä kanssa (Festinger 1957; Pomerantz ym. 1995; Zaller 1992). Teoria antaa siten olettaa, että uuteen poliittiseen järjestelmään kiinnittyminen on hitaampaa ja heikompa myöhemmällä iällä muuttaneiden keskuudessa. Ei ole kuitenkaan yksiselitteistä, missä määrin voimakas poliittinen kiinnittyminen lähtömaassa vaikuttaa kiinnittymiseen uudessa kontekstissa. Yhtäältä nähdään, että aiempi aktiivisuus ennakoii myöhempää aktiivisuutta, mutta toisaalta tietyt toimintamallit ja vahvan arvopohjan omaksuneella henkilöllä on uudessa kontekstissa enemmän poisopittavaa kuin henkilöllä, jolla näitä ei ole. Keskeistä lienee kuitenkin aiemmin opittujen taitojen ja asenteiden siirrettävyys uuteen toimintaympäristöön (Black 1987, 735–736).

Yksilötason tekijöiden lisäksi omalla yhteisöllä ja ympäröivällä yhteiskunnalla on suuri merkitys yksilön poliittisen luottamuksen rakentumiselle. Voidaan esimerkiksi olettaa, että yhteiskunnan ilmapiiri määrittää ulkomaalaistaustaisen väestön tunnetta yhteiskunnallisesta osallisuudesta sen osalta, kenellä koetaan olevan oikeus osallistua poliittisen vallan käyttöön. Etniseen taustaan liittyvät syrjintäkokemukset heikentävät yksilön tunnetta siitä, että hän on yhteiskunnan tasa-arvoinen jäsen ja siten oikeutettu ja kenties myös velvollinen osallistumaan yhteisiä asioita koskevaan päätöksentekoon (Keskinen ym. 2018). Syrjintäkokemusten voidaan myös olettaa heikentävän luottamusta maan poliittiseen järjestelmään. Näin ollen on selvää, että ulkomaalaistaustaiset eroavat poliittisen kiinnittymisen edellytysten osalta jo pelkästään sen perusteella, mikä heidän etninen taustansa on ja millainen poliittinen kulttuuri heidän lähtömaassaan on ollut. Valtaväestöstä ulkoiselta olemukseltaan eroavat ulkomaalaistaustaiset henkilöt kokevat tutkimusten mukaan muita ryhmiä enemmän syrjintää. Syrjintä ei kuitenkaan rajoitu vain ulkonäköön, sillä myös muut ulkomaalaistaustaan viittaavat merkit, kuten vieraan kielen puhuminen tai vierasperäinen nimi, voivat johtaa syrjintään Suomessa, jossa väestö vielä toistaiseksi on verrattain homogeenistä ulkonäön ja kielen suhteen. (Jaakkola 2005; 2008.) Suomeen muuttaneelle avautuvat mahdollisuudet yhteiskunnan täysivaltaiseen jäsenyyteen riippuvatkin pitkälti siitä, määritelläänkö hänet uhaksi, uhriksi, vai toivotetaanko hänet tervetulleeksi tasa-arvoisena yksilönä (Suurpää 2002, 40).

Yhteiskunnan lisäksi omalla lähiyhteisöllä on vaikutusta siihen, millaiseksi kuva uuden kotimaan poliittisesta järjestelmästä muodostuu. Yhteisön sisällä käydään keskustelua, välitetään tietoa ja näytetään esimerkkiä, mikä vaikuttaa suoraan yhteisön jäsenen omiin käsityksiin ja arvioihin poliittisesta järjestelmästä (ks. esim. Fennema ja Tillie 1999).

10.3 Poliittinen rekrytoituminen, verkostot ja luottamus

Kaikessa lyhykäisyydessään poliittisella rekrytoimisella tarkoitetaan tässä kuntavaaleihin keskittyvässä kirjanluvussa sitä vaalien alla tapahtuvaa prosessia, jossa ehdokaskelpoisten kuntalaisten keskuudesta seuloutuu joukko ehdokkuudesta kiinnostuneita henkilöitä – niin kutsuttuja ehdokasehdokkaita – joista osa päätyy puolueen listalle ehdokkaiksi, ja joista vielä pienempi osa tulee valituksi kunnanvaltuustoihin. Kyse on eräänlaisesta kysynnän ja tarjonnan vuorovaikutuksesta, jossa ehdokkaiden motivaatio, heidän omat ja heidän verkostojensa voimavarat sekä ehdokkaiden sosiodemografinen profiili (tarjonta) vaikuttavat siihen, keitä puolueet tavoittelevat ehdokaslistoilleen (kysyntä). Ehdokkaiden motiiveja ja voimavaroja samoin kuin puolueiden strategioita määrittävät niin kunta-, puolue- kuin valtakunnallinen konteksti: sekä ehdokkaat että puolueet pohtivat niiden puitteissa mahdollisuuksiaan saavuttaa vaaleissa asettamiaan tavoitteita. (Bird ym. 2011; Helander 2003; Kuitunen 2000; Norris ja Lovenduski 1995; Perälä 2018.) Rekrytoitusprosessi on havainnollistettu kuviossa 2.

Kuvio 2. Poliittisen rekrytoitumisen prosessi Suomen kuntavaaleissa Bird ym. (2011) ja Norris & Lovenduski (1995) mukailleen.

Suomessa ei-kansalaisten poliittiset oikeudet ovat kuntavaalien osalta kansainvälisellä mittapuulla verrattain inklusiiviset (MIPEX 2015). Siinä missä eduskunta- ja presidentinvaaleissa saavat äänestää ja asettua ehdolle ainoastaan täysi-ikäiset Suomen kansalaiset (jälkimmäisissä ehdokkaiksi kelpaavat ainoastaan syntyperäiset Suomen kansalaiset), vaalioikeudet kuntavaaleissa sen sijaan ovat kaikilla täysi-ikäisillä Suomen, Pohjoismaiden ja EU:n kansalaisilla, jotka ovat asuneet kunnassa 51 päivää ennen varsinaista vaalipäivää, sekä kaikilla muiden maiden kansalaisilla, joilla on ollut kotipaikka Suomessa kaksi vuotta

ja 51 päivää ennen vaaleja (Kuntalaki 410/2015; Vaalilaki 2.10.1998/714). Suomeen muuttavat saavat vaalikelpoisuuden kuntavaaleissa verrattain lyhyessä ajassa maahan asettumisensa jälkeen, ja siten kuntavaalit ovat vaaleista ne, joissa osallistumiskynnys kaikissa väestöryhmissä on kaikkein matalin. Myös ehdolle asettumisen osalta kuntavaalit edellyttävät ehdokailta muita vaaleja vähemmän resursseja, sillä menestyminen kuntavaaleissa ei edellytä vastaavaa äänimäärää, näkyvyyttä tai rahallisia investointeja mittaviin vaalikampanjoihin kuin menestys muissa vaaleissa (Helander 2003; Kuitunen 2000; Kestilä-Kekkonen ym. 2018).

Vaikka moni kuntavaalien 2017 ehdokkaista asettui ehdolle omasta aloitteestaan, monen osalta ehdolle asettuminen oli pitkälti seurausta poliittisten puolueiden taholta tulleista rekrytointitoimista eli pyynnöistä asettua puolueen ehdokkaaksi (Kestilä-Kekkonen ym. 2018, 27). Suomen kuntavaaleissa on pääsääntöisesti lähes kaikissa kunnissa enemmän kysyntää kuin tarjontaa puolueen näkökulmasta sopivista ehdokkaista. Tämä johtuu siitä, että puolueet saavat asettaa ehdokkaita puolitoistakertaisen määrän kunnanvaltuuston paikkoihin nähden, mikä esimerkiksi Turussa ja Vantaalla tarkoitti mahdollisuutta asettaa sata ehdokasta per puolue. Käytännössä tämä oli mahdollista vain joidenkin puolueiden osalta. (Borg ja Pikkala 2017; Oikeusministeriön tulospalvelu.) Koska ehdokkaita tarvitaan paljon, kuntavaalien ehdokashankinta on puolueille mittava ponnistus, jossa käydään läpi kaikki mahdolliset ehdokkaiksi sopivat henkilöt.

Ehdokashankinnassaan puolueet lähestyvät niitä henkilöitä, joita he pitävät sopivina edustamaan puoluetta ja tuomaan sille ääniä vaaleissa (Brady ym. 1999; Gideon ja Rahat 2010). Puolueet myös lähestyvät ennen kaikkia niitä henkilöitä, joiden he uskovat vastaavan myönteisesti pyyntöön asettua puolueen ehdokkaaksi. Rekrytointitoimia harvemmin kohdistetaan niihin, joiden epäillä kieltäytyvän. Jotta puolueet osaisivat lähestyä mielestään sopivia ehdokasehdokkaita, niiden tulee olla tietoisia henkilön olemassaolosta, verkostoista ja tämän poliittisesta tai yhteiskunnallisesta profiilista (Brady ym. 1999; Gideon ja Rahat 2010). Ehdokashankinnasta vastaavien henkilöiden tulee ennen kaikkea voida luottaa siihen, että ehdokas sitoutuu riittävästi puolueen arvoihin ja linjauksiin, sillä puolueen sisäinen koheesio on tärkeää sen toimintaedellytysten säilyttämiseksi (Gideon ja Rahat 2010, 20–21). Ehdokashankinta myös perustuu pitkälti henkilökohtaisiin kontakteihin (Kuitunen 2000, 73), mikä tarkoittaa, että puoluejäsenten ja nimenomaan ehdokashankinnasta vastaavien henkilöiden omilla olemassa olevilla sosiaalisilla verkostoilla on keskeinen vaikutus siihen, millaiseksi ehdokaslista muotoutuu. Laaja kansainvälinen tutkimus puoluestaan osoittaa, kuinka ihmisten ja ryhmien verkostoja ylipäätään määrittää niin kutsuttu homofilia eli samankaltaisuus: etniseltä, kulttuuriselta ja sosiodemografiselta taustaltaan samankaltaiset hakeutuvat yhteen (McPherson ym. 2001). Etninen tausta on yksi merkittävimmistä ihmisistä eri ryhmiin jakavista tekijöistä, ja mikäli kaikki puolueen toimijat kuuluvat samaan etniseen ryhmään, on todennäköistä, että myös heidän verkostonsa kattavat ehdokasehdokkaita vain tästä yhdestä ja samasta etnisestä ryhmästä.

Myös ehdokkaiden päätöksessä asettua ehdolle voidaan ajatella olevan kyse luottamuksesta puoluetta ja sen toimijoita kohtaan, kuten luottamuksesta siihen, että puolueessa toimitaan avoimesti ja oikeudenmukaisesti, että puolueen arvot vastaavat riittävästi henkilön omia arvoja, sekä luottamuksesta siihen, että puolue auttaa ja tukee ehdokkaitaan kampanjoinnissa ja mahdollisen valituksi tulon jälkeen perehdyttää valtuustotyön saloihin. Ylipäätään valmius osallistua olemassa olevan poliittisen järjestelmän puitteissa edellyttää useimpien kohdalla jonkintasoista uskoa ja luottamusta siihen, että siten voi vaikuttaa itselleen ja/tai edustamalleen ryhmälle tärkeisiin asioihin.

Vaaleissa äänestäjät puolestaan valitsevat sen ehdokkaan, jota he pitävät pätevänä ja luotettavana ajamaan heidän asioitaan ja päättämään yhteisistä asioista heidän puolestaan, eli toisin sanoen edustamaan heitä demokraattisessa päätöksentekoprosessissa. Poliittista edustamista käsittelevässä tutkimuskirjallisuudessa nostetaan esille erilaisia edustamisen tyylejä ja edustajien omaksumia rooleja, jotka kuvaavat edustajiksi valittujen suhdetta valitsijoihinsa eli edustettaviinsa. Roolit liittyvät ennen kaikkea edustajan autonomiaan päätöksenteossa: tekeekö edustaja päätöksiä omien tuntojensa mukaisesti, puolueensa linjaa noudattaen, vai tekeekö hän tiukasti vain sellaisia päätöksiä, joiden hän uskoo vastaavan edustettaviensa tahtoa (ks. esim. Eulau ym. 1959; Önnudóttir 2016). Ensimmäiseksi mainittua, kaikkein autonomisinta roolia kuvataan englanninkielisessä kirjallisuudessa sanalla *trustee*, joka pitää sisällään ajatuksen edustajan nauttimasta laajasta luottamuksesta: edustettavat luovuttavat tälle luotetulle edustajalle oman päätöksentekovaltansa (Eulau ym. 1959; Önnudóttir 2016).

Yhteenvedona voidaan todeta, että puolueet tarvitsevat tietoa ehdokasehdokkaista samalla tavoin kuin nämä tarvitsevat tietoa puolueista. Äänestäjät puolestaan tarvitsevat tietoa sekä puolueista että ehdokkaista. Ilman henkilökohtaisia kontakteja eli verkostoja side näiden toimijoiden välille jää syntymättä, tieto välittymättä ja luottamus rakentumatta. Suomen kuntavaaleissa luottamus-tematiikka korostuu monesta eri näkökulmasta. Kuten seuraavaksi esitettävä luvun empiirinen osio tuo esille, puolueilla on kuntavaaleissa suuri työ rekrytoida paljon ehdokkaita, jolloin yhdeksi tärkeäksi valintakriteeriksi nousee luottamus, jota rekrytoijat olettavat ehdokkaiden nauttivan omien äänestäjiensä keskuudessa. Olettamus perustuu paitsi puolueella olevaan tietoon ehdokasehdokkaan verkostoista ja toiminnasta, myös ulkoisiin ominaisuuksiin, kuten sukupuoleen, ammattiin, ikään, etniseen taustaan tai muuhun seikkaan, jonka uskotaan herättävän luottamusta eri äänestäjäryhmissä. Tulokset osoittavat, kuinka luottamussuhteen rakentuminen puolueiden ja ehdokasehdokkaiden välillä on pitkälti kiinni yksittäisistä näiden kahden rajapinnassa toimivista henkilöistä, joita tässä luvussa kutsutaan luottamuksen lähettäjäiksi.

10.4 Ehdokasehdokkaiden luottamuspääoma rekrytoinnin kriteerinä

Kirjaluvun tässä osiossa vastataan kysymyksiin siitä, millaisia ominaisuuksia puolueet toivoivat ehdokkailtaan kevään 2017 kuntavaaleissa, ja millaisia haasteita ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytoimiseen kyseisissä vaaleissa liittyi. Tulokset perustuvat tutkimusta varten tehtyihin puoluehaastatteluihin, joita on analysoitu laadullisella sisällönanalyysillä. Toisin kuin ehdokashaastattelut, puoluehaastatteluja ei nauhoitettu, joten niiden osalta ei ole mahdollista esittää suoria sitaatteja. Aluksi on kuitenkin hyvä tarkastella, miten ulkomaalaistaustaiset ehdokkaat ja valtuutetut jakautuivat puolueittain kuntavaaleissa 2017. Nämä tiedot on esitetty alla olevassa taulukossa 1. Kuten kuviossa 1, taulukossa 1 on esitetty tiedot vieraskielisten ehdokkaiden ja valtuutettujen osalta, sillä kirjoittajalla ei ole käytettävissään rekisteritietoa ehdokkaiden tai heidän vanhempiansa syntymämaasta (ks. alaviite 1). Tiedot perustuvat oikeusministeriön avoimeen ehdokasaineistoon kuntavaaleista 2017. Väestörekisterikeskus on kirjoittajan tilauksesta toimittanut tiedot ehdokkaiden väestötietojärjestelmään rekisteröidystä äidinkielestä. Vieraskielisiksi on luokiteltu ne ehdokkaat, joiden rekisteröity äidinkieli on muu kuin suomi, ruotsi tai saame (ks. alaviite 1).

Taulukko 1. Vieraskieliset ehdokkaat ja valtuutetut puolueittain kuntavaaleissa 2017.

Puolue/ ryhmä	Puolueen tai ryhmän osuus kaikista vieraskielisistä ehdokkaista (%)	Vieraskielisten osuus puolueen tai ryhmän ehdokkaista (%)	Puolueen tai ryhmän osuus kaikista valtuutetuista (%)	Vieraskielisten valtuutettujen osuus puolueen tai ryhmän valtuutetuista (%)	Vieraskielisten ehdokkaiden lukumäärä	Vieraskielisten valtuutettujen lukumäärä
SDP	17,1	2,0	28,8	1,1	125	19
VIHR	14,8	4,2	15,2	1,9	108	10
KESK	13,2	1,3	10,6	0,2	96	7
KOK	14,3	1,8	10,6	0,5	104	7
RKP	6,0	3,3	10,6	1,5	44	7
VAS	11,9	2,7	10,6	1,1	87	7
PS	9,5	1,8	9,1	0,8	69	6
KD	9,2	3,4	1,5	0,3	67	1
Muu puolue	1,8	2,5	0,0	0,0	13	0
Valitsijayhdistys	2,2	1,9	3,0	0,9	16	2
Kaikki	100,0	2,2	100,0	0,7	729	66

Lähde: Oikeusministeriön ehdokasaineisto, jota täydennetty väestötietojärjestelmän äidinkielitiedolla.

Taulukosta 1 nähdään, kuinka SDP:llä oli listoillaan valtakunnallisesti katsottuna kaikista eniten vieraskielisiä ehdokkaita (yhteensä 125) ja sen listoilta myös valittiin eniten vieraskielisiä valtuutettuja (yhteensä 19). Kun otetaan huomioon puolueiden väliset kokoerot, havaitaan, että vihreillä vieraskielisten ehdokkaiden suhteellinen osuus puolueen ehdokasmäärästä oli korkein, 4,2 prosenttia. Vihreiden jälkeen suurimmat suhteelliset osuudet olivat KD:llä (3,4 %), RKP:llä (3,3 %) ja vasemmistoliitolla (2,7 %). SDP:n jälkeen vieraskielisiä valtuutettuja valittiin eniten juuri vihreiden listoilta. Toisaalta on syytä huomata, että RKP:n listalta tuli valituksi yhteensä seitsemän vieraskielistä valtuutettua, vaikka puolueen osuus kaikista kuntavaaliehdokkaista oli kaikkein pienin (siinä missä esimerkiksi keskustalla oli yhteensä 7461 ja SDP:llä 6132 ehdokasta, RKP:llä ehdokkaita oli 1324). RKP:n 44 vieraskielisestä ehdokkaasta tuli siten valituksi joka kuudes.

Kaikki tutkimusta varten haastatellut puolueiden edustajat painottivat sitä, kuinka puolueen ehdokaslistan tulee olla mahdollisimman tasapainoinen suhteessa puolueen äänestäjäkuntaan ja kunnan väestörakenteeseen. Vaalimenestyksen kannalta listalla on siis oltava sekä nais- että miespuolisia ehdokkaita, samoin kuin ehdokkaita eri ikäryhmistä sekä eri ammatti- ja koulutustaustoista. Vaikka puolueiden välillä oli havaittavissa painotuseroja siinä, minkä viiteryhmiä edustus listalla koettiin erityisen tärkeäksi (kuten esimerkiksi KD:llä eri kirkkokuntien edustajat ja vasemmistoliitolla eri ay-järjestöjen edustajat), käytännössä monet puolueet kilpailivat kunnan sisällä jossain määrin samoista henkilöistä. Kaikki puolueet tavoittelivat vaaleissa listalleen henkilöitä, jotka ovat aktiivisia ja tunnettuja toimijoita kuntalaisten keskuudessa.

Puolueen ehdokashankinnasta vastaavien toimijoiden eli ehdokasrekrytoijien tekemä arvio ehdokasehdokkaan sopivuudesta perustui keskeisesti arvioon kyseisen henkilön omassa yhteisössään nauttimasta luottamuksesta, johon henkilön myönteinen tunnettuus rinnastettiin. Puolueet halusivat listoilleen ehdokkaita, joihin luotetaan kuntalaisten keskuudessa ja joita siitä syystä todennäköisesti myös äänestetään. Puolueet pitivät ehdokasehdokkaan laajoja verkostoja tai keskeistä asemaa puolueen kannalta tärkeissä verkostoissa henkilön nauttiman luottamuksen mittarina. Tärkeitä olivat paitsi työelämässä hankitut verkostot, myös erilaiset vapaa-ajan harrastusverkostot kuten urheiluseurat tai monikulttuurisuustoiminta, mutta myös ammattiyhdistysliike tai uskonnolliset järjestöt, joiden puitteissa ehdokasehdokkaat olivat toimineet aktiivisesti. Ehdokasehdokkaan henkilökohtaisten verkostojen laajuutta ja henkilön niissä herättämää luottamusta voidaankin nimittää henkilön verkosto- ja luottamuspääomaksi, joka herätti puolueiden kiinnostuksen ja vaikutti siten merkittävästi todennäköisyyteen tulla rekrytoituksi ehdokaslistalle.

Ehdokasrekrytoijien mukaan luottamuspääomaa kertyy ehdokasehdokkaille paitsi kuntalaisten parissa tehdyn työn kautta myös jo pelkästään sillä, millaisia kokemuksia henkilöllä voitiin olettaa olevan tämän ammatin, iän, sukupuolen, koulutuksen tai etnisen taustan vuoksi. Samalla tavoin kuin puolueissa uskotaan, että nuorten äänestämiskynnys

madaltuu, mikäli tarjolla on nuoria ehdokkaita, puolueissa myös uskotaan, että ulkomaalaistaustaisten äänestäjien on helpompi samaistua ja äänestää samaan etniseen ryhmään kuuluvaa ehdokasta. Kuntavaaleissa ehdokaslistat ovat pitkiä ja sopivan ehdokkaan löytäminen voi äänestäjän näkökulmasta olla paitsi ajallisesti myös kognitiivisesti haastava tehtävä. Mahdollisuus äänestää paitsi tuttua myös itseään muistuttavaa ehdokasta vähentää ehdokas- ja puoluevalinnasta koituvia kustannuksia. Eri etnisiin ryhmiin kuuluvien ehdokaiden rekrytointiin panostamalla puolueet pyrkivät saavuttamaan luottamusta vähemmistöryhmiin kuuluvien äänestäjien keskuudessa.

Tutkimuksen empiirinen aineisto vahvistaa ennen kaikkea sen oletuksen, että ehdokasrekrytoinnin kannalta tärkeän tiedon välittyminen tapahtui verkostoissa. Tieto omista yhteisöissään luottamusta nauttivista ehdokasehdokkaista välittyi pääasiassa puolueen jäsenten ja sitä lähellä olevien toimijoiden välityksellä. Puoluehaastatteluissa tuli toistuvasti ilmi, kuinka hankalaa ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden tavoittaminen on silloin, jos puolueen toiminnassa ei ole aktiivisesti mukana henkilöä, joka itse kuuluu etniseen vähemmistöön, tai jolla muutoin on olemassa olevia kontakteja vähemmistöryhmään tai -ryhmiin esimerkiksi oman palkka- tai vapaaehtoistyön kautta. Se, missä määrin puolueet onnistuivat ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytoinnissa, riippui keskeisesti näistä niin kutsutuista luottamuksen lähettäjistä, joilla ensinnäkin oli tietoa sopivista ehdokasehdokkaista ja toiseksi mahdollisuus lähestyä näitä henkilökohtaisesti. Lähes kaikki haastatellut toivat esille, kuinka tuiki tuntemattomalta tuleva pyyntö asettua ehdokkaaksi harvemmin poikii onnistuneen lopputuloksen. Sen sijaan on tärkeää, että pyyntö tulee henkilöltä, jonka ehdokasehdokas tuntee ja johon hän luottaa. Eräissä haastattelussa nousi esiin, kuinka ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytoiminen oli pitkälti vain yhden ihmisen varassa. Kyseisessä tapauksessa mainittu yksittäinen henkilö oli pitkään tehnyt vapaa-ajallaan monikulttuurisuustyötä ja sitä kautta tutustunut sekä venäläis- että somalialaistaisiin ryhmiin omassa kunnassaan. Henkilö tuki puolueen ulkomaalaistaustaisia ehdokkaita vaalikampanjassa paitsi kannustamalla heitä, myös esimerkiksi lähtemällä tukihenkilöksi vaaliteltalle, ainakin ensimmäisellä kerralla. Tällöin vieraaseen tilanteeseen ensimmäistä kertaa tulevan ei tarvinnut kohdata kuntalaisten kiperiä kysymyksiä yksin.

Puoluehaastatteluissa nousi esiin, kuinka osa puolueiden lähestymistä henkilöistä perusteli kieltäytymistään asettua ehdolle sillä, että ehdokkuudesta voisi koitua heille kielteisiä seurauksia. Siinä missä osa kaihtoi poliittista leimautumista peläten reaktioita työpaikallaan, osa myös pohti poliittista osallistumista aiemmassa kotimaassaan kokemansa poliittisen vainon kautta. Tällaisessa tilanteessa puolueet pyrkivät viestimään, kuinka Suomessa poliittinen osallistuminen on kaikkien oikeus, eikä johda vainoon ainakaan valtion taholta.

Moni haastatelluista ehdokasrekrytoijista myös koki, että puolueen julkinen kuva joko herättää luottamusta tai epäluottamusta ja siten asettaa haasteita niin valtaväestöön kuin ulkomaalaistaisiin lukeutuvien ehdokkaiden rekrytoinnille. Esimerkiksi KD:n edustajista

kaikki kolme nostivat esiin, kuinka puolueen imago ”uskontopuolueena” etäännyttää monia puolueesta. Haastateltavien mukaan tämä vaikeuttaa puolueen viestin viemistä ei-kristillisten yhteisöjen keskuuteen ja siten ehdokasrekrytointia kristillisten yhteisöjen ulkopuolelta. Toisaalta eräs KD:n edustajista kuitenkin mainitsi, ettei puolueen sisällä ollut vielä saavutettu täyttä konsensusta siitä, missä määrin toisten uskontokuntien edustajat voivat olla kristillisdemokraattien ehdokkaina, koska puolueen ohjelma perustuu ensisijaisesti kristilliseen arvomaailmaan. Eräs perussuomalaisia edustava haastateltava puolestaan nosti esiin sen, kuinka puolueeseen liitetty rasistisen ryhmittymän leima hankaloitti puolueen sopivaksi katsomien ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytointia. Puolueen edustajat kuitenkin toivat esille, että puolue on kiinnostunut myös muiden kuin syntyperäisten Suomen kansalaisten rekrytoimisesta silloin, kun nämä työllään osallistuvat hyvinvointivaltion kustannusten kattamiseen.

Vasemmistoliittoa edustavat haastatellut toivat esille, kuinka puolueeseen liitetty mielikuva puolueen jäsenten vahvasta ideologisesta sitoutumisesta vaikuttaa rekrytointiin. Mielikuva ideologisesta sitoutumisesta vaikuttaa yhtäältä siten, että osa pyydetyistä ehdokasehdokkaista kieltäytyy tarjouksesta vedoten puoluepoliittisesta leimautumisesta ennakoimiinsa kielteisiin seurauksiin, ja toisaalta siten, että edellä mainittua vastausta ennakoiden ehdokasrekrytoijat eivät enää pyydä ehdokkaiksi muita kuin sellaisia henkilöitä, joiden he varmasti tietävät suostuvan. Eräs haastatelluista mainitsi, kuinka kynnyks pyytää tuntemattomia henkilöitä ehdokkaiksi on toisinaan tarpeettomankin korkea, sillä harva ehdokkaaksi kysytty suhtautuu pyynnön esittäjään kielteisesti – pikemminkin lähes poikkeuksetta pyyntöön suhtaudutaan positiivisesti ja siitä ollaan otettuja.

Imago-ongelmat eivät vaikuttaneet olevan esteenä SDP:ssä, keskustassa tai kokoomuksessa. Eräs kokoomuksen edustajista uskoikin, että puolueen pitkä historia ja vakiintunut arvopohja edesauttavat sitä, että puolueen viesti on hyvin selkeä. Sekä vasemmistoliiton että SDP:n edustajat kertoivat, kuinka vasemmistopuolueisiin kansainvälisesti liitetty imago väestöryhmien välisen tasa-arvon edistäjinä saattoi edesauttaa puolueiden ja ehdokasehdokkaiden välisen luottamuksen syntymistä. Keskustan imagohaasteet liittyivät lähinnä siihen, ettei sillä ole vahvaa asemaa kaupungeissa, joissa suurin osa ulkomaalaistaustaisesta väestöstä asuu.

Vaikka vihreät asemoituvat suomalaisessa puoluekentässä enemmän vasemmalle kuin oikealle ja puolue on nostanut tasa-arvokysymyksiä näkyvästi esiin julkisuudessa, puolueen arvoliberaalin maineen katsottiin etäännyttävän osan konservatiivisemmin ajattelevista ulkomaalaistaustaisista ehdokasehdokkaista. Samalla puolueen edustajat kuitenkin korostivat, ettei puolue toisaalta olisikaan oikea koti henkilöille, jotka eivät sitoudu monikulttuurisuuden edistämisen lisäksi myös sukupuolten ja seksuaalivähemmistöjen tasa-arvoon. Myös RKP:n edustajat toivat esille, kuinka puolue korostaa ohjelmassaan tasa-arvoa, mutta

kuinka tätä viestiä on vaikea viedä eteenpäin ulkomaalaistaustaisiin yhteisöihin puolueen julkisuudessa suppeana näyttäytyvän kielipuolueprofiilin vuoksi.

Puolueiden edustajat kertoivat toistuvasti, kuinka ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytoinnin haasteet liittyivät monien niukkaan tietotasoon Suomen poliittisesta järjestelmästä ja poliittisesta kulttuurista. Moni puolueiden mielestä kiinnostava ulkomaalaistaustainen ehdokasehdokas kieltäytyi vedoten siihen, ettei puutteellisen kielitaitonsa ja vähäisten järjestelmää koskevien tietojensa vuoksi kykenisi toimimaan kunnanvaltuutettuna ja vastaamaan äänestäjien odotuksiin. Vaikka monen syntyperäisen suomalaisen tiedot poliittisesta järjestelmästä ja kuntien hallinnosta ovat yhtä lailla vähäiset, näiden on maassa syntyneinä ja koulut käyneinä helpompi luottaa siihen, että tarvittavat tiedot ja taidot voi opetella sitten, jos tulee valituksi luottamustehtävään. Varmuutta valtaväestön keskuudessa lisännee myös se, että koulutusta on tarjolla omalla äidinkielellä.

Ehdokasrekrytoijat korostivat omaa käsitystään ehdokasehdokkaan luotettavuudesta rekrytoinnin kriteerinä. Henkilöitä, joita kukaan puolueessa ei entuudestaan tunne ja joiden luotettavuudesta ei voida välikäden kautta varmistua, ei usein lähestytä. Luottamuksen merkitys liittyi muun muassa rekrytoijien käsitykseen siitä, missä määrin ehdokkaaksi pyrkivä henkilö jakaa puolueen arvomaailman. Tämä myös heijastui siihen, keitä ehdokkaistaan puolueet lähettivät edustamaan puoluetta vaalipaneeliin. Ne, keistä tiedettiin enemmän ja joiden ”edustuskelpoisuuteen” luotettiin, saivat todennäköisemmin kutsun osallistua vaalipaneeliin. Tämä tuli esille myös eräässä ehdokashaastattelussa:

H1: [E]simerkiksi jos vaikka menee johonkin, puolue järjestää vaalivilaisuuksia niin siihen vaalivilaisuuksiin edustajia pitää lähettää niin monesti sanotaan että ei ehkä luoteta, ehkä ei tunneta niitä maahanmuuttajataustaisia poliitikkoja. Et niihin vois ehkä mun mielestä antaa myös mahdollisuus koska jos et saa kokemusta, et saa yrittää, ethän voi päästäkään eteenpäin et ihmiselle on hyvä luoda myös mahdollisuudet.

Luottamus-tematiikka nousi esiin myös siltä osin, miten puolueet luottavat ehdokkaidensa osallistuvan puolueen vaalityöhön. Eräs haastateltavista mainitsi, kuinka ehdokasehdokkaiden lupaus näkyä ja kuulua puolueen vaalikojulla oli ehdoton edellytys ehdokkaaksi nimittämiseksi. Osassa puoluehaastatteluja puolestaan nousi esille, että riittävän tunnettu nimi saatettiin ottaa listalle ilman takuita siitä, että henkilö todella tekisi konkreettista vaalityötä. Pääosin ehdokkaaksi nimittämisen kriteerinä vaikutti kuitenkin olevan luottamus siihen, että ehdokas sitoutuu tekemään ainakin jonkin verran vaalityötä omien voimavarojensa puitteissa – jollei itselleen niin ainakin puolueelle.

Puoluehaastatteluissa nousi toistuvasti esiin puolueiden ja eri etnisten ryhmien välinen kohtaanto-ongelma, joka vaikeutti luottamuksen syntymistä. Puolueiden oli vaikea keksiä oikeita kanavia ja areenoja ulkomaalaistaustaisten tavoittamiseksi ja vaaleista

tiedottamiseksi. Silloinkin, kun kohtaamispaikat oli kartoitettu, kynnys kohtaamiselle saattoi tuntua korkealta. Kohtaanto-ongelma nousi esiin myös ehdokashaastatteluissa. Eräs haastatelluista ehdokkaista kuvasi tilannetta seuraavasti:

H1: Aika monella, sanotaan näin et monella puolueella on paikallisyhdistystoimintaa. Miks paikallisyhdistystoimijat eivät lähesty maahanmuuttajia? Miks (--) sanotaan sosiaalidemokraattien [alueen nimi] paikallisyhdistys ei voisi olla yhteydessä [kaupungin ja alueen nimi] toimiviin maahanmuuttajayhdistyksiin, miksi he ei osallista heitä (--) kutsu heidän tilaisuuksiinsa? Koska kysymys on ihmisten kohtaamisesta: kun kohtaat ihmisen ja luot vuorovaikutuksen, silloin syntyy hyvää dialogia hyvää luottamus ja tällaiset. Et pitää itse aktiivisesti lähteä, eihän kukaan jos oot neljän seinän sisällä niin eihän kukaan tuu koputtamaan sun ovea. Ei suomalaiset tai maahanmuuttajat käy toisten naapurin ovea koputtamassa koskaan, puhumattakaan hississä me käännetään selät näinpäin ja ei puhuta edes, ei sanota moi. Et tämmönen arjen ja tämmönen avoimuuteen ja tämmöseen lähestyminen, vuorovaikutuksen luonti on mun mielestä tosi tärkeä. Et se pitää lähteä ruohonjuuritasolta. (--) Suomessa vähän vierastetaan vieraan ihmisen ja toisen ihmisten puhuminen ja vähän niin kun..

Haastattelija: Kohtaaminen?

H1: Kohtaaminen, vähän niin kun tämmöstä on Suomessa. Ja mä ymmärrän että nää kunnallisjärjestötkään eivät helposti, ei uskalla helposti lähteä. Et liian paljon pelätään tai kunnioitetaan, mut sitä pelkoa ja kunnioitusta voi rikkoa kysymällä ja juttelemalla ihmisien... Et ei ihminen suutu jos mä sanon sulle mitä kuuluu tai mitä mietit, mitä sua kiinnostaa ja haluatko olla meidän kanssa täällä ja me tehdään tämmönen. Monet ihmiset ovat työttömiä ja monella on aikaa tehdä tälläisiä, ja monet ovat varmasti kiinnostuneet sen sijaan, että maahanmuuttajat kääntyvät sisäänpäin ja omissa porukoissa. Taas suomalaiset puoluekentän vähän pelkää ja he vähän arastelee niin ei se... Ollaan vähän niin kun kaukana toisistaan. Vähän pitää rikkoa jäätä ja lähestyä toisiinsa.

10.5 Ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden suhde suomalaiseen poliittiseen järjestelmään ja edustettaviinsa

Tutkimuksen aineistona olevat 12 ehdokashaastattelua tarjoavat mahdollisuuden tarkastella ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden motivaatiota asettua ehdolle, samoin kuin heidän käsityksiään Suomen poliittisesta järjestelmästä. Haastatellut ehdokkaat ja yhden kohdalla hänen vanhempansa olivat kotoisin yhteensä yhdeksästä eri maasta: Venäjältä, Virosta, Somaliasta, Turkista, Intiasta, Vietnamista, Nigeriasta, Bosniasta ja Romaniasta. Haastatelluista yksi oli syntynyt Suomessa perheeseen, jossa vanhemmat olivat muuttaneet

maahan ennen ehdokkaan syntymää, mutta loput haastatelluista olivat itse muuttaneet Suomeen joko ennen murrosikää, varhaisaikuisuudessa, tai vasta aikuistuttuaan ja käytyään kouluja toisessa maassa. Kullakin haastateltavalla oli siten eri määrä kokemusta poliittisesta järjestelmästä entisessä kotimaassaan, ja yhdellä kokemusta oli ainoastaan Suomesta. Osalla ehdokkaista oli pakolaistausta, osa oli tullut suomalaisen puolison houkuttelemana ja osa puolestaan työn perässä.

Luottamustematiikka nousi ehdokashaastatteluissa esiin kolmella eri tavalla. Ensinnäkin, jokaisella haastatellulla oli mielipide siitä, millaista politiikka on Suomessa ja millaista se on tai on ollut joko omassa tai vanhempien syntymämaassa. Ehdokkaat arvioivat laajasti sitä, missä määrin järjestelmän oikeudenmukaisuuteen ja toimintakykyyn näissä kahdessa eri kontekstissa oli ollut ja on mahdollista luottaa. Toiseksi, monien ehdokkaiden kohdalla motivaatio lähteä ehdolle liittyi siihen, että he halusivat lähettää viestin omalle yhteisölle siitä, että Suomessa voi vaikuttaa omiin ja oman ryhmän asioihin hakeutumalla edustuksellisiin päätöksentekoihin poliittisten puolueiden kautta. Kolmanneksi, ehdokkaat pohtivat omia edustuskäsityksiään laajasti siitä näkökulmasta, kuinka he ovat eri syistä saavuttaneet omassa yhteisössään luotetun henkilön aseman ja siten ovat lähes velvoitetuja edistämään ryhmän asioita asettumalla ehdolle vaaleissa.

Haastateltavilla oli selkeä näkemys siitä, miten kokemukset lähtömaassa vaikuttavat asenteisiin Suomen politiikkaa ja poliittista järjestelmää kohtaan. Tämä toisaalta korostui siitä syystä, että kaikkien haastateltavien oma tai perheen tausta oli maasta, jossa joko ei ollut lainkaan demokraattista järjestelmää tai demokratisoitumisen aste oli selvästi matalampi kuin Suomessa. Kertomuksissa kuitenkin korostui, kuinka jokaisella Suomeen muuttaneella on oma tarinansa ja taustansa:

H3: Niin siis on vaikea arvioida koska sitten kun Neuvostoliito on romahtanut, niitä lasketaan eri tavalla, ne eivät ole venäläisiä. Ne ovat nyt eri maiden kansalaisia, jotka ovat muuttaneet Suomeen, ja tarkkaa lukua ei ehkä edes ole. (--) Neuvostoliiton aikana ehkä on ollut, monet ovat pettyneitä koska (--) ehkä järjestelmä ei oo toiminut niin kuin pitäisi. Niin sitten jos Inkeristä ajatellaan, siis on monta erilaisia kohderyhmiä, jossa on oma historia ja omaa kokemusta (--) Siis esimerkiksi Inkerit, heillä on aika vaikea historia koska Stalinin aikana heidät jopa siirrettiin toiselle alueelle, ja sitten kun he tulivat takaisin Suomeen, taas ne eivät ole ihan suomalaisia vaikka ne ovat suomalaisia, geneettisesti. Mut taas siis he ehkä ovat tottuneet olla hiljaa, koska se [poliittisten mielipiteiden ilmaiseminen] oli vaarallista. Niin siis (--) selityksiä on paljon, jokaisella on oma tarina, joka perhe on taas erilainen (--)

H7: Siis useimmat maahanmuuttajat, ketkä on tullu Suomeen, on lähteny kotimaastaan jostain syystä. Ja useimmiten se on jotain politiikkaan liittyvää tai sotaan liittyvää, mut siihenkin liittyy politiikkaa, johonkin tällaseen. Ja se, että kuinka paljon niil on uskoa siihen, että äänestämällä sä pystyt vaikuttaan, niin ne peilaa sitä aika usein siihen koti-maahan.

H8: Meill on aivan erilaista politiikka Intiassa. Meill on huonoja kokemuksia. Siellä joku voittaa vaalit niin se on niinku kuningas.(--) Mutta ei me haluta sellasta. Sitten me keskusteltiin, se ei oo mikään puolipäiväpäätös. Silloin me ajateltiin minkälaista meidän arvoja, mihin me mennään, mitä pitäis tehdä. Vaikka se ei toteudu kyl täällä Suomessa-kaan, mutta siltikin on paljon parempi asemassa täällä olla kun Intiassa.

H10: The country for the Kurdish community from which we are moving to here, we always have problem with the system. I mean you have no rights. Only right you have [is] to exist, as a servant or as a worthless something. But when people move here, they are afraid to be in contact with government. That's scary for them. I mean, the people traumatized that much, it's not easy to explain that hey, you know what, if you have a problem you can go talk with someone. If you are not happy with new plan about your neighbourhood, go and complain to the city planning office.

Haastattelija: Are people afraid of doing it?

H10: Obviously! And they don't know actually they can complain about it, they don't know that. You know, who says that, I don't remember the name but, "the biggest enemy of freedom [are] the slaves who accept the fact and [are] happy with it." (--) As long as slaves are happy with the fact they are slaves, you cannot free them.

Haastattelija: And you wish to change that?

H10: I wish to change that.

Vaikka haastateltavien puheissa korostui ajatus siitä, kuinka monilla Suomeen muuttaneilla on varautunut suhde politiikkaan aiempien kokemusten vuoksi, eräs haastatelluista kertoi, kuinka lähtömaan taustaa vasten odotukset Suomen järjestelmää kohtaan olivat toisaalta olleet aluksi liiankin korkealla. Haastatellulla oli ennen puolue toimintaan osallistumistaan erittäin idealistiset odotukset politiikan avoimuudesta ja reiluudesta Suomessa, mutta nämä odotukset olivat sittemmin kokemuksen karttuessa muuttuneet realistisemmiksi:

H2: Mä luulin et politiikka on meiän maassa... meiän maas oli aika rajuu olla politiikkassa. Mä luulin et tässä, tääl on hienoo ja ihanaa ja kaunista. Mut se oli mansikka kakun päältä, et samanlaista paskaa se oli kun meillekin. Tyyliin et samat, oireet ja ongelmat siit tuli.

Haastattelija: Mut se selvis sit vasta myöhemmin?

H2: No myöhemmin selvis.

Haastattelija: Eli tavallaan se, et sä et sinne lähtiessä vielä miettiny?

H2: En mä olin et se on kaunista. Et mä saan äänen ja mä vedän sen ylemmäks tost noin vaan.

Eräs somalialaistaustainen ehdokas puolestaan suhtautui vuosienkin jälkeen arvostavasti siihen, millaisia mahdollisuuksia Suomen poliittinen järjestelmä on hänelle tarjonnut. Hän kertoi esimerkiksi olleensa kutsuttuna vieraana ulkomailla erään naisjärjestön tapaamisessa, missä muut olivat ihmetelleet suuresti sitä, kuinka hän pakolaisena ja naisena oli saanut niin vaikutusvaltaisen aseman niin asuinkuntansa valtuustossa kuin edustamassaan puolueessa: "Hän oli vähän silmät [selällään, että] 'sinä? Minkälainen vaikutusvalta on! Niin kyllä se vähän tuntui, että mä olen iloinen oikeasti."

Joillain haastatelluista oli henkilökohtaisia kokemuksia etniseen taustaan perustuvasta syrjinnästä:

H3: (--) maihin välillä on ollut joskus talvisota. Se kyllä jättää arpia ikuiseksi eikö niin? Sitten toi että, venäläiset joskus, miten mä sanoisin... siis venäläisen poliitika ehkä ei miellytä suomalaisia (--) jokaisella ryhmällä on oma suhtautuminen venäläisille. Ja mikä kuuluu kaikille suomalaisille toi ryssä. Se on geneessä. Sitä ei voi poistaa näin. Siis totta kai jos mä itse voisin kertoa että mä en oo koskaan, ei minuun koskaan kohdistunut syrjintä. Siis mä aina olen ollut aktiivinen, mulla kielitaitoa ei joskus ollut yhtään, mut silti ihmiset olivat ja ovatkin ystävällisiä minua kohtaan. Jos olen pyytäny tai kysyny jotain, kaikki on ihan OK. Mutta tiedän oman kokemuksen perusteellakin, että jos sulla on erimielisyys alkuperäisen siis suomalaisen kanssa, sä olet sitten ryssä.

H5: Poliitiikkaan lähin, kunnallisvaalit, mutta en ole päässyt edes valtuustoon koskaan. Minä tiän sen tasan tarkkaan että suomalaiset ei äänestä minua, sen minä tiedän. Tää on kylä, tää ei oo vielä kaupunki. [Kunnan nimi] ei ole samanlainen kuin Tampere tai Helsinki tai Jyväskylä. Tässä kaikki äänestää omia tuttuja ja ystäviä ja kavereita. (--) Vaikka meitä tervehditään, jutellaan, mutta syvällä ei ne halua meitä.

Huolimatta henkilökohtaisesti tai yhteisönsä kokemasta syrjinnästä moni ehdokkaista oli kuitenkin päättänyt asettua ehdolle viedäkseen omalle lähipiirilleen tai yhteisölleen viestiä siitä, että Suomessa on todellisia mahdollisuuksia vaikuttaa sillä edellytyksellä, että tuntee järjestelmän toimintaa:

H5: (...) sitäkin viestiä halusin antaa eteenpäin, että maahanmuuttajille sanon, että ei me tehdä itsellemme työtä, me tehdään lapsille, lapsenlapsillemme, että ne voi asua Suomessa kuin oma maa. Jos me olemme hiljaa ja istumme kotona, me hyväksymme kaikki mikä meitä vastaan tulee, ja sitten meidän lapsilla on huonompi elämä.

H2: Mä huomasin sen, että on asioita, joita suomalaiset maahanmuuttoasian saralta tekevät töitä, heil on kosketusta siihen, mut sit kun se jää vaan koskettamiseksi. Siinä ei oo ketään siellä ylhäällä kattomas sitä et miten me voidaan muuttaa.

H7: Mut siis, mä lähdin siitä liikenteeseen, et mä yritin tavallaan herättää niitä nukkuvia ääniä. Elikkä mä halusin... Demokratia toteutuu sillon, kun kaikki äänestää. Ihan sama mitä ne äänesti, kunhan äänestää oman mielensä mukaisesti, ja sit kun se on sataprosenttinen niin sit tiedetään et se on demokraattista, kaikki on osallistunu siihen. Mut sitten nyt kun se ei oo niin, niin mä halusin herättää niitä, mä halusin juurikin tätä mistä aiemmin puhuin, että esimerkiks mun vanhemmat kokee sen, et niil ei oo oikeutta äänestää, vaikka heillä on. Ja he eivät tiedä mitään, niin mä haluan lisäksi tiedottaa, maahanmuuttajille varsinkin, että teil on oikeus. Ja kun ne haluu asua täällä pysyvästi todennäköisesti, ja sopeutua tänne, niin se ois myöskin oikeudenmukasta heille, että he pääsisivät sanomaan sen mitä he haluavat.

Useissa ehdokashaastatteluissa toistui haastateltujen asema luotettuina henkilöinä yhteisöjensä keskuudessa. Tämä asema oli saavutettu omalla toiminnalla ja esimerkiksi, kuten auttamalla toisia paitsi arkisissa asioissa myös ymmärtämään laajemmin, miten asiat Suomessa toimivat. Jäsenyys samassa yhteisössä tai jaetut kokemukset maahanmuutosta toimivat yhdistävinä tekijöinä, ja toivat ehdokkaille ja heidän sanomisilleen uskottavuutta:

H8: [Kunnan nimi]:lla mua tunnistaa, jos on joku ongelma niin soittelee. Ongelmana on sen, että ne ei tiedä mikä on ääniarvo, miksi me äänestä, millä systeemillä me toimitaan Suomessa. (--) Jos joku lapsi on vaikka koulussa tehnyt jotain ja siellä sanotaan että hei niin sitten ne suuttus, vaikka vika olisi se lapsi. Ne soittelee mulle että miksi. Mä sanon että hei, rauhotu nyt, tässä ei oo erityisesti sen takia tehty että se sinun lapsi, tää on se käytäntö. Mutta kun minä selittää niille ehkä ne tajuu paljon parempi kun rehtori kertoo niille. (--) Mä aina puhun niille että me ollaan tässä järjestelmässä. Kun auto seisoo pihalla, se on meidän ja saat tehdä mitä tahansa sille autolle. Mutta kun me käännetään sille tielle, sillon alkaa siellä laki. (--) Se on kaikille ihan sama, joko sinä, minä tai hän. Jos me tehdään jotain väärin, jos me mennään punasta valoa päin, me saadaan sakko.

Joko tänään, huomenna tai ylihuomenna. Sillon se tarkoittaa, että me kaikki. Ei se sitä tarkoita, että katotaan että sä oot tumma, sen takia sulle annettiin sakko.

H2: No siis, mä olin silloin sellasessa yhteisössä, jossa aina kun tapahtu jotain, ne soitti mulle et nyt pitää hoitaa tollanen. Mä olin tavallaan kulttuuritulkkina. Ymmärräksä? Se oli ensimmäinen juttu mist mä sain politiikkamaailmaa haistaa. (--) Mä oon kurdien kans kurdi, mä oon arabien kans arabi, afgaaneitten kans afgaani. Siks ne avautuukin mulle. [Haastateltava kertoo, kuinka hänelle on uskouduttu hyvin henkilökohtaisessa asiassa.] Eihän afgaani voi kertoa tälleen, ellei se luota totaalisesti meikäläiseen, ne on tabuja.

H1: Ilman tämmöstä aktiivista toimintaa ja ihmisten luottamusta se ei olisi onnistunu oikeasti edes ajatella politiikan ja tavallaan se vaikutti, että mä oon lähtenyt siihenkin politiikkaan, että ihmiset kannusti. Monet ihmiset tulivat suoraan mulle ja sano nyt sun on aika lähteä oikeasti politiikkaan, kun sä oot niin aktiivinen, sä tiedät paljon näistä asioista, niin nyt sun rooli pitää nostaa myös päätöksenteossa. Siis oppii aika paljonkin kun olet monessa mukana, tulee tuntemaan paljon ihmisiä, tunnen ihmisten luonteet, ihmisten käyttäytymiset, ihmisten ajattelutavat ja myös hyväksyt okei, me ollaan erilaisia mutta silti me voidaan yhdessä toimia. (--) Et tämmöset neuvottelutaidot ja tämmöset ihmisten ymmärtäminen ylipäättään, ihmisten elämäntilanteiden syvälle pääseminen vaatii, että nää on tämmösiä opettavaisia kun juttelet ihmisten kanssa. Joka päivä mulle soitetaan ja kysytään ja keskustellaan et ihmiset kertovat huolistaan ja yritän myös neuvoa ihmisiä, että kannattaa nyt toimia näin, että ei näin ole hyvä ja tämmöset. Saa paljonkin apua ja iloa myös että pystyt auttamaan ihmisiä.

Ansaitsemansa luottamuksen kautta ehdokkaille tarjoutui mahdollisuus toimia välittäjinä ja viestinviejinä puolueiden ja omien yhteisöjensä välillä ja vahvistaa luottamusta näiden rajapinnalla.

10.6 Lopuksi

Luottamus on seikka, joka korostuu puolueiden ehdokasrekrytoinnissa ja kuntalaisten päätöksessä asettua ehdolle vaaleissa. Tässä kirjanluvussa luottamus-tematiikkaa on lähestytty laaja-alaisesti siten, kuin se puolue- ja ehdokashaastatteluissa nousi esille. Haastattelujen tavoitteena oli kartoittaa ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden rekrytoitumista yleisestä näkökulmasta, mutta luottamus-tematiikka nousi niissä esiin spontaanisti: sekä puolueiden edustajat että ehdokkaat nostivat sen esille puheenvuoroissaan. Puheenvuoroissa korostui yhtäältä ehdokasrekrytoijien luottamus eri etnisistä ryhmistä tulevia henkilöitä kohtaan (sosiaalinen luottamus) ja toisaalta ehdokkaiden luottamus suomalaista poliittista

järjestelmää kohtaan ehdolle asettumispäätökseen vaikuttavana tekijänä (poliittinen luottamus). Luottamuksen syntyminen riippui pitkälti ehdokasehdokkaiden ja puolueiden välisessä rajapinnassa liikkuvista luottamuksen lähettäjästä, jotka toiminnallaan kasvattivat ehdokasehdokkaiden luottamusta omiin vaikutusmahdollisuuksiinsa puolueiden kautta ja samalla veivät puolueille tietoa niille entuudestaan tuntemattomista henkilöistä, mikä edesauttoi puolueiden alttiutta ja kiinnostusta asettaa ehdolle ulkomaalaistaustaisia henkilöitä.

Ulkomaalaistaustaisten ehdokkaiden aliedustus puolueiden ehdokaslistoilla ja kunnanvaltuustoissa johtuu monelta osin maahanmuuttajayhteisöjen ja puolueiden välisten verkostojen kohtaanto-ongelmasta. Verkostoissa rakentuva luottamus on keskeinen ehdokasrekrytointiin vaikuttava seikka, ja luottamuksen lähettäjäillä tulee olemaan merkittävä rooli eri ryhmien välisten siltojen rakentajina myös jatkossa. Saadakseen ulkomaalaistaustaiset vaaliuurnille, puolueiden on aktiivisemmin hankittava tietoa näiden ryhmien preferensseistä ja mielenkiinnon kohteista, mikä onnistuu ainoastaan silloin, kun ne saavat houkutteltua mukaansa aktiivisia toimijoita kyseisistä ryhmistä. Mitä suuremmaksi ulkomaalaistaustaisen väestön osuus Suomessa kasvaa, sitä suuremmaksi kasvaa heidän painoarvonsa puolueiden vaalituloksen kannalta. Tulevaisuudessa puolueilla tuntuisi siten olevan sitä enemmän voitettavaa, mitä paremmin ne saavat toimintaansa mukaan myös ulkomaalaistaustaista väestöä eri etnisistä ryhmistä. Turun ja Vantaan kaltaisissa kaupungeissa, joissa merkittävä osa väestöstä on jo nyt ulkomaalaistaustaisia, kysymys on ollut ajankohtainen pidempään. Monissa Suomen kunnissa tähän kuitenkin herättäneen vasta sitten, kun ulkomaalaistaustaisen väestön osuus kunnan asukkaista saavuttaa puolueiden silmissä merkittävän tason.

Viitteet

¹Tässä kirjanluvussa käytetään Tilastokeskus käyttämää käsitettä ”ulkomaalaistaustainen”. Suomessa ei tilastoida etniseen ryhmään kuulumista. Sen sijaan väestötilastoissa henkilön syntyperää kuvaavat tämän äidinkieli ja syntymämaa. Vuoden 2017 lopussa Suomen väestöstä 7,0 prosenttia oli ulkomaalaistaustaisia eli henkilöitä, joiden molemmat vanhemmat tai ainoa tiedossa oleva vanhempi oli syntynyt ulkomailla. Vieraskielisiä eli heitä, joiden Suomen väestötietojärjestelmään rekisteröity äidinkieli on jokin muu kuin suomi, ruotsi tai saame, oli vastaavasti 6,8 prosenttia väestöstä (Tilastokeskus 2018a).

²Ulkomaalaistaustaisten poliittista luottamusta Suomessa ei ole vielä tutkittu, ja siten esitetty olettamus perustuu kansainväliseen tutkimukseen. Esimerkiksi Ruotsissa on havaittu, että ei-demokraattisten ja korkean korruption maista tulevien keskuudessa luottamus Ruotsin poliittista järjestelmää kohtaan on aluksi korkea, mutta laskee Ruotsissa asuttujen vuosien myötä. Tämän tutkijat arvelevat johtuvan alun korkeista odotuksista Ruotsin avoimeksi ja oikeudenmukaiseksi uskottua järjestelmää kohtaan. (Strömblad & Adman 2010; Adman & Strömblad 2015.)

³Tämäkin olettamus perustuu kansainväliseen kirjallisuuteen. Esimerkiksi Fennema ja Tillie (1999) havaitsivat omassa tutkimuksessaan, kuinka Amsterdamissa asuvien turkkilais-, marokkolais-, surinamilais- ja antillilaistaustaisten poliittinen luottamus vaihteli suuresti ryhmittäin. Tutkijoiden mukaan tämä johtui ennen kaikkia kyseisten ryhmien koosta ja koheesiosta Amsterdamissa. Esimerkiksi turkkilaisista suuri osa luotti paikallisiin viranomaisiin, poliitikkoihin ja puolueisiin, minkä lisäksi äänestäminen paikallisvaaleissa oli yleisintä nimenomaan turkkilaisten keskuudessa. Juuri turkkilaisilla oli eniten omaa järjestötoimintaa ja eniten siteitä näiden järjestöjen välillä, minkä vuoksi tutkijat olettavat, että turkkilaisten kokema poliittisesta osallistumisesta koituva hyöty oli vertailuryhmistä suurin. Ks. myös Martiniellon (2005, 6) yhteenveto ulkomaalaistaustaisen väestön poliittiseen kiinnittymiseen vaikuttavista seikoista niin lähtömaan kuin uuden asuinmaan osalta.

⁴Vuoden 2017 lopussa ulkomaalaistaustaisen väestön osuus oli kaikista Suomen kunnista korkein Vantaalla, yhteensä 18 prosenttia. Turussa vastaava osuus oli 11,4 prosenttia. (Tilastokeskus 2018.)

⁵Poliittinen kiinnittyminen (engl. *political engagement*) on laaja käsite, jolla viitataan yksilöiden ja politiikan väliseen suhteeseen. Tämä suhde pitää sisällään politiikkaan kohdistetut asenteet, arvot ja mielipiteet sekä poliittisen osallistumisen (Jensen ym. 2012). Poliittinen luottamus voidaan käsittää politiikkaan kohdistuvana asenteena (ks. esim. van Elsas 2015).

English Summary

This article focuses on the creation of trust between political parties and immigrant groups in Finland. The observations are based on qualitative interview data from the Municipal Elections 2017, comprising 22 interviews with party officers and 12 interviews with immigrant-origin candidates. To attract votes from immigrant-origin voters, it is crucial that there are so-called “agents of trust” present in party organisations and candidate lists. These agents, trusted by both the party organisation and immigrant group(s), have an important broker function, for they are able to create social trust between party actors and potential immigrant-origin candidates, as well as generate political trust within an ethnic community. In practice, the agents of trust are often the parties’ immigrant-origin candidates, who attract votes from their own ethnic group due to a shared language, ethnic background and experiences. Agents of trust need not necessarily share the same ethnic background if the preconditions for the creation of trust exist through other factors.

Recruiting candidates from different ethnic backgrounds is becoming increasingly important as the ethnic diversity of the Finnish population, and thereby the electorate, continues to grow. However, the motivation and abilities of parties to recruit candidates that attract immigrant-origin voters vary. To succeed in the recruitment of immigrant-origin candidates, parties must gain trust among immigrant-origin groups. The research interviews show that candidate recruitment is primarily based on party actors’ personal networks. Since, for the time being, there are only few immigrant-origin actors present in party organisations, there exists a mismatch between parties’ networks and the networks of different ethnic communities. This lack of any network-ties hinders the recruitment of immigrant-origin candidates, and thereby the transfer of parties’ messages to immigrant-origin voters and the creation of trust between parties and immigrant-origin groups. In order to get the immigrant-origin voters to the polls, parties must be more active in gaining information on the preferences of different ethnic groups and to transfer their political message and information on voting rights to these voters. This will only be possible if the parties are able to recruit agents of trust, i.e. immigrant-origin actors to their organisations and candidate lists.

LÄHTEET

- Adman, Per & Strömblad, Per (2015) Political Trust as Modest Expectations: Exploring Immigrants' Falling Confidence in Swedish Political Institutions. *Nordic Journal of Migration Research* 5:3, 107–116.
- Ahokas, Laura, Weide, Marjukka & Wilhelmsson, Niklas (2011) *Maahanmuuttajien yhteiskunnallisen osallistumisen tukeminen julkishallinnossa ja puolueissa*. Selvityksiä ja ohjeita 9/2011. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Bird, Karen, Saalfeld, Thomas & Wüst, Andreas M. (2011) Ethnic Diversity, Political Participation and Representation: A Theoretical Framework. Teoksessa Karen Bird, Thomas Saalfeld ja Andreas M. Wüst (toim.) *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*. Lontoo: Routledge, 1–21.
- Black, Jerome H. (1987) The Practice of Politics in two Settings: Political Transferability among Recent Immigrants to Canada. *Canadian Journal of Political Science* 20:4, 731–753.
- Borg, Sami (2014): Eduskuntavaalit ja vaalijärjestelmä. Teoksessa Tapio Raunio ja Matti Wiberg (toim.) *Eduskunta – Kansanvaltaa puolueiden ja hallituksen ehdoilla*. Helsinki: Gaudeamus, 39–50.
- Borg, Sami (2018) *Kuntavaalitutkimus 2017*. Kunnallisanalyyttisen tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 108. Helsinki: Kunnallisanalyyttisen tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 108.
- Borg, Sami & Pikkala, Sari (2017) *Kuntavaalitrendit*. Helsinki: Kunnallisanalyyttisen tutkimusjulkaisu-sarjan julkaisu nro 108.
- Bueker, Catherine Simpson (2005) Political Incorporation among Immigrants from ten Areas of Origin: The Persistence of Source Country Effects. *International Migration Review* 39:1, 103–140.
- Eulau, Heinz, Wahlke, John C., Buchanan, William & Ferguson, Leroy C. (1959) The Role of the Representative: Some Empirical Observations on the Theory of Edmund Burke. *American Political Science Review* 53:3, 742–756.
- Fennema, Meindert & Tillie, Jean (1999) Political Participation and Political Trust in Amsterdam: Civic Communities and Ethnic Networks. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 25:4, 703–726.
- Fennema, Meindert & Tillie, Jean (2001) Civic Community, Political Participation and Political Trust of Ethnic Groups. *Connections* 24:1, 26–41.
- Festinger, Leon (1957) *A Theory of Cognitive Dissonance*. Stanford, CA: Stanford University Press.
- Foddy, Margaret & Yamagishi, Toshio (2009) Group-Based Trust. Teoksessa Russell Hardin, Margaret Levi ja Karen S. Cook (toim.) *Whom Can We Trust? How Groups, Networks, and Institutions Make Trust Possible*. New York: Russell Sage Foundation, 17–41.
- Fonseca, Sara Claro da (2011) New Citizens – New Candidates? Candidate Selection and the Mobilization of Immigrant Voters in German Elections. Teoksessa Karen Bird, Thomas Saalfeld ja Andreas M. Wüst (toim.) *The Political Representation of Immigrants and Minorities: Voters, Parties and Parliaments in Liberal Democracies*. Lontoo: Routledge, 109–127.
- Hazan, Reuven Y. & Rahat, Gideon (2010) *Democracy Within Parties: Candidate Selection Methods and Their Political Consequences*. Oxford: Oxford University Press.
- Habyarimana, James, Humphhreds, Macartan, Posner, Daniel N. & Weinstein, Jeremy M. (2009) Coethnicity and Trust. Teoksessa Russell Hardin, Margaret Levi ja Karen S. Cook (toim.) *Whom Can We Trust? How Groups, Networks, and Institutions Make Trust Possible*. New York: Russell Sage Foundation, 42–64.
- Helander, Voitto (2003) *Vallantavoittelijan muotokuva: Analyysi vuoden 2000 kunnallisvaalien ehdokkaista*. KuntaSuomi 2004 -tutkimuksia nro 40. Helsinki: Suomen Kuntaliitto.
- Jaakkola, Magdalena (2005) *Suomalaisten suhtautuminen maahanmuuttajiin vuosina 1987–2003*. Työpoliittinen tutkimus 286. Helsinki: Työministeriö.
- Jaakkola, Magdalena (2008) *Suomalaisten suhtautuminen ulkomaiseen työvoimaan vuonna 2007*. *Kuntoutus* 31:1, 21–38.
- Jennings, M. Kent (1987) Residues of a Movement: The Aging of the American Protest Generation. *American Political Science Review* 81:2, 367–382.
- Jennings, M. Kent (2002) Generation Units and the Student Protest Movement in the United States: An Intra- and Intergenerational Analysis. *Political Psychology* 23:2, 303–324.
- Jensen, Michael J., Jorba, Laia & Anduiza, Eva (2012) Introduction. Teoksessa Eva Anduiza, Michael J. Jensen ja Laia Jorba (toim.) *Digital Media and Political Engagement Worldwide*. Cambridge: Cambridge University Press, 1–15.
- Jutila Roon, Merja (2016) *Maahanmuuttajat äänestäjinä Suomen kuntavaaleissa*. Impulsseja-sarja. Helsinki: Kalevi Sorsa -säätiö.
- Keskinen, Suvi, Atabong Alemanji, Aminkeng, Himanen, Markus, Kivijärvi, Antti, Osazee, Uyi, Pöyhölä, Nirosha & Rousku, Venla (2018) *Pysäytetyt – etninen profilointi Suomessa*. Helsinki: Svenska social- och kommunalhögskolan.

- Kuitunen, Soile (2000) *Kuntalaisesta ehdokkaaksi, ehdokkaasta valtuutetuksi. Poliittinen rekrytointi vuoden 1996 kunnallisvaaleissa ja niiden ehdokasasetteluissa*. Turku: Turun yliopisto.
- Kuntalaki 410/2015. <https://www.finlex.fi/fi/laki/alkup/2015/20150410> (haettu 5.12.2018).
- Maahanmuuttovirasto (2018) *Tilastot: kansainvälinen suojelu*. <http://tilastot.migri.fi/#decisions/23330?start=540> (haettu 17.12.2018).
- Martiniello, Marco (2005) *Political Participation, Mobilisation and Representation of Immigrants and Their Offspring in Europe*. Willy Brandt Series of Working Papers in International Migration and Ethnic Relations 1/05. Malmö: Malmö University.
- McPherson, Miller, Smith-Lovin, Lynn & Cook, James M. (2001) Birds of a Feather: Homophily in Social Networks. *Annual Review of Sociology* 27:1, 415–444.
- MIPEX (2015) *Migrant Integration Policy Index*. www.mipex.eu (haettu 29.10.2018).
- Norris, Pippa & Lovenduski, Joni (1995) *Political Recruitment: Gender, Race and Class in the British Parliament*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Oikeusministeriön tulospalvelu: *Kuntavaalien 2017 ehdokas- ja puoluetiedostot*. https://tulospalvelu.vaalit.fi/KV-2017/fi/ehd_listat_kokomaa.htm (haettu 4.9.2018).
- Perälä, Annu (2018) Hallitsemattomia "hallittuja sukupolvenvaihdoksia": poliittisten nuoriso- ja opiskelijajärjestöjen rooli poliittisessa rekrytinnissa keskustassa, kokoomuksessa ja SDP:ssä 1970–2015. *Politiikka* 60:3, 208–227.
- Pomerantz, Eva M., Chaiken, Shelly, and Tordesillas, Rosalind S. (1995) Attitude Strength and Resistance Processes. *Journal of Personality and Social Psychology* 69:3, 408–419.
- Sisäministeriö (2018) "Pakolainen pakenee vainoa kotimaassaan." *Sisäministeriön kotisivut*. <https://intermin.fi/maahanmuutto/turvapaikanhakijat-ja-pakolaiset> (haettu 17.12.2018).
- Strömblad, Per & Adman, Per (2010) From Naïve Newcomers to Critical Citizens? Exploring Political Trust among Immigrants in Scandinavia. Teoksessa B. Bengtsson, Per Strömblad ja A-H Bay (toim.) *Diversity, Inclusion and Citizenship in Scandinavia*. Newcastle: Cambridge Scholars Publishing, 345–370.
- Suurpää, Leena (2002) *Erlaisuuden hierarkiat: Suomalaisia käsityksiä maahanmuuttajista, suvaitsevaisuudesta ja rasismista*. Helsinki: Nuorisotutkimusverkosto.
- Tilastokeskus (2017) *Kunnallisvaalit [verkkajulkaisu]. Äänestäneet kuntavaaleissa 2017*. Helsinki: Tilastokeskus. http://www.stat.fi/til/kvaa/2017/05/kvaa_2017_05_2017-05-05_kat_001_fi.html (haettu 4.12.2018).
- Tilastokeskus (2018) *Maahanmuuttajataustaisten määrät ja osuudet alueittain 1990–2017*. Tilastokeskuksen PX-Web-tietokannat. Helsinki: Tilastokeskus. http://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen/Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen__Maahanmuuttajat_ja_kotoutuminen/007_ulkom_osuudet.px/?rxid=af5cc3bf-9c4d-4175-9afd-35f1acb722c2 (haettu 30.10.2018).
- Togebly, Lise (2008) The Political Representation of Ethnic Minorities: Denmark as a Deviant Case. *Party Politics* 14:3, 325–343.
- Vaalilaki 2.10.1998. <https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1998/19980714> (haettu 30.10.2018).
- van Elsas, Erika (2005) Political Trust as a Rational Attitude: A Comparison of the Nature of Political Trust across Different Levels of Education. *Political Studies* 63:5, 1158–1178.
- Wass, Hanna & Marjukka Weide (2015) Äänestäminen osana poliittista kansalaisuutta. Maahanmuuttotaustaisten äänioikeutettujen osallistuminen vuoden 2012 kunnallisvaaleissa. Selvityksiä ja ohjeita 26:2015. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Wass, Hanna, Blais, André, Morin-Chassé, Alexandre & Weide, Marjukka (2015) Engaging Immigrants? Examining the Correlates of Electoral Participation among Voters with Migration Background. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties* 25:4, 407–424.
- Weide, Marjukka (2009) *Ulkomailla syntyneenä suomalaisessa kunnallispolitiikassa. Maahanmuuttotaustaisten kunnanvaltuutettujen edustajuuskäsitykset, motivaatio sekä suhde maahanmuutto- ja kulttuuritaustaansa puheessa politiikassa toimimisesta*. Acta nro 214. Helsinki: Helsingin yliopisto & Suomen Kuntaliitto.
- Weide, Marjukka (2011) Maahanmuuttaneet vaaleissa. *Politiikka* 53:1, 55–62.
- Weide, Marjukka & Saukkonen, Pasi (2013) Maahanmuuttajien poliittinen osallistuminen. Teoksessa Tuomas Martikainen, Pasi Saukkonen ja Minna Säävälä (toim.) *Muuttajat: Kansainvälinen muuttoliike ja suomalainen yhteiskunta*. Helsinki: Gaudeamus, 262–280.
- White, Stephen, Nevitte, Neil, Blais, André, Gidengil, Elisabeth & Fournie, Patrick (2008) The Political Resocialization of Immigrants: Resistance or Lifelong Learning? *Political Research Quarterly* 61:2, 268–281.
- Young, Iris M. (2000) *Inclusion and Democracy*. Oxford: Oxford University Press.
- Zaller, John R. (1992) *The Nature and Origins of Mass Opinion*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Önnudóttir, Eva H. (2016) Political Parties and Styles of Representation. *Party Politics* 22:6, 732–745.

11 Luottamus ja taloudellinen eriarvoisuus

Mikko Niemelä, Pietari Kujala & Olli Kangas

11.1 Johdanto

Tässä luvussa kiinnostuksen kohteena on taloudellisen eriarvoisuuden ja luottamuksen välinen suhde. Luku analysoi eurooppalaisittain vertaillen, missä määrin taloudellisen eriarvoisuuden eri muodot ovat yhteydessä luottamuksen eri muotoihin. Taloudellista eriarvoisuutta tutkitaan tuloerojen, köyhyyden ja materiaalisen deprivaaation näkökulmista. Luottamusta puolestaan tarkastellaan yleistetyin luottamuksen, institutionaalisen luottamuksen ja rikollisuuden pelkoon liittyvän turvattomuuden näkökulmista. Tarkastelemme lyhyesti myös luottamusta poliitikoihin ja poliittisiin instituutioihin. Olettamuksemme on, että luottamuksessakin kansanterveyden tapaan (ks. Marmot 2004, 12–24) vallitsee ”sosiaalinen gradientti”. Kaikissa yhteiskunnissa hyvätuloisilla ja muutenkin hyväosaisilla on alemmissa sosioekonomisissa luokissa olevia parempi terveydentila (ks. Kangas ja Blomgren 2014). Oletamme, että luottamuksen gradientti ilmenee sekä makro- että mikrotasolla. Makrotason gradientti tarkoittaa sitä, että epätasa-arvoisissa maissa luottamus on matalampaa kuin tasa-arvoisissa maissa. Mikrotasolla taas kyse on siitä, että siirryttäessä rikkaimmista köyhempiin luottamuksella on taipumus heikentyä. Tarkastelemme siis luottamuksen ja eriarvoisuuden välistä yhteyttä, gradienttia, sekä maa- että yksilötasolla.

Teollistumisen kautta syntyneen modernisaation ja toisen maailmansodan jälkeisen talouskasvun myötä useiden länsimaiden hyvinvointipolitiikan tavoitteena oli tasata väestöryhmien välisiä taloudellisia eroja. Tässä tavoitteessa myös onnistuttiin varsin hyvin aina 1970-luvun öljykriiseihin asti. Tämän jälkeen taloudellinen eriarvoisuus alkoi monissa maissa kasvaa, ja – maasta riippuen – tulonjaollinen eriarvoisuus (Gini-kertoimella mitattuna) on ollut kasvussa tai jäänyt viimeisten 30 vuoden aikana korkealle tasolle lähes kaikissa länsimaissa (Nolan ja Salverda 2013; Olafsson ym. 2019). Kehitystä on kuvattu useissa OECD:n raporteissa, joissa on myös ennustettu taloudellisen eriarvoisuuden kasvun jatkuvan (OECD 2008; 2011; 2015). Vaikutusvaltaisessa teoksessaan *Capital in the Twenty-First*

Century Thomas Piketty (2014) ensinnäkin osoittaa taloudellisen eriarvoisuuden kasvun, mutta toiseksi hän myös väittää, että länsimaat ovat palanneet takaisin ennen hyvinvointivaltion kulta-aikaa vallinneeseen pysyvästi korkean ja kasvavan eriarvoisuuden tilaan.

Suomessa taloudellisen eriarvoisuuden kasvu lähti liikkeelle monia muita länsimaita myöhemmin – vasta 1990-luvun alun laman jälkeen vuosikymmenen jälkipuoliskolla. Tuolloin tuloerojen kasvu oli Suomessa OECD-alueen nopeinta. Vuosikymmenen lopun talouskasvun tuoma nousu ei nostanut kaikkia veneitä samalla tavoin: suurituloisempien tuloryhmien tulot kasvoivat erityisen nopeasti samaan aikaan kun pienituloisten tuloryhmien tulot pysyivät lähes muuttumattomina. 2000-luvulla tuloerot ovat vaihdelleet jossain määrin taloudellisten syklien mukaisesti siten, että vuosien 2000 ja 2003 välinen laskusuhdanne näkyi myös tuloerojen kaventumisena. Laskusuhdanteen jälkeen tuloerot kasvoivat jälleen vuoden 2008 finanssikriisiin saakka, jolloin ne jälleen hieman kaventuivat (Blomgren ym. 2014). Tuloerojen muutokset ovat kuitenkin 2000-luvulla olleet pienehköjä ja siten viimeisten parinkymmenen vuoden kehitys on Suomessa ollut yhdenmukaista Pikettyyn väittämän kanssa siitä, että elämme pysyvästi korkeahkon eriarvoisuuden aikakautta. Tuloerojen kasvun lisäksi myös varallisuuserot ovat Suomessa kasvaneet. Etenkin suurituloisimmat ovat kasvattaneet varallisuuttaan myös 2000-luvun aikana. Vuosien 2009 ja 2013 välillä kolmen ylimmän tulokymmenyksen nettovarallisuus kasvoi 12 prosenttia, kun taas muissa tulokymmenyksissä jäätiin alle kahden prosentin (Jousilahti ja Niemelä 2016).

Kasvava taloudellinen eriarvoisuus on myös nostanut keskusteluun sen, minkälaisia sosiaalisia, inhimillisiä ja taloudellisia seurauksia eriarvoisuus tuo mukanaan. Kansainvälisen valuuttarahaston (IMF) pääjohtaja Christine Lagarde (2013) totesi World Economic Forumissa pitämässään puheessa, että liiallinen eriarvoisuus syövyttää taloudellista kasvua ja ylittää yhteiskuntaa. Liiallinen eriarvoisuus voi toimia epäsuorasti taloudellisen kasvun esteenä. Eriarvoisuudella on osoitettu olevan konkreettisia yhteyksiä ihmisten arkeen. Se kasvattaa ihmisten välistä polarisaatiota, aiheuttaa resurssien haaskausta ja sen on osoitettu olevan yhteydessä muun muassa sosiaaliseen liikkuvuuteen, koulutusvalintoihin, väestön terveydentilaan ja terveyseroihin, yleiseen hyvinvointiin, luottamukseen ja sosiaaliseen koheesioon (esim. Gould ja Hijzen 2016; Therborn 2013; Wilkinson ja Pickett 2011). Näin ollen tuloerojen kasvulla voi olla esimerkiksi edellä mainittujen tekijöiden kautta epäsuora kielteinen vaikutus makrotalouden kehitykseen.

Sosioekonomisia terveyseroja selitettäessä puhutaan terveyden sosiaalisesta gradientista: sosiaalisen aseman noustessa terveydentila parantuu. Voidaan ajatella, että vastaavanlaisesta gradientista on makrotasolla kyse, kun tulonjaoltaan eriarvoisissa maissa väestön terveys ja yleinen hyvinvointi ovat huonommalla tolalla kuin tasa-arvoisimmissa maissa. Lähtökohdamme tässä tutkimuksessa on oletamus vastaavasta ”luottamuksen gradientista” eli havaittavissa on luottamuksen säännöllinen ja asteittainen heikentyminen, kun maat sijoitetaan kasvavan eriarvoisuuden mukaiseen järjestykseen sirontakuviassa.

Aiempi tutkimustieto tukee olettamustamme tästä taloudellisen eriarvoisuuden ja luottamuksen välisestä yhteydestä. Aiemmissa tutkimuksissa on usein tarkasteltu niin sanottua yleistettyä luottamusta eli yksilön osoittamaa luottamusta tuntemattomia ihmisiä kohtaan (Kouvo 2014; Rosenberg 1956, ks. myös Bäckin ja Herneen luvut tässä teoksessa). Maavertailuissa on havaittu, että korkea taloudellinen eriarvoisuus ja heikko yleistetty luottamus ovat yhteydessä toisiinsa (esim. Freitag ja Buhmann 2009; Rothstein ja Uslaner 2005; van Oorschot ja Arts 2005; Wilkinson ja Pickett 2011). Tämä viittaa makrotasoisesta luottamusgradientin olemassaoloon. Lisäksi esimerkiksi amerikkalaisessa tutkimuksessa on havaittu, että eriarvoisuuden kasvu ja luottamuksen heikkeneminen on tapahtunut samanaikaisesti (Gould ja Hijzen 2016). Näin ei kuitenkaan ole kaikkialla. Esimerkiksi Pohjoismaissa ihmisten luottamus muihin ihmisiin kasvoi taloudellisen eriarvoisuuden kasvun aikakaudella 1990-luvun puolivälistä 2000-luvun alkuun (Albrekt Larsen 2007; Kouvo 2014; Rothstein 2005).

Aiemmissa tutkimuksissa on havaittu, että luottamus jakautuu varsin epätasaisesti eri väestöryhmien välillä. Lisäksi havaitut sosioekonomiset erot ovat melko samankaltaisia eri maissa (van Oorschot ja Finsveen 2009). Esimerkiksi tulot ja koulutus ovat positiivisessa yhteydessä yleistettyyn luottamukseen (Brehm ja Rahn 1997; Kouvo 2010). Vaikka luottamus vaihtelee sosioekonomisten ryhmien välillä melko samansuuntaisesti maasta riippumatta (ts. mikrotasolla on myös luottamusgradientti), luottamusta ennustavilla yksilötason tekijöillä saattaa kuitenkin olla erilainen painoarvo eri maissa (Delhey ja Newton 2005). Esimerkiksi Suomessa kiintoisa tulos on se, että huono-osaisten asumispalveluyksikön ja ruokajonon asiakkaiden luottamus toisiin ihmisiin ja viranomaisiin on asiakkaiden haasteellisesta elämäntilanteesta huolimatta verrattain vahvaa (Kouvo 2013). Sen sijaan kristillisen päihdetyön asiakkaiden luottamus eri instituutioihin on koko väestöön verrattuna selvästi matalampaa, mutta samansuuntaista. Heidän luottamuksensa instituutioihin vaihtelee instituutiosta riippuen, kuten väestössä yleisemminkin: vähiten luotetaan poliittisiin instituutioihin ja eniten turvallisuutta ylläpitäviin instituutioihin. (Salonen 2013; koko väestön osalta ks. Niemelä ja Pajula 2014.)

Tulokset viittaavat siihen, että luottamuksen ilmeneminen riippuu jossain määrin yhteiskunnan institutionaalisesta rakenteesta (Rothstein ja Stolle 2003). Taloudelliseen eriarvoisuuteen liittyen maiden välisiä eroja on pyritty palauttamaan hyvinvointivaltiomalleihin (esim. Albrekt Larsen 2007). Pohjoismaista korkeaa luottamusta on selitetty ennen muuta pohjoismaisella universalismilla. Bo Rothstein ja Eric Uslaner (2005) selittävät luottamuksen ja eriarvoisuuden välistä yhteyttä nimenomaan tästä perspektiivistä: universaali hyvinvointipolitiikka, joka koskee lähes kaikkia kansalaisia, tasaa tehokkaasti yhteiskunnallisia eriarvoisuuksia, mikä johtaa laajaan solidaarisuuteen ja keskinäiseen luottamukseen, mikä puolestaan auttaa edelleen kehittämään eriarvoisuutta vähentäviä mekanismeja. Kyseessä on siis hyvä spiraali.

Korkean luottamuksen ja vähäisen eriarvoisuuden yhteyden palauttaminen hyvinvointimalleihin tai ”universalismiin” ei kuitenkaan konkreettisesti kerro siitä, mitkä ovat ne mekanismit, jotka tätä yhteyttä selittävät. Hyvinvointivaltiomallit selittävät kaiken, mutta samalla ne eivät oikein selitä mitään. Tutkimuksissa onkin tarkemmin analysoitu instituutioita kansalaisten kontaktien näkökulmasta (Freitag ja Buhlmann 2009; Kouvo ym. 2012; Kumlin ja Rothstein 2005). Esimerkiksi palvelujen tai toimeentuloturvaetuuksien antaman tuen riittämättömäksi kokeminen ja epäluottamus palvelun saatavuutta kohtaan on havaittu olevan yhteydessä heikkoon yleistettyyn luottamukseen (Kouvo ym. 2012). Nämä seikat saattavat ilmetä useammin tarveharkintaisissa järjestelmissä ja siten selittää universalismin ja vahvan luottamuksen välistä yhteyttä.

Samalla tavoin myös luottamuksen ja taloudellisen eriarvoisuuden suhde saattaa kulkea epäsuorasti sen kautta, kuinka reiluksi ja oikeudenmukaiseksi esimerkiksi tuloerojen kasvu koetaan. Tämä on havaittu esimerkiksi IMF:n julkaisemassa tutkimuksessa (Gould ja Hijzen 2016), jossa kiinnitettiin huomiota siihen, millä tavoin tuloerojen kasvu Yhdysvalloissa ja Euroopassa on toteutunut. Mikäli korkeat tuloerot selittyvät lähinnä rikkaiden rikastumisella (kuten Suomessa 1990-luvun loppupuolella) tilanne on toisenlainen kuin silloin, jos tuloerot selittyisivät laajamittaisella köyhyydellä, jossa yhteiskunnan pienituloisten etäisyys keskituloisiin olisi suuri. Näin vaikuttaa olevan etenkin Yhdysvalloissa, jossa heikko luottamus kytkeytyy ennen muuta eriarvoisuuteen tulojakauman alapäässä. Sen sijaan Euroopassa tilanne ei ole yhtä selkeä, joka saattaa johtua esimerkiksi siitä, että joissakin maissa eriarvoisuuden kasvu selittyy palkkaerojen kasvulla ja toisissa maissa (kuten Suomessa) pääomatulojen kasvulla (OECD 2011).

Tulos viittaa joka tapauksessa siihen, että taloudellisen eriarvoisuuden ja luottamuksen välistä yhteyttä on syytä tarkastella myös siitä näkökulmasta, millä tavoin eriarvoisuus näkyy tulojakauman alapäässä. Tästä syystä tässä tutkimuksessa tarkastellaan tuloeroja kuvaavien indikaattoreiden lisäksi myös materiaalisuuden huono-osaisuuden laajuutta ja suhteellista tuloköyhyysvajetta, joka mittaa tuloköyhyysrajan alapuolella olevien keskimääräistä etäisyyttä köyhyysrajaan. Toiseksi myös luottamuksen käsitettä on syytä tarkastella useammasta perspektiivistä. Sekä luottamus että eriarvoisuus liittyvät klassiseen sosiologiseen kysymykseen siitä, mitkä ovat yhteiskunnan koossapysymisen edellytykset. Saksalaisen sosiologin Georg Simmelin (1950) sanoin luottamus on yksi tärkeimmistä ”synteettisistä” voimista – se lujittaa ja ylläpitää sosiaalista koheesiota ja yhteiskunnallista järjestystä. Francis Fukuyama (1995) menee astetta pidemmälle ja väittää luottamuksen olevan kaikkein tärkein yhteiskuntien menestymisen ehto.

Useimpien aiempien tutkimusten tapaan tässä tutkimuksessa tarkastellaan aluksi eriarvoisuuden yhteyttä yleistettyyn sekä institutionaaliseen luottamukseen. Sosiaalisen koheesion ja yhteiskunnallisen järjestyksen näkökulmasta tutkimuksessa tarkastellaan näiden perinteisten luottamusmittarien lisäksi myös sitä, missä määrin eriarvoisuus on yhteydessä

rikollisuuden pelkoon liittyvään turvattomuuteen. Esittelemme aluksi käyttämämme aineistot ja menetelmät. Sen jälkeen tarkastelemme luottamuksen ja rikollisuuden pelon yhteyttä eriarvoisuuteen ja köyhyteen. Viimeisessä kappaleessa teemme lyhyen yhteenvedon ja keskustelemme, miltä Suomi näyttää kansainvälisessä vertailussa.

11.2 Tavoitteet, aineistot ja menetelmät

Tässä luvussa eriarvoisuuden ja luottamuksen välistä yhteyttä tarkastellaan kansainvälisesti vertailevasta perspektiivistä. Tutkimuksen aineisto perustuu European Social Surveyn (Eurooppalainen sosiaalitutkimus, ESS) vuosien 2014 ja 2016 kyselyihin. Kyselyt ovat Euroopan laajuisia maaston poikkileikkausaineistoja. Vuoden 2014 ESS-kyselytutkimukseen liittyvä aineisto ($N=37,623$) koostuu 20 maasta ja vuoden 2016 aineisto ($N=39,400$) 21 maasta.

Luottamusta tarkastellaan kolmesta näkökulmasta: *Yleistetty luottamus* mittaa vastaajien muita ihmisiä kohtaan osoittamaa luottamusta. Yleistettyä luottamusta voidaan pitää yhtenä tärkeimmistä luottamuksen muodoista yhteiskunnan kannalta. Se on ymmärretty laajemmin luottamukseksi siihen, että tuntemattomien kansalaisten eivätkä tarkoituksella tai tietoisesti halua vahingoittaa meitä (Kouvo 2014). Maria Bäck ja Kaisa Herne problematisoivat tätä sosiaalisesti luottamukseksi kutsuttua käsitettä ja sen mittaamista tämän teoksen aiemmissa luvuissa. Yleistettyyn luottamukseen liittyy *turvallisuuden tunne* ja *rikollisuuden pelko*. Näitä on luodattu kysymyksellä, kuinka turvallisesti ihminen kokee olonsa kulkiessaan ulkona pimeällä. Rikollisuuden pelko on analyseissa jaettu kahteen luokkaan eli niihin, jotka kokevat ulkona liikkumisen turvallisesti tai erittäin turvallisesti ja niihin, jotka kokevat ulkona liikkumisen turvattomaksi tai erittäin turvattomaksi. Yksilöiden välisen luottamuksen lisäksi tutkimuksessa tarkastellaan kolmantena *institutionaalista luottamusta*, joka tässä tutkimuksessa rajoittuu vastaajien lakijärjestelmää, poliisia ja poliittisia puolueita kohtaan osoittamaan luottamukseen. Poliittinen luottamus, jota Elina Kestilä-Kekkonen ja Isak Vento käsittelevät tämän teoksen avausluvussa, on institutionaalista luottamusta kapeampi käsite, luottamuksen suuntautuessa vain poliittisiin instituutioihin ja päätöksentekijöihin. Sekä yleistynyt että institutionaalista luottamusta arvioidaan asteikolla 0–10 (0=Täysi epäluottamus, 10=Täysi luottamus).

Myös taloudellista eriarvoisuutta tarkastellaan moniulotteisesti. Tutkimuksessa analysoidaan luottamuksen yhteyttä yhtäältä taloudelliseen eriarvoisuuteen, suhteelliseen tuloköyhyysvajeeseen ja materiaaliseen deprivatioon. Nämä tiedot on saatu Eurostatin keräämistä maaston taloudellista eriarvoisuutta ja köyhyttä kuvaavista indikaattoreista. Analyysia varten näiden indikaattorien arvot on laskettu keskiarvoina vuosien 2013–2014 sekä 2015–2016 lukemista.

Taloudellista eriarvoisuutta tarkastellaan kahdella tuloeroja kuvaavalla indikaattorilla. Ensimmäinen näistä on *Gini-kerroin*, joka määrittelee maiden sijoittumisen täydellisen tasa-arvon (0) sekä täydellisen epätasa-arvon (100) välisellä asteikolla. Toinen tuloerojen mittari on *S80/S20-suhde*, joka mittaa köyhimmän 20 % väestönosan sekä rikkaimman 20 % väestönosan tulojen välistä suhdetta. Mitä suurempi suhdeluku on, sitä voimakkaampaa taloudellinen eriarvoisuus on.

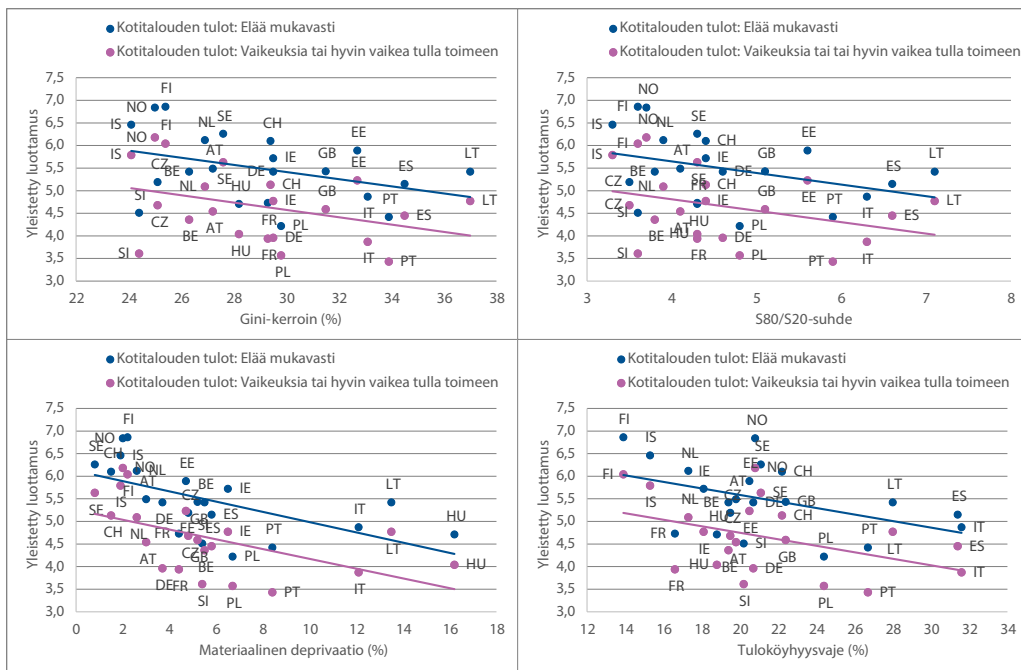
Köyhyyttä tarkastellaan kahdella taloudellista huono-osaisuutta kuvaavan mittarin avulla. Ensimmäinen näistä on *suhteellinen tuloköyhyysvaje*, joka mittaa köyhyysrajan alapuolella olevien kotitalouksien mediaanitulojen etäisyyttä kunkin maan tuloköyhyysrajasta prosentteina. Toinen köyhyysmittari on *materiaalinen deprivatio*, joka mittaa äärimmäisen materiaalsen deprivatian prosentuaalista osuutta väestöstä. Materiaalinen deprivatio määritellään taloudelliseksi ahdingoksi, joka johtaa kyvyttömyyteen maksaa laskuja, käydä lomamatkoilla, ostaa perusruokatuotteita ja kestäkulutushyödykkeitä sekä selviytyä kotitalouden lämmityskuluista. Mitä suurempi prosenttiluku on, sitä voimakkaampaa köyhyys on.

Tulosten raportointi etenee seuraavasti: analyysit alkavat kuvailevilla tarkasteluilla, joissa sirontakuvioilla tutkitaan taloudellisen eriarvoisuuden ja köyhyyden yhteyttä yleistettyyn ja institutionaaliseen luottamukseen Euroopassa vuonna 2016. Tämän jälkeen analysoidaan tarkemmin tuloerojen ja köyhyyden yhteyttä rikollisuuden pelkoon. Nämä tarkastelut perustuvat vuotta 2014 koskevaan aiemmin julkaistuu tutkimukseen (Kujala ym. 2018). Kussakin sirontakuviossa esitämme muuttujien välistä yhteyttä kuvaavan regressiosuoran erikseen niille, jotka ovat ilmoittaneet elävänsä mukavasti tuloillaan ja niille, jotka sanovat tulevansa toimeen melko huonosti tai huonosti. Kuvailevien tarkasteluiden jälkeen raportoidaan tulokset monitasomalleista, joissa selvitetään, missä määrin maataason taloudellista eriarvoisuutta ja köyhyyttä koskevat tekijät (makrotasoinen gradientti) selittävät rikollisuuden pelkoa ja missä määrin rikollisuuden pelkoa selittävät yksilötason (mikrotason gradientti) tekijät. Yksilötason tekijöistä tarkastelun kohteina ovat vastaajan demografiset ja sosioekonomiset tekijät, hänen luottamuksensa kanssaihmissiin, poliisiin ja lakijärjestelmään sekä vastaajan kokemukset rikoksen uhriksi joutumisesta ja TV:n katsomisen määrä (ks. Kujala ym. 2018). Esitämme logistisen monitasomallin tulokset vain ihmisten kokemalle pelolle. Tilasyistä muiden vastemuuttujien monitasomallit jätettiin tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Joka tapauksessa tulokset olisivat olleet varsin yhdenmukaiset niiden tulosten kanssa, jotka on nyt esitetty koetulle pelolle liitetaulukoissa 1 ja 2.

11.3 Taloudellisen eriarvoisuuden ja köyhyyden yhteys luottamukseen

Tuloerojen, köyhyyden sekä luottamuksen välisiä yhteyksiä tarkastellaan sirontakuvioiden avulla. Niistä nähdään, että pääsääntöisesti luottamus on heikompaa maissa, joissa tuloerot ovat suurempia ja köyhyys voimakkaampaa. Eri tuloero- ja köyhyysindikaattorien tuottamat tulokset taloudellisen eriarvoisuuden ja luottamuksen välisestä yhteydestä ovat hyvin samankaltaiset. Maakohtaisia eroja kuitenkin löytyy. Näistä keskustelemme lyhyesti kunkin kuvion yhteydessä.

Kuviossa 1 tarkastellaan tuloerojen ja köyhyyden yhteyttä yleistettyyn luottamukseen. Tulosten mukaan yhteys on negatiivinen ja kohtalaisen vahva. Yleistetty luottamus on selkeästi heikompaa suurempien tuloerojen maissa. Tulokset eivät kuitenkaan merkittävästi eroa eri tuloeroindikaattorien kesken. Yhteys tuloerojen ja yleistetyn luottamuksen välillä on samansuuntainen ja yhtä vahva niin Gini-kertoimella kuin S80/S20-suhteella tarkasteltuna.

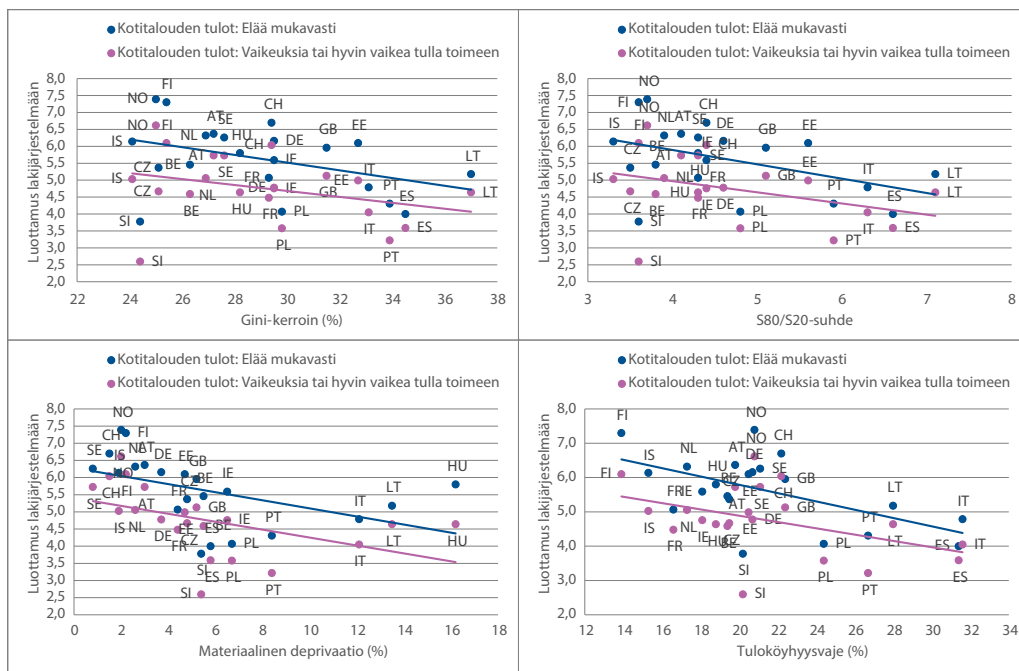

Kuvio 1. Tuloerojen ja köyhyyden yhteys yleistettyyn luottamukseen 2016.

Kuviosta 1 havaitaan lisäksi, että materiaalisen deprivaaation ja tuloköyhyysvajeen yhteys yleistettyyn luottamukseen on tulosten mukaan samankaltainen kuin tuloerojen. Tulokset eivät siis merkittävästi eroa eri köyhyysindikaattorien kesken. Tosin materiaalisen deprivaaation yhteys yleistettyyn luottamukseen on vahvempi kuin suhteellisen tuloköyhyysvajeen. Tulokset ovat samansuuntaisia hyvin ja huonosti toimeentulevien keskuudessa ja tukevat

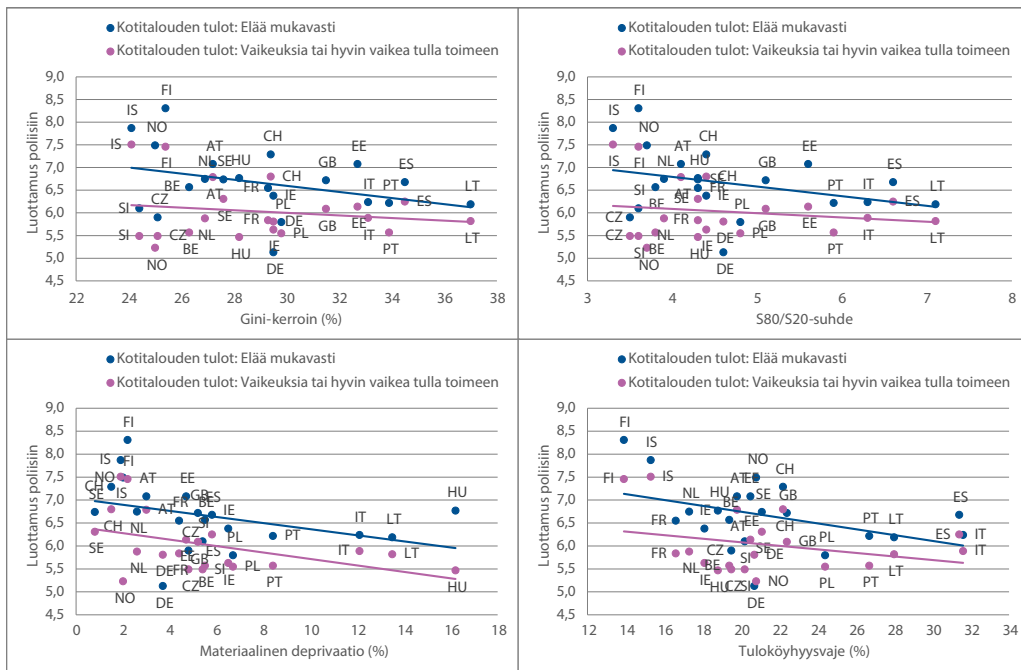
olettamustamme maiden ja yksilöiden välisestä luottamusgradientista. Kiintoisa havainto on, että esimerkiksi Suomessa ja Norjassa huonotuloisten ja köyhien yleistetyn luottamuksen taso on korkeampaa kuin hyvin toimeentulevien luottamus useimmissa muissa Euroopan maissa.

Kuviossa 2 analysoidaan tuloerojen ja köyhyyden yhteyttä lakijärjestelmää kohtaan osoitettuun luottamukseen. Tulosten mukaan yhteys on jälleen negatiivinen ja vahvempi kuin yleistetyn luottamuksen kohdalla. Tosin maiden välinen hajonta on vähän suurempaa. Tulokset eivät eroa Gini-kertoimen ja S80/S20-suhteen välillä, vaan tuloerojen yhteys lakijärjestelmää kohtaan osoitettuun luottamukseen on samansuuntainen ja yhtä vahva molemmilla indikaattoreilla tarkasteltuna. Samoin kuin kuviossa 1, yhteys eriarvoisuus- ja köyhyysmuuttujien välillä on saman suuntainen eri tuloryhmissä. Myös näissä vertailuissa Suomen ja Norjan huonotuloisilla on vahvempi luottamuspotentiaali kuin monien muiden maiden rikkailla ihmisillä.

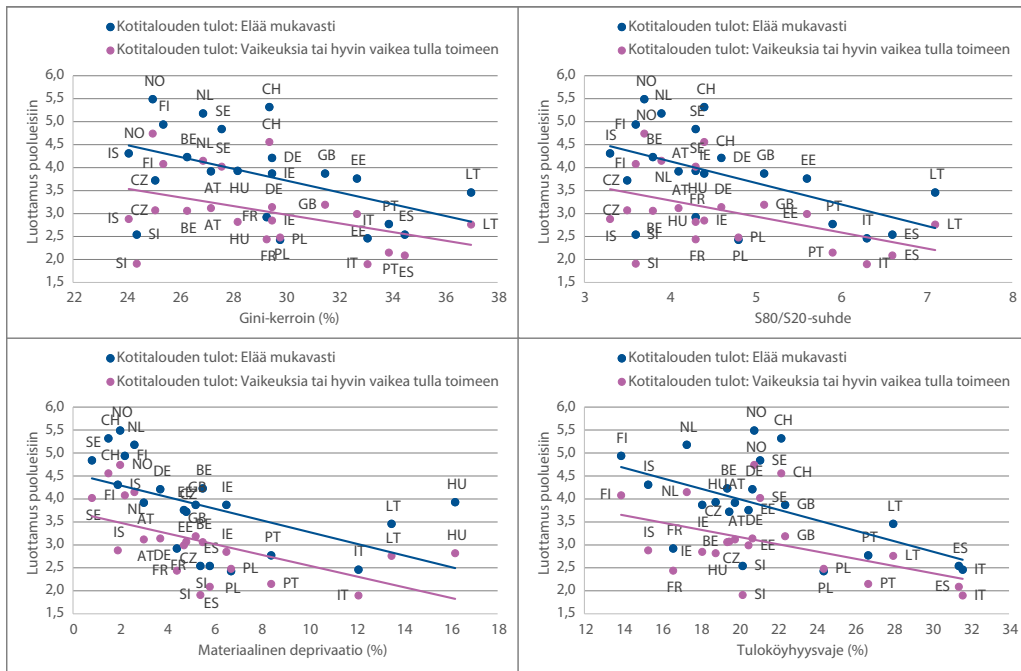
Kuvio 2. Tuloerojen ja köyhyyden yhteys lakijärjestelmää kohtaan osoitettuun luottamukseen 2016.

Tuloerojen ja köyhyyden yhteys poliisia kohtaan osoitettuun luottamukseen on keskiössä kuviossa 3. Edellisten analyysien tapaan yhteys on jälleen negatiivinen ja kohtalaisen vahva molemmissa tuloryhmissä. Suurempien tuloerojen maissa luotetaan vähemmän poliisiin kuin pienempien tuloerojen maissa. Tuloerojen yhteys poliisia kohtaan osoitettuun luottamukseen on myös samankaltainen tuloerojen laajuutta kuvaavasta indikaattorista riippumatta. Köyhyyden ja poliisia kohtaan osoitetun luottamuksen välinen yhteys on negatiivinen. Tulokset eivät myöskään eroa merkittävästi tarkasteltujen köyhyydendikaattorien välillä. Materiaalisen deprivaaation ja luottamukseen poliisiin välinen yhteys on vahvempi kuin suhteellisen tuloköyhyydvajeen yhteys.

Kuvio 3. Tuloerojen ja köyhyyden yhteys poliisia kohtaan osoitettuun luottamukseen 2016.

Viimeisessä luottamusta koskevassa sirontakuviassa kohteena on luottamus poliittisiin puolueisiin (Kuvio 4). Tulos on sama kuin aiemmissa kuvioissa. Luottamus puolueisiin on selvästi heikointa suurten tuloerojen maissa. Erona aiempiin vertailuihin on se, että puolueisiin kohdistuva luottamus on merkittävästi heikompaa kuin vaikkapa luottamus poliisiin. Sama pätee myös poliitikkoja kohtaan tunnettuun luottamukseen (jota emme tilaystistä tarkastele tässä). Suomi ei kuvion 4 vertailussa ole luottamuksen kärkikastia, toisin kuin luottamuksessa poliisia kohtaan. Sveitsi ja Ruotsi ovat jossain määrin poikkeavia tapauksia mitä tulee tulonjaolliseen eriarvoisuuteen (Gini-kerroin). Tuloköyhyydvajeella tarkasteltuna taas Norja, Ruotsi, Sveitsi ja jossain määrin myös Alankomaat poikkeavat muista maista suhteellisen vankan luottamuksensa vuoksi.

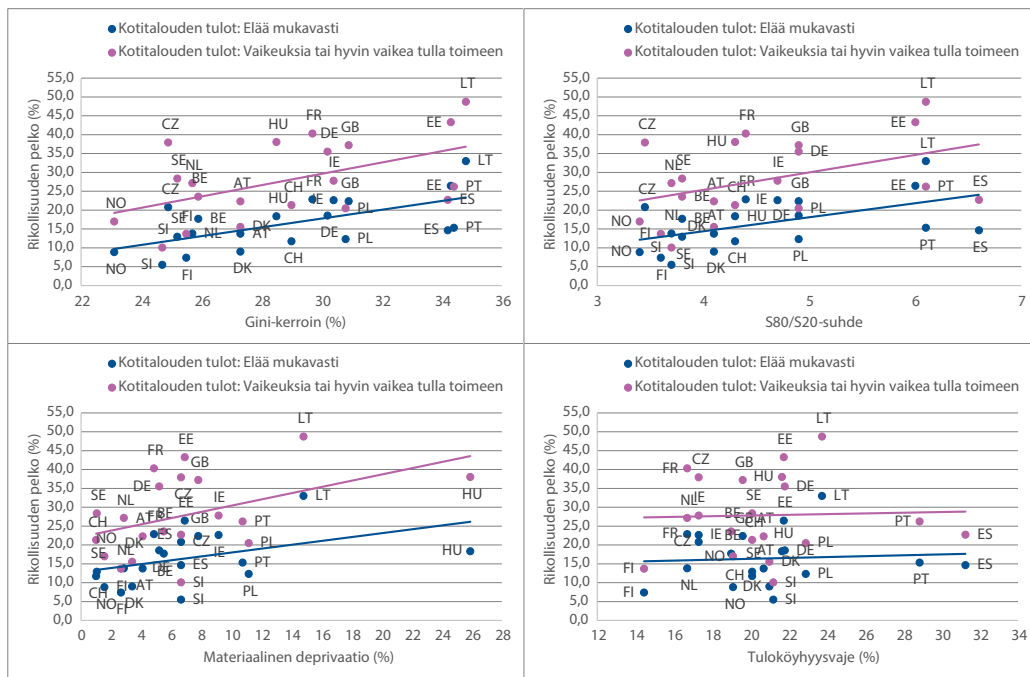
Kuvio 4. Tuloerojen ja köyhyyden yhteys poliittisia puolueita kohtaan osoitettuun luottamukseen 2016.

Tällaiset tarkastelut, joissa tutkimusyksikkönä on maa, ovat jossain määrin sensitiivisiä sen suhteen, mitä tehdään poikkeaville havainnoille. Entiset itäblokin maat muodostavat tällaisen ryhmän. Yhtäällä niissä on pienet tuloterot mutta materiaallinen deprivatio on varsin yleistä. Merkittäviä poikkeuksia kaikkien luottamusta kuvaavien mittarien kohdalla ovat muun muassa Slovenia ja Tšekki, joissa tuloterot ovat pienemmät kuin useimmissa tarkastelluista maista. Yleistetty luottamus, luottamus lakijärjestelmään sekä luottamus poliisiin ovat niissä kuitenkin heikkoa. Toisaalta esimerkiksi Espanjassa ja Liettuaassa tuloterot ovat suuret, mutta yleistetty luottamus sekä luottamus lakijärjestelmään ja poliisiin ovat keskitasoa verrattuna muihin tarkastelussa oleviin maihin.

Molempien köyhyysmittarien kohdalla on muutama maa, jotka ovat poikkeavia havaintoja ja mahdollisesti vääristävät tuloksia. Näissä maissa köyhyysasteet ovat keskimääräistä selvästi korkeampia, mutta muihin maihin verrattuna maiden luottamusindikaattorit ovat europaalaista keskitasoa. Tarkasteltaessa materiaalista deprivatiota Italian, Liettuan ja Unkarin jättäminen pois tarkastelusta vahvistaisi merkittävästi köyhyyden ja yleistetyn luottamuksen välistä yhteyttä. Suhteellisen tuloköyhyysvajeen kohdalla taas yhteys vahvistuisi, jos Espanja, Italia ja Liettua jätettäisiin pois tarkastelusta. Näistä varuimista huolimatta esittämiemme makrotasoisien vertailujen tulos pitää: eriarvoisissa maissa luottamuksen taso on alhaisempaa kuin tasa-arvoisemmissa maissa. Voidaan siis puhua makrotasoisesta luottamuksen gradientista.

11.4 Taloudellisen eriarvoisuuden ja köyhyyden yhteys rikollisuuden pelkoon

Luottamus liittyy vahvasti pelkoon: pelkäävä ihminen ei voi luottaa. Tässä osiossa tarkastelemme tuloerojen, köyhyyden sekä rikollisuuden pelon välisiä yhteyksiä. Kuvion 5 kertoma noudattaa jo aiemmissa kuivioissa esille tullutta kaavaa. Yleisesti ottaen maissa, joissa tuloerot ovat suuremmat sekä köyhyys on laajempaa, esiintyy myös voimakkaampaa turvallisuuden tunnetta ja rikollisuuden pelkoa. Tulokset kuitenkin vaihtelevat maittain. Esimerkiksi Espanjassa, Liettuassa, Portugalissa sekä Virossa on lähes yhtä suuret tuloerot Gini-kertoimella mitattuna (noin 35 %), mutta näiden maiden välillä on merkittäviä eroja rikollisuuden pelon voimakkuuksissa. Liettuassa 33 % hyvätuloisista sekä 49 % huonotuloisista ilmoittaa pelkäävänsä rikoksen uhriksi joutumista. Espanjassa puolestaan uhriksi joutumista pelkäävien hyvätuloisten osuus on 15 % ja huonotuloisten osuus 23 %. Taloudellisen eriarvoisuuden yhteys rikollisuuden pelkoon ei siis ole täysin selkeä, jos eriarvoisuutta tarkastellaan vain Gini-kertoimella.

Kuvio 5. Tuloerojen ja köyhyyden yhteys rikollisuuden pelkoon Euroopassa vuonna 2014. Lähde: Kujala ym. 2018.

Tulokset viittaavat myös siihen, että tuloerojen, köyhyyden ja rikollisuuden pelon väliset yhteydet vaihtelevat tarkasteltujen tuloerojen ja köyhyyden mittarien mukaan. Gini-kertoimella tarkasteltuna tuloerojen yhteys rikollisuuden pelkoon on positiivinen ja melko

vahva. S80/S20-suhteella mitattuna, tuloerojen yhteys rikollisuuden pelkoon on heikompi, mutta kuitenkin positiivinen ja kohtalaisen vahva.

Köyhyyttä tarkasteltaessa tulokset vaihtelevat enemmän. Materiaalisen deprivaaation ja rikollisuuden pelon yhteys on positiivinen ja kohtalaisen vahva. Tässä yhteydessä poikkeavat havainnot (Liettua ja Unkari) saattavat vääristää tuloksia. Näiden poikkeavien havaintojen poistaminen itse asiassa vahvistaa materiaalisen deprivaaation ja rikollisuuden välistä yhteyttä. Sen sijaan tulokset suhteellisen tuloköyhyysvajeen ja pelon välisestä suhteesta eroavat selvästi muista indikaattoreista. Yhteys on toki positiivinen mutta erittäin heikko.

Yhteydet tuloerojen, köyhyyden sekä rikollisuuden pelon välillä ovat samansuuntaisia sekä hyvä- että huonotuloisten keskuudessa. Joskin materiaallinen deprivatio on huonotuloisten kohdalla hieman vahvemmin yhteydessä rikollisuuden pelkoon kuin hyvätuloisten kohdalla. Huonotuloiset siis pelkäävät hyvätuloisia enemmän.

Seuraavaksi tuloerojen, köyhyyden sekä rikollisuuden pelon välisiä yhteyksiä tarkastellaan logistisen monitasomallinnuksen avulla. Maat on jaettu kunkin selittävän muuttujan suhteen kolmeen ryhmään sen mukaan, sijoittuuko jokin maa ko. muuttujalla matalan, keskitasoisten tai suurten tuloerojen, köyhyyslukujen jne. ryhmään. Mallinnuksen tulokset on esitetty liitetaulukossa 1. Mallin regressiokertoimet esitetään keskimääräisinä marginaaliefekteinä. Tuloksien mukaan Gini-kerroin, S80/S20-suhde, materiaallinen deprivatio sekä rikollisuuden pelko ovat positiivisesti yhteydessä toisiinsa. Toisin sanoen, suuremmat Gini-kertoimet ja S80/S20-suhteet sekä voimakkaampi materiaallinen deprivatio kulkevat käsi kädessä rikollisuuden pelon kanssa.

Monitasomallin malli 1 osoittaa, että sekä Gini-kertoimen että S80/S20-suhteen kautta tarkasteltuna erot pienempien tuloerojen maiden välillä eivät ole tilastollisesti merkitseviä. Tämä viittaa siihen, että pienemmät tuloerot eivät ole yhteydessä rikollisuuden pelkoon. Erot pienempien ja suurempien tuloerojen maiden välillä ovat kuitenkin tilastollisesti merkitseviä. Tämä taas viittaa siihen, että suuremmat tuloerot ovat yhteydessä rikollisuuden pelkoon.

Köyhyysmittarien väliset tulokset eroavat jälleen toisistaan. Materiaalisen deprivaaation yhteys rikollisuuden pelkoon on heikompaa vähäisemmän deprivaaation maissa, mutta kuitenkin tilastollisesti merkitsevää. Suuremman deprivaaation maissa materiaalisen deprivaaation yhteys rikollisuuden pelkoon on tilastollisesti erittäin merkitsevää. Suhteellisen tuloköyhyysvajeen yhteys rikollisuuden pelkoon on erittäin heikko, eikä se ole missään vaiheessa tilastollisesti merkitsevää.

Liitetaulukon 1 malleissa 2–6 tarkastellaan yksilötason tekijöiden mahdollista vaikutusta tuloerojen, köyhyyden sekä rikollisuuden pelon väliseen yhteyteen. Mallista 3 nähdään,

että materiaalisen deprivaaation ja rikollisuuden pelon välinen yhteys heikkenee, kun vastaajien koulutustaso sekä tyytyväisyys tuloihin vakioidaan. Tämä viittaa siihen, että koulutustaso ja tyytyväisyys tuloihin toimivat välillisinä tekijöinä materiaalisen deprivaaation ja rikollisuuden pelon välillä.

Analyysi mallissa 4 osoittaa, että kaikkien maatason indikaattorien kohdalla yhteys rikollisuuden pelkoon heikkenee, kun luottamus vakioidaan. Nämä tulokset taas merkitsevät sitä, että luottamus ihmisiin, lakiin sekä poliisiin toimivat välillisinä tekijöinä tuloerojen, köyhyyden ja rikollisuuden pelon välillä. Muissa malleissa tarkastelluilla tekijöillä (ikä, sukupuoli, TV:n katsomiseen käytetty aika sekä aikaisemmat uhriksi joutumisen kokemukset) ei ollut merkittävää vaikutusta tuloerojen, köyhyyden ja rikollisuuden pelon väliseen yhteyteen. Näin ollen ne eivät ole välillisiä tekijöitä.

Tarkastelimme vielä logistisen monitasomallin avulla, onko tuloero- ja köyhyysmittareilla toisiinsa nähden peittävää vaikutusta. Liitetaulukon 2 malli 1 esittää Gini-kertoimen ja rikollisuuden pelon välisen yhteyden. Mallit 2–3 puolestaan niiden yhteyden, kun S80/S20-suhde sekä materiaalinen deprivatio ovat vakioitu. Suhteellinen tuloköyhyysvaje jätettiin pois tästä tarkastelusta, sillä aikaisemmat tulokset osoittivat, ettei suhteellinen tuloköyhyysvaje ole yhteydessä rikollisuuden pelkoon.

Mallissa 2 esitettyjen tulosten mukaan Gini-kertoimet ja S80/S20-suhteet peittävät toistensa vaikutukset. Molemmat tuloerojen indikaattorit vaikuttavat siis olevan yhtä relevantteja suhteessa rikollisuuden pelkoon. Mallista 3 nähdään, että materiaalisen deprivaaation vakioiminen heikentää merkittävästi Gini-kertoimen ja rikollisuuden pelon välistä yhteyttä. Tuloerojen lisäksi myös köyhien elinolot yhteiskunnassa ovat siis relevantti tekijä suhteessa rikollisuuden pelkoon.

11.5 Johtopäätökset

Lähdimme tarkastelemaan, missä määrin aiemmissa kansanterveyteen keskittyneissä tutkimuksissa löydetty sosiaalinen gradientti on havaittavissa luottamuksessa toisiin ihmisiin, oikeusjärjestelmään, poliisiin ja poliittisiin puolueisiin. Tarkastelimme myös sitä, missä määrin pelko liittyy eriarvoisuuden eri muotoihin. Tulokset olivat kaikissa tapauksissa ja kaikissa vertailuissa erittäin selvät ja täysin kiistattomat: maissa, joissa on suuret tuloerot ja köyhyys laajojen kansakerrosten kiusana, luottamus kaikilla indikaattoreilla mitattuna on heikompaa kuin pienempien tuloerojen ja matalan köyhyyden maissa. Tämä pätee niin yhteiskunnan huono-osaisiin kuin paremmissa asemassa oleviin. On siis olemassa sekä makrotasoinen että mikrotasoinen yksilön sosiaalisen aseman määrittämä sosiaalisen luottamuksen gradientti.

Tämän kaltaisia poikkileikkausaineistoihin perustuvia tutkimuksia on moitittu siitä, että poikkileikkaustarkasteluilla voidaan osoittaa vain yhteisvaihtelu, mutta ei voida todentaa kausaliteettia. Toki näin onkin. Poikkileikkausanalyseillä voidaan saada vain aihetodisteita. Aihetodisteet ovat kuitenkin vahvoja sikäli, että todistetaakka voidaan kääntää tosin päin. Tuloerojen ja eriarvoisuuden siunauksellisuutta korostavien tahojen tulisi pystyä osoittamaan päinvastaiset tulokset, toisin sanoen se, että epätasa-arvoisissa maissa tässä tarkastellut asiat ovat paremmalla tolalla kuin tasa-arvoisissa maissa. Lisäksi, jotta kausaalisuuden vaade tulisi tyydytettyä, heidän tulisi osoittaa, että eriarvoisuuden lisääntyminen johtaa suurempaan luottamukseen ja pienempään pelkokertoimeen. Toistaiseksi tarpeeksi pitkiä aikasarjoja vastemuuttujista ei ole olemassa.

Aikanaan European Social Survey (ESS) voi tuottaa vastauksia näihin kiistakysymyksiin, samoin kuin edellä sanottuun Lagarden (2013) teesiin liiallisen eriarvoisuuden taloudellista kasvua ja ylipäätään yhteiskuntaa syövyttävästä vaikutuksesta. Voimme myös arvioida Fukuyaman (1995, 7) väitettä: "...eräs tärkeimmistä opetuksista, jonka taloudellisen elämän tarkastelusta voimme oppia on, että kansakunnan hyvinvointia, kuten sen kykyä kilpailla, ehdollistaa yksi läpitunkeva kulttuurinen piirre: yhteiskunnan sisään rakennetun luottamuksen taso." Meidän tarkastelumme antoi vahvoja viitteitä siitä, että eriarvoisuus ja köyhyys nakertaa tätä Fukuyaman korostamaa ominaisuutta, toisin sanoen luottamusta.

Tarkastelumme osoittaa, että Suomi on edelleenkin muihin Euroopan maihin verrattuna pienten tuloerojen ja vähäisen köyhyyden maa. Lisäksi köyhyysrajan alle jäävien keskitulojen etäisyys köyhyysrajasta on Euroopan pienin. Suomi näyttäytyy myös vahvan luottamuksen ja vähäisen pelon maana.

Tarkasteltiinpa mitä luottamuksen tasoa hyvänsä, Suomi on luottamuksen kärkimaita. Yleistetty luottamus on Suomessa kaikkein korkein niin hyvä- kuin huonotuloistenkin vertailussa. Luottamuksessa lakijärjestelmään kummassakin tarkastellussa ryhmässä Suomi sijoittuu toiseksi. Suomen edelle hyvätuloisissa kiilaa Norja. Sen sijaan toimeentulovaikeuksia kokevien keskuudessa luottamus on Suomessa kaikkein suurinta. Poliisiin suomalaiset hyvin toimeentulevat luottavat enemmän kuin muut vastaavat ihmisryhmät toisaalla Euroopassa. Luottamuksessa poliittisiin puolueisiin Suomi tippuu niukasti kummassakin ryhmässä mitalisijoilta. Molemmissa ryhmissä Suomen sijaluku oli neljäs. Itse asiassa kaikilla luottamuksen osa-alueilla Suomen pienituloiset sijoittuvat paremmin kuin muiden maiden hyväosaiset. Suomen hyvätuloiset pois lukien, suomalaisten pienituloisten sijaluku yleisessä luottamuksessa oli viides, luottamuksessa lakijärjestelmään kolmas ja luottamuksessa poliisiin neljäs. Luottamuksessa poliittisiin puolueisiin sen sijaan tuli notkahdusta ja sijaluku oli kahdestoista.

Rikollisuuden pelkoa tarkasteltaessa Suomi sijoittuu Euroopan maiden välisen vertailun perusteella vähäisen pelon maiden joukkoon. Lisäksi pelko on Suomessa vähäistä niin

hyvä- kuin huonotuloisten keskuudessa. Molemmissa ryhmissä Suomen sijaluku oli 19. Ai-noastaan Sloveniassa pelkoa oli vähemmän kuin Suomessa.

Kaiken kaikkiaan Suomi on hyvä esimerkki siitä, miten vaikeiden historiallisten vaiheiden jälkeen on pystytty rakentamaan turvallinen yhteiskunta ja instituutiot, joihin ihmiset luot-tavat, ja jotka tehokkaasti vähentävät köyhyyttä ja estävät sosiaalista syrjäytymistä.

English Summary

The article focuses on the relation between economic inequality and trust. The study ex-plores to what extent different forms of economic inequality are associated with different forms of trust. With regard to economic inequality, the article examines inequalities mea-sured by the Gini coefficient, S80/S20 –ratio, at-risk-of-poverty gap and material depriva-tion. Different forms of trust examined in the analyses include generalised trust, trust to-wards institutions (political parties, legislation, and police) and fear of crime. The research data consist of the European Social Survey, rounds 7 (2014) and 8 (2016), and country-level indicators of economic inequality provided by Eurostat. Regardless of the indicator of economic inequality, the results show that trust is negatively associated with economic inequality: countries with higher levels of income inequality and material deprivation are more likely to witness lower levels of trust than countries with lower levels of income in-equality and material deprivation. These findings are also consistent with both more well-off and worse-off economic positions in a given society. Overall, the findings indicate that, in both the macro- and micro-level, there exists a social gradient of trust determined by the social standing of the individual.

LÄHTEET

- Albrekt Larsen, Christian (2007) How Welfare Regimes Generate and Erode Social Capital: The Impact of Underclass Phenomena. *Comparative Politics* 40:1, 83–101.
- Blomgren, Jenni, Hiilamo, Heikki, Kangas, Olli & Niemelä, Mikko (2014) Finland: Growing Inequality with Contested Consequences. Teoksessa Brian Nolan, Wiemer Salverda, Daniele Checchi, Ivo Marx, Abigail McKnight, István György Tóth ja Herman G. van de Werfhorst (toim.) *Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries. Thirty Countries' Experience*. Oxford: Oxford University Press, 222–247.
- Brehm, John & Rahn, Wendy (1997) Individual-Level Evidence for the Causes and Consequences of Social Capital. *American Journal of Political Science* 41:3, 999–1023.
- Delhey, Jan & Newton, Kenneth (2005) Predicting Cross-National Levels of Social Trust: Global Pattern or Nordic Exceptionalism? *European Sociological Review* 21:4, 311–327.
- Freitag, Markus & Buhlmann, Marc (2009) Crafting Trust: The Role of Political Institutions in a Comparative Perspective. *Comparative Political Studies* 42:12, 1537–1566.
- Fukuyama, Francis (1995) *Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity*. London: Penguin Books.

- Gould, Eric D. & Hijzen, Alexander (2016) *Growing Apart, Losing Trust? The Impact of Inequality on Social Capital*. IMF Working Paper 16/176. International Monetary Fund. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2016/wp16176.pdf> (haettu 18.1.2019).
- Jousilahti, Jukka-Pekka & Niemelä, Mikko (2016) *Varallisuuserojen kasvu eriarvoistaa Suomea*. Policy Brief 9/2016. Turku: Tackling Inequalities in Time of Austerity (TITA), Turun yliopisto. <https://blogit.utu.fi/tita/wp-content/uploads/sites/45/2016/09/policybrief-niemela-jousilahti.pdf> (haettu 18.1.2019).
- Kangas, Olli & Bolmgren, Jenni (2014) Socio-economic Differences in Health, Income Inequality, Unequal Access to Care and Spending on Health: A Country-Level Comparison of Finland and 16 other European countries. *Studies on Finnish Society* 7, 51–63.
- Kouvo, Antti (2010) Luokat ja sosiaalinen pääoma. Teoksessa Jani Erola (toim.) *Luokaton Suomi? Yhteiskuntaluokat 2000-luvun Suomessa*. Helsinki: Gaudeamus, 166–181.
- Kouvo, Antti (2013) Ihmisten välinen luottamus ruokajonojen ja asumispalveluyksikön asiakkaila. Teoksessa Mikko Niemelä & Juho Saari (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kela, 108–124.
- Kouvo, Antti (2014) *Luottamuksen lähteet. Vertaileva tutkimus yleistynyttä luottamusta synnyttävistä mekanismeista*. Annales Universitatis Turkuensis C 381. Turku: Turun yliopisto.
- Kouvo, Antti, Kankainen, Tomi & Niemelä, Mikko (2012) Welfare Benefits and Generalized Trust in Finland and Europe. Teoksessa Heikki Ervasti, Jörgen Goul Anderse, Torben Fridberg, Kristen Ringdal (toim.) *The Future of the Welfare State: Social Policy Attitudes and Social Capital in Europe*. Cheltenham: Edward Elgar, 195–213.
- Kujala, Pietari, Kallio, Johanna & Niemelä, Mikko (2018) Income Inequality, Poverty, and Fear of Crime in Europe. *Cross-Cultural Research*. <https://doi.org/10.1177/1069397118799048>.
- Lagarde, Christine (2013) *A New Global Economy for a New Generation. The World Economic Forum, Davos, Switzerland*. <https://www.imf.org/en/News/Articles/2015/09/28/04/53/sp012313> (haettu 18.1.2019).
- Marmot, Michael (2004) *Status Syndrome – How Social Standing Directly Affects Your Health*. London: Bloomsbury.
- Niemelä, Mikko & Pajula, Hanna (2014) *Kansalaisten ja yhteistyökumppanien mielikuvat ja arviot Kelan toiminnasta 2000-luvulla*. Sosiaali- ja terveysturvan selosteita 88/2014. Helsinki: Kela.
- Nolan, Brian & Salverda, Wiemer (2014) (toim.) *Changing Inequalities and Societal Impacts in Rich Countries: Thirty Countries' Experiences*. Oxford: Oxford University Press.
- OECD (2008) *Growing Unequal*. Paris: OECD.
- OECD (2011) *Divided We Stand: Why Inequality Keeps Rising?* Paris: OECD.
- OECD (2015) *In It Together: Why Less Inequality Benefits All?* Paris: OECD.
- Olafsson, Stefan, Daly, Mary, Kangas, Olli & Palme, Joakim (2019) (toim.) *Welfare and the Great Recession: A Comparative Study*. Oxford: Oxford University Press.
- van Oorschot, Wim & Arts, Wil (2005) The Social Capital of European Welfare States. The Crowding Out Hypothesis Revisited. *Journal of European Social Policy* 14:3, 253–266.
- van Oorschot, Wim & Finsveen, Ellen (2009) The Welfare State and Social Capital Inequality. *European Societies* 11:2, 189–210.
- Piketty, Thomas (2014) *Capital in the Twenty-First Century*. London & Cambridge: The Belknap Press of Harvard University Press.
- Rosenberg, Morris (1956) Misanthropy and Political Ideology. *American Sociological Review* 21:6, 690–695.
- Rothstein, Bo (2005) *Social Traps and the Problem of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Rothstein, Bo & Stolle, Dietlind (2003) Social Capital, Impartiality and the Welfare State: An Institutional Approach. Teoksessa Dietlind Stolle ja Marc Hooghe (toim.) *Generating Social Capital: Civil Society and Institutions in Comparative Perspective*. New York, NY: Palgrave Macmillan, 192–210.
- Rothstein, Bo & Uslaner, Eric M. (2005) All for All: Equality, Corruption, and Social Trust. *World Politics* 58:1, 41–72.
- Salonen, Anna Sofia (2013) Kristillisen päihdetyön asiakkaiden hyvinvointi ja luottamuksen säröt. Teoksessa Mikko Niemelä ja Juho Saari (toim.) *Huono-osaisten hyvinvointi Suomessa*. Helsinki: Kela, 126–145.
- Simmel, Georg (1950) *The Sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- Therborn, Göran (2013) *The Killing Fields of Inequality*. Cambridge: Polity Press.
- Wilkinson, Richard & Pickett, Kate (2011) *The Spirit Level: Why More Equal Societies Almost Always Do Better*. London: Penguin Books.

LIITTEET

Liitetaulukko 1 Logistinen monitasomalli keskimääräisillä marginaaliefekteillä tuloerojen, köyhyyden ja rikollisuuden pelon välisistä yhteyksistä sekä kontrollimuuttujien vaikutuksista.

	Malli 1	Malli 2	Malli 3	Malli 4	Malli 5	Malli 6
		+ Ikä Sukupuoli	+ Koulutus Tyytyväisyys tuloihin	+ Luottamus ihmisiin/ lakiin/ poliisiin	+ TV:n katsomiseen käytetty aika	+ Aikaisemmat uhriksi joutumisen kokemukset
Gini-kerroin (%) (ref. 23.1–25.9)						
27.3–30.4	0.052 (0.035)	0.053 (0.034)	0.049 (0.032)	0.046 (0.032)	0.046 (0.031)	0.050 (0.031)
30.8–34.8	0.103* (0.041)	0.095* (0.039)	0.076* (0.035)	0.057 (0.035)	0.057 (0.034)	0.061 (0.033)
Maavarianssi	0.237*** (0.077)	0.242*** (0.079)	0.213*** (0.069)	0.220*** (0.072)	0.206*** (0.068)	0.206*** (0.067)
<i>N</i>	35778	35778	35778	35778	35778	35778
S80/S20 -suhde (ref. 3.4–3.7)						
3.8–4.7	0.057 (0.033)	0.058 (0.032)	0.059* (0.030)	0.056 (0.031)	0.056 (0.030)	0.055 (0.030)
4.9–6.6	0.110** (0.039)	0.105** (0.037)	0.092** (0.033)	0.075* (0.033)	0.075* (0.032)	0.077* (0.032)
Maavarianssi	0.229*** (0.074)	0.231*** (0.075)	0.193*** (0.063)	0.203*** (0.066)	0.188*** (0.062)	0.192*** (0.063)
<i>N</i>	35778	35778	35778	35778	35778	35778
Materiaalinen deprivatio (%) (ref. 1–3.4)						
4.1–6.9	0.078** (0.030)	0.078** (0.029)	0.060* (0.030)	0.030 (0.033)	0.029 (0.032)	0.036 (0.031)
7.8–25.9	0.126*** (0.037)	0.116*** (0.035)	0.084* (0.035)	0.050 (0.037)	0.048 (0.036)	0.059 (0.035)
Maavarianssi	0.187*** (0.062)	0.193*** (0.064)	0.198*** (0.065)	0.234*** (0.077)	0.221*** (0.073)	0.216*** (0.071)
<i>N</i>	35778	35778	35778	35778	35778	35778
Suhteellinen tuloköyhyysvaje (%) (ref. 14.45–19.6)						
20.1–21.8	-0.027 (0.038)	-0.029 (0.037)	-0.026 (0.034)	-0.030 (0.033)	-0.026 (0.033)	-0.021 (0.033)
22.9–31.25	0.030 (0.054)	0.025 (0.051)	0.003 (0.044)	-0.021 (0.041)	-0.018 (0.040)	-0.013 (0.040)
Maavarianssi	0.299*** (0.065)	0.302*** (0.098)	0.259*** (0.084)	0.247*** (0.081)	0.235*** (0.077)	0.244*** (0.080)
<i>N</i>	35778	35778	35778	35778	35778	35778

Keskivirheet suluissa * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Maavarianssi tyhjissä malleissa: 0.320*** (0.103)

Kun taulukon yläosassa mainitut yksilötason muuttujat on kontrolloitu, ne ovat myös kontrolloituina seuraavissa malleissa.

Liitetaulukko 2 Logistinen monitasomalli keskimääräisillä marginaaliefekteillä muiden tuloero- ja köyhysmittarien suhteesta Gini-kertoimen ja rikollisuuden pelon väliseen yhteyteen.

	Malli 1	Malli 2	Malli 3
Gini-kerroin (%) (ref. 23.1–25.9)			
27.3–30.4	0.052 (0.035)	0.016 (0.054)	0.027 (0.035)
30.8–34.8	0.103* (0.041)	0.043 (0.096)	0.041 (0.046)
S80/S20 -suhde (ref. 3.4–3.7)			
3.8–4.7		0.049 (0.050)	
4.9–6.6		0.073 (0.091)	
Materiaalinen deprivatio (%) (ref. 1–3.4)			
4.1–6.9			0.071* (0.031)
7.8–25.9			0.100* (0.046)
Maavarianssi	0.237*** (0.077)	0.226*** (0.073)	0.179*** (0.059)
<i>N</i>	35778	35778	35778

 Keskivirheet suluisissa * $p < 0.05$, ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$

Maavarianssi tyhjissä malleissa: 0.320*** (0.103)

Osa IV

LUOTTAMUKSEN MERKITYS KANSAINVÄLISISSÄ SUHTEISSA

12 Luottamus Euroopan unioniin

Thomas Karv & Tapio Raunio

12.1 Johdanto

Lokakuun 1994 kansanäänestyksessä 57 % suomalaisista kannatti liittymistä Euroopan unioniin (EU). Äänestysprosentti oli 74 %. Suomesta tuli täten EU:n jäsenvaltio vuoden 1995 alusta yhtä aikaa Itävallan ja Ruotsin kanssa. Suomen jäsenyys nautti laajaa tukea poliittisen ja taloudellisen eliittimme keskuudessa. Samoin myös työmarkkinaosapuolet ja selkeä enemmistö keskeisistä tiedotusvälineistä oli jäsenyyden puolella. EU-jäsenyyden taustalla oli niin taloudellisia kuin turvallisuuspoliittisia tekijöitä, jonka lisäksi unionijäsenyyden tulkittiin ankuroivan Suomen osaksi ”läntistä” Eurooppaa (Arter 1995; Ojanen ja Raunio 2018; Raunio ja Tiilikainen 2003). Ensimmäisten jäsenyysvuosien Suomea kuvattiin usein jopa unionin ”mallioppilaaksi” ja yleisesti maamme katsottiin sopeutuneen hyvin uuteen toimintaympäristöön. Tämä korostui etenkin vuoden 1999 jälkipuoliskoon ajoittuneella Suomen ensimmäisellä EU-puheenjohtajuuskaudella, johon panostettiin paljon voimavaroja (Ojanen 2005). Kuitenkin vain niukka enemmistö äänestäneistä oli kannattanut jäsenyyttä, josta oli pääteltävissä, että poliittinen johtomme oli kansalaisia selkeästi EU-myönteisempää. Tätä taustaa vasten onkin yllättävää, etteivät tutkijat ole paria poikkeusta lukuun ottamatta juurikaan kartoittaneet suomalaisten integraatioasenteita (Bäck 2017; Mattila ja Raunio 2005; 2012).

Tässä luvussa analysoimme kansalaisten luottamusta unionia kohtaan, jonka avulla tarkastelemme, miten yleinen mielipide EU:sta on muuttunut jäsenyyden aikana. Empiirisen analyysin keskiössä on Suomi, mutta vertaamme suomalaisten asenteita niin koko unionin (EU-28, mukaan lukien Iso-Britannia), euroalueen¹, ennen vuotta 2004 unioniin liittyneiden maiden (EU-15)² kuin Pohjoismaisten EY-jäsenten (Ruotsi ja Tanska) kansalaisten kantoihin. Euroalueen kansalaisten asenteiden tarkastelu on erityisen kiinnostavaa, sillä siten voimme vertailla miten yhteisvaluuttaa käyttävien näkemykset eroavat koko EU-28:n yleisestä mielipiteestä. Osa vuodesta 2004 alkaen unioniin liittyneistä Keski- ja Itä-Euroopan

maista on saanut paljon kritiikkiä niin oikeusvaltioon liittyvien haasteiden johdosta kuin haluttomuudesta vastaanottaa turvapaikanhakijoita, joten on perusteltua arvioida ovatko vanhempien jäsenmaiden (EU-15) kansalaiset vahvemmin kiinnittyneitä integraatioon. Ruotsi ja Tanska ovat puolestaan säilyttäneet omat valuuttansa ja yleisestikin niiden EU-politiikkaa on kuvailtu vähemmän integraatiomyönteiseksi kuin Suomen, joten on mielenkiintoista tutkia heijastuvatko nämä erot myös kansalaisten näkemyksiin. Luvun loppupuolella analysoimme kansalaisten EU-luottamusta selittäviä tekijöitä niin Suomessa kuin koko unionissa. Näin ollen lukumme tuottaa uutta tietoa niin suomalaisten EU-kannoista kuin laajemmin kansalaisten luottamuksesta unioniin.

12.2 Miksi kansalaisten mielipide EU:sta tulee ottaa vakavasti

2010-lukua voidaan perustellusti kutsua integraation haastavimmaksi – on käytetty jopa termiä ”kriisien vuosikymmen” (Schimmelfennig 2018, 969). Kesäkuun 2016 Brexit-kansanäänestys on näistä haasteista ehkä se kaikkein suurin, sillä tämä on ensimmäinen kerta, kun jäsenvaltio on eroamassa unionista tai euroalueesta. Yhdessäkään muussa jäsenmaassa ei ole sitä ennen tai sen jälkeen käyty vakavampaa keskustelua unionista eroamisesta. Brexitin taustalla on silloisen Ison-Britannian pääministerin David Cameronin pyrkimys vaientaa konservatiivipuolueensa äänekäs EU-oppositio. Cameron kuitenkin aliarvioi unionivastustuksen niin puolueessaan kuin laajemmin kansalaisten keskuudessa. Brexit-neuvotteluja on seurattu ympäri Eurooppaa tarkasti, sillä niiden lopputulos toimii tavallaan signaalina muiden jäsenvaltioiden EU-eroa tavoitteleville poliittisille liikkeille. Toistaiseksi ei ole havaittu merkittäviä muutoksia muiden jäsenmaiden kansallisten puolueiden EU-kannoissa (Taggart ja Szczerbiak 2018), kun taas integraation kannatus kansalaisten keskuudessa on pikemminkin vankistunut Brexit-kansanäänestyksen jälkeen. Vuonna 2010 puhjennut ”eurokriisi”, samoin kuin vuodesta 2015 alkaneet turvapaikanhakijoiden sijoittamiseen liittyneet erimielisyydet, ovat myös luoneet jännitteitä jäsenmaiden välille. On pohdittu aikaisempaa vakavammin integraation osittaista purkautumista ja jopa koko EU:n tulevaisuus on asetettu vaakalaudalle (Hobolt ja de Vries 2016, 414). Ennen kaikkea on kannettu huolta unionin hyväksyttävyydestä ja mahdollisen kielteisen kansalaismielipiteen kasvusta. Samalla tulee muistaa, että integraatio on kohdannut vuosikymmenten varrella lukuisia muitakin karikkoja. Jean Monnet, mahdollisesti jopa vaikutusvaltaisin yksittäinen henkilö integraation historiassa, totesi jopa muistelmissaan integraation kehittyvän nimenomaan kriisien ja niiden ratkaisemisen kautta (Monnet 1978, 46).

Tärkein peruste kansalaisten (EU-)luottamuksen analysoinnille on se yksinkertainen oletta-
mus, että ”demokraattisissa yhteiskunnissa poliitikot ottavat toimissaan huomioon kansalaisten mielipiteet” (Fligstein, Polyakova ja Sandholtz 2012, 118). Yleinen mielipide ja siinä tapahtuvat muutokset myös vaikuttavat puolueiden tavoitteisiin ja kantoihin (Toshkov

2011, 171). EU:n kontekstissa tämä tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kansalaisten tullessa kriittisemmiksi integraatiota kohtaan voimme olettaa myös hallitusvastuuta tavoittelevien puolueiden tarkentavan EU-kantojaan varauksellisempaan suuntaan. Ennen 1990-luvun alkua ja vuonna 1993 voimaanastunutta Maastrichtin sopimusta tutkijat eivät juurikaan kiinnittäneet huomiota yleiseen mielipiteeseen integraatiosta. Laajasti hyväksytyyn tulkinnaan mukaan kansalaisten keskuudessa vallitsi ”salliva konsensus” (engl. *permissive consensus*), jossa integraatio on korostetusti eliittien asia kansalaisten antaessa sille passiivisen hyväksyntänsä (Lindberg ja Scheingold 1970). Eli ”niin kauan kuin Euroopan integraatio ei aiheuta sanottavaa vahinkoa, ei kukaan myöskään ole kiinnostunut sen kehityksestä” (Obrodovic 1996, 192). Maastrichtin sopimus kuitenkin muutti Euroopan yhteisön (EY) Euroopan unioniksi vahvistaen samalla tuntuvasti niin unionin toimivaltaa kuin sen instituutioiden roolia päätöksenteossa. Taloudellinen yhteistyö alkoi täten tehdä tilaa ylikansalliselle poliittiselle unionille (Anderson ja Kaltenthaler 1996). Integraation tiivistyessä ja konkretisoituessa kansalaisten arjessa yleinen mielipide alkoi samalla kääntyä kielteisemmäksi unionia kohtaan. Kansalaisilla oli ikään kuin enemmän mitä vastustaa unionin toimivallan vahvistuessa, ja he myös pelkäsivät, että jäsenvaltioiden itsemääräämisoikeuden kannalta tärkeistä kysymyksistä, kuten sosiaali- ja terveystaloudesta tai kulttuuripolitiikasta, päätettäisiin jatkossa ’Brüsselissä’ (Eichenberg ja Dalton 2007, 144–145). Amsterdamin sopimus (astui voimaan vuonna 1999), Nizzan sopimus (2003) ja Lissabonin sopimus (2009) ovat kuitenkin kukin osaltaan seuranneet aikaisempaa trendiä, eli jokainen perussopimusten muutos on johtanut unionin toimivallan vahvistumiseen ja/tai sen päätöksenteon ylikansallistumiseen (Tömmel 2014).

Euroopan perustuslaillisen sopimuksen (joka sittemmin toki hyväksyttiin Lissabonin sopimuksen muodossa) ensin kaaduttua Ranskan ja Alankomaiden kansanäänestyksissä touko-kesäkuussa 2005 kävi viimeistään selväksi, etteivät kansalaiset epäroineet vastustaa tai jarruttaa integraatiota, kuten Anderson (1998) oli jo ennustanut. Integraatio oli politisoitunut ja salliva konsensus oli tehnyt tilaa Euroopalle, jossa poliittiset johtajat joutuivat aikaisempaa enemmän huomioimaan kansalaistensa mielipiteet. Nämä mielipiteet rajoittivat jäsenvaltioiden hallitusten liikkumavaraa EU-tason neuvotteluissa (Hooghe ja Marks 2009).³ Kriittisemmässä mielipideilmastossa myöskään puolueiden ei kannata näyttäytyä turhan EU-myönteisinä (Mattila ja Raunio 2012, 603). Schimmelfennig (2014, 323) on jopa esittänyt, että eurokriisin vaikeimpina aikoina (maaliskuusta 2011 maaliskuuhun 2013) eurokriisi hallitsi jokaista kansallista parlamenttivaalia – ja samalla aikavälillä vain kahdessa viidessätoista vaalista hallituspuolueet säilyttivät valta-asemansa. Varsinkaan Brexitin jälkeen ei siis ole syytä aliarvioida kansalaismielipiteen merkitystä niin yksittäisen jäsenmaan kuin EU:nkaan kontekstissa. Täten ei myöskään ole yllättävää, että tutkijat ovat kohdentaneet enemmän voimavaroja kansalaisten EU-asenteiden selittämiseen. Kansalaisten tuen merkitystä ei enää vähätellä tai kiistellä vaan pikemminkin tunnustetaan sen olevan

tiivistyvän integraation tai EU:n olemassaolon edellytys (Hobolt ja de Vries 2016; de Vreese, Azrout ja Boomgaarden 2018). Sallivan konsensuksen aikaan tuskin on paluuta (Hooghe ja Marks 2009).

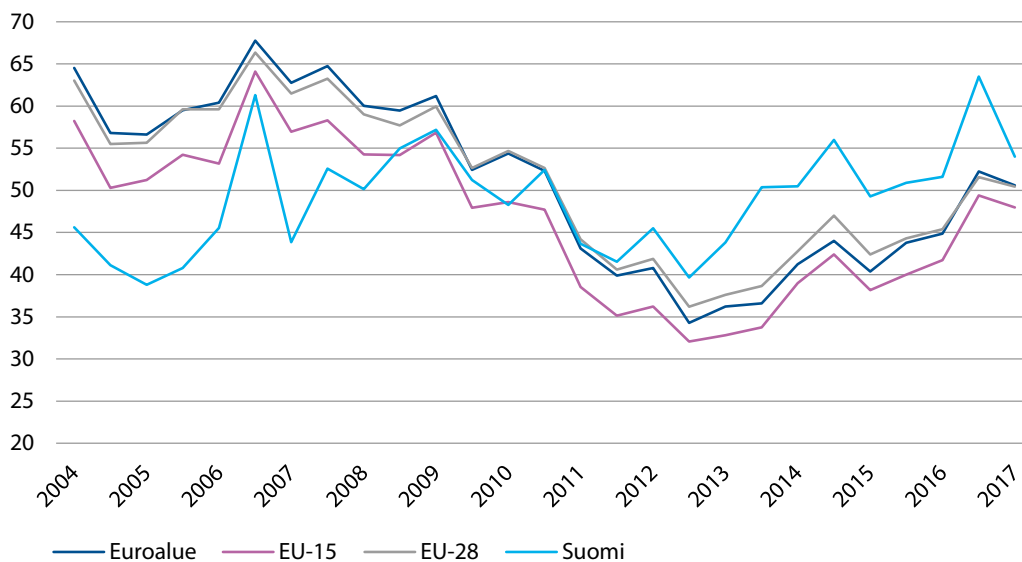
Poliittista luottamusta käytetään hyvin usein operationalisoitaessa kansalaisten suhtautumista poliittisiin instituutioihin tai henkilöihin. Riittävän korkea luottamus koetaan poliittisten järjestelmien tai demokratian kivijalaksi tai perusedellytykseksi, sillä luottamus ilmentää kansalaisten hyväksyntää heitä edustaville henkilöille ja toimielimille (Arnold, Eliyahu ja Zapryanova 2012). Luottamus on näin ollen ”järjestelmää koossapitävä liima” tai ”öljy, joka pitää sen koneiston käynnissä” (van der Meer 2010, 76). Poliittinen luottamus ymmärretään yleensä kansalaisten luottamukseksi hallitusta, parlamenttia tai muita poliittisia instituutioita tai johtajia kohtaan (Schoon ja Cheng 2011, 619), mutta EU:n kohdalla luottamuksen mittaaminen tai tulkinta ei ole yhtä suoraviivaista. EU:n on katsottu olevan liian etäinen, jotta kansalaiset voisivat tarkemmin arvioida sen toimintaa. Onkin esitetty, että luottamus unioniin heijastelee vahvasti luottamusta kansallisiin poliittisiin instituutioihin (Anderson 1998). Katsomme, kuten Freitag ja Bühlmann (2009, 1540) sekä Armingeon ja Ceka (2014, 80), että mikäli henkilö luottaa unioniin, voidaan hänen myös katsoa tukevan integraatiota tai tuntevan hyötyvänsä EU:sta. Luottamusta on hyödynnetty yleisemminkin mittarina analysoitaessa integraation nauttimaa kannatusta kansalaisten keskuudessa (Armingeon & Ceka 2014; Hartevelde, van der Meer & de Vries 2013; Roth, Nowak-Lehmann & Otter 2011).⁴ Luottamus unioniin ei kuitenkaan ole sama asia kuin integraation kannatus, mutta korkeampi EU-luottamus korreloi vankemman integraatiokannatuksen kanssa. Toisin sanoen luottamus unioniin ja sen instituutioihin tai päätöksiin on yksi integraation hyväksyttävyyden kulmakiviä (Heinrich 2016, 73–74), jolloin korkea luottamus voidaan tulkita merkiksi EU:n legitimitetistä (Hobolt ja de Vries 2016, 416).

12.3 EU-luottamuksen kehitys ja vertailevaa tarkastelua

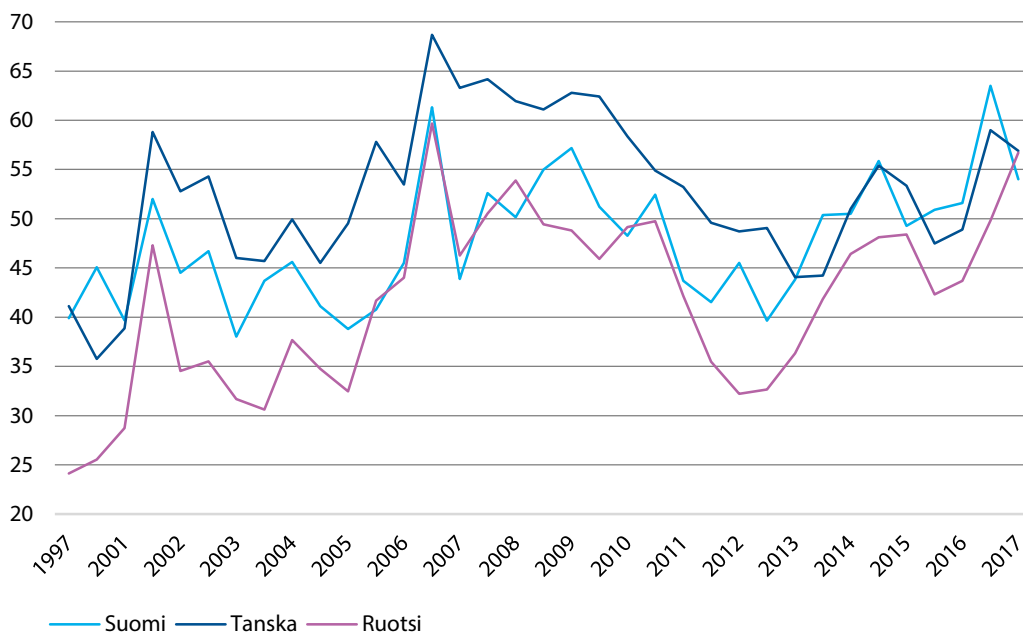
Analyyseissä käytetään EU:n komission eurobarometrejä (EB) ja verrataan suomalaisten luottamusta Euroopan unioniin muiden jäsenvaltioiden kansalaisten vastaaviin näkemyksiin. Standardieurobarometrikyselyitä on toteutettu puolivuositain vuodesta 1973 lähtien. Haastateltavia on noin tuhat jäsenvaltiota kohden ja haastattelut toteutetaan kasvokkain. Unioniin luottamista koskevia kysymyksiä eurobarometreihin on kuitenkin sisällytetty säännöllisesti vasta vuodesta 1997 alkaen.⁶ Keskitymme pääsääntöisesti ns. ”itälääjentyksen” eli vuoden 2004 jälkeiseen aikaan.⁷

Kuviossa 1 suomalaisten EU-luottamusta verrataan koko unionialueen, euroalueen ja vanhempien jäsenmaiden (EU-15) kansalaisten luottamukseen. Kuten kuviosta selvästi havaitaan, on Suomen asema vertailussa muuttunut: alkuun suomalaisten luottamus unioniin oli keskitasoa heikompaa, mutta sen jälkeen suomalaiset ovat luottaneet unioniin keskimääräistä enemmän. Suomalaisten luottamus noudattaa ainakin jossain määrin yleistä trendiä. Luottamus unioniin oli koko EU:n tasolla korkeimmillaan vuonna 2007, eli vuotta ennen finanssikriisin alkua. Sen jälkeen luottamus laski varsin tasaisesti vuoteen 2013 asti, jonka jälkeen luottamus unioniin alkoi taas vahvistua. Kuitenkin on huomattava, että viimeisimpänä mittausajankohtana eli vuonna 2017 luottamus unioniin oli vuoteen 2007 verrattuna 16 % alhaisempaa koko unionin kansalaisten keskuudessa, 13 % heikompaa euroalueella, ja 16 % alhaisempaa vanhoissa jäsenvaltioissa.

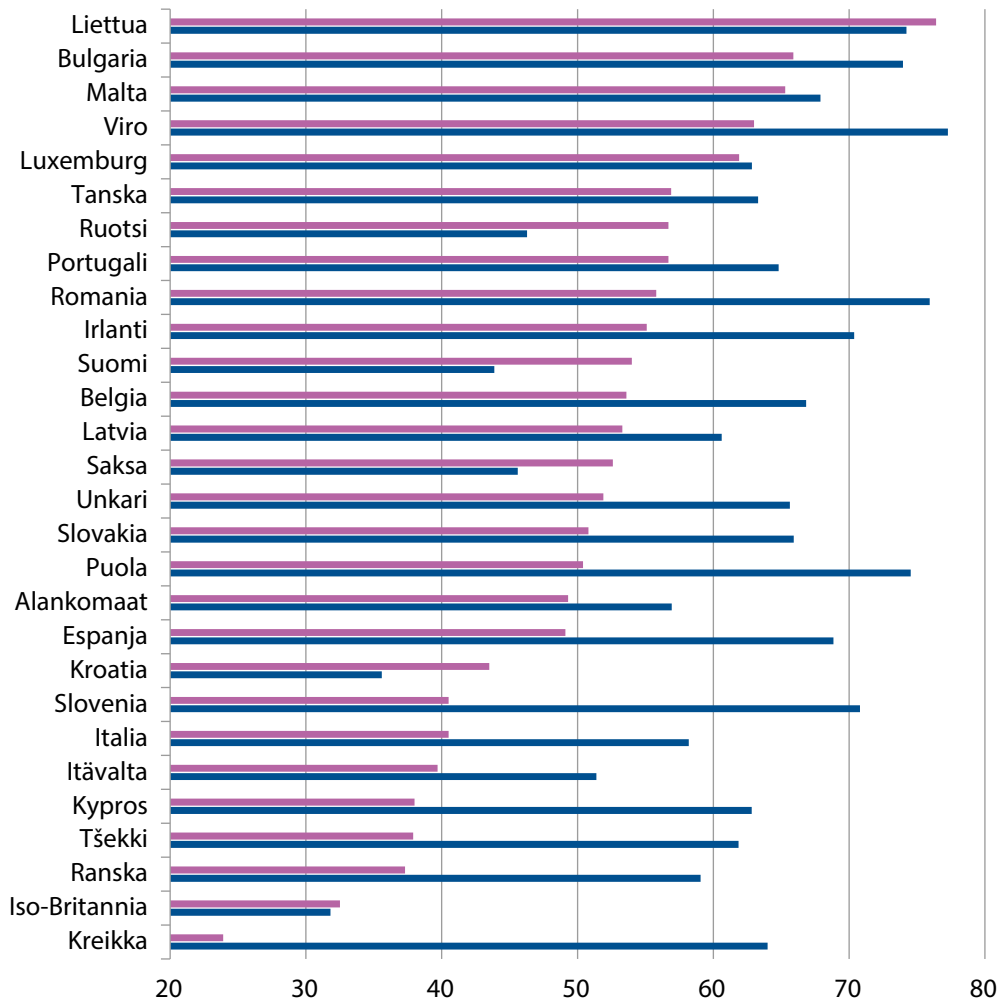
Kuviossa 2 puolestaan suomalaisten EU-luottamusta verrataan ruotsalaisten ja tanskalaisien keskimääräisiin näkemyksiin aikavälillä 1997–2017. Suomi kuuluu ainoana kolmesta pohjoismaisesta EU-maasta euroalueeseen ja Tanska puolestaan on neuvotellut itselleen oikeuden jättäytyä tiettyjen unionin perussopimusten velvoitteiden ulkopuolelle, näin erityisesti turvallisuus- ja puolustuspolitiikassa sekä oikeus- ja sisäpoliittisissa kysymyksissä.⁸ Toisaalta Tanska liittyi EY:n jäseneksi jo vuonna 1973, eli yli kaksikymmentä vuotta ennen kuin Ruotsi ja Suomi liittyivät unioniin. Ajanjaksolla 1997–2017 Suomi on enimmäkseen sijoittunut Tanskan ja Ruotsin väliin tanskalaisten ollessa luottavaisempia unionia kohtaan kuin suomalaiset tai varsinkin ruotsalaiset. Viimeisimpänä mittausajankohtana maiden väliset erot ovat kuitenkin käytännössä hävinneet: kussakin maassa noin 55 % kansalaisista kokee luottavansa unioniin. Merkittävin muutos on havaittavissa Ruotsissa, jossa luottamus oli vuonna 2017 yli 30 % korkeampaa kuin vuonna 1997.

Kuvio 1. Luottamus Euroopan unioniin, 2004–2017. Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat unioniin. Lähde: Eurobarometrit, Gesis ZACAT.

Kuvio 2. Luottamus Euroopan unioniin Ruotsissa, Suomessa ja Tanskassa, 1997–2017. Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat unioniin. Lähde: Eurobarometrit, Gesis ZACAT.

Kuvio 3. Luottamus Euroopan unioniin 2007 (sininen) ja 2017 (punainen). Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat unioniin. Lähde: Eurobarometrit 68.1 (2007) ja 88.3 (2017), Gesis ZACAT.

Kuvio 3 vertaa marraskuuta 2017 vuoteen 2007, jolloin luottamus unionia kohtaan oli vahvimmillaan koko EU:ssa. Luottamus on laskenut huomattavan paljon eräissä yksittäisissä jäsenmaissa. Jyrkintä lasku oli Kreikassa (-40 %), Sloveniassa (-30 %) ja Kyproksella (-25 %). Todennäköisesti laskun takana on valtioiden taloudellinen tilanne, sillä aikaisempien tutkimusten mukaan jäsenvaltioiden talouden tila vaikuttaa luottamukseen unionia kohtaan (Armingeon ja Ceka 2014; Eichenberg ja Dalton 2007; Roth, Nowak-Lehmann ja Otter 2011). Jäsenvaltioiden kansallinen konteksti ohjaa siten kansalaisten suhtautumista unioniin (Anderson 1998). Tähän tendenssiin myötävaikuttaa kansalaisten alhainen tietämys unionista. Kuitenkin on huomioitava, että luottamus unioniin heikkeni myös sellaisissa jäsenvaltioissa, joiden taloustilanne oli parempi kyseisenä ajanjaksona – kuten Puolassa (-29 %), Tšekissä (-27 %) ja Unkarissa (-16 %). Samoin luottamus laski reippaasti isommista jäsenmaista Italiassa (-28 %), Espanjassa (-25 %) ja Ranskassa (-18 %). Luottamus unioniin

oli siis vuonna 2017 enemmistössä jäsenmaita alhaisempaa kuin kymmenen vuotta aikaisemmin ennen kansainvälisen finanssikriisin alkua. Vain kuudessa maassa – Isossa-Britanniassa, Kroatiaassa, Liettuassa, Ruotsissa, Saksassa ja Suomessa – luottamus oli korkeampaa vuonna 2017.

Yhteenvetona kuvailevasta tarkastelusta voimme todeta, että luottamus unioniin vaihtelee runsaasti niin jäsenmaiden välillä kuin yksittäisessä jäsenvaltiossakin. Kyseisen maakohtaisen tai valtioiden välisen vertailun mallintaminen on huomattavan vaikeaa, sillä yhtälöön vaikuttavat niin monet yksilötason ja kansallisen tason tekijät. Aikaisemman tutkimuksen mukaan esimerkiksi jäsenvaltion taloudellinen tila (Roth, Nowak-Lehmann ja Otter 2011), luottamus kansalliseen politiikkaan ja sen instituutioihin (Armingeon ja Ceka 2014; Hartevald, van der Meer ja de Vries 2013) ja korruptio (Arnold, Eliyahu ja Zapryanova 2012) linkittyvät EU-luottamuksen tasoon. Tämän luvun tarkoitus ei kuitenkaan ole selittää tässä osiossa raportoitua vaihtelua, vaan keskittyä tarkastelemaan kansalaisten luottamusta unioniin. Seuraavaksi siirrymme tarkastelemaan mitkä yksilötason tekijät vaikuttavat kansalaisten EU-luottamukseen niin Suomessa kuin laajemmin koko unionissa.

12.4 Yksilötason analyysi

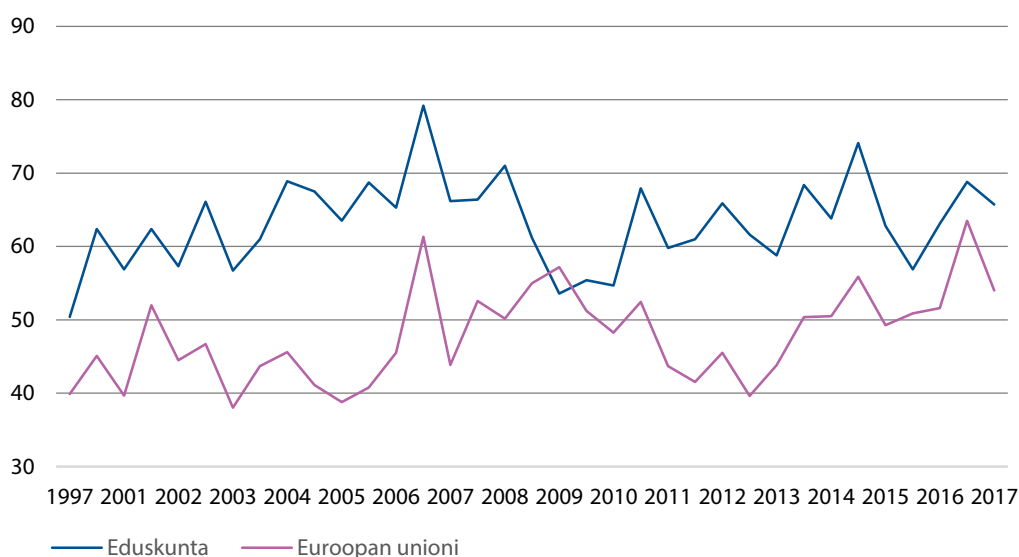
Kansalaisten EU-asenteita käsittelevässä kirjallisuudessa on erotettavissa kolme keskeistä koulukuntaa tai teoreettista selitysmallia (Hooghe ja Marks 2009). Ensimmäisen eli utilitaristisen lähestymistavan mukaan kansalaisten suhtautuminen integraatioon selittyy yksilötason hyödyillä tai haitoilla. Korkeamman koulutuksen ja tulotason omaavat hyötyvät todennäköisemmin rajojen avautumisen tuomista mahdollisuuksista ja asennoituvat täten myönteisemmin integraatioon (Anderson ja Reichert 1995; Gabel ja Palmer 1995). Esimerkiksi Suomen EU-jäsenyyksikansanäänestyksessä vuonna 1994 82 % korkeakoulututkinnon suorittaneista kannatti jäsenyyttä, kun taas vain peruskoulun suorittaneiden keskuudessa lukema oli 47 % (Arter 1995, 381). Samoin Bäck (2017) on osoittanut, että aikavälillä 1995–2015 koulutustason merkitys on vain lisääntynyt selitettäessä suomalaisten luottamusta Euroopan parlamenttiin ja komissioon.

Toinen selitysmalli painottaa identiteettien merkitystä ja linkittyy 1990-luvun alun jälkeiseen integraation tiivistymiseen ja politisoitumiseen, kuten yhteisen EU-kansalaisuuden ja valuutan luomiseen sekä kehittyvään ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan. Integraation tiivistymisen myötä identiteetin vaikutus kansalaisten EU-asenteisiin on korostunut. Ennen kaikkea tämä selitysmalli alleviivaa kansallisen identiteetin roolia: voimakkaammin omaan jäsenvaltioonsa identifioituvat kansalaiset suhtautuvat varauksellisemmin unioniin. Euroskeptisyys linkittyy myös kielteisiin näkemyksiin vieraita kulttuureja, vähemmistöjä ja maahanmuuttajia kohtaan (Hobolt ym. 2011; McLaren 2002).

Kolmannen selitysmallin mukaan kansalaisten suhtautuminen unioniin selittyy kansallisilla tekijöillä. Toisin sanoen kansallisen poliittisen järjestelmän ominaisuudet – kuten hallituksen suosio, talouden tila ja poliittiset skandaalit – ohjaavat kansalaisten asennoitumista unioniin (Anderson 1998). Varsinkin finanssikriisin ja sitä seuranneen eurokriisin myötä selitysmalleista viimeisin, eli kansallista kontekstia painottava lähestymistapa, on saanut tukea tutkimuksista, joiden mukaan EU-luottamus heijastaa kansalaisten luottamusta jäsenvaltioiden poliittisiin instituutioihin, kuten hallitukseen tai parlamenttiin (Armingeon ja Ceka 2014; Arnold, Eliyahu ja Zapryanova 2012; Hartevelde, van der Meer ja de Vries 2013; Munoz, Torcal ja Bonet 2011). Jäsenvaltioiden välillä on kuitenkin jälleen havaittavissa suurta vaihtelua.

Kansallisten tekijöiden merkitystä korostavaan selitysmalliin liittyy Munozin, Torcalin ja Bonetin (2011) jaottelua seuraten ns. leviämisen- tai yhteneväisyysargumentti (engl. *congruence argument*), jonka mukaan luottamus kansallisiin instituutioihin korreloi EU-luottamuksen kanssa: eli kun kansalaisten luottamus kansallisiin toimielimiin on korkeaa, luottavat he myös Euroopan unioniin. Kompensaatiomallin (engl. *compensation argument*) mukaan taas kansalaisten luottamus unioniin on alhaista, mikäli heidän luottamuksensa kansallisiin instituutioihin on vahvaa – ja päinvastoin. Varsinkin entisten sosialististen Keski- ja Itä-Euroopan jäsenmaiden tapauksissa on väitetty, että korkea luottamus unioniin selittyy alhaisella luottamuksella kansallisiin poliittisiin instituutioihin. Eurokriisin aikana luottamus niin kansallisiin instituutioihin kuin unioniinkin romahti varsinkin niissä valtioissa, joiden taloudet kärsivät kriisistä eniten (Roth, Nowak-Lehmann ja Otter 2011).

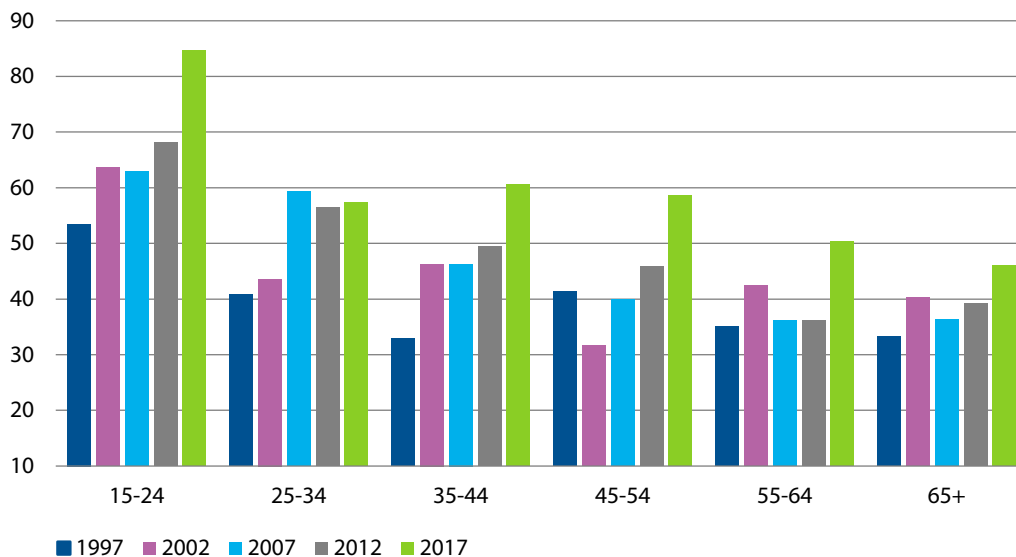
Kuviossa 4 verrataan suomalaisten luottamusta eduskuntaan ja Euroopan unioniin aikavälillä 1997–2017. Luottamus unioniin ja luottamus eduskuntaan linkittyvät selkeästi toisiinsa. Ainoa varsinainen poikkeus oli marraskuusta 2007 (EB 66.2) marraskuuhun 2010 (EB 74.2), jolloin luottamus unioniin nousi 4.4 % kun taas luottamus eduskuntaan laski 11.5 %. Tämä saattoi johtua talouden laskusuhdanteesta. Yleensä suomalaiset ovat osoittaneet korkeampaa luottamusta eduskuntaa kuin Euroopan unionia kohtaan. Vain vuoden 2009 loka-marraskuun eurobarometrissä (EB 72.4) luottamus unioniin ylitti luottamuksen eduskuntaan. Suomalaisten luottamus kansallisiin instituutioihin on yleisemminkin korkeampaa kuin EU-maissa keskimäärin (Bäck 2017).

Kuvio 4. Suomalaisten luottamus eduskuntaan ja unioniin, 1997–2017. Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat eduskuntaan tai unioniin. Lähde: Eurobarometrit, Gesis ZACAT.

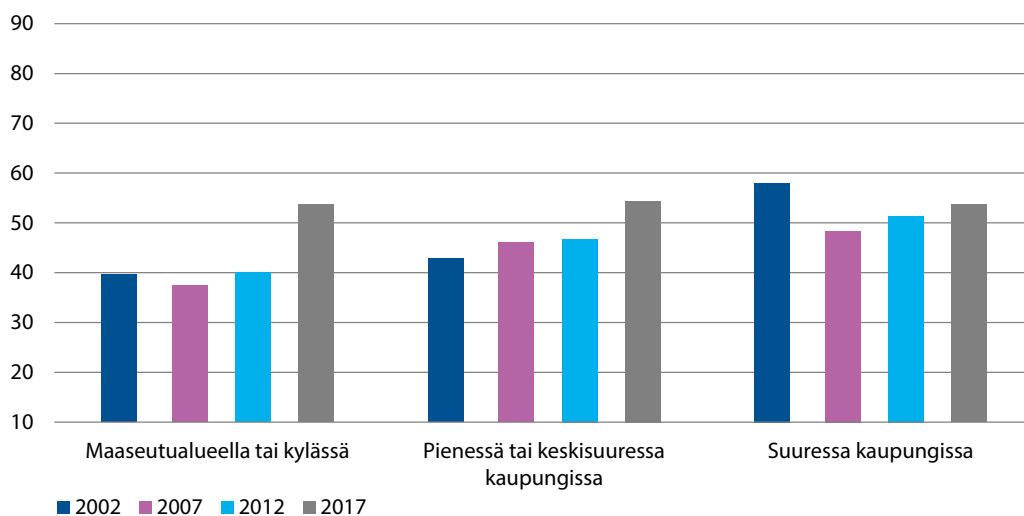
Aikaisemman tutkimuksen valossa yksilötason luottamuksen unioniin tulisi heijastella luottamusta kansallisiin poliittisiin instituutioihin. Luottamus on vahvempaa korkeamman koulutustason omaavien ja johtavassa asemassa olevien keskuudessa (Hibbing ja Theiss-Morse 1995; Schoon ym. 2010). Poliittinen luottamus vaihtelee elämän aikana (Hudson 2006), heikkenee ikääntymisen myötä (Schoon ja Cheng 2011) ja naisten on osoitettu olevan yleisesti ottaen miehiä poliittisesti luottavaisempia (Johnson 2005). Asuinpaikka puolestaan vaikuttaa EU-luottamukseen taajamien ulkopuolella asuvien suhtautuessa kaupunkilaisia kriittisemmin integraatioon (Paloheimo 1994). Ideologialla on myös merkitystä yksilöiden EU-asenteiden kannalta. Poliittiseen keskustaan sijoittuvat henkilöt ovat EU-myönteisiä, kun taas vasemmisto-oikeisto –ulottuvuudella ääripäihin sijoittuvat suhtautuvat kielteisimmän unioniin. Vasemmalla laidalla olevat kansalaiset vierastavat unionia sen markkinapainotteisuuden takia ja oikealla laidalla integraatiota vastustetaan ennen kaikkea rajojen avautumisen ja maahanmuuton johdosta. (de Wilde ja Trenz 2012.) Integraation kannatus on lisäksi vahvempaa ylempien yhteiskuntaluokkien keskuudessa. Tämä linkittyy utilitaristiseen selitysmalliin, jonka mukaan korkeamman koulutuksen ja tulotason omaavat hyötyvät todennäköisemmin rajojen avautumisen tuomista mahdollisuuksista (Gabel ja Palmer 1995). Nämä yleisimmät vertailevien tutkimusten havainnot tuntuvat pätevän myös selitettäessä suomalaisten luottamusta unionin instituutioihin ja suhtautumista EU-jäsenyyteen (Bäck 2017). Seuraavaksi siirrymmekin tarkastelemaan näiden sosiodemografisten tekijöiden suhdetta EU-luottamukseen Suomessa.

Yksilötason analyysimme suomalaisten luottamuksesta Euroopan unioniin vuosilta 1997–2017 nojaa edellä esiteltyihin teoreettisiin selitysmalleihin ja empiirisiin tuloksiin. Lähdemme liikkeelle iästä. Kuvion 5 mukaan luottamus unioniin on vahvinta nuorempien ikäluokkien keskuudessa. Huomionarvoisinta on, että vuonna 2017 yli 80 % 15-24-vuotiaista luotti unioniin, mutta luottamus yli 65-vuotiaiden keskuudessa vain alle puolet. Vastaavasti luottamus eduskuntaan oli vahvinta nuorimman ikäluokan keskuudessa, mutta luottamus parlamenttiin ei heikkene yhtä lineaarisesti ikääntymisen myötä kuin luottamus unioniin. lällä on täten selkeää merkitystä selitettäessä suomalaisten EU-luottamusta.

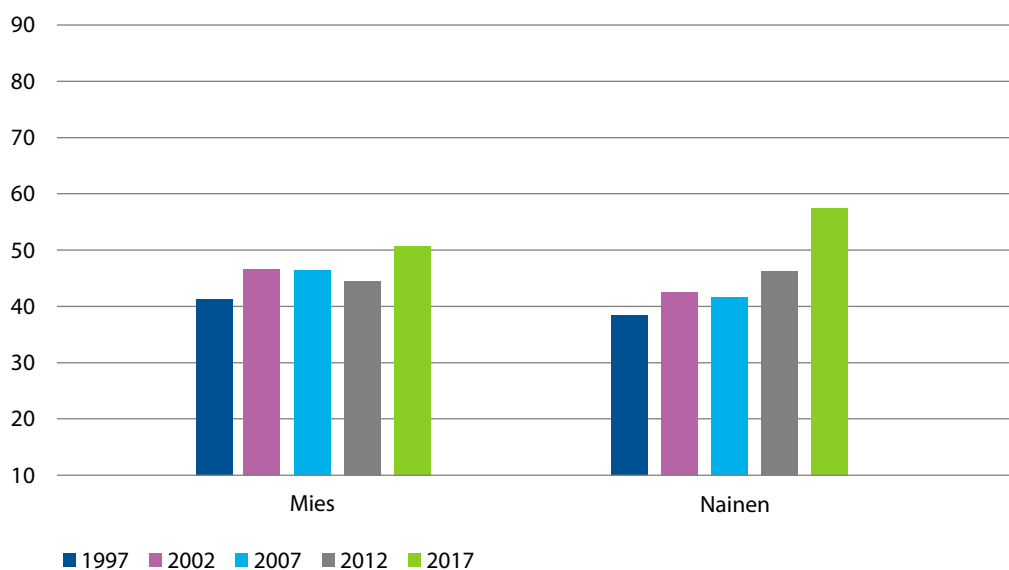
Kuvio 5. Suomalaisten luottamus unioniin ikäluokittain, 1997–2017. Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat Euroopan unioniin. Lähde: Eurobarometrit, Gesis ZACAT.

Seuraavaksi tarkastelemme asuinpaikan merkitystä. Suomen EU-jäsenyyskansanäänestyksessä jäsenyyden kannatus oli suuremmissa kaupungeissa maaseutua selkeästi vahvempaa (Arter 1995). Vastaavasti hieman ennen kansanäänestystä toteutetun kyselyn mukaan 80 % maanviljelijöistä vastusti EU-jäsenyyttä (Paloheimo 1994). Bäck (2017) on tosin osoittanut, että tällaiset alueelliset erot kaventuivat vuosina 1995–2015. Maamme eteläiset ja läntiset osat ovat yleensä olleet EU-myönteisempiä integraation vastustuksen ollessa voimakkaampaa Itä- ja Pohjois-Suomessa. Kuviosta 6 havaitaan, että vuoteen 2012 saakka asuinpaikalla oli selvää vaikutusta EU-luottamukseen. Vuonna 2017 tilanne oli kuitenkin jo tasaantunut: unioniin luotettiin suunnilleen saman verran niin maaseudulla, pienissä kaupungeissa kuin suuremmissa asutuskeskuksissa. Alueiden välillä eroja tuki vielä esiintyy.

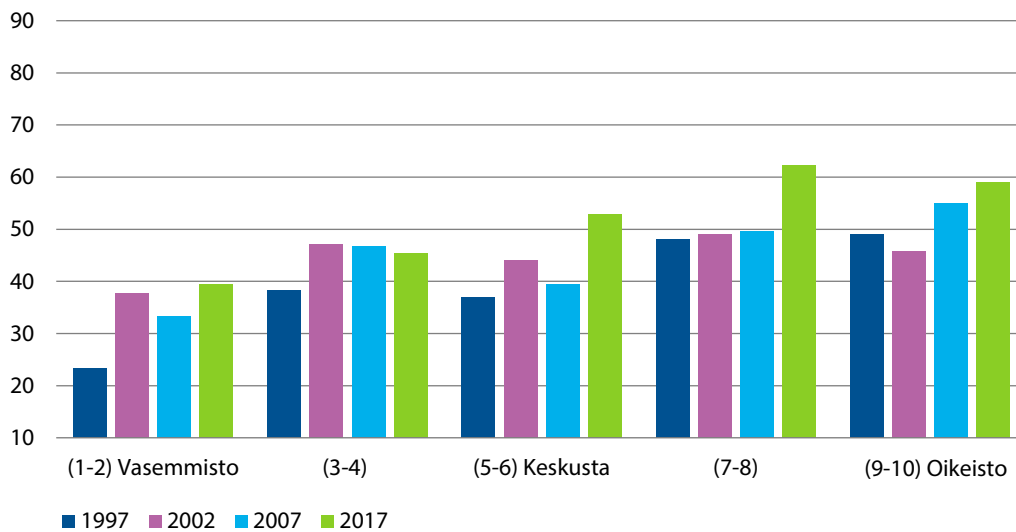
Kuvio 6. Suomalaisten luottamus Euroopan unioniin asuinpaikan mukaan, 2002–2017. Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat unioniin. Lähde: Eurobarometrit, Gesis ZACAT.

Aikaisemman tutkimuksen mukaan naiset luottavat unioniin miehiä enemmän, ja näin on myös Suomessa (Bäck 2017). Kuvio 7 tukee näitä tuloksia. Vuonna 2017 58 % naispuolisista vastaajista ja 51 % miehistä luotti unioniin. Toisaalta kaksikymmentä vuotta aikaisemmin, eli vuonna 1997, 41 % miehistä ja 39 % naisista luotti unioniin. Vuosina 2012–2017 suomalaisten naisten luottamus unioniin kasvoi yli 10 %.

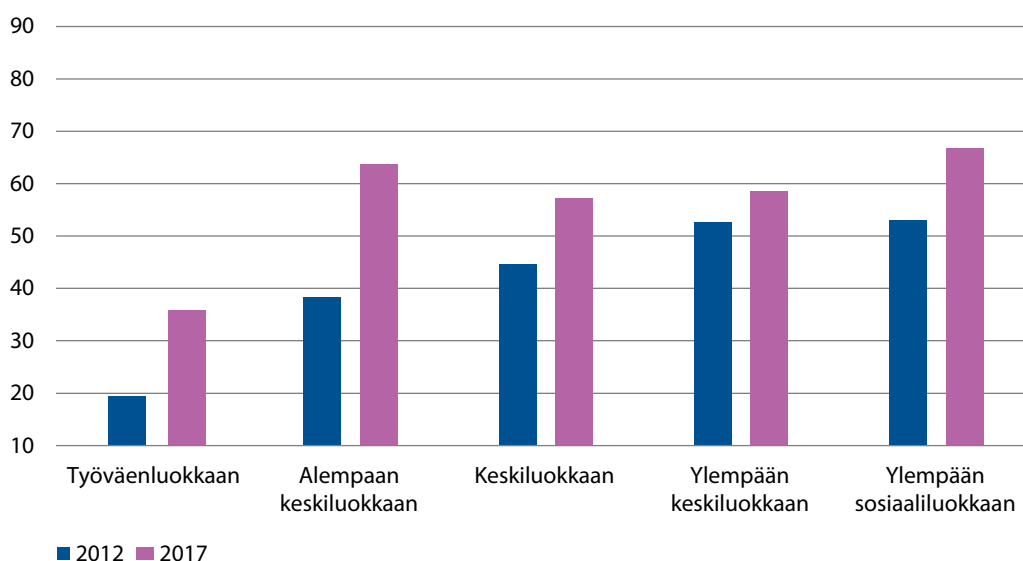
Kuvio 7. Suomalaisten luottamus unioniin sukupuolen mukaan, 1997–2017. Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat Euroopan unioniin. Lähde: Eurobarometrit, Gesis ZACAT.

Poliittisen ideologian suhteen on perusteltua olettaa vasemmalla laidalla olevien luottavan vähiten unioniin, sillä kyselyaineistossa oikealle laidalle sijoittuvat arvokonservatiivien ohella myös vahvimmin markkinatalouteen uskovat, jotka todennäköisemmin kannattavat unionia. Kuvio 8 osoittaa, että sijoittuminen oikeistoon lisää luottamusta unioniin. Vahvinta EU-luottamus on keskustaoikeistossa. Tuloksia voidaan pitää ainakin osin yllättävinä vasemmiston alhaisen luottamuksen takia.

Kuvio 8. Suomalaisten luottamus unioniin vasemmisto-oikeisto-ulottuvuudella sijoittumisen perusteella, 1997–2017. Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat unioniin. Lähde: Eurobarometrit, Gesis ZACAT.

Kuviossa 9 puolestaan tarkastelemme luokkasamaistumisen ja EU-luottamuksen suhdetta vuosina 2012 ja 2017, jolloin kysymys sisältyi eurobarometreihin. Työväenluokkaan samastuvien ja ylimpään sosiaaliluokkaan samastuvien välillä on selkeä ero. Vuosien 2012 ja 2017 välillä on tapahtunut mielenkiintoinen muutos: luottamus unioniin on olennaisesti vahvempaa vuonna 2017 jokaisessa yhteiskuntaluokassa. Tämä pätee erityisesti alempaan keskiluokkaan, joka luotti unioniin vuonna 2017 yli 20 % enemmän kuin viisi vuotta aikaisemmin, jolloin eurokriisi hallitsi EU-uutisointia.

Kuvio 9. Suomalaisen luottamus unioniin vuosina 2012 ja 2017 yhteiskuntaluokan mukaan.

Kuviossa näytetään niiden osuus, jotka luottavat Euroopan unioniin. Lähde: Eurobarometrit, Gesis ZACAT.

Analyysimme viittaa siihen, että suomalaisten EU-luottamusta selittävät samat tekijät kuin muissa jäsenvaltioissa. Havaintomme ovat siis samansuuntaisia aikaisempien tutkimustulosten kanssa. Jotta havaintomme eivät nojaisi vain kuvailevaan analyysiin, syvennämme seuraavaksi tarkasteluamme lineaaristen regressiomallien avulla, joissa vertaamme myös suomalaisten EU-luottamusta koko unionialueen kansalaisten luottamukseen. Aineistona on viimeisin saatavilla oleva eurobarometri, jonka haastattelut tehtiin marraskuussa 2017 (EB 88.3). Linearisessa regressiossa on kolme mallia ja riippuva muuttuja on luottamus unioniin.⁹ Ensimmäisessä mallissa testaamme edellä esiteltyjen kolmen teoreettisen lähestymistavan (utilitaristinen, identiteetti ja kansalliset tekijät) selitysvoimaa. Kansallisten tekijöiden merkitystä painottavan teoria on saanut tukea tuoreimmista tutkimuksista, ja täten luottamus kansalliseen parlamenttiin on valikoitunut keskeisimmäksi selittäväksi muuttujaksemme.¹⁰ Utilitaristisen mallin mukaan EU-luottamuksen tulisi olla korkeampaa "globalisaation voittajien" keskuudessa. Näin toinen selittävä muuttuja on suhtautuminen globalisaatioon.¹¹ Identifioitumista korostavan lähestymistavan selitysvoimaa mittaamme kolmannella riippumattomalla muuttujalla, joka on asennoituminen maahanmuuttoon.¹² Toiseen malliin olemme sisällyttäneet aikaisemman tutkimuksen perusteella myös kolme kontrollimuuttujaa: vastaajien asuinpaikka,¹³ sukupuoli¹⁴ ja ikä¹⁵. Kolmanteen malliin on lisätty kaksi kontrollimuuttujaa: ideologia¹⁶ ja luokkasamaistuminen.¹⁷ Regressioiden tulokset ovat taulukossa 1.

Ensimmäisessä mallissa selkeästi selitysvomaisiin muuttujiin Suomessa kuin koko unionissa on luottamus kansalliseen parlamenttiin. Myönteinen suhtautuminen globalisaatioon ja maahanmuuttoon olivat myös tilastollisesti merkitseviä muuttujia. Maahanmuuttoasenteiden vaikutus korostui Suomessa, kun taas myönteinen suhtautuminen globalisaatioon oli selitysvomaisempi koko unionin kansalaisten keskuudessa. Toisessa mallissa asuinpaikalla ei ole merkitystä Suomessa, mutta koko EU:n tasolla suuremmassa kaupungissa asuminen lisää tilastollisesti merkitsevästi luottamusta unioniin. Naissukupuoli ja nuorempi ikä korreloivat korkeamman luottamuksen kanssa sekä Suomessa että koko unionissa. Kolmannen mallin mukaan luokkasamaistumisella ei ole tilastollisesti merkitsevää vaikutusta, mutta sijoittuminen vasemmisto-oikeisto –ulottuvuudella oikealle lisää tilastollisesti merkitsevästi luottamusta unioniin Suomessa ja laajemmin koko unionissa. Kolmannen mallin selitysvoima on Suomen kohdalla 29 % ja koko unionin tasolla 22 %. Tämä osoittaa selvästi sen, miten moniulotteinen ja vaikeasti mitattava asia EU-luottamus on.

Taulukko 1. Lineaarinen regressioanalyysi, jonka riippuva muuttuja on luottamus Euroopan unioniin.

		Malli 1		Malli 2		Malli 3	
		Suomi	EU-28	Suomi	EU-28	Suomi	EU-28
Yksilötason muuttujat	Luottamus kansalliseen parlamenttiin	0.47*** (0.03)	0.38*** (0.01)	0.47*** (0.03)	0.39*** (0.01)	0.46*** (0.03)	0.39*** (0.01)
	Suhtautuminen globalisaatioon	0.13*** (0.04)	0.18*** (0.01)	0.11*** (0.04)	0.18*** (0.01)	0.10*** (0.04)	0.18*** (0.01)
	Asennoituminen maahanmuuttoon	0.09*** (0.03)	0.04*** (0.01)	0.09** (0.03)	0.03*** (0.01)	0.09** (0.03)	0.03*** (0.01)
	Asuinpaikka			-0.02 (0.02)	0.02*** (0.01)	-0.02 (0.02)	0.02*** (0.00)
	Sukupuoli			0.10*** (0.03)	0.04*** (0.01)	0.10*** (0.03)	0.04*** (0.01)
	Ikä			-0.14*** (0.01)	-0.07*** (0.00)	-0.14*** (0.01)	-0.04*** (0.00)
	Luokka samaistuminen					0.01 (0.02)	0.00 (0.00)
	Ideologia					0.06* (0.02)	0.01* (0.00)
	Vakio	0.03 (0.04)	0.19*** (0.01)	0.22** (0.08)	0.23*** (0.01)	0.11* (0.09)	0.21*** (0.02)
	N	744	17688	744	17688	744	17688
	Korj. R ²	0.26	0.22	0.29	0.22	0.29	0.22

Standardivirheet suluisissa. Merkitsevyyssat: * $p < 0.05$. ** $p < 0.01$, *** $p < 0.001$. Standardoituja kertoimia.

Lähde: Eurobarometri 88.3 (marraskuu 2017), Gesis ZACAT.

12.5 Yhteenveto

EU-jäsenyydestä lähtien aina eurokriisin vuoden 2010 alkuun asti Suomessa vallitsi verrattain laaja puoluepoliittinen konsensus Euroopan integraatiosta (Ojanen ja Raunio 2018). Kuitenkin tiedettiin, etteivät kansalaiset asennoituneet yhtä myönteisesti integraatioon kuin puolueet ja poliittinen johtomme (Mattila ja Raunio 2005; Raunio 2005). Näin ollen integraation politisoituminen eurokriisin ja nimenomaan euroalueen maille myönnettyjen tukipakettien myötä ei ollut yllättävää. Tukipaketit ja Suomen vastuu eurokriisin hoidossa hallitsivatkin vuoden 2011 eduskuntavaaleja, joissa perussuomalaiset saavuttivat ”jyt-kynsä” osin tai jopa pitkälti nimenomaan EU:n kansallisen politisoitumisen ansiosta (Herkman 2014; Ojanen ja Raunio 2018, 46). Eurokriisi muodostikin eräänlaisen käännekohdan Suomen EU-politiikassa – aikaisempaan konsensukseen ei todennäköisesti ole paluuta. Analyysimme kuitenkin osoittaa, että suomalaiset eivät ole kääntäneet selkensä EU:lle, pikemminkin päinvastoin. Suomalaisten luottamus unioniin on korkeampaa kuin aikaisemmin ja myös EU-jäsenyyden ja euron kannatus on voimistunut kansalaisten keskuudessa (ks. myös Bäck 2017). Luottamuksen ja kannatuksen nousun takana olevien syiden pohdinta vaatisi oman tutkimuksensa, mutta mielenkiintoista on havaita nimenomaan nuorempien ikäluokkien korkea luottamus unioniin. Viime vuosien tapahtumat – kuten Brexit, Trumpin valinta Yhdysvaltojen presidentiksi, populismin nousu sekä Venäjän ja Turkin luisuminen autoritääriseen hallintoon – saattavat myös osaltaan vahvistaa ihmisten uskoa unioniin ja sen arvoihin.

Kansalaisten asennoituminen unioniin vaihtelee enenevässä määrin myös asiakysymyksittäin (Boomgaarden ym. 2011). Toiset saattavat arvostaa yhteisvaluutta euroa ja sisämarkkinoita, mutta asennoituvat kriittisesti esimerkiksi unionin maatalouspolitiikkaan. Kansalainen voi myös kannattaa integraation ideaa tai yleisiä tavoitteita, mutta suhtautua kriittisesti unionin demokraattisuuteen ja harjoittamaan politiikkaan. Toisaalta on vaikeaa kuvitella EU-myönteisen henkilön vastustavan integraation olemassaoloa ja tavoitteita. Tutkimus kuitenkin viittaa siihen, että luottamus unioniin korreloi vahvasti EU:n kannatuksen kanssa – jopa siinä määrin, että luottamus unioniin on edellytys sille, että henkilö asennoituu myönteisesti integraatiota kohtaan (Wood ja Quaiser 2008). Täten keskittyminen juuri kansalaisten EU-luottamuksen analysointiin on jatkossakin perusteltua. Samoin kuin luottamus kansallisiin instituutioihin, myös luottamus unioniin vaihtelee voimakkaastikin yksittäisissä jäsenmaissa. EU-luottamus onkin hyvä mittari haluttaessa ymmärtää, miten kansalaiset suhtautuvat unionin toimintaan ja politiikkaan. Sen avulla ei kuitenkaan voida hahmottaa, miten kansalaiset asennoituvat yleisemmin integraatioon tai yksityiskohtaisempiin EU-kysymyksiin.

Lukumme siis osoittaa suomalaisten luottavan nykyään unioniin enemmän kuin EU-kansalaiset keskimäärin. Suomalaisten EU-luottamus ei juuri eroa ruotsalaisten ja tanskalaisien luottamuksesta. Ehkä kaikkein huomionarvoisin havainto liittyy siihen, miten

suomalaisten luottamus unioniin poikkeaa yleisestä trendistä eurokriisin aikana ja sen jälkeen – eli Suomi kuuluu niihin kuuteen jäsenmaahan, joissa luottamus unioniin oli korkeampaa vuonna 2017 kuin viisi vuotta aikaisemmin. Yksilötasolla luottamus maan parlamenttiin selittää vahvimmin henkilön EU-luottamusta niin Suomessa kuin koko unionissa. Myönteinen suhtautuminen globalisaatioon ja maahanmuuttoon korreloivat korkeamman EU-luottamuksen kanssa. Kuuluminen nuorempaan ikäryhmään, naissukupuoli ja sijoittuminen poliittisesti oikealle lisäävät myös luottamusta unioniin niin Suomen kuin koko EU:n kontekstissa.

Lopuksi on syytä reflektoida viimeaikaista EU-keskustelua. Kun 1990-luvulla ja tämän vuosituhannen alkuvuosina keskusteltiin nimenomaisesti integraation tiivistymisestä ja laajentumisesta, on päähuomio sittemmin keskittynyt globaaleihin kehityskuluihin ja niiden vaikutuksiin Euroopan kannalta. Nykyään yhä harvempi eurooppalainen poliittinen johtaja ottaa esille unionin ”perustuslain” eli perussopimusten muuttamisen tai kiirehtisi seuraavaa unionin laajentumista. EU kohtaa yksinkertaisesti isomman kokoluokan haasteita, kuten demokratian ja oikeusvaltioperiaatteeseen liittyvät ongelmat Puolassa ja Unkarissa sekä populismin nousu ympäri Eurooppaa, mikä saattaa näkyä aikaisempaa vahvemmin myös kevään 2019 Euroopan parlamentin vaaleissa. Nämä haasteet voivat jättää jälkensä myös Suomen seuraavaan, syksyyn 2019 ajoittuvaan EU-puheenjohtajuuskauteen. Mutta kuten edellä todettiin, populismin nousu tai autoritääriset hallitsijat unionin lähialueilla saattavat samalla vahvistaa kansalaisten uskoa ja luottamusta Euroopan integraatioon.

Viitteet

¹19 jäsenvaltiota: Alankomaat, Belgia, Espanja, Irlanti, Italia, Itävalta, Kreikka, Kypros, Latvia, Liettua, Luxemburg, Malta, Portugali, Ranska, Saksa, Slovakia, Slovenia, Suomi, Viro.

²Ennen vuotta 2014 unioniin liittyneet maat: Alankomaat, Belgia, Espanja, Irlanti, Iso-Britannia, Italia, Itävalta, Kreikka, Luxemburg, Portugali, Ranska, Ruotsi, Saksa, Suomi, Tanska.

³Politisoitumisella viittaamme tässä yhteydessä laajaan julkiseen keskusteluun EU:sta ja keskustelussa ilmenneisiin eriäviin mielipiteisiin (de Wilde 2011).

⁴Toinen laajasti käytetty kysymys kansalaisten EU-asenteiden operationalisoimiseksi on ns. ”jäsenyysskysymys”, joka on sisällytetty eurobarometreihin jo 1970-luvun alkupuolelta lähtien: ”Onko Suomen jäsenyys Euroopan unionissa mielestänne yleisesti ottaen...? Hyvä asia, huono asia, ei hyvä eikä huono asia, en osaa sanoa.”

⁵Standardieurobarometriä ohella toteutetaan erillisiä, yleensä tiettyyn aiheeseen rajoittuvia kyselyjä (Special Eurobarometer).

⁶EU-luottamusta mittaavan kysymyksen tarkka sanamuoto on: ”Seuraavaksi tiedustelin, kuinka paljon luotatte eräisiin medioihin ja instituutioihin. Olkaa hyvä ja kertokaa kustakin seuraavasta mediasta ja instituutiosta, luotatteko siihen vai ette: Euroopan unioni”.

⁷Mukaan lukien vuoden 2004 jälkeen unioniin liittyneet maat: Bulgaria (2007), Romania (2007) ja Kroatia (2013).

⁸Tanskassa on myös järjestetty kahdeksan EU-aiheista kansanäänestystä. Vain Irlannissa on ollut enemmän eli yhdeksän.

⁹Vastaukset uudelleen koodattu: (0) En luota tai (1) Luotan. ”En osaa sanoa” vastaukset jätetty pois.

¹⁰Eurobarometrin kysymys ”Seuraavaksi tiedustelin, kuinka paljon luotatte eräisiin medioihin ja instituutioihin. Olkaa hyvä ja kertokaa kustakin seuraavasta mediasta ja instituutiosta, luotatteko siihen vai ette: Suomen eduskunta”.

¹¹Eurobarometrin kysymys ”Missä määrin olette samaa tai eri mieltä kustakin seuraavasta väittämästä?” Vastaukset uudelleen koodattu 0 (Täysin eri mieltä ja melko eri mieltä) tai 1 (Melko samaa mieltä ja täysin samaa mieltä). ”En osaa sanoa” vastaukset jätetty pois.

¹²Eurobarometrin kysymys ”Missä määrin olette samaa tai eri mieltä kustakin seuraavasta väittämästä...? Maahanmuuttajilla on paljon annettavaa Suomelle.” Vastaukset uudelleen koodattu 0 (Täysin eri mieltä ja melko eri mieltä) tai 1 (Melko samaa mieltä ja täysin samaa mieltä). ”En osaa sanoa” vastaukset jätetty pois.

¹³Eurobarometrin kysymys ”Sanoisitteko, että Te asutte...? Maaseutualueella tai kylässä (1), Pienessä tai keskisuuressa kaupungissa (2) tai Suuressa kaupungissa (3)”. ”En osaa sanoa” vastaukset jätetty pois.

¹⁴Eurobarometrin kysymys ”Sukupuoli: Mies (0), Nainen (1)”.

¹⁵Eurobarometrin kysymys ”Minkä ikäinen olette?” Vastaukset uudelleen koodattu ikäryhmiin: 15–24 (1), 25–34 (2), 35–44 (3), 45–54 (4), 55–64 (5) ja 65+ (6).

¹⁶Eurobarometrin kysymys ”Politiikan yhteydessä ihmiset puhuvat ’vasemmistosta’ ja ’oikeistosta’. Miten sijoittaisitte omat poliittiset näkemyksenne tälle asteikolle? Vastaukset uudelleen koodattu viiteen ryhmiiin: 1. Vasemmisto (1–2), 2. (3–4), 3 Keskustaa. (5–6), 4 (7–8) ja 5. Oikeisto (9–10). ”Kieltäytyi” ja ”En osaa sanoa” vastaukset jätetty pois.

¹⁷Eurobarometrin kysymys ”Kuulutteko itse ja kuuluuko kotitaloutenne mielestänne...? Työväenluokkaan (1), Alempaan keskiluokkaan (2), Keskiluokkaan (3), Ylempään keskiluokkaan (4) tai Ylempään sosiaaliluokkaan (5)”. ”Muu”, ”Ei mikään”, ”Kieltäytyi” ja ”En osaa sanoa” vastaukset jätetty pois.

English Summary

The European Union (EU) has experienced a crisis of trust during the last decade. This crisis of trust is generally considered to be derived from the global financial recession in 2008 and its European offshoot, referred to as the euro crisis. Just as the EU had come through the worst parts of the economic crisis, a migration crisis hit Europe in 2015, followed by Brexit, resulting in renewed insecurity about the future of European integration. Within a majority of the EU member states, these crises brought about declining levels of trust in the Union and its institutions. Utilising both Eurobarometer's descriptive statistics and multivariate analysis, this chapter focuses specifically on trust in the EU in Finland over time, and relates trust in the EU to more general developments of political trust. Utilising survey data, the chapter adopts a general EU-28 perspective, a Eurozone perspective, and a Nordic perspective, while examining factors explaining trust in the EU among Finnish citizens. We show that Finns, in fact, have become more trusting of the EU during the past decade, and that support for EU membership and the euro have also increased. Particularly younger cohorts are highly supportive of integration. Examining individual-level factors, trust in the national parliament is the strongest predictor of trust in the EU, both in Finland and in the Union as a whole. Also, being supportive of globalisation and immigration correlate with higher trust in the EU. The chapter concludes by discussing how recent events – not least Brexit, the election of Donald Trump, the rise of populism, and authoritarian tendencies in Russia and Turkey – may strengthen public support for European integration.

LÄHTEET

- Anderson, Christopher & Reichert, Shawn (1995) Economic Benefits and Support for Membership in the E.U.: A Cross-National Analysis. *Journal of Public Policy* 15:3, 231–249.
- Anderson, Christopher & Kaltenthaler, Karl (1996) The Dynamics of Public Opinion toward European Integration. *European Journal of International Relations* 2:2, 175–199.
- Anderson, Christopher (1998) When in Doubt, Use Proxies: Attitudes towards Domestic Politics and Support for European Integration. *Comparative Political Studies* 31:5, 569–601.
- Armingeon, Klaus & Ceka, Besir (2014) The Loss of Trust in the European Union during the Great Recession since 2007: The Role of Heuristics from the National Political System. *European Union Politics* 15:1, 82–107.
- Arnold, Christine, Eliyahu, Sapir & Zapryanova, Galina (2012) Trust in the Institutions of the European Union: A Cross-Country Examination. Teoksessa Laure Beaudonnet ja Danilo Di Mauro (toim.) Beyond Euro-Scepticism: Understanding Attitudes towards the EU. *European Integration Online Papers (EloP)* Special Mini-issue 2:16. [Http://eiop.or.at/eiop/texte/2012-008a.htm](http://eiop.or.at/eiop/texte/2012-008a.htm).
- Arter, David (1995) The EU Referendum in Finland on 16 October 1994: A Vote for the West, not for Maastricht. *Journal of Common Market Studies* 33:3, 361–387.
- Bauer, Michael & Becker, Stefan (2014) The Unexpected Winner of the Crisis: The European Commission's Role in Economic Governance. *Journal of European Integration* 36:3, 213–229.
- Boomgaarden, Hajo G., Schunk, Andreas R.T., Elenbaas, Matthijs & de Vreese, Claes H. (2011) Mapping EU Attitudes: Conceptual and Empirical Dimensions of Euroscepticism and EU Support. *European Union Politics* 12:2, 241–266.
- Bäck, Maria (2017) Kriittiset mutta uskolliset suomalaiset: kansalaisten EU-asenteet jäsenyyden aikana. Teoksessa Tapio Raunio ja Juho Saari (toim.). *Reunalla vai ytimessä? Suomen EU-politiikan muutos ja jatkuvuus*. Helsinki: Gaudeamus, 26–51.
- De Vreese, Claes, Azrout, Rachid & Boomgaarden, Hajo (2018) One Size Fits All? Testing the Dimensional Structure of EU Attitudes in 21 Countries. *International Journal of Public Opinion Research*. <https://doi.org/10.1093/ijpor/edy003>.
- De Wilde, Pieter (2011) No Polity for Old Politics? A Framework for Analyzing the Politicization of European Integration. *Journal of European Integration* 33:5, 559–575.
- De Wilde, Pieter & Zürn, Michael (2012) Can the Politicization of European Integration Be Reversed? *Journal of Common Market Studies* 50:1, 137–153.
- Eichenberg, Richard & Dalton, Russell (2007) Post-Maastricht Blues: The Transformation of Citizen Support for European Integration, 1973–2004. *Acta Politica* 47:4, 128–152.
- Fligstein, Neil, Polyakova, Alina & Sandholtz, Wayne (2012) European Integration, Nationalism and European Identity. *Journal of Common Market Studies* 50:1, 106–122.
- Freitag, Markus & Bühlmann, Marc (2009) Crafting Trust: The Role of Political Institutions in a Comparative Perspective. *Comparative Political Studies* 42:12, 1537–1566.
- Gabel, Matthew & Palmer, Harvey (1995) Understanding Variation in Public Support for European Integration. *European Journal of Political Research* 27:1, 3–19.
- Harteveld, Eelco, van der Meer, Tom & de Vries, Catherine (2013) In Europe We Trust? Exploring Three Logics of Trust in the European Union. *European Union Politics* 14:4, 542–565.
- Heinrich, Phillip (2016) Exposure to the EU Energy Label. Trust and Implicit Identification with the EU. Teoksessa Viktoria Kaina, Ireneusz P. Karolewski ja Sebastian Kuhn (toim.) *European Identity Revisited: New Approaches and Recent Empirical Evidence*. London: Routledge, 71–83.
- Herkman, Juha (2014) Perussuomalaiset ja eurokriisi mediassa. *Politiikka* 56:4, 287–299.
- Hibbing, John & Theiss-Morse, Elizabeth (1995) *Congress as Public Enemy: Public Attitudes toward American Political Institutions*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hobolt, Sara, van der Brug, Wouter, de Vreese, Claes, Boomgaarden, Hajo & Hinrichsen, Malte (2011) Religious Intolerance and Euroscepticism. *European Union Politics* 12:3, 359–379.
- Hobolt, Sara & de Vries, Catherine (2016) Public Support for European Integration. *The Annual Review of Political Science* 19, 413–432.
- Hooghe, Liesbet & Marks, Gary (2009) A Postfunctionalist Theory of European Integration: From Permissive Consensus to Constraining Dissensus. *British Journal of Political Science* 39:1, 1–23.
- Hudson, John (2006) Institutional Trust and Subjective Well-Being across the EU. *Kyklos* 59:1, 43–62.
- Johnson, Iryna (2005) Political Trust in Societies under Transformation. *International Journal of Sociology* 35:2, 63–84.
- Lindberg, Leon & Scheingold, Stuart (1970) *Europe's Would-Be Polity: Patterns of Change in the European Community*. Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, Inc.

- Mattila, Mikko & Raunio, Tapio (2005) Kuka edustaa EU:n vastustajia? Euroopan parlamentin vaalit 2004. *Politiikka* 47:1, 28–41.
- Mattila, Mikko & Raunio, Tapio (2012) Drifting Further Apart: National Electorates on the EU Dimension. *West European Politics* 35:3, 589–606.
- McLaren, Lauren (2002) Public Support for the European Union: Cost/Benefit Analysis or Perceived Cultural Threat? *Journal of Politics* 64:2, 551–566.
- Monnet, Jean (1978) *Memoirs*. London: Collins.
- Munoz, Jordi, Torcal, Mariano & Bonet, Eduard (2011) Institutional Trust and Multilevel Government in the European Union: Congruence or Compensation? *European Union Politics* 12:4, 551–574.
- Obradovic, Daniela (1996) Policy Legitimacy and the European Union. *Journal of Common Market Studies* 34:2, 191–221.
- Ojanen, Hanna (2005) Finland: Rediscovering Its Nordic Neighbours after an EU Honeymoon? *Security Dialogue* 36:3, 407–411.
- Ojanen, Hanna & Raunio, Tapio (2018) Re-Assessing Finland's Integration Policy: The End of Domestic Consensus? Teoksessa Malin Stegmann McCallion ja Alex Brianson (toim.) *Nordic States and European Integration: Awkward Partners in the North?* Basingstone: Palgrave Studies in European Union Politics.
- Paloheimo, Heikki (1994) Kansalaismielipiteiden kehitys Suomessa. Teoksessa Pertti Pesonen (toim.) *Suomen EU-kansanäänestys 1994: Raportti kannanotoista*. Helsinki: Ulkoasiainministeriön Eurooppatiedotus, 41–53.
- Raunio, Tapio & Tiilikainen, Teija (2003) *Finland in the European Union*. London: Frank Cass.
- Raunio, Tapio (2005) Hesitant Voters, Committed Elite: Explaining the Lack of Eurosceptic Parties in Finland. *Journal of European Integration* 27:4, 381–395.
- Roth, Felix, Nowak-Lehmann, Felicitas & Otter, Thomas (2011) Has the Financial Crisis Shattered Citizens Trust in National and European Governmental Institutions? Evidence from the Member States, 1999-2010. *CEPS Working Document No. 343*.
- Schimmelfennig, Frank (2014) European Integration in the Euro Crisis: The Limits of Postfunctionalism. *Journal of European Integration* 36:3, 321–337.
- Schimmelfennig, Frank (2018) European Integration (Theory) in Times of Crisis. A Comparison of the Euro and Schengen Crises. *Journal of European Public Policy* 25:7, 969–989.
- Schoon, Ingrid, Cheng, Helen, Gale, Catherine, Batty, David & Deary, Ian (2010) Social Status, Cognitive Ability, and Educational Attainment as Predictors of Liberal Social Attitudes and Political Trust. *Intelligence* 38:1, 144–150.
- Schoon, Ingrid & Cheng, Helen (2011) Determinants of Political Trust: A Lifetime Learning Model. *Developmental Psychology* 47:3, 619–631.
- Taggart, Paul & Szczerbiak, Aleks (2018) Putting Brexit into Perspective: The Effect of the Eurozone and Migration Crises and Brexit on Euroscepticism in European states. *Journal of European Public Policy* 25:8, 1194–1214.
- Toshkov, Dimiter (2011) Public Opinion and Policy Output in the European Union: A Lost Relationship. *European Union Politics* 12:2, 169–191.
- Tömmel, Ingeborg (2014) *The European Union: What It Is and How It Works*. New York: Palgrave Macmillan.
- Wood, Steve & Quaisser, Wolfgang (2008) *The New European Union: Confronting the Challenges of Integration*. Colorado: Lynne Rienner Publishers.

13 Luottamus Yhdistyneisiin kansakuntiin

Lisa Dellmuth & Jonas Tallberg

13.1 Johdanto

Yksi sinnikkäimmistä kritiikin kohteista kansainvälisiä instituutioita, kuten Yhdistyneitä kansakuntia (YK), kohtaan on ollut instituutioiden vaihteleva menestys niiden ongelmien ratkaisemisessa, joita varten ne on perustettu. Tämä suorituskyvyn vaihtelu on innoittanut yhteiskuntatieteilijöitä tutkimaan kansainvälisten instituutioiden suoriutumisen lähteitä (Gutner ja Thompson 2010, Tallberg ym. 2016). Yksi hyvän institutionaalisen suoriutumisen keskeinen resurssi on niiden legitimizeetti. Se kertoo, missä määrin yleisö uskoo siihen, että kansainvälisen instituution toimivalta on organisoitu asianmukaisesti (Tallberg ja Zürn 2019).

Tässä luvussa analysoidaan yleistä legitimizeettiä globaalin hallinnon keskiössä: YK:ssa. YK on erityisen kiinnostava tapaus kahdesta pääsyystä. Ensiksikin YK on todennäköisesti maailmanpolitiikan tunnetuin kansainvälinen organisaatio, minkä vuoksi voidaan olettaa, että vastaajat pystyvät muodostamaan ja ilmaisemaan siitä mielipiteensä. Toiseksi YK:lla on keskeinen asema globaalissa hallinnossa suurimpana kansainvälisenä organisaationa, mikäli kokoa mitataan jäsenmäärällä ja politiikan soveltamisaloilla. Tämä tekee YK:sta erityisen tärkeän tapauksen kansainvälisen yhteistyön legitimizeettiä arvioitaessa (Dellmuth ja Tallberg 2015). Legitimizeettiä koskeva tutkimus ei ole tärkeää vain siksi, että legitimizeetti vaikuttaa sääntöjen ja periaatteiden noudattamiseen. Legitiimi poliittinen instituutio nauttii kansalaisten luottamusta, minkä ansiosta on puolestaan helpompaa varmistaa, että valtiot hyväksyvät niiden säännöt ja edistävät niiden noudattamista (Hurd 1999; Suchman 1995; Tallberg, Bäckstrand ja Scholte 2018). Valtio-opillinen kirjallisuus viittaa myös legitimizeetin riskeihin siltä osin, että se voi heikentää kansalaisten tarkkaavaisuutta tai instituutioon kohdistuvaa valvontaa ja sen myötä lisätä tiettyjen eturyhmien vaikutusvaltaa. Legitimizeetin ollessa vahvaa kansalaisten keskuudessa, on todennäköistä, että populistisessa retoriikassa pyritään heikentämään legitimizeettiin liittyviä uskomuksia tai johdetaan

kansalaisia harhaan (Caplan 2007; Matti 2010). Aiemmat tutkimukset ovatkin osoittaneet, että suhteellisen tietämättömät kansalaiset ovat yleensä alttiimpia eliitin mielipiteille poliittisista instituutioista (Chong ja Druckman 2007).

Nämä havainnot herättävät useita mielenkiintoisia ja relevantteja kysymyksiä, joita käsitellään tässä luvussa: Kärsiikö YK legitimizeettivajeesta? Onko luottamus YK:ta kohtaan lisääntynyt tai vähentynyt ajan myötä? Kuinka luottamus YK:ta kohtaan on verrattavissa luottamukseen kotimaisia poliittisia instituutioita kohtaan? Ovatko luottamuksen mallit YK:ta kohtaan erilaisia kansalaisten ja eliittien keskuudessa? Kuinka YK:n legitimizeetti on verrattavissa globaalin hallinnon uudempien muotojen, kuten monikansallisten hybridi-instituutioiden, monikansallisten yksityisten järjestöjen ja hallitusten välisten verkostojen, legitimizeettiin?

Tämän luvun loppuosassa käsitellään seuraavia seikkoja. Ensin määritetään legitimizeetti valtio-opillisen kirjallisuuden perusteella ja pohditaan nykyisiä lähestymistapoja sen mittaamiseksi. Toiseksi kuvataan kansalaisten luottamuksen malleja YK:ta kohtaan sekä kansalaisten ja eliittien silmin, maakohtaisesti, ajallisesti sekä verrattuna muihin kansainvälisiin instituutioihin. Mukana vertailussa ovat niin hallitusten väliset organisaatiot kuin globaalin hallinnon uudenmallisiin instituutioitkin, jotka eivät ole hallitusten välisiä luonteeltaan tai hierarkkiselta organisoinniltaan. Lopuksi luvussa pohditaan, mitä seurauksia näillä legitimizeetin malleilla voi olla YK:n kansainväliselle yhteistyölle.

13.2 Legitimizeetin käsitteellistäminen ja mittaaminen

Tässä luvussa legitimizeetti ymmärretään sosiologisessa mielessä, eli tietyn väestön uskomuksina tai käsityksinä siitä, että kansainvälisen instituution toimivaltaa toteutetaan asianmukaisesti (Suchman 1995). Tämä lähestymistapa eroaa normatiivisesta ymmärryksestä, jossa instituution legitimizeetti syntyy sen mukautumisesta moraalisiin periaatteisiin, kuten oikeudenmukaisuuteen ja demokratiaan (Buchanan ja Keohane 2006). Poliittisten instituutioiden normatiivisen ja sosiologisen legitimizeetin tutkimusta ohjaavatkin eri kysymykset. Normatiivisen legitimizeetin tutkimuksissa kysytään tyypillisesti: ”Minkä normatiivisten standardien mukaan meidän pitäisi arvioida instituutioiden oikeutta hallita, ja kuinka yksittäiset instituutiot menestyvät, kun niitä mitataan näiden standardien perusteella?”. Sosiologisen legitimizeetin tutkimuksissa puolestaan kysytään: ”Missä määrin ihmiset hyväksyvät instituutiot ja mikä selittää niiden legitimizeetin vaihtelua?” (Dellmuth ja Tallberg 2015).

Viimeaikaisissa kyselytutkimuksissa on yleisesti käytetty luotettavuutta (engl. *confidence*) luottamuksen (engl. *trust*) ohella poliittisten instituutioiden legitimizeetin mittarina (esim.

Caldeira ja Gibson 1995; Dellmuth ja Tallberg 2015; Inglehart ja Welzel 2005). Tämän indikaattorin käyttö mahdollistaa tutkimuksen perustamisen vakiintuneisiin käytäntöihin sekä havaintojen suhteuttamisen aiemman kirjallisuuden tuloksiin.

Luotettavuuden käsite on hyvin yhdenmukainen käyttämämme legitimitietin käsitteen kanssa, joka viittaa uskomukseen siitä, että instituutio toteuttaa toimivaltaansa asianmukaisesti. Luotettavuus sisältää joko tunteisiin tai järkeen perustuvan uskomuksen – siitä, että instituutioon voi luottaa, ja siten se auttaa selvittämään vastaajien yleistä uskoa tiettyä instituutiota kohtaan (Hetherington 1998). Systeemitteoria tekee tästä yhteydestä näkyvän määrittelemällä legitimitietin poliittisen hallinnon luottamusvarantona, joka ylittää ajatuksen lyhyen aikavälin luottamuksesta, joka perustuu järjestelmän tuotoksiin. (Easton 1975, 447). Tässä mielessä luotettavuus on parempi legitimitietin indikaattori kuin esimerkiksi hyväksyntä (engl. *approval*) tai tuki (engl. *support*).

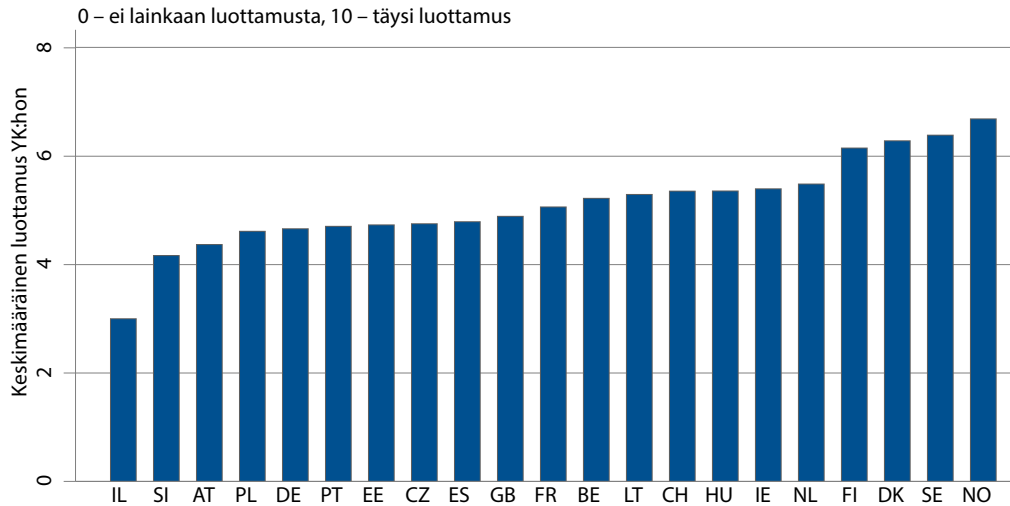
13.3 YK:hon kohdistuvan luottamuksen mallit

Kuinka paljon kansalaiset luottavat Yhdistyneisiin kansakuntiin? Seuraavaksi kuvaamme YK:n luottamusmalleja eri maissa ja ajan myötä. Vertaamme myös luottamusta YK:ta kohtaan kotimaisten instituutioiden ja muiden kansainvälisten instituutioiden luottamukseen sekä kansalaisten että eliitin silmin.

Uusimmat käytettävissä olevat tiedot kansalaisten luottamuksesta YK:ta kohtaan ovat peräisin European Social Survey (ESS) -tutkimuksesta vuodelta 2016. Kuvio 1 osoittaa keskimääräisen luottamuksen YK:hon 23 Euroopan maassa. Tärkein havainto on, että EU-jäsenyydellä ei näytä olevan merkitystä kansalaisten luottamukselle YK:ta kohtaan. Kansalaiset luottavat YK:hon vähiten Venäjällä ja Israelissa, mutta EU:n ulkopuoliset maat Norja ja Islanti ovat niiden maiden joukossa, joissa keskimääräinen luottamus on suurinta. Sveitsi on keskivaiheilla. Vaikuttaa, että on olemassa ennemminkin maantieteellinen ja kulttuurinen kaava, jossa Pohjoismaat ovat niiden maiden joukossa, joissa luottamus on suurinta, Manner- ja Itä-Euroopan maissa luottamus on keskitasolla ja EU:n kaakkoisissa maissa luottamus on vähäisintä.

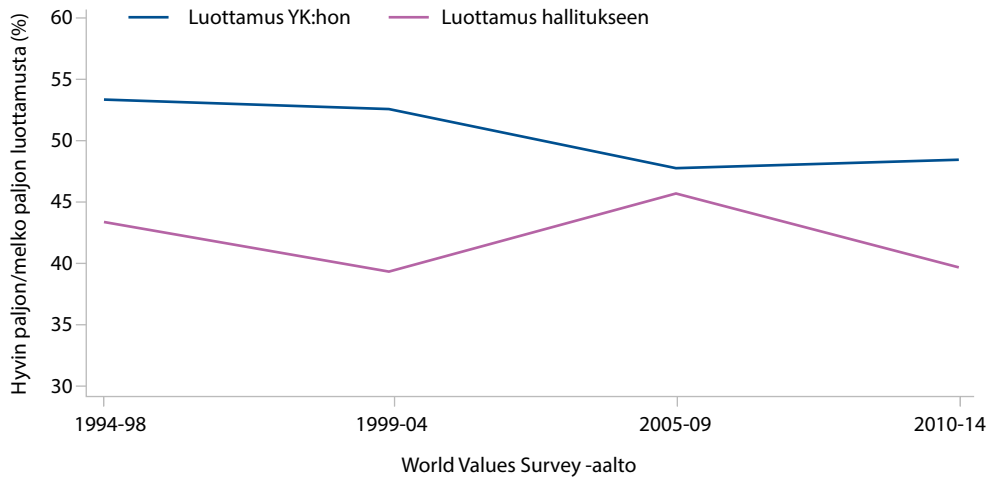
Kuvio 2 kuvastaa luottamuksen trendejä YK:ta ja kansallisia hallituksia kohtaan. Havainnot ovat kaksitahoiset. Ensinnäkin kuvio osoittaa, että kansalaisten keskuudessa YK:n legitimitietin on pysynyt suhteellisen vakaana eri maissa. Vaikka ajan myötä on tapahtunut pientä heikkenemistä, keskimääräinen luottamus YK:ta kohtaan on havainnointijakson lopussa vain marginaalisesti pienempi kuin jakson alussa. Noin 50 prosenttia kaikista vastaajista on luottanut YK:hon runsaasti tai melko paljon tänä aikana. Toiseksi kuvio osoittaa, että keskimääräinen luottamus kansallisia hallituksia kohtaan on tutkituissa maissa

johdonmukaisesti heikompi kuin keskimääräinen luottamus YK:ta kohtaan samoissa maissa. Nämä havainnot tukevat aiempia tutkimuksia, joissa samanlaisia havaintoja on tehty yksilötasolla (Dellmuth ja Tallberg 2018) ja aggregaattitasolla (maa- ja instituutiotasolla) (Tallberg 2018).

Kuvio 1. Kansalaisten keskimääräinen luottamus YK:hon 23 Euroopan maassa.

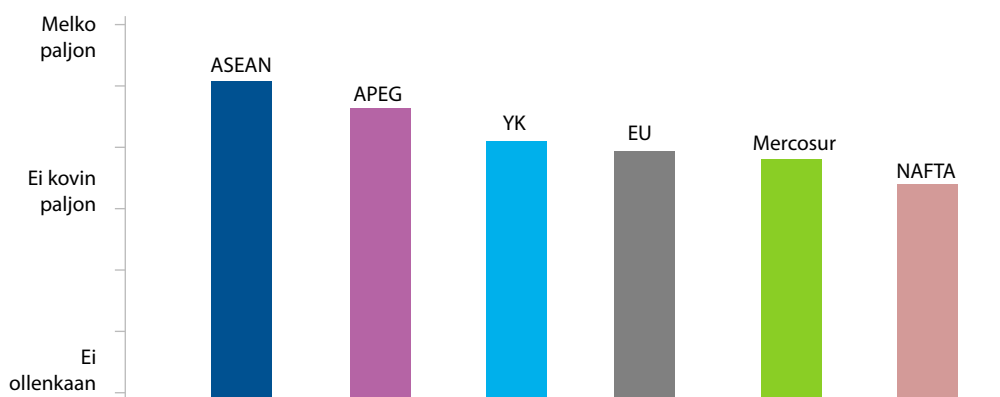
Lähde: ESS (8. aalto) 2016. Painotetut keskiarvot tutkituissa YK:n jäsenmaissa, tavoitteena esittää edustavia lukuja. Vastaajien määrä on n. 1 000–2 000 kutakin maata kohden, ks. www.europeansocialsurvey.org.

Kuvio 2. Kansalaisten luottamus kansalliseen hallitukseensa ja YK:hon.

Lähde: WVS 3.–6. aalto. Painotetut keskiarvot näiden instituutioiden tutkituissa jäsenmaissa, tavoitteena esittää edustavia lukuja. Luottamus hallitusta kohtaan samoissa valtioissa. Asteikko oli "a great deal of confidence" (4), "quite a lot of confidence" (3), "not very much confidence" (2) ja "no confidence at all" (1). Vastauskategoriaa "a great deal" ei näytetä. Vastaajien määrä on n. 1 000–2 000 kutakin maata kohden, ks. www.worldvaluessurvey.org.

Seuraavaksi tutkimme, kuinka paljon luottamusta kansalaisilla on YK:hon muihin kansainvälisiin instituutioihin verrattuna. Tämän kysymyksen käsittelemiseksi hyödynnämme jälleen eri tiedonlähteitä. Kansalaisten luottamuksen suhteen World Values Survey (WVS) -tutkimuksessa on paras kattavuus eri instituutioiden osalta. Kuviossa 3 esitetään vertailu valituista kansainvälisistä instituutioista. Kuvio osoittaa, että YK suoriutuu suhteellisen hyvin kansalaisten luottamuksen suhteen, mutta aasialaiset järjestöt ovat keskimäärin suosittuimpia jäsenmaidensa kansalaisten keskuudessa. Kaupankäyntiin keskittyneet instituutiot Mercosur ja Pohjois-Amerikan vapaakauppasopimus (NAFTA) (nykyisin Yhdysvaltain, Meksikon ja Kanadan välinen vapaakauppasopimus (USMCA)) ovat tässä vertailussa vähiten suosittuja. Nämä tulokset täydentävät aiempia havaintoja, jotka on saatu enimmäkseen vertailemalla Euroopan unionia (EU) ja YK:ta kahtena keskeisenä instituutiona. Se myös osoittaa, että globaalien etelän maiden instituutioiden – tässä yhteydessä Kaakkois-Aasian yhteistyöjärjestön (ASEAN), Aasian ja Tyynenmeren maiden talousjärjestön (APEC) ja Mercosurin – yleinen legitimitetti voi vaihdella merkittävästi.

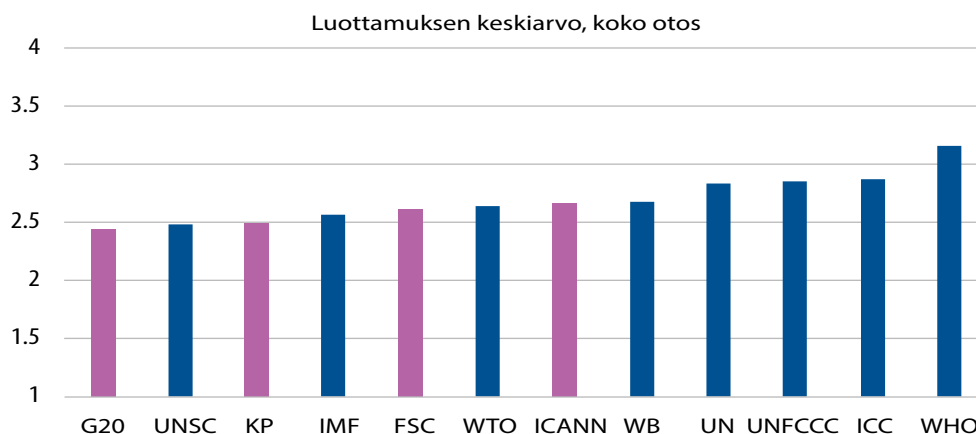
Kuvio 3. Kansalaisten keskimääräinen luottamus erilaisia kansainvälisiä instituutioita kohtaan.

Lähde: WVS 6. aalto, 2010–2014. Painotetut keskiarvot kyseisten instituutioiden tutkituissa jäsenmaissa, tavoitteena esittää edustavia lukuja. Luottamus hallitusta kohtaan samoissa valtioissa. Asteikko oli ”a great deal of confidence” (4), ”quite a lot of confidence” (3), ”not very much confidence” (2) ja ”no confidence at all” (1). Vastauskategoriaa ”a great deal” ei näytetä. Vastaajien määrä on n. 1 000–2 000 kutakin maata kohden, ks. www.worldvaluessurvey.org.

Ovatko kansalaisten näkemykset YK:n luotettavuudesta samankaltaisia kuin eliitin? Aluksi tarkastelemme eliitin luottamusta YK:ta kohtaan. Tutkimalla eliitin mielipidettä pystymme havaitsemaan suuntauksia niiden poliittisten, yhteiskunnallisten ja taloudellisten johtajien joukossa, jotka ovat todennäköisesti kansalaisia tietoisimpia kansainvälisistä instituutioista. Lisäksi eliittien tutkiminen auttaa selvittämään niiden tahojen käsityksiä legitimitetistä, jotka ovat mukana globaalien instituutioiden suunnittelussa sekä varsinaisessa globaalissa hallinnossa.

Eliittiä koskevat tiedot tulevat LegGov Elite Survey -tutkimuksesta, joka on suoritettu vuosina 2017 ja 2018.¹ Tässä tutkimuksessa eliitti määriteltiin ihmisiksi, joilla on johtava asema yhteiskunnan tärkeimmissä organisaatioissa, ja jotka pyrkivät käyttämään poliittista vaikutusvaltaa. Tutkimukseen osallistui yli 700 eliittiin kuuluvaa vastaajaa kuudella sektorilla: puoluepolitiikka, byrokraatia, kansalaisyhteiskunta, media, tutkimus ja liike-elämä. Tutkimuksessa tarkasteltiin eliittiä viidessä maassa – Brasiliassa, Saksassa, Filippiineillä, Etelä-Afrikassa ja Yhdysvalloissa – sisältäen niin vakiintuneita kuin nouseviakin suurvaltoja. Lisäksi tutkittiin samojen eliittisektoreiden eliittejä globaalilla tasolla (esim. kansainvälisten instituutioiden, kansainvälisten kansalaisjärjestöjen ja monikansallisten yritysten työntekijät). Tutkimuksessa selvitettiin eliitin mielipidettä kahdestatoista kansainvälisestä instituutiosta, joiden institutionaalinen tyyppi (hallitusten väliset organisaatiot, monikansalliset hybridi-instituutiot, monikansalliset yksityiset järjestöt ja hallitusten väliset verkostot) sekä hallinnonala (taloushallinto, kestävän kehityksen hallinto sekä turvallisuuden ja ihmisoikeuksiin liittyvä hallinto) vaihtelivat. Näin voitiin paremmin vertailla YK:ta, muita hallitusten välisiä organisaatioita ja uudenlaisia hallintomuotoja kaikilla kolmella hallinnonalalla.

Kuvio 4 kuvaa eliitin keskimääräistä luottamusta kahtatoista instituutiota kohtaan. Instituutiot on jaettu globaalin hallinnon vanhoihin ja uusiin tyyppeihin (ks. myös Tallberg 2018). Kuvio 4 osoittaa, että eliitit ovat taipuvaisia luottamaan hieman enemmän perinteisiin hallitusten välisiin organisaatioihin kuin globaalin hallinnon uusia malleja edustaviin instituutioihin. Maailman terveysjärjestö (WHO) nauttii korkeinta luottamusta eliitin keskuudessa pienellä marginaalilla. Sen jälkeen tulevat Kansainvälinen rikostuomioistuin (ICC), ilmastonmuutosta koskeva YK:n puitesopimus (UNFCCC) ja YK, jotka olivat suunnilleen samalla tasolla. Kuvion keskivaiheilla ovat kolme perinteistä talousalan hallitusten välistä organisaatiota – Maailmanpankki, Maailman kauppajärjestö (WTO) ja Kansainvälinen valuuttarahasto (IMF) – sekä kaksi uudemman tyyppistä kansainvälistä instituutiota, joihin kohdistuva luottamus on suhteellisen korkea – Internetosoitteiden tunnuksia hallinnoiva ICANN (monikansallinen hybridi-instituutio) ja Forest Stewardship Council (FSC) (monikansallinen yksityinen järjestö). Eliitit luottavat vähiten G20:een (hallitusten välinen verkosto), Yhdistyneiden kansakuntien turvallisuusneuvostoon (UNSC) ja Kimberleyn prosessiin (KP) (monikansallinen hybridi-instituutio). Tässä vertailussa ei voida sulkea pois sitä, että toisenlainen ja laajempi valikoima uudentyyppisiä globaalin hallinnon instituutioita olisi voinut saada korkeampiakin luottamustasoja. Nämä tulokset kuitenkin vähintäänkin kyseenalaistavat tutkijoiden ja politiikan tekijöiden yleisen käsityksen siitä, että uudet globaalin hallinnon muodot nauttivat suuremmasta legitimitetistä kuin perinteiset hallitusten väliset organisaatiot.

Kuvio 4. Eliitin luottamus instituutioita kohtaan.

Lähde: LegGov Elite Survey (Tallberg 2018). Siniset pylväät kuvaavat kansainvälisiä instituutioita ja punaiset palkit muita kuin kansainvälisiä instituutioita. Luottamus hallitusta kohtaan samoissa valtioissa. Asteikko oli "a great deal of confidence" (4), "quite a lot of confidence" (3), "not very much confidence" (2) ja "no confidence at all" (1). $N_{\text{Yhteensä}} = 708$; $N_{\text{Brasilia}} = 125$; $N_{\text{Saksa}} = 123$; $N_{\text{Filippiinit}} = 124$; $N_{\text{Etelä-Afrikka}} = 111$; $N_{\text{USA}} = 91$; $N_{\text{Globaali}} = 134$.

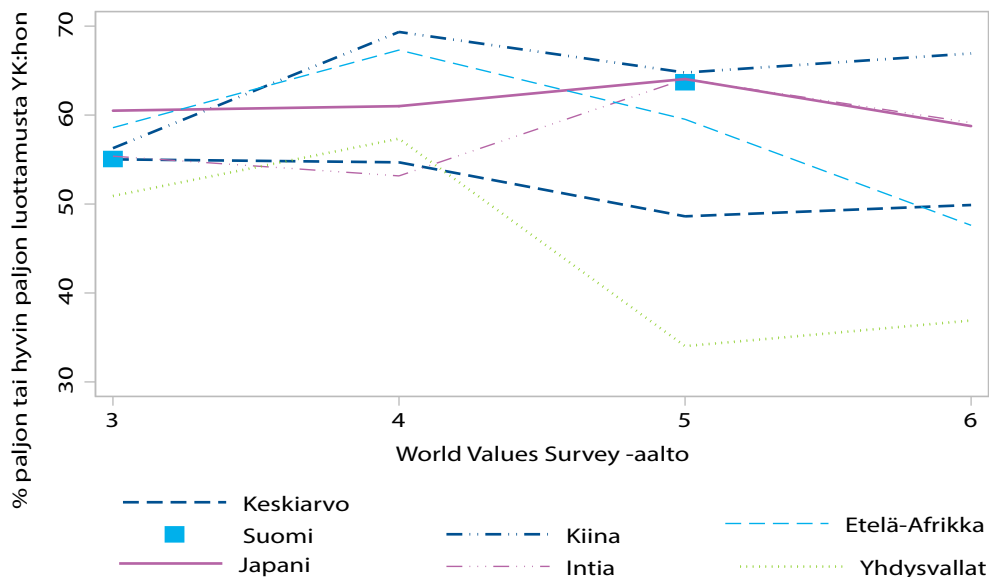
Taulukossa 1 näkyy eliitin luottamus erilaisia kansainvälisiä instituutioita kohtaan maittain. Se osoittaa, että eri maiden ja kansainvälisen tason eliitit ovat suurelta osin yhtä mieltä kansainvälisten instituutioiden legitimeettiä koskeissa arvioissaan. Kansainvälisten instituutioiden keskimääräisessä luottamustasossa on suhteellisen vähän vaihtelua eri otoksissa. Ainoa poikkeus on Etelä-Afrikka, jossa eliitit suhtautuvat yleisesti skeptisemmin kansainvälisiin instituutioihin. Kaikkien maiden ja kansallisen tason eliitit luottavat enemmän perinteisiin hierarkkisiin kansainvälisiin instituutioihin kuin globaalin hallinnon uusiin institutionaalsiin muotoihin. Ei kuitenkaan ole yhdenmukaista mallia siitä, että tämä ero olisi pienempi nousevissa suurvalloissa (Brasilia, Filippiinit ja Etelä-Afrikka) verrattuna liberaalin kansainvälisen järjestyksen perinteisempiin suurvaltoihin (Saksa ja USA). Itse asiassa ero on alhaisin Yhdysvaltojen eliitin ja korkein Filippiinien eliitin keskuudessa. Korkein legitimeetin aste globaalin hallinnon uusia instituutioita kohtaan on Yhdysvaltain eliittien luottamus ICANN:ia kohtaan, jonka ylittää vain heidän luottamuksensa WHO:hon.

Kun tarkastellaan lähemmin geopolittiseen muutokseen liittyviä instituutioita, ei juuri ole näyttöä siitä, että eliitin vaihtelevat legitimeettikäsitykset olisivat edistäneet siirtymistä kohti globaalin hallinnon uusia muotoja. Kaikkien maiden eliiteillä on esimerkiksi yhtä heikko käsitys YK:n turvallisuusneuvoston legitimeetistä, vaikka osa tulee maista, jotka ovat kyseisen organisaation pysyviä jäseniä (Yhdysvallat), ja osa maista, jotka kritisoivat nykyistä järjestelmää ja tavoittelevat pysyvää jäsenyyttä (Brasilia, Saksa ja Etelä-Afrikka). Vastaavasti kaikkien maiden eliitit suhtautuvat yhtä skeptisesti G20:een, vaikka osa tulee maista, joiden vaikutusvalta heikentyi niiden lähtiessä G7:sta (Yhdysvallat) ja osa alueellisista suurvalloista, jotka sen myötä saivat jäsenyyden (Brasilia ja Etelä-Afrikka) (Tallberg 2018).

Taulukko 1. Eliittien luottamus kansainvälisiin instituutioihin maittain.

	Koko otos	Brasilia	Saksa	Filippiinit	Etelä-Afrikka	USA	Globaali
WHO	3.16	3.39	3.12	3.28	2.98	3.03	3.10
ICC	2.88	2.99	3.45	2.79	2.18	2.67	3.02
UNFCCC	2.86	3.00	2.76	2.94	2.62	2.80	2.98
YK	2.84	2.97	2.83	3.04	2.43	2.78	2.91
Maaailmanpankki	2.68	2.70	2.68	2.70	2.33	2.81	2.84
ICANN	2.67	2.86	2.64	2.28	2.33	2.91	2.83
WTO	2.64	2.81	2.67	2.50	2.36	2.70	2.78
FSC	2.61	2.85	2.71	2.29	2.12	2.74	2.76
IMF	2.57	2.56	2.62	2.45	2.24	2.70	2.81
KP	2.49	2.66	2.52	2.08	2.40	2.67	2.67
UNSC	2.49	2.50	2.57	2.70	2.15	2.60	2.40
G20	2.44	2.50	2.37	2.47	2.20	2.58	2.55
Kaikki kansainväliset instituutiot	2.69	2.82	2.75	2.63	2.36	2.75	2.81
Hallitustenväliset organisaatiot	2.76	2.87	2.84	2.80	2.41	2.76	2.86
Uudenlaiset kv-instituutiot	2.55	2.72	2.56	2.28	2.26	2.72	2.70

Lähde: LegGov Elite Survey (Tallberg 2018). Raportoidut arvot ovat keskiarvoja. Asteikko oli "a great deal of confidence" (4), "quite a lot of confidence" (3), "not very much confidence" (2), "no confidence at all" (1). $N_{\text{yhteensä}} = 708$; $N_{\text{Brasilia}} = 125$; $N_{\text{Saksa}} = 123$; $N_{\text{Filippiinit}} = 124$; $N_{\text{Etelä-Afrikka}} = 111$; $N_{\text{USA}} = 91$; $N_{\text{globaali}} = 134$.

Kuvio 5. Kansalaisten keskimääräinen luottamus YK:hon.

Lähde: WVS 3.–6. aalto. Keskimääräinen luottamus kaikissa tutkituissa YK:n jäsenmaissa. Luottamus hallitusta kohtaan samoissa valtioissa. Asteikko oli "a great deal of confidence" (4), "quite a lot of confidence" (3), "not very much confidence" (2) ja "no confidence at all" (1). Suomi oli mukana vain aalloissa 3 ja 5. Vastaajien määrä on n. 1 000–2 000 kutakin maata kohden, ks. www.worldvaluessurvey.org.

Onko YK menettänyt suosiotaan kansalaisten keskuudessa viime vuosikymmeninä? Koska eliittien luottamuksesta eri aikoina ei ole saatavilla tietoja, tarkastelemme tätä kysymystä kansalaisten näkökulmasta WVS-tilastojen avulla. Kuvio 5 osoittaa, missä määrin kansalaiset ovat luottaneet paljon tai melko paljon YK:hon vuosina 1994–2014 WVS:n 3.–6. aaltojen tuloksien perusteella. Yhtenäinen viiva näyttää kaikkiin neljään aaltoon osallistuneiden kahdentoista maan vastaajien keskimääräisen luottamuksen YK:hon. Se osoittaa, että kansalaisten keskuudessa YK:n legitimitetti on pysynyt suhteellisen vakaana eri maissa. Vaikka ajan myötä on tapahtunut pientä heikkenemistä, keskimääräinen luottamus YK:ta kohtaan on havainnointijakson lopussa vain marginaalisesti pienempi kuin jakson alussa. Noin 50 prosenttia kaikista vastaajista on luottanut YK:hon paljon tai melko paljon tänä aikana.

Kun luottamus YK:ta kohtaan jaetaan maittain, paljastuu mielenkiintoista vaihtelua. Kuvio 5 osoittaa, missä määrin kuuden maan kansalaiset ovat luottaneet paljon tai melko paljon YK:hon tarkasteluajanjaksona. Maiden joukossa on valtio, jolla on pitkä puolueettomuuden historia kansainvälisessä yhteistyössä (Suomi), liberaalin kansainvälisen järjestyksen keskeisin valta (Yhdysvallat), tämän järjestyksen suurin haastaja (Kiina) ja kolme merkittävää alueellista suurvaltaa, joilla ei ole pysyvää jäsenyyttä YK:n turvallisuusneuvostossa (Intia, Japani ja Etelä-Afrikka). Kun verrataan tarkastelujakson alkamis- ja päättymispisteitä, voidaan huomata, että luottamus YK:ta kohtaan on näiden kahden vuosikymmenen aikana lisääntynyt Suomessa, Kiinassa ja Intiassa, pysynyt vakaana Japanissa ja heikentynyt Yhdysvalloissa ja Etelä-Afrikassa. Tämä kuvio tukee vain rajoitetusti oletusta siitä, että nousivat valtiot yleisesti ottaen haastavat liberaalin kansainvälisen järjestyksen kansainväliset instituutiot, kun taas perinteiset vallat pysyvät sitoutuneina dominoiviin instituutioihin. YK:ta koskeva aineisto osoittaa, että kysymys on paljon monimutkaisempi. Tulosten mukaan kansainvälisen järjestyksen perinteisten suurvaltojen luottamus kansainvälisiä instituutioita kohtaan laskee voimakkaasti. Niiden suurimmalla haastajalla Kiinalla on korkein luottamustaso viiden tarkastelun kohteena olevan maan joukossa. Alueellisesti merkittävillä valtioilla, joilla ei ole veto-oikeutta turvallisuusneuvostossa, on kasvava luottamus kahdessa tapauksessa kolmesta.

Yhdysvaltain kansalaisten alhaista ja heikkenevää luottamusta YK:ta kohtaan voidaan tulkita sen kautta, että Yhdysvalloilla on erityisen ristiriitainen asenne kyseistä instituutiota kohtaan. Vaikka republikaanihallitukset ovat kritisoineet YK:ta läpi historian, Yhdysvaltain YK:ta kohtaan tuntemaan luottamuksen merkittävä heikkeneminen 2000-luvun alussa sattui 9/11-iskujen jälkimainingeissa. Tähän sisältyi George W. Bushin tekemä päätös koota halukkaiden maiden koalitio Irakin sotaan varten sekä YK:n pääsihteeri Kofi Annanin julistus hyökkäyksen laittomuudesta YK:n turvallisuusneuvoston hyväksynnän puuttuessa. YK:hon kohdistuva heikko luottamustaso ei kuitenkaan ole poikkeus yhdysvaltalaisten asenteissa kansainvälisiä instituutioita kohtaan. WVS:n mukaan tarkasteluajankohtana Yhdysvaltojen luottamus NAFTAa kohtaan oli vieläkin alhaisempi (Tallberg 2018), ja muut viimeaikaiset

tiedot osoittavat, että Yhdysvaltain kansalaisilla on IMF:stä, Maailmanpankista ja WTO:sta negatiivisempia näkemyksiä kuin Britannian ja Saksan kansalaisilla (Dellmuth 2018; Dellmuth ja Tallberg 2018). Tämä viittaa siihen, että liberaalin kansainvälisen järjestyksen legitimitetin suurin haaste eivät välttämättä ole nousevat suurvallat, jotka kannattavat siirtymistä vaihtoehtoisille foorumeille, vaan tärkeimpien suurvaltojen kotimaan politiikka.

13.4 Kansainvälisen yhteistyön legitimitetti ja haasteet

Tässä luvussa on kuvattu ja analysoitu YK:n legitimitettiä kansalaisten ja eliittien silmin. Keskeinen havainto on nelitahoinen. Ensiksikin YK:n koettua legitimitettiä voidaan parhaiten kuvata vaihtelevaksi eri maissa, eikä yleiseksi ”legitimiteettivajeeksi”. Toiseksi, mikäli legitimitettivajetta on, voimme tarkkailla sitä enemmän kansallisella kuin kansainvälisellä tasolla. Kolmanneksi, YK:n legitimitetti on pysynyt huomattavan vakaana ajan myötä, mikä haastaa ajatuksen sen ajallisesta heikkenemisestä. Neljänneksi, ei ole olemassa näyttöä siitä, että globaalin hallinnan uudet muodot nauttisivat suurempaa legitimitettiä kuin YK edes niiden eliittien keskuudessa, jotka neuvottelevat globaalin hallinnan instituutioista.

Nämä tulokset ovat hyvä uutinen YK:n elinkelpoisuuden ja tehokkuuden kannalta. Ensinnäkään näyttöä legitimitettikriisistä (ks. käsitteen elaboroinnista, Reus-Smit 2007), kuten viimeaikaisessa populistisessa globalisaation vastaisessa retoriikassa on usein väitetty monissa maissa. Lisäksi havaintomme viittaavat siihen, että YK voi hyötyä legitimitetin kahdesta keskeisimmästä edusta, eli transaktiokulujen vähenemisestä ja halusta sisäistää yhteistyöhön liittyvät normit, kuten ympäristönsuojelunormit.

Transaktiokulujen vähentämisen osalta legitimitetti on tavallaan sosiaalista pääomaa, joka vähentää transaktiokuluja, mikä voi puolestaan parantaa tehokkuutta (Weede 1996). Tästä näkökulmasta legitimitetti saattaa vähentää transaktiokuluja sosiaalisessa vuorovaikutuksessa, koska toimijoiden uskotaan toimivan oikein joko moraalisen hyväksyttävyyden tai oman edun perusteella. Tämä voi puolestaan auttaa YK:n kansainvälisiä päätöksentekijöitä oikeuttamaan toimintaansa ja antaa heille enemmän mahdollisuuksia taktikoita niiden ongelmien ratkaisemiseksi, joiden ratkaisemista varten YK on perustettu.

Lisäksi on osoitettu, että legitimitetti tekee useammista ihmisistä halukkaita tottelemaan ja kuuntelemaan hallitusta. Tämä puolestaan vaikuttaa siihen, kuinka tiettyjä hallituksen resursseja käytetään (esim. Chayes ja Chayes 1998; Joireman ym. 2001). Esimerkiksi ihmiset, jotka luottavat ympäristöinstituutioihin, muuttavat todennäköisemmin uskomuksiaan ja normejaan tavalla, jotka edistävät ympäristöä suojelevaa käyttäytymistä (Dresner ym. 2006; Matti 2010). Se, että legitimitetti lisää määräysten ja sääntöjen noudattamista,

saattaa vuorostaan edistää mahdollisuuksia kansainvälisten ilmastonmuutossopimuksien, kuten UNFCCC:n kanssa neuvotellun Pariisin ilmastopimuksen, sekä yleisemmin YK:n käytäntöjen, noudattamiselle. Tämä on elintärkeää YK:lle, jolla ei yleisesti ole työkaluja määräysten noudattamisen valvomiseksi (Hurd 1999).

Tulokset osoittavat, että kansainväliset instituutiot, joita ihmiset pitävät suhteellisen legitiiminä, saattavat pystyä keräämään enemmän rahoitusta (Sommerer ja Agné 2018) sekä saamaan enemmän informaatiota sidosryhmiltään. Tällaiset resurssit voivat helpottaa kansainvälistä yhteistyötä YK:ssa merkittävästi.

YK:n elinkelpoisuudelle ja tehokkuudelle, siihen liittyy yksi merkittävä haaste, nimittäin YK:n julkisen valvonnan väheneminen maissa, joissa YK koetaan suhteellisen luotettavaksi. Syynä tähän saattaa olla se, että legitimitetin johdosta äänestäjät ovat usein vähemmän taipuvaisia etsimään informaatiota (Caplan 2007). Instituutiot, joiden äänestäjät uskovat tuovan hyötyä tai toimivan oikein myös ilman valvontaa, nauttivat suurempaa legitimitettä (Easton 1975). Juuri tästä syystä korkea legitimitetti joissakin maissa voi olla myös haaste YK:lle. Julkisen valvonnan puuttuessa kollektiivisten toimien ongelmista voi tulla vakavia. Kansainväliset päätöksentekijät voivat väärinkäyttää pelivaraansa ja tehdä päätöksiä, joista he hyötyvät itse. Kollektiiviset tulokset saattavat tällöin olla odotettua heikompia. Kuten Levi ym. (2009, 355) huomauttavat, "[l]egitimitetti ei tarkoita, että valtaa käytetään kansan tai ihmiskunnan edun edistämiseen." Lisäksi voi olla vaikeampaa ottaa YK:n päätöksenteossa monipuolisesti erilaisia intressejä huomioon voimakkaiden erityisintressien saadessa enemmän vaikutusvaltaa, kun valvonta on heikompaa.

Viitteet

¹Lisätietoja tutkimuksesta ja otoksien suunnittelusta antaa Verhaegen, Scholte ja Tallberg (2018).

English Summary

How much confidence does the public, including citizens and elites, have in the United Nations (UN)? How much confidence does the UN enjoy compared to other international institutions? Has the UN become less popular among citizens in recent decades? This chapter examines these questions using cross-national survey data from the European Social Survey and the World Values Survey. The main findings are four-fold. First, the perceived legitimacy of the UN is best described as varying across countries, and not as a general 'legitimacy deficit'. Second, if there is a legitimacy deficit, then we can observe it at the domestic level easier than at the international level. Third, UN legitimacy is remarkably stable over time, challenging the idea of a secular decline. Fourth, there is no evidence to support the notion that new modes of global governance would enjoy greater legitimacy than the UN, even among the elites that negotiate the institutions of global governance. The chapter concludes by discussing the implications of the patterns promoting the viability of international cooperation in the UN system.

LÄHTEET

- Buchanan, Allen & Keohane, Robert O. (2006) The Legitimacy of Global Governance Institutions. *Ethics & Global Politics* 20:4, 405–437.
- Caldeira, Gregory A. & Gibson, James L. (1995) The Legitimacy of the Court of Justice in the European Union: Models of institutional support. *American Political Science Review* 89:2, 356–376.
- Caplan, Bryan (2007) *The Myth of the Rational Voter*. Princeton: Princeton University Press.
- Chayes, Abram & Chayes, Antonia H. (1998) *The New Sovereignty: Compliance with International Regulatory Agreements*. Cambridge: Harvard University Press.
- Chong, Dennis & Druckman, James N. (2007) Framing Theory. *Annual Review of Political Science* 10:1, 103–126.
- Dellmuth, Lisa M. (2018) Individual Sources of Legitimacy Beliefs: Theory and Data. Teoksessa Jonas Tallberg, Karin Bäckstrand ja Jan A. Scholte (toim.) *Legitimacy in Global Governance: Sources, Processes, and Consequences*. Oxford: Oxford University Press, 37–55.
- Dellmuth, Lisa M. & Tallberg, Jonas (2015) The Social Legitimacy of International Organisations: Interest Representation, Institutional Performance, and Confidence Extrapolation in the United Nations. *Review of International Studies* 41:3, 451–475.
- Dellmuth, Lisa M. & Tallberg, Jonas (2018) Why National and International Legitimacy Beliefs Are Linked: Social Trust as an Antecedent Factor. *Review of International Organizations*. <https://doi.org/10.1007/s11558-018-9339-y>.
- Dresner, Simon, Dunne, Louise, Clinch, Peter & Beuermann, Christiane (2006) Social and Political Responses to Ecological Tax Reform in Europe: An Introduction to the Special Issue. *Energy Policy* 34:8, 895–904. <https://doi.org/10.1016/j.enpol.2004.08.043>.
- Easton, David (1975) A Re-assessment of the Concept of Political Support. *British Journal of Political Science* 5:4, 435–457.
- Gutner, Tamar & Thompson, Alexander (2010) The Politics of IO Performance: A Framework. *Review of International Organizations* 5:3, 227–248.
- Hetherington, Marc J. (1998) The Political Relevance of Political Trust. *American Political Science Review* 92:4, 791–808.
- Hurd, Ian (1999) Legitimacy and Authority in International Politics. *International Organization* 53:2, 379–408.
- Inglehart, Ronald & Welzel, Christian (2005) *Modernization, Cultural Change, and Democracy: The Human Development Sequence*. New York: Cambridge University Press.
- Joireman, Jeffrey A., van Lange, Paul A.M., van Vugt, Mark, Wood, A, Leest, Tricia V. & Lambert, Chris (2001) Structural Solutions to Social Dilemmas: A Field Study on Commuters' Willingness to Fund Improvements in Public Transit. *Journal of Applied Social Psychology* 31:3, 504–526.
- Levi, Margaret, Sacks, Audrey & Tyler, Tom (2009) Conceptualizing Legitimacy, Measuring Legitimizing Beliefs. *American Behavioral Scientist* 53:3, 354–375.
- Matti, Simon (2010) Sticks, Carrots and Legitimate Policies: Effectiveness and Acceptance in Swedish Environmental Public Policy. Teoksessa Patrik Söderholm (toim.) *Environmental Policy and Household Behaviour: Sustainability and Everyday Life*. London: Earthscan James & James, 69–98.
- Reus-Smit, Christian (2007) International Crises of Legitimacy. *International Politics* 44:2, 157–174.
- Sommerer, Thomas & Agné, Hans (2018) Consequences of Legitimacy in Global Governance. Teoksessa Jonas Tallberg, Karin Bäckstrand ja Jan A. Scholte (toim.) *Legitimacy in Global Governance: Sources, Processes, and Consequences*. Oxford: Oxford University Press.
- Suchman, Mark C. (1995) Managing Legitimacy: Strategic and Institutional Approaches. *Academy of Management Review* 20:3, 571–610.
- Tallberg, Jonas (2018) The Legitimacy of Old and New Modes of Global Governance. Teoksessa Barnett et al. (toim.) *Reconsidering Global Governance*. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Tallberg, Jonas, Karin Bäckstrand & Jan A. Scholte (toim.) *Legitimacy in Global Governance: Sources, Processes, and Consequences*. Oxford: Oxford University Press.
- Tallberg, Jonas & Zürn, Michael (2019) The Legitimacy and Legitimation of International Organizations: Introduction and Framework. *Review of International Organizations*. <https://doi.org/10.1007/s11558-018-9330-7>.
- Verhaegen, Soetkin, Scholte, Jan A. & Tallberg, Jonas (2018) *Elite Perceptions of Legitimacy in Global Governance*. Julkaisematon tutkimus.
- Weede, Erich (1996) Legitimacy, Democracy and Comparative Economic Growth Reconsidered. *European Sociological Review* 12:3, 217–225.

14 Luottamus kansainvälisissä suhteissa

Tapio Juntunen & Matti Pesu

14.1 Johdanto

Kansainvälisiä suhteita leimaa tunnustetun ylemmän auktoriteetin puute. Tämä tekijä erottaa sen perustavalla tavalla suvereenien poliittisten yksiköiden sisäisistä suhteista ja tähän kohdistuvasta tutkimuksesta. Kansainvälinen anarkia ei kuitenkaan viittaa suoraan kaaokseen, epäjärjestykseen tai täydelliseen auktoriteetin puuttumiseen, kuten anarkian käsite valtioiden sisäistä poliittista tilaa luonnehtiessa vaikuttaisi ilmentävän. Kansainvälisten suhteiden klassikkoihin luettavan Hedley Bullin (1977) teoksen otsikko – *The Anarchical Society* – ilmaisee asian ytimen: tunnustetun ylemmän auktoriteetin puuttuessa kansainvälisen politiikan toimijoiden, erityisesti valtioiden ja näiden edustajien, väliset suhteet saattavat perustua suhteellisen pysyville odotuksille niitä sääntelevistä sovinnaisäännöksistä ja käytänteistä (ks. myös Lake 2011).

Käsitys luottamuksesta sekä sitä ylläpitävistä tekijöistä ja mekanismeista näyttäytyy siis erilaiselta tilassa, jota ei määrittele tukeutuminen ylemmän auktoriteetin takaamaan järjestykseen tai yhteiskuntasopimukseen perustuviin normatiivisiin odotuksiin. Poliittisten yksiköiden sisäinen luottamus rakentuu tiettyjen instituutionaalisten ratkaisujen ja periaatteiden, kuten yleistä järjestystä ylläpitävän väkivallan monopolin, suvereniteetin sekä lainsäädäntö-, toimeenpano- ja tuomiovaltaa rajoittavien ja jakavien järjestelyiden varaan (ks. Juntunen ja Virta 2019, 69). Nämä sääntelevät tekijät puuttuvat poliittisten yksiköiden välisistä (kansainvälisistä) suhteista. Sen sijaan kansainvälisiä suhteita sääntelevät normatiiviset odotukset rakentuvat siihen osallistuvien toimijoiden vallankäytöstä ja yhteistyöstä omaksumien sovinnaisääntöjen ja käytänteiden varaan, mihin edelleen vaikuttaa toimijoiden käytössä olevien (rajallisten) materiaalien ja muiden resurssien jakautuminen.

Edellä mainituista lähtökohdista seuraa, että esimerkiksi jako yhteiskunnan jäsenten välisen yleistetyn (engl. *generalised*) sosiaalisen luottamuksen sekä toisaalta kansalaisten

poliittisia päätöksentekuelimiä kohtaan kokeman institutionaalisen tai poliittisen luottamuksen välillä ei sellaisenaan tarjoa toimivaa lähtökohtaa kansainvälisten suhteiden luottamustutkimukselle (vrt. Korvela 2015, 164)¹. Kansainvälisten suhteiden luottamustutkimusta on sen sijaan mielekkäintä hahmottaa keskenään vaihtoehtoisten lähestymistapojen kautta, joita ovat esimerkiksi rationalismiin tukeutuvat, psykologisiin teorioihin pohjautuvat sekä konstruktivistisen tieteenfilosofian pohjalta ponnistavat sosiaaliset luottamusteoriat. On keskeistä huomata, että myös itse luottamuksen käsitteen määritelmät muuttuvat lähestymistavasta riippuen. Siinä missä rationalistiset lähestymistavat yhdistävät luottamuksen toimijoiden välille syntyviin vastavuoroisesti hyötyä lisääviin tietoihin järjestelyihin, riskikäyttäytymiseen ja sopimukseen, kiinnittävät psykologisiin teorioihin tukeutuvat lähestymistavat huomion usein yksilötasolla toteutuviin kognitiivisiin vinoumiin, tunteisiin sekä ideologisten uskomusten esiohjaavan vaikutuksen kaltaisiin mekanismeihin. Konstruktivistiset lähestymistavat puolestaan korostavat poliittisten yksiköiden välisen luottamudynamiikan kollektiivista tasoa, siinä toteutuvia normeja, jaettuja uskomuksia sekä yhteisöllisiä arvoja (tai niiden kohtaamattomuutta) (ks. Haukkala ym. 2015, 4; Hoffman 2002, 376–379).

Kuten todettua, ylemmän auktoriteetin puute ei siis tarkoita sitä, että kansainvälinen politiikka olisi silkkaa kaaosta (anarkian kansanomainen määritelmä). Ennustettavuus tai järjestäytyneisyys ei kuitenkaan ole välttämättä merkki luottamuksesta. Esimerkiksi Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita leimasi kylmän sodan aikakaudella joitakin harvoja jakoja lukuun ottamatta syvä epäluulo toisen aikeita sekä yhteiskuntajärjestelmiä kohtaan. Luottamuksen puutteesta huolimatta supervaltojen suhteisiin muodostui 1950- ja 1960-luvun taitteesta eteenpäin joukko vakauttavia ja ennustettavuutta lisääviä sovinnaisääntöjä. Vastavuoroisen luottamuksen sijasta tämä oli pikemminkin merkki sen myöntämisestä, että joukkotuhoaseiden ja ideologisesti sävyttyneen epäluulon värittämiä supervaltasuhteita oli välttämätöntä pyrkiä sääntelemään myös valtakamppailun leimaamassa anarkisessa kansainvälisessä tilassa (Keating ja Ruzicka 2014, 763–764). Vuoden 1962 Kuuban ohjuskriisin jälkeen supervaltojen poliittisessa eliitissä kehittyi ymmärrys tarpeesta säännellä ydinasevoimien suhteita siten, ettei niiden epäsuhtaisuus johtaisi ihmiskunnan olemassaolon kannalta kohtalokkaiisiin tekoihin ja virhetulkintoihin. Tämä ilmiö on sittemmin tunnettu vastavuoroisesti taatun tuhon periaatteena, mitä ilmentää osuvasti käsitteen englanninkielisestä versiosta johdettu kirjainyhdistelmä MAD (Mutual Assured Destruction)².

Supervaltojen keskinäisen haavoittuvuuden periaatteen tunnistaminen johti lopulta asevalvontasopimuksiin, joiden keskeinen tarkoitus oli pyrkiä kaksinapaisen kansainvälisen järjestelmän vakauttamiseen. Tämäkään järjestelmä ei varsinaisesti rakentunut luottamuksen varaan – ainakaan siinä merkityksessä, millaiseksi ymmärrämme luottamuksen ihmisten välisissä ja poliittisten yksiköiden sisäisissä suhteissa. Nicholas Onufin (2013/1989, 151; ks. myös Patomäki 1998, 114) luenta kylmästä sodasta vastavuoroisesti tunnistettuna turvattomuusjärjestelmänä havainnollistaa hyvin, kuinka kansainvälisen politiikan keskeisten

toimijoiden välisen syvän epäluulon vallitessakin kansainvälinen politiikka saattaa näyttäytyä hyvinkin järjestäytyneeltä, vähintäänkin epäkaoottiselta. Kansainvälisten suhteiden oppialalla viime vuosina voimistuneen luottamustutkimuksen kenties keskeisimpänä tehtävänä voidaan pitää sitä, miten valtiot ja muut kansainväliset toimijat ratkaisevat tai ylittävät pysyvän epävarmuuden ongelman, mitä näistä ratkaisuista seuraa sekä mihin mekanismeihin ja tekijöihin luottamuksen ja epäluottamuksen kasvu näissä olosuhteissa perustuu.

Kansainvälisten suhteiden oppialalla ei vallitse yksimielisyyttä siitä, mitä kansainvälinen luottamus on, mitkä tekijät vaikuttavat siihen painokkaimmin ja miten näitä tekijöitä tulisi tutkia. Esimerkiksi rationalistien näkökulmasta luottamus rinnastuu – tässä hieman karrikoiden esittäen – tietoisesta hyötylaskelmoinnista nousevaan strategiseen tukeutumiseen ja tietoiseen riskinottoon. Konstruktivisteja näin ahdas määritelmä tuskin tyydyttäisi. He näkisivät toimijoiden välisen suhteen perustuvan laskelmoinnin ja suojautumisstrategioiden (engl. *hedging*) sijasta eräänlaiseksi moraaliseksi sitoumukseksi, mikä puolestaan nousee jaetun identiteetin kokemuksesta (ks. Keating ja Ruzicka 2014; Michel 2012). Konstruktivistien mukaan luottamus on pikemminkin yksilöiden yleistyneisiin uskomuksiin perustuva sosiaalinen ominaisuus, ei niinkään tietyssä valintatilanteessa saatavilla olevan informaation pohjalta tehdyn strategisen päätöksen looginen lopputulema. Sosiaalipsykologisesta näkökulmasta toimijoita yhteen sitovan luottamuksen tulee pikemminkin edeltää yhteistyötä sen sijaan, että esimerkiksi kansainväliset organisaatiot ja sopimukset ymmärrettäisiin eräänlaisena epäluottamuksen hallinnan välineinä (Ulsaner 2002; ks. myös Rathbun 2011a, 244).

Opillista konsensusta ei ole myöskään siitä, tulisiko kansainvälisten suhteiden luottamustutkimuksessa keskittyä poliittisten yksiköiden johtajien välisiin henkilösuhteisiin ja näiden maailmankuviin (ks. Wheeler 2018), ulkopoliittisen eliitin ja byrokraattisten organisaatioiden toimintakulttuureihin vai tulisiko myös valtioiden välisen luottamuksen nähdä rakentuvan yhteiskuntien ja yhteisöjen välisten sosiaalisten suhteiden varaan (ks. Sinkkonen 2018). Sama huomio koskee näiden kahden ulottuvuuden välisiä syy-seuraussuhteita ja mahdollisia mekanismeja. Siinä missä psykologiset lähestymistavat painottavat usein ensimmäistä, henkilösuhteisiin kiinnittyvää näkymää, painottavat konstruktivistit kernaammin kansalaisyhteiskuntien tasolla tapahtuvia vuorovaikutussuhteita sekä jaetun identiteetin kaltaisia tekijöitä.

Se, ymmärretäänkö luottamus strategiseksi valinnaksi vai syvällisemmäksi, toimijoiden identiteetteihin kietoutuvaksi moraaliseksi sitoumukseksi, tuo hyvin esiin kansainvälisten suhteiden oppialan luottamustutkimuksen näkökulmaerot. Ennen kuin paneudumme syvällisemmin kansainvälisten suhteiden oppialan luottamustutkimuksen keskeisiin lähestymistapoihin, pohjustamme tarkasteluamme pureutumalla kansainvälisten suhteiden ominaispiirteisiin pysyvän epävarmuuden ja turvallisuusdilemman käsitteiden kautta.

14.2 Epävarmuus ja turvallisuudilemma

Ken Booth ja Nicholas Wheeler (2008) ovat esittäneet, että keskeisin kansainvälistä politiikkaa määrittelevä tekijä on pysyvän epävarmuuden muodostama eksistentiaalinen ongelma. Pysyvä epävarmuus sekä ylemmän auktoriteetin puute aiheuttavat valtioiden välisiä suhteita leimaavan turvallisuudilemman. Sillä viitataan pelkistäen tulkintaongelmiin tilanteessa, jossa kaksi tai useampi valtio pyrkivät – usein tietoista provosoimista välttämällä – kasvattamaan omaa turvallisuuttaan, mutta päätyvätkin turvallisuutta tavoittelevilla varautumistoimilla lisäämään yleistä turvattomuutta ja epäluuloa. Suvereniteetista ja siihen perustuvasta väkivallan monopolista johtuen vastaavanlainen, pysyvän epävarmuuden rakenteellinen ongelma puuttuu poliittisten yksiköiden sisäisistä suhteista.

Valtiot ja näiden johtajat kykenevät turvallisuudilemmasta huolimatta yleistä epävarmuutta lieventävään yhteistyöhön, jota ei enää leimaa yksipuoliset pyrkimykset oman turvallisuuden lisäämiseen tai maksimoimiseen. Tämän ilmiön ja jännitteen taustalla vaikuttavien syiden hahmottaminen on kansainvälisten suhteiden luottamustutkimuksen kenties keskeisin lähtökohta. Tästä johtuen on syytä käydä seikkaperäisemmin läpi, mistä turvallisuudilemmassa ja siihen tarjolla olevissa vastauksissa on kyse.

Turvallisuudilemman käsitettä ja ilmiötä hahmotettiin ensimmäisen kerran systemaattisesti toisen maailmansodan jälkeen. Käsitteen kehittäjä John Herz (1951) liitti turvallisuudilemman syyt kiinteästi ihmisluonnon piirteisiin. Herzin mukaan anarkisessa yhteisössä ihmiset joutuvat kehittämään yhteisöllisiä ratkaisuja oman hyvinvointinsa ja turvallisuutensa varmistamiseksi (Herz 1951, 158–159). Poliittisten yhteisöjen kehittyessä muodostuu kuitenkin tilanne, missä nämä ovat pakotettuja varautumaan toisia yhteisöjä vastaan, jotka yhtä lailla selviytymisviettiään seuraten haluavat taata turvallisuutensa. Tämä puolestaan johtaa vastavuoroiseen kilpailuun omaa yhteisöä suojelevan fyysisen voiman ja vallan lisäämisestä, mikä edelleen aiheuttaa turvallisuudilemman³.

Herbert Butterfieldiä (1951, 20) mukaillen turvallisuudilemman traagisuus piilee siinä, että useimmiten ihmisyyhteisöt kuitenkin haluaisivat välttää pahanlaatuisen varustelukierteen, varsinkin sen etenemisen sodaksi asti. Subjektiiivinen turvattomuuden kokemus toisin sanoen johtaa vastavuoroisesti toimiin, joiden johdosta molempien (tai useampien) ihmisryhmien objektiivinen turvallisuus heikentyy. Taustalla vaikuttaa lähtemätön epätietoisuus vieraiden ihmisyyhteisöjen ja näiden johtajien intentioista. Kansainvälisissä suhteissa kehittyvä luottamus kytkeytyykin vahvasti siihen, miten edellä mainittua epäluuloisuutta on mahdollista lieventää tai hallita.

Kansainvälisten suhteiden niin kutsutun realistisen koulukunnan näkökulmasta kansainvälinen luottamus on hyvin niukka resurssi. Realistikin ovat tosin sittemmin kiistelleet siitä, miten valtiot vastaavat turvallisuudilemman tuottamaan epävarmuuteen ja pelkoon.

Puolustukselliseksi realismiksi kutsutussa vastauksessa valtiot (tai pikemminkin valtioiden johtajat) pyrkivät suojelemaan ja vankistamaan olemassa olevia valtasuhteita, kun taas hyökkäyksellisessä realismissa valtioiden oletetaan väistämättä pyrkivän ennakoivasti varmistamaan ja maksimoimaan oman valta-asemansa suhteessa muihin (ks. Booth ja Wheeler 2008, 36–37; Tang 2008, 453–454).

Realismin linssien läpi katsottaessa valtioiden välisiä suhteita kuvaa luottamuksen sijaan pikemminkin pysyvä epäluottamus, mikä on mahdollista ylittää korkeintaan hetkellisesti. Sittemmin kansainvälisten suhteiden turvallisuuskiteoriaa on kuitenkin pyritty kehittämään edelleen esimerkiksi sosiaalipsykologiasta lainattuja luottamusteorioita soveltamalla. Esimerkiksi Booth ja Wheeler (2008, 8–9) ovat argumentoineet, ettei turvallisuuskiteoria tulisi käsittää synonyyminä varustelukierteelle, vaan se tulisi ymmärtää perustavampana kansainvälisten toimijoiden tulkintaongelmana, jolla on sekä psykologinen että materiaallinen ulottuvuus.

Tulkintaongelman psykologinen ulottuvuus muodostuu siitä, miten vieraiden toimijoiden turvallisuuteen liittyviä nykyisiä sekä tulevia intentioita ja motiiveja tulisi tulkita (Booth ja Wheeler 2008, 4): ohjaako niitä oman poliittisen järjestelmän näkökulmasta myötämielinen vai vihamielinen maailmankuva; onko kyseisen valtion johtajat taipuvaisia opportunistiseen vallan tavoitteluun vai pyrkivätkö ne pikemminkin olemassa olevien valtasuhteiden säilyttämiseen ja yhteistyöhön? Tulkintaongelman materiaallinen ulottuvuus puolestaan aiheutuu asejärjestelmien luonteen moniselitteisyydestä (Booth ja Wheeler 2008, 42–45). Vaikka esimerkiksi YK:n peruskirja takaakin valtioille yksiselitteisen oikeuden aseelliseen itsepuolustukseen ja siihen liittyvään varustautumiseen, ei kansainvälistä politiikkaa piinaavasta eksistentiaalisesta epävarmuudesta johtuen ole mitään takeita siitä, etteikö itsepuolustustarkoituksessa kehitettyjä asejärjestelmiä käytettäisi tulevaisuudessa myös hyökkäyksellisen strategian tukena.

Asejärjestelmien puolustuksellisen ja hyökkäyksellisen luonteen välistä tulkinnanvaraisuutta lisää niiden kontekstisidonnaisuus. Esimerkiksi vuonna 1972 Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välille solmittu ohjuspuolustusjärjestelmien rajoitussopimus perustui oivalukseen siitä, että puolustus- ja hyökkäysaseistusta on tietyissä tilanteissa mahdotonta erottaa täysin toisistaan. Ohjuspuolustusjärjestelmien katsottiin kyseenalaistavan edellä johdannossakin mainitun vastavuoroisen haavoittuvuuden periaatteen. Tehokkaan ja toimivan ohjuspuolustusjärjestelmän katsottiin toisin sanoen luovan yllykkeitä suorittaa vastapuolen strategiset asejärjestelmät lamaannuttava ennakoiva ensi-isku. Jo pelkkä näkökulma entistä tehokkaampien ohjuspuolustusjärjestelmien kehittämisestä johti kasvavaan varustelukierteeseen; molemmat supervallat katsoivat tarpeelliseksi panostaa hyökkäysaseiden haavoittuvaisuuden vähentämiseen esimerkiksi kehittämällä niiden puolustuksen läpäisykykyä sekä piilotettavuutta (Freedman 2003, 245–247).

Vastaavasti 1980-luvulla Yhdysvaltain presidentti Ronald Reagan uskoi, että täydellinen avaruuteen sijoitettava strateginen ohjuspuolustusjärjestelmä poistaisi tarpeen ylläpitää mannertenvälisiä hyökkäysohjuksia. Neuvostoliiton johto kuitenkin tulkitsi Reaganin suunnitelmia hyökkäyksellisinä ja provosoivina, vaikka Reagan itse vakuutti vankkumattomasti halustaan päästä eroon ydinsodan uhkasta (Siracusa ja Warren 2017, 43). Reaganin ohjuspuolustusvisioihin kätkeytyvä monimerkityksellisyys hidastutti Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton välisiä asevalvontaneuvotteluita vielä Neuvostoliiton johtoon vuonna 1985 nousseen uudistusmielisen Mihail Gorbatšovinkin valtakaudella. Asejärjestelmien tulkinanvaraisuudesta aiheutuva epäluuloisuus toisin sanoen istui tiukassa siitakin huolimatta, että supervaltojen johtajien välille oli jo kehittynyt orastava henkilökohtaisen tason luottamussuhde (Wheeler 2018, 146).

Kun pysyvistä epävarmuudesta aiheutuvaan tulkintadilemmaan on saatu tyydyttävä vastaus – käsitys vastapuolen intentioista sekä varustelupäätösten luonteesta on toisin sanoen muodostettu – seuraa tulkintaan reagoimisen dilemma. Kyse on toisin sanoen siitä, miten ja miksi valtiot pyrkivät hallitsemaan kokemaansa epävarmuutta. Reaktiot voi jakaa karkeasti kolmeen. Ensimmäinen vaihtoehto perustuu vastapuolen mahdollisten epävarmuuksien ja pelkojen huomioon ottamiseen. Tällaisessa tilanteessa ymmärrys vastapuolen puolustuksellisista intentioista johtaa tyynnyttävään sekä provosoimattomaan käytökseen, kuten omien asevarustelupäätösten puolustuksellisen luonteen entistä selkeämpään signalointiin sekä muihin epäluuloja hälventämään pyrkiviin aloitteisiin. Jos tulkinta osoittautuu oikeaksi, ja myös vastapuoli yhtyy siihen, voi tästä kehittyvästä vastavuoroisesta ymmärryksestä syntyä valtiotoimijoiden välistä sosiaalista luottamusta vahvistava positiivinen kehä (Rathbun 2011b, 12).

Boothin ja Wheelerin (2008, 7) mukaan osa kansallisesta turvallisuudesta vastaavista päätöksentekijöistä on valmiimpia ymmärtämään vastapuolen intentioita sekä edelleen tarkastelemaan kriittisesti omien tekojensa vastapuolella mahdollisesti tuottamia pelkoja. He kutsuvat tällaista taitoa tai luonteenpiirrettä turvallisuusdilemmasensitiivisyydeksi (engl. *security dilemma sensibility*). Nicholas Wheeler (2018, 12–13) on sittemmin argumentoinut, että kyseinen turvallisuusdilemmasensitiivisyys on välttämätön ehto kasvotusten tapahtuvien diplomaattisten tapaamisten onnistumiselle. Vastaavasti kokemus siitä, että vastapuoli ei edes pyri ymmärtämään omia intentioita, voi johtaa epäluottamuksen kasvuun kasvokkain tapahtuvista diplomaattisista tapaamisista huolimatta.

Toisessa reaktiovaihtoehdossa osapuolet tulkitsevat toistensa intentioita epäsymmetrisesti. Toinen osapuoli voi esimerkiksi tulkita vastapuolen intentioita ja varustelupäätöksiä liian hyväuskoisesti. Turvallisuusdilemmasensitiivisyyttä osoittavat johtajat saattavat siis myös sortua väärään luottamuksen tunteeseen. Klassisin, joskin analogiana ylikäytetty esimerkki tällaisesta väärästä sensitiivisyydestä lienee Ison-Britannian pääministeri Neville Chamberlainin vuonna 1938 Adolf Hitlerin kanssa solmima Münchenin sopimus, jota

Chamberlain markkinoi Saksasta paluunsa jälkeen kotiyleisölleen takuuna rauhasta heidän aikanaan (ks. Rasmussen 2003, 506–511).

Toisaalta taipumus heikkoon turvallisuusedilemmasensitiivisyyteen, eli kyvyttömyys ymmärtää varustelupäätösten taustalla vaikuttavia epävarmuuden kokemuksia, voi johtaa käänteiseen epäsymmetriseen vastaukseen. Tällöin vastapuolen puolustukselliset intentiot koetaan provosoiviksi ja hyökkäyksellisiksi, eikä vastapuolen mahdollisiin tynnytteleviin signaaleihinkaan luoteta. Tällöin molemmat toimijat saattavat varautua tulevaan uhkaan kehittämällä puolustusaseistustaan sekä liittoutumalla kokemaansa revisionistista toimijaa vastaan, minkä tämä saattaa kuitenkin edelleen tulkita vastavuoroisen epäluulon ilmapii-rissä mahdolliseksi hyökkäyksen suunnitteluksi (Jervis 1976, 63–64).

Vastavuoroisen epäluottamuksen kierre voi synnyttää *turvallisuusparadoksin*, mikä on kolmannen turvallisuusedilemmaan tyypillisesti hahmottuvan vastauksen seuraus. Siinä molempien toimijoiden objektiivisesti arvioitava turvallisuus heikkenee, vaikka nämä lähtökohtaisesti pyrkivätkin lisäämään turvallisuuttaan puolustuksellisin intentioin. Äärimmillään turvallisuusparadoksi voi perustua ideologiseen fundamentalismiin, eli viholliskuviin, jossa vastapuolen intentioita ei enää tulkita sen sanojen ja tekojen vaan oletetun olemuksen kautta (Booth ja Wheeler 2008, 65–70).

Tyypiesimerkin ideologiseen fundamentalismiin pohjautuvasta turvallisuusparadoksista tarjoaa 1980-luvun taitteen euro-ohjuskriisi, jonka yhteydessä Yhdysvaltojen ja Neuvostoliiton ulkopoliittinen johto sekä näiden taustalla vaikuttavat tiedustelupalvelut tulksivat toistensa intentioita ja tekoja vihamielisiksi asiayhteydestä riippumatta. Ideologinen fundamentalismi johti epäluuloisuuden lieventämisen edellytyksenä olevien puheyhteyksien katkeamiseen, poliittisten johtajien henkilökohtaisten tapaamisten vähenemiseen ja diplomaattisten kontaktien heikkenemiseen. Tilanne siivitti supervaltasuhteet ydinsodan partaalle niin kutsuttuna kauhun syksynä 1983. Esimerkiksi Yhdysvaltojen tiedustelupalvelu tulksiti lähes säännöllisesti Neuvostoliiton johdon esittämiä huolestuneita kommentteja ydinasevarustelusta patologiseksi valehteluksi tai suoranaiseksi propagandaksi (Jones 2016, 22–24). Tiedusteluorganisaatioissa molemmiin puolin vallinnut ryhmäajattelu sekä ideologiset viholliskuvat tuottivat vastapuolen intentioista johdettuja tulkintoja vinouttaneen suodattimen, mikä edelleen syvensi supervaltojen välistä turvallisuusparadoksia ja sen taustalla vaikuttanutta epäluottamusta⁴.

Booth ja Wheeler (2008, 10–18) jakavat suhtautumisen turvallisuusedilemmaan kolmeen ideaalityyppiseen maailmankuvaan: fatalisteihin, lieventäjiin (engl. *mitigator*) ja ylittäjiin (engl. *trancers*). Fatalistinen maailmankuva muistuttaa edellä esiteltyä hyökkäykselliseksi realismiksi kutsuttua tulkintaa. Siinä eletään jatkuvan turvattomuuden kokemuksen määrittelemässä maailmassa, jossa valtiotoimijat tavoittelevat yksinomaan oman vaikutusvaltansa kasvattamista, useimmiten sotilaallista voimankäyttöä suosien. Kilpailu

suhteellisesta vallasta sekä piinaavana jatkuva turvattomuuden kokemus ohjaavat valtioita ja näiden johtajia, mikä johtaa edelleen jatkuvaan varautumiseen ja varustautumiseen.

Lieventäjät jakavat fatalistien käsityksen kansainvälisestä anarkiasta ja siihen liittyvästä lähtemättömästä epävarmuudesta, mutta kokevat mahdolliseksi anarkisen tilan sääntelyn ja siinä tapahtuvien suhteiden ennustettavuuden lisäämisen yhteistyön keinoin. Tämä voi perustua esimerkiksi voimatasapainopolitiikkaan tai kansainvälisen yhteisön sovinnais-sääntöjä ylläpitävien instituutioiden vahvistamiseen. Turvallisuudilemman ylittäjät sen sijaan katsovat, että siirtymä valtioiden välisestä anarkisesta järjestelmästä kohti maailmanyhteisöä on mahdollista. Tässä näkökulmassa korostuvat ihmisyyhteisöjen väliset luottamussuhteet, joiden valossa westfalenilaisen valtiojärjestelmän tai markkinakapitalismin kaltaiset ”keksinnöt” ovat pikemminkin historialliseksi kuin globaalipolitiikan ajattomaksi perustaksi ymmärrettäviä rakenteita.

Vaihtoehtoiset vastaukset kansainvälisiä suhteita piinaavaan lähtemättömään turvallisuusdilemmaan osoittavat, että luottamus ilmenee valtioiden ja muiden kansainvälisten toimijoiden suhteissa varsin moniulotteisesti. Samalla on syytä pitää mielessä edellä esitelty realismiksi kutsuttu lähestymistapa, jonka lähtökohdista käsin luottamus on pikemmin kansainvälisiä suhteita leimaava poikkeustila kuin itseoikeutettu tutkimuksen lähtökohta. Toisaalta juuri tämä tekee kansainvälisestä luottamuksesta hedelmällisen tutkimuskohteen. Kansainvälistä luottamusta onkin hyödyllistä tarkastella toimijoiden maailmankuviin kytkeytyvänä suhdekäsitteenä sen sijaan, että se ymmärrettäisiin ehdottomana määreenä, jota joko on tai ei ole (Booth ja Wheeler 2008, 230). Käsitys niistä tekijöistä ja mekanismeista, jotka luovat, ylläpitävät, syventävät tai murentavat luottamusta, jakaa yhtä lailla edelleen kansainvälisen politiikan luottamustutkijoita. Perehdymme näihin jakolinjoihin seuraavassa luvussa.

14.3 Kolme lähestymistapaa kansainvälisen politiikan luottamustutkimukseen

Kansainvälisten suhteiden luottamustutkimuksen voi yleisimmässä mahdollisimmassa mielessä katsoa kohdistuvan niiden tekijöiden ja mekanismien tutkimiseen, jotka joko kärkevät tai helpottavat valtioiden turvallisuusdilemman kohtaamisessa tekemiä tulkintoja, perustuivat kyseiset tulkinnat sitten tietoiseen laskelmointiin, tiedostamattomiin tottumuksiin, tunteisiin tai psykologisiin vinoumiin. Epistemologisesti ilmaisten taustalla vaikuttaa niin kutsuttu vierassieluisuuden ongelma (engl. *other mind's problem*): vaikka meillä on suhteellisen selvä käsitys omasta kokemusmaailmastamme ja aistihavainnoistamme, emme voi koskaan päästä muiden pään sisälle ja nähdä, mitä he ajattelevat ja suunnittelevat. Tämä havainto koskee luonnollisesti kaikkia ihmisten välisiä suhteita aina parisuhteista

vaikkapa yritysten välisiin sopimuksiin. Tilanne on kuitenkin kärjistyneempi kansallisen turvallisuuden ja ihmiskunnan olemassaoloa koskevien kysymyksien ympärille kietoutuvassa kansainvälisessä politiikassa, jossa päätöksentekijät ja yhteiskunnat paitsi edustavat arvoiltaan hyvin pluralistista joukkoa, myös toimivat yhteiskunnan sisäisiä sosiaalisia suhteita etäämmällä toisistaan.

Kansainvälisen politiikan alati lisääntyvä ja näkökulmiltaan monipuolinen luottamustutkimus on mahdollista tyypitellä karkeasti kolmen teoreettisen lähestymistavan ympärille (Haukkala ym. 2018; Ruzicka ja Keating 2015). Yhtäältä luottamusta on tutkittu rationaalisen valinnan teorian linssein. Toisaalta psykologisiin lähestymistapoihin ja konstruktivismiin nojaavat tutkijat ovat pitäneen rationalistista luottamusnäkemystä vajaana ja tuoneet esille omat luottamusteoriaansa. Eri paradigmojen näkemykset poikkeavat toisistaan paikoin huomattavasti, mutta ne jakavat myös joitain näkemyksiä luottamuksen luonteesta. Forsbergin (2018, 158) mukaan eri koulukuntia edustavat luottamustutkijat näyttävät jakavan näkemyksen, jonka mukaan luottamus on uskomus siitä, että toinen tekee, mitä pitäisi tai ettei toinen ainakaan huijaa tai aiheuta toiminnallaan muille osapuolille harmia (ks. Bäckin luku 5 tässä teoksessa).

Kansainvälisen politiikan 1990-luvun luottamustutkimuksen pioneerit nojasivat eritoten psykologisiin teorioihin (Forsberg 1999; Larson 1997). Rationalistiset teoriat kuitenkin vakiinnuttivat 2000-luvulla asemansa kenties vahvimpana teoriaperinteenä (ks. esim. Kydd 2000; 2001). Myöhempi, muista lähestymistavoista kumpuava tutkimus on sittemmin keskittynyt erityisesti rationalistisen luottamusteorian kritisoimiseen ja täydentämiseen.

Rationalistinen luottamusteoria katsoo, että luottamus liittyy erityisesti yhteisiin intresseihin. Luottamus on ikään kuin ennustus siitä, että vastapuoli on halukas vastaamaan yhteistyöhön ja että osapuolten intressit ovat sovittavissa yhteen. Täten luottamussuhteen mitta on se, miten valtioiden yhteistyö lopulta etenee (Ruzicka ja Keating 2015, 14). Rationalistisessa luottamusnäkemyksessä, jota voi kuvailla strategiseksi tai laskelmoivaksi luottamukseksi, on siten olennaista tilannekohtainen arviointi vastapuolen luotettavuudesta. Lisääntynyt tietoisuus toisten toimijoiden intresseistä ja luonteesta taas vähentää potentiaalisen yhteistyön mahdollisia riskejä (Wheeler 2018, 5).

Konstruktivistinen luottamustutkimus tarkastelee luottamusta ennen kaikkea sosiaalisena ilmiönä, ja täten se hylkää rationalistisen näkemyksen luottamuksen strategisesta luonteesta. Konstruktivistisessä näkemyksessä luottamus ei pelkisty pelkästään riskien ottamiseksi, vaan kyse on ennen kaikkea velvollisuudesta (engl. *obligation*) tai velvollisuudentunteesta. Olennaista luottamussuhteessa on konstruktivistien mukaan se, että valtiot ovat keskinäisissä suhteissaan valmiina ottamaan riskejä, koska he uskovat toisen osapuolen tekevän sen, mikä on oikein (Hoffman 2002, 375). Konstruktivistiseen luottamusnäkemykseen liittyy olennaisesti myös kysymys toimijoiden identiteetistä. Samankaltaiset

identiteetit ja niihin liittyvät arvot, keskinäisen sympatian tunteet sekä jaetut näkemykset nimittäin fasilitoivat konstruktivistien mukaan luottamussuhteen syntymistä osapuolten välille. Täten samanlaiset identiteetit lisäävät toimijoiden välistä luottamusta ja halukkuutta riskinottoon. Identiteettipohjaisella luottamuksella on siis valtioiden yhteistyötä helpottava vaikutus (Weinhardt 2015, 36).

Psykologiset luottamusteoriat operoivat rationalismin tavoin ennen kaikkea yksilötasolla. Luottamus voidaankin nähdä yksilöllisenä taipumuksena tai tunnepitoisena seikkana. Psykologisten tekijöiden, kuten uskomusten, maailmankuvien, historiallisten analogioiden ja muiden kognitiivisten vinoumien huomioimiselle on vahvat perusteet. Luottamus sisältää aina tulkintaa, johon psykologiset tekijät väistämättä vaikuttavat.

Brian Rathbun (2011a; 2011b) on esimerkiksi tutkimuksissaan painottanut luottamusta yksilön henkilökohtaisena ominaisuutena tai taipumuksena. Toiset yksilöt ovat taipuvaisempia luottamaan kuin toiset. Rathbun ammentaa näkemyksensä sosiaalipsykologisesta tutkimuksesta puhumalla yleistetystä luottamuksesta (engl. *generalised trust*). Näkemys on varsin lähellä edellä esitettyä Boothin ja Wheelerin ajatusta turvallisuusdilemmasensitiivisyydestä. Yleistetty luottamus on tärkeää, sillä Rathbunin mukaan se kulkee kansainvälisessä politiikassa yhteistyön edellä. Toinen Rathbunin käyttämä käsite on moralistinen luottamus, joka sivuaa osittain konstruktivistien näkemystä ja joka perustuu Eric Uslanerin (2002) tutkimukseen. Moralistinen luottamus viittaa uskomukseen siitä, että toiset osapuolet ovat moraalisesti sidottuja vastaamaan yhteistyöhön ja sitoutumaan solmittuihin sopimuksiin.

Psykologinen luottamustutkimus on kognitiivisten taipumusten ohella painottanut myös tunteiden roolia. Torsten Michel (2012) esimerkiksi katsoo luottamuksen olevan tunnepitoinen asenne, joka edeltää rationaalista päätöksentekoa. Jonathan Mercerin (2010) mukaan lämmön ja kiintymyksen tunteet taas auttavat luomaan luottamusta sekä pääsemään yli luottamussuhteen muotoutumisen esteenä olevista tekijöistä.

Paradigmaperustainen lähestymistapa tuo oivasti esiin tutkijoiden välillä olevat erimielisyydet luottamuksen olemuksesta ja sen lähteistä. Tosiasiassa luottamustutkimus kuitenkin usein yhdistää tietoisesti tai tietämättään eri teoriaperinteiden näkemyksiä (esim. Elhardt 2015; Juntunen ja Pesu 2018). Poikkeavat lähestymistavat eivät ole täysin toisensa poissulkevia, vaan osittain tukevat toisiaan (Rathbun 2009). Esimerkiksi rationalistien oletus siitä, että luottamussuhde perustuu tilannekohtaiseen laskelmointiin toimijoiden intresseistä jättää huomioimatta muun muassa toimijoiden keskinäisen historian ja sen sisältämät kokemukset sekä sosiaalisen ja normatiivisen ympäristön, jossa suhteiden rakentuminen tapahtuu. Toisaalta strategista laskelmointia ei voida täysin sulkea pois luottamussuhteen muodostamisessa, vaan osapuolet myös arvioivat toistensa intressejä, mikä heijastuu toimijoiden yhteistyöhalukkuuteen.

14.4 Johtajien, instituutioiden vai yhteiskuntien välinen luottamus?

Kansainvälisen politiikan tutkimuksessa kysymys analyysin tasoista on yksi tieteenalan ikuisuusdebateista. Tämä näkyy myös luottamustutkimuksessa, ja valtioiden välistä luottamusta tarkastellessa tutkijat ovat keskittyneet luottamuksen rakentumiseen eri politiikan tasoilla. Tutkijan teoreettiset mieltymykset sekä tutkimuskohde pitkälti määräävät sen, mille tasolle hän lopulta keskittyy.

Ville Sinkkonen (2018, 12–17) on jaotellut artikkelissaan valtioiden välisen luottamuksen kolmelle eri tasolle, jotka koskevat 1) valtion eliittejä 2) organisaatioita ja 3) yhteiskunnallista luottamusta. Ensimmäisen tason muodostaa valtioiden eliitit ja heidän keskinäiset suhteensa. Eliittilähestymistavassa luottamuksen katsotaan rakentuvan nimenomaan valtioiden nimissä toimivien yksilöiden välille, ja luottamus on täten heidän henkilökohtaisten suhteidensa välinen ominaisuus. Nicholas Wheeler (2018) taas puhuu teoksessaan henkilöiden välisestä (engl. *interpersonal*) luottamuksesta. Hänen mukaansa henkilöiden – tässä tapauksessa valtiojohtajien – välinen luottamus voi syntyä kasvokkain tapahtuvasta kanssakäymisestä, joka ei välttämättä johda identiteettien muuttumiseen. Tätä luottamusta Wheeler kutsuu sitovaksi luottamukseksi (engl. *bonding trust*), joka voi syventyessään johtaa tilanteeseen, jossa tietoinen tarve yhteistyön hyötyjen ja haittojen laskelmointiin menettää merkitystään. Tässä tilanteessa valtioiden ja näiden poliittisen eliitin välinen kommunikaatio on myös Wheelerin mukaan tehokkaampaa ja erilaisten signaalien tulkinta helpompaa.

Wheelerin käyttämää sitovan luottamuksen käsitettä voidaan arvioida myös strategisen ja yleistety/moraalisen luottamuksen välisen erottelun näkökulmasta. Wheelerin hahmotama sitova luottamus viittaa prosessiin, jonka ensimmäisessä vaiheessa korostuvat yleistä epävarmuutta lieventämään pyrkivät eleet ja myönnytykset. Tässä vaiheessa yhteistyö perustuu ennustettavuuden ja kontrollin lisäämisen tavoitteille. Vasta ennustettavuutta lisäävien vastavuoroisten myönnytysten jälkeen toimijoiden välille voi rakentua sitova luottamussuhde, jossa pettämisen mahdollisuuden punnitseminen kadottaa merkitystään. Toisaalta tällöinkin törmäämme jo rationalististen teorioiden yhteydessä havaitsemaamme ongelmaan, eli siihen, voiko epäluulon ja epävarmuuden hallintaan liittyviä toimia – oli kyse sitten iteroivista pienistä askelista tai eräänlaisista uskon hypyistä – tarkastella osoituksena luottamuksesta, vai tulisiko tilannetta tarkastella pikemminkin pakotettuna tukeutumisenä tai keskinäisenä riippuvuutena (Michel 2012, 873).

Toisin sanoen: voiko luottamus koskaan olla yksipuolisesti tehtävä strateginen ja punnittu valinta? Yksi vastaus ongelmaan saattaisi perustua moraalisen luottamuksen käsitteeseen. Siinä luottamus yhdistetään laskelmoivan tukeutumisen sijasta tunteiden, maailmankuvien ja ihmissuhteita ylläpitävien käytänteiden tasolle. Moraalinen luottamus viittaa toisin

sanoen ihmistyyppiin, joka yleisesti tarkastelee maailmaa hyvántahtoisuutta ja optimis-
mia huokuvan prisman läpi (ks. Rathbun 2011a, 249; Ulsaner 2002, 2). Jos johtajien välinen
yhteisymmärrys ikään kuin typistyy vastavuoroisen riippuvuussuhteen tunnistamiseksi,
voidaan syntynyttä luottamusta luonnehtia varsin minimalistiseksi, sillä se ei poista tar-
vetta varautua petoksiin ja yksipuolisen hyödyn tavoitteluun. Moraaliselle sitoutumiselle
perustuva luottamussuhde sen sijaan ylittää funktionaalisen luottamuksen varautuneen
ja laskelmoivan luonteen, lähestyen maksimaalisen luottamuksen tasoa (Booth ja Wheeler
2008, 230).

Sinkkosen valtioiden välistä luottamusta kuvaavan jaottelun toinen taso koskee organisaati-
oita. Tämän näkemyksen mukaan pelkkä yksilöiden välinen luottamus on epävakaa pohja
valtioiden väliselle luottamukselle. Varsinkin demokraattisissa yhteiskuntajärjestelmissä
yksittäiset johtajat tulevat ja menevät, mikä johtaa siihen, että suvereenien yksiköiden vä-
lillä säilyvää luottamusta ylläpitäviä tekijöitä tulee tarkastella yksittäisten poliitikoiden val-
takausia sekä persoonatekijöitä yleisemmällä tasolla. Tässä tapauksessa organisaatioiden
tai eri hallinnonalojen – kuten vaikka ulkoministeriöiden tai puolustushallinnon – merkitys
kasvaa, koska niillä on suuri rooli käytännön politiikan toteuttajana. Jokaisella organisaati-
olla on omat sääntönsä, kulttuurinsa, sanastonsa sekä jaetut näkemykset ja muistonsa,
jotka voivat vaikuttaa valtioiden välisen luottamussuhteen kestävytyteen. Organisaatioiden
perspektiivistä yksilöiden rooli on vähemmän merkittävä, ja yksilöt ovat ennemminkin
instituutioiden edustajia, jotka ovat omaksuneet organisaatiokulttuurin ja sen sisältämät
näkemykset myös luottamuksesta.

Kolmas Sinkkosen hahmottama kansainvälisen luottamuksen taso on yhteiskunnallinen
luottamus. Tämä taso ylittää sekä yksilöt että organisaatiot. Yhteiskuntien välistä luotta-
musta korostava perspektiivi painottaa, että todellinen valtioiden välinen luottamussuhde
voi syntyä, kun se ylittää yksilöt ja organisaatiot ja leviää laajemmin yhteiskuntaan. Täten
luottamuksesta tulee yhteiskunnan jäsenten jakama uskomus. Yhteiskunnalliselle tasolle
juurtunut valtioiden välinen luottamus voi ilmentyä esimerkiksi luottamusta korostavien
lausuntojen tai narratiivien esiintymisenä yhteiskunnallisessa diskurssissa (Brugger 2015,
82; Vuorelma 2018). Pohjoismaat on usein esitetty kansainvälisten suhteiden luottamus-
tutkimuksessa tyyppiesimerkkinä turvallisuusyhteisöstä, johon kuuluvat yhteiskunnat ovat
poliittisten järjestelmiensä, identiteettiensä sekä kansalaisyhteiskunnan vuorovaikutusta
ylläpitävien sosiaalisten suhteidensa osalta vahvasti integroituneita. Tämä yhteiskunnal-
lisiin vuorovaikutussuhteisiin perustuva luottamus luo tilanteen, jossa myös valtioiden
välisiä suhteita sääntelee hyvin syvälle juurtunut odotusarvo rauhanomaisen yhteistyön
ensisijaisuudesta sekä vastavuoroisten intressien tunnustamisesta (ks. Waever 1998, 72;
Wiberg 2000).

Psykologisista tai liberaaleista teorioista ammentavat tutkijat keskittyvät todennäköisim-
min yksilö- ja eliittitason analyysiin, siinä missä konstruktivistit tutkivat ennen kaikkea

jaettuja uskomuksia ja käsityksiä. Organisaatiokeskeinen lähestymistapa voi taas olla hedelmällinen niissä tapauksissa, jossa valtion eri ulko- ja turvallisuuspolitiikkaan vaikuttavat hallinnonalat ovat poikkeuksellisen itsenäisiä ja vahvoja. Sinkkosen tutkimuksessa esiintyvä Yhdysvallat on tästä oiva esimerkki.

Tutkimuskirjallisuudessa on useita kiinnostavia esimerkkejä eri luottamustasoilla liikkuvista tutkimuksista. Esimerkiksi Christer Pursiainen ja Angelica Matveeva (2016) osoittavat artikkelissaan, miten Yhdysvaltain presidentin Ronald Reaganin ja Neuvostoliiton johtajan Mihail Gorbatšovin välille hiljalleen rakentunut hauras luottamussuhde oli avaintekijä Yhdysvaltain ja Neuvostoliiton välille rakentuneelle valtiotason luottamukselle. Valtiojohtajien välinen henkilökohtaisesti kokema luottamus voi toisin sanoen olla valtiollisten luottamussuhteiden käynnistäjä. Wheeler (2018) taas käsittelee teoksessaan esimerkiksi Yhdysvaltain entisen presidentin Barack Obaman ja Iranin uskonnollisen johtajan Ali Khamenein kirjeenvaihtoa. Se, että johtajien dialogi ei tapahtunut kasvokkain, vaikeutti Wheelerin mukaan johtajien kykyä lukea toistensa signaaleja, eikä Khamenein vahva viholliskuva Yhdysvalloista päässyt muuttumaan.

Juntusen ja Pesun (2018) psykologisista ja sosiaalisista teorioista ammentava tutkimus Suomen ja Ruotsin välisestä (epä)luottamuksesta taas tarjoaa esimerkin siitä, miten ulkopoliittisen eliitin omaksuma luottamuksen puute yhdellä valtioiden välisten suhteiden osa-alueella (turvallisuus- ja puolustuspolitiikka) voi ikään kuin valua laajemmin kansalliseksi epäluottamustarinaksi. Ruotsin hallituksen lokakuussa 1990 tekemä päätös ryhtyä valmistelemaan Euroopan yhteisöjen jäsenyyden hakemista ilmoittamatta oikeistaan ensin Suomen ulkopoliittiselle johdolle muodostui yhtäältä yksilötason luottamukseen vaikuttavaksi pettymyksen tai jopa petoksen kokemukseksi Suomen ulkopoliittisessa eliitissä. Toisaalta tapahtuma syöpyi osaksi kansallista muistia ja samalla siitä rakentui kansallinen kertomus, joka edelleen vaikuttaa nuoremman polven päättäjien mielissä. Erityisesti Suomessa Itämeren alueen turvallisuustilanteen ympärillä käytävässä keskustelussa Ruotsin mahdollisia turvallisuuspoliittisia valintoja on ollut tapana tarkastella tietynlaisen epäluulon ja epävarmuuden verhon läpi, vaikka kyseisten yhteiskuntien väliset yleisemmät vuorovaikutussuhteet ovat historian saatossa juurtuneet hyvin kypsän luottamussuhteen tasolle. Tutkimus nostaa myös esiin tarpeen tarkastella pienempien valtioiden välisten suhteiden luottamukseen vaikuttavia kriteereitä erillään konfliktisiin suurvaltasuhteisiin keskittyneen kansainvälisten suhteiden luottamustutkimuksen valtavirrasta.

Organisaatioiden ja instituutioiden välistä luottamusta luotaavia tutkimuksia on kansainvälisen politiikan kentällä vähemmän. Sinkkonen keskittyy edellä mainitussa tutkimuksessaan muun muassa Yhdysvaltain ja Egyptin asevoimien väliseen historiallisesti rakentuneeseen luottamussuhteeseen. Tässä tapauksessa laajempi yhteiskunnallinen epäluottamus Egyptissä Yhdysvaltoja kohtaan esti valtiollisten suhteiden vakiintumisen ja luottamuksen synnyttävän arabikevään pyörteissä ja jälkimainingeissa.

14.5 Miten tunnistaa luottamus tai epäluottamus kansainvälisessä politiikassa?

Koska kansainvälisen politiikan tutkijat eivät pääse karpäsenä katossa seuraamaan diplomatian etenemistä, joutuvat he turvautumaan muihin menetelmiin luottamuksen ja epäluottamuksen tunnistamiseksi. Myös valtiojohtajien ja poliittisten eliittien luottamuksesta omaksumien näkemysten ja kokemusten selvittäminen esimerkiksi kyselytutkimuksen keinoin lienee mahdotonta. Kansainvälisten suhteiden luottamuskirjallisuudessa on kuitenkin kehitetty useita toisiaan tukevia menetelmiä tarkastella luottamussuhteita. Menetelmävalinta on luonnollisesti riippuvainen myös tutkijan teoreettisista näkemyksistä.

Hoffman (2002, 385–393) tarjoaa kolmea eri tapaa luottamuksen ja epäluottamuksen tunnistamiseen. Hänen mukaansa keskeinen luottamussuhteen indikaattori on se, missä määrin toimijat asettavat itsensä haavoittuvaan asemaan. Jos valtio esimerkiksi asettaa jossain tietyssä kysymyksessä päätösvallan ja täten kohtalonsa toisen valtion käsiin, se voi olla merkki kahdenvälisestä luottamuksesta. Hoffmannin toinen keino taas liittyy siihen, miten päätösvallan toteuttamista valvotaan. Se, pyrkivätkö toimijat valvomaan toistensa päätöksiä ennen (engl. *before-the-fact*) tai jälkeen (engl. *after-the-fact*) toiminnan, kertoo luottamuksen tasosta. Luottamus toimijoiden välillä on todennäköisesti suurempi silloin, kun valvontamekanismien paino on toiminnan jälkeisessä ajassa. Tällöin valtioiden toimintavapaus on suurempi kuin jos niiden toimintaa kontrolloitaisiin ennen päätöksentekoa. Kolmanneksi Hoffman kehottaa kiinnittämään huomiota sääntöihin. Valtioiden välistä toimintaa sääntelee usein koko joukko sopimuksia, jotka itsessään eivät ole merkki luottamuksesta ja epäluottamuksesta. Sopimukseen kirjattujen sääntöjen yksityiskohdat sen sijaan voivat kertoa luottamuksen tasosta. Mitä yksityiskohtaisempi ja tarkempi säännöstö on, sitä vähemmän se jättää toimintavapauksia valtioille. Täten säännöiltään löyhemmät sopimukset voivat viitata siihen, että valtioiden välillä vallitsee jonkintasoinen luottamus siihen, että osapuolet toimivat, kuten ovat sopimuksessa sitoutuneet.

Philip Brugger (2015) taas ehdottaa diskursiivista lähestymistapaa luottamuksen tunnistamiseen. Hänen mukaansa tutkimuksessa olisi kiinnitettävä huomiota erityisesti poliittisessa diskurssissa esiintyviin luottamusta indikoiviin mielikuviin (engl. *images*) ja suhteuttaa ne diskurssissa oleviin epäluottamusta heijastaviin tai neutraaleihin kuviin. Kuvat voivat liittyä esimerkiksi positiivisiin odotuksiin mahdollisesta yhteistyöstä tai oletuksiin toisen valtion luonteesta. Jos keskustelua dominoivat pääasiallisesti negatiiviset mielikuvat, se ei selvästikään kerro (yhteiskunnallisesta) luottamuksesta yhteiskuntien välillä. Luottamusta henkivät taas luonnehdinnat, jossa valtio nähdään esimerkiksi rehellisenä, uskottavana tai rauhanomaisena.

Diskursiiviseen lähestymistapaan liittyy tiettyjä haasteita, jotka tutkijan on huomiotava. Erityisen huomionarvoista on se, että poliittinen puhe on usein strategista, eikä se

välttämättä heijasta aitoja mielenlaatuja. Tuomas Forsberg (2018) on esimerkiksi todennut, että runsas puhe luottamuksesta voi itse asiassa olla merkki epäluottamuksesta, mistä Suomen ja Neuvostoliiton suhteet kylmän sodan aikana on yksi esimerkki (Forsberg ja Pesu 2016). Toisaalta epäluottamuksen korostaminen tilanteessa, jossa oikeasti vallitsee kin luottamus, ei vaikuta intuitiiviselta tai järkeenkäyvältä. Yhtä kaikki, strategisen puheen tunnistaminen ei ole tutkijalle mahdotonta, ja puheen kontekstin huomioon ottaminen on tässä olennaista. Osapuolten näkökohtien ja intressien tunteminen helpottaa luottamussuhteen arviointia. Diskursiivinen lähestymistapa luottamuksen tutkimiseen on varteeno-tettava, kunhan analyysin sudenkuopat ovat tutkijan tiedossa.

Neljäs menetelmällinen mahdollisuus koskee valtioiden konkreettisten valintojen ja käytänteiden tarkastelua. Keating ja Ruzicka (2014) väittävät, että paras tapa identifioida luottamussuhteita on tarkastella valtioiden suojautumisstrategioita (engl. *hedging strategies*). Suojautumisstrategiat, kuten vaihtoehtoisten kumppanien, projektien ja verkostojen vaaliminen, ovat valtiolle eräänlainen vakuutus muiden maiden opportunistia tai yhteistyöstä loikkaamista vastaan. Suojautumisstrategiat vähentävät valtioiden tuntemaa riskiä, mutta voi myös johtaa liialliseen itseriittoisuuteen vai väärään turvallisuuden tunteeseen. Keatingin ja Ruzickan mukaan luottamussuhteen syntymisen ja vahvistumisen tulisi johtaa suojautumisstrategioiden vähenemiseen ja jopa poistumiseen, koska luottamuksen tunne vähentää yhteistyöhön liittyvän riskin tunnetta (ks. myös Stiles 2018).

14.6 Lopuksi

Emme ole tässä artikkelissa käsitelleet kansalaisten käsityksiä kansainvälisen politiikan ja instituutioiden luotettavuudesta (ks. Dellmuthin ja Tallbergin luku 13 tässä teoksessa), vaan fokuksemme on ollut valtiotoimijoiden välisessä luottamuksessa. Lukuisat kansainvälisiä suhteita piinaavat ongelmat sekä kehityskulut nimenomaan valtioiden välisissä suhteissa antavat olettaa, että globaalin kansalaisyhteiskunnan kansainvälisiä instituutioita ja järjestelmää kohtaan kokema luottamus on koetuksella.⁵ Koetun luottamuksen tutkimuksessa on kuitenkin ongelmana varmistaa kansalaisten luottamuksesta omaksumien ennakkokäsitysten yhteismitallisuus. Esimerkiksi edellä esitelty konstruktivistinen luottamustutkimuksen orientaatio luultavasti korostaisi, että yksilöiden käsitykset luottamuksesta ovat vahvasti kulttuurisesti sidonnaisia ja yhteiskunnallisen kontekstin mukaan joustavia. Vaikuttaakin siltä, että kaiken kattavaa määritelmää luottamuksesta ei ole saatavilla. Samalla on syytä olla varovainen sen suhteen, miten poliittisten yksiköiden sisäisiä suhteita kuvailemaan kehitetyt määritelmät ja niiden arvioimiseen luodut menetelmät soveltuvat suverenien poliittisten yksiköiden välisten suhteiden luottamustekijöiden arviointiin.

Maailmanpoliittista tilannetta tarkastellessa on kuitenkin selvää, että kansainvälisten toimijoiden välisen luottamuksen rakentamisen merkitys on korostumassa – määriteltiin tämä luottamus sitten mistä näkökulmasta tahansa. Tämä korostaa myös kansainvälisen politiikan luottamustutkimuksen normatiivista merkitystä. Olemme tässä artikkelissa esittäneet, että kansainvälisen politiikan luottamustutkimuksen voidaan nähdä pyrkivän löytämään vastauksia siihen, mitä tulkintoja, keinoja ja käytänteitä erilaiset ylikansalliset toimijat esittävät ja kehittävät kansainvälistä politiikkaa piinaavaan lähtemättömään epävarmuuteen ja siitä juontuvaan turvallisuudilemmaan vastaamiseksi. Eettisesti tai normatiivisesti ajatellen kysymys on siitä, kuinka korkean tason luottamus on ylipäättään saavutettavissa suvereenien poliittisten yksiköiden ”ulkopuolisessa” tilassa, jota ei hallitse korkeampi auktoriteetti. Vai ovatko kansainväliset suhteet sittenkin tuomittu tilanteeseen, jossa valtiotoimijoiden välisiä suhteita luonnehtivaa turvallisuushakuisuutta hillitsee vain ajoittainen yhteisymmärrys tarpeesta lieventää epäluuloisuutta, mikä johtaa parhaimmillaankin vain toimijoiden välisen keskinäisriippuvuuden tunnustamiseen?

Hahmotimme näihin kysymyksiin vastauksia esittelemällä kansainvälisen politiikan luottamustutkimuksen kolme pääsuuntausta: rationalistisen, konstruktivistisen ja psykologisiin teorioihin tukeutuvan lähestymistavan. Toinen mielekäs tapa jäsentää kansainvälisen politiikan luottamustutkimuksen agendaa on sen analyysitasojen kautta: missä kansainvälisellä tasolla tapahtuvaan luottamukseen tai epäluottamukseen vaikuttavat keskeiset mekanismit tai tekijät toisin sanoen sijaitsevat? Hahmotimme artikkelissa kolme tällaista tasoa: johtajien väliset henkilösuhteet, instituutiot ja byrokraattiset organisaatiot sekä lopulta yhteiskuntien väliset suhteet. Näistä varsinkin psykologisia teorioita ja konstruktivistista tieteenfilosofiaa yhdistävä sekä johtajien välisiin suhteisiin keskittyvä tutkimusagenda on viime vuosina ollut varsin vireä (ks. Wheeler 2018). Toisaalta samalla kansainvälisen politiikan luottamustutkimuksessa on kasvavasti noussut esiin tarve metodologisesti ja teoreettisesti pluralistisen tutkimusagendan ylläpitämiselle (ks. Haukkala ym. 2018). Kansainvälisessä politiikassa luottamus on ilmiönä niin monisyinen, että kapean paradigmaattinen katsontakanta ei tavoita luottamuksen ja luottamussuhteiden moninaisuutta. Aiheesta kiinnostuneiden onkin syytä nojata useamman lähestymistavan oletuksiin, turvallisuudilemman taustalla vaikuttavan epävarmuuden lähtemätöntä vaikutusta unohtamatta.

Viitteet

¹Poliittisen tilan jakaminen valtion ”sisäiseen” ja ”ulkoiseen” ulottuvuuteen sisältää politiikan teoriaan palautuvia ontologisia ja normatiivisia ongelmia. Poliittisten yksiköiden sisäisen ja niiden ulkopuolisen tilan välisen rajanvedon ottaminen tutkimuksessa annettuna eräällä tavalla toisintaa tutkimuksen kohteena olevan maailman jokseenkin sattumanvaraisia tai vähintään historiallisia tapoja jakaa poliittinen tila kansallisvaltioidean kautta (ks. erityisesti Walker 1992). Tämä voi johtaa myös metodologiseen nationalismiin, eli tapaan rinnastaa yhteiskunta ja kansallisvaltio toisiinsa, sekä näin sivuuttaa ihmisten, ideoiden ja kulttuurien varsin luontevat trans- tai post-nationalistiset liikehdinnät sekä virrat (Chernilo 2006). Lopulta on huomattava, että myös käsitys kansainvälisestä anarkiaasta perustuu myyttiselle luennalle menneisyydestä, sikäli kun se yhdistetään yksinomaan westfalenilaisen (läntisen) valtiojärjestelmän syntyyn 1500-luvulta eteenpäin. Pyrimme tiedostamaan kirjoituksessamme nämä ongelmakohdat ja tarkastelemaan ”kansainvälistä anarkiaa” lähinnä viittauksena ylemmän auktoriteetin puutteeseen sekä tämän vaikutuksiin luottamuksen muodostumiselle, oli kyse sitten valtioiden välisessä tai transnationaalisessa tilassa tapahtuvasta toiminnasta.

²Vastavuoroisen tuhon ajatus tosin oli läsnä jo ensimmäisen toimintavalmiin atomiaseen kehittäneen Manhattan-projektin johtaja Robert Oppenheimerin vuonna 1953 *Foreign Affairs* -lehdessä julkaistussa kirjoituksessa esittämässä metaforassa: Yhdysvallat ja Neuvostoliitto olivat kuin kaksi pullon sisään suljettua skorpionia – molemmat pystyvät tappaamaan toisensa, mutta ainoastaan sillä uhalla, että tulevat itsekkin tapetuksi.

³Siinä missä Herz näki turvallisuuskriittisen taustalla ihmisluonnon haavoittuvuudesta ja pelosta aiheutuvan epävarmuuden ja selviytymisvietin, nosti monet hänen aikalaisensa turvallisuuskriittisen selittäväksi tekijäksi pikemminkin ihmisten luontaisen taipumuksen vallan maksimoimiseen. Esimerkiksi poliittisen realismin vaikutusvaltaisena kehittäjänä pidetyn Hans Morgenthau (1955/1948, 5) klassikkomääritelmän mukaan kansainvälisen politiikan tutkijoiden tulisi ensisijaisesti hahmottaa valtiojohtajien ajattelua ja toimintaa vallan tavoitteluun perustuvien intressien näkökulmasta.

⁴Tämän pohjalta on mahdollista hahmottaa neljäskin skenaario tai vastaus, jossa molemmat osapuolet pyrkivät lähtökohtaisestikin hyökkäykselliseen ja status quo'ta muuttavaan toimintaan. Tähän skenaarioon ei kuitenkaan liity turvallisuuskriittiseen sisältyvää tulkintaongelmaa, sillä arvio vastapuolen intentioista on täysin toissijainen sitä edeltäneelle päätökselle oman vaikutusvallan kasvattamisesta.

⁵Näistä ongelmista ja kehityskuluista voidaan mainita esimerkiksi väkivaltaisten konfliktien määrän kasvu, kansainvälisen sääntöperustaisen järjestyksen kokemat vaikeudet, nationalistisen politiikan uusi esiin nousu, suurvaltasuhteiden kärjistyminen sekä suurten globaalihallinnan kysymysten, kuten ilmastonmuutoksen hallinnan ja joukkotuhouksien leviämisen estämisen lähes mahdottomalta tuntuva ratkaiseminen. (Ks. esim. European Environmental Agency 2015; SIPRI 2018; Stewart 2016; Wright 2017.)

English Summary

In this chapter, we investigate the role of trust and mistrust in international politics in general, and in interstate relations in particular. Moreover, we also scrutinise how different theories of International Relations (IR) perceive the role of trust in interstate policies and present different methodological alternatives for the study of interstate trust or mistrust. The main factor that characterises international politics, and what distinguishes it from domestic politics, is the lack of supreme authority above the state actors, namely international anarchy. The lack of supreme authority generates unresolved uncertainty to international relations. This predicament can be further exemplified through the concept of the security dilemma, which refers to a condition where states hedge against what they perceive as the uncertain intentions of other actors, thus creating a mutual spiral of suspicion. The absence of trust may aggravate the security dilemma, and potentially lead to catastrophic consequences. By contrast, the presence of trust can facilitate interstate action, such as diplomatic negotiations or defence cooperation. As already mentioned, IR scholars approach trust from various angles. The adherents of rationalism highlight the calculative nature of trust, which according to their view is based on the recognition of mutual interests. Constructivist scholars understand trust as a social phenomenon and, from their perspective, trust boils down to a sense of obligation. Moreover, constructivists hold that similar identities may facilitate the emergence of a trusting relationship between states and societies. Finally, psychological orientation underlines the importance of individual cognition and trust as a belief. For some psychologically-oriented scholars, trust is an innate personal inclination. In other words, some people are simply more prone to trusting and understanding the psychological mechanisms underpinning the security dilemma. Other researchers, in turn, highlight the emotive dimensions of trust. All the same, paradigmatic preferences guide not only the choice of methodology, but also the scholar's analytical approach, namely whether he or she understands trust as a phenomenon between leaders or as something that goes beyond the individual level.

LÄHTEET

- Booth, Ken & Wheeler, Nicholas J. (2008) *The Security Dilemma: Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Butterfield, Herbert (1951) *History and Human Relations*. London: Collins.
- European Environmental Agency (2015) *Global Megatrends and Planetary Boundaries*. <https://www.eea.europa.eu/themes/sustainability-transitions/global-megatrends> (haettu 19.2.2019).
- Forsberg, Tuomas (1999) Power, Interests and Trust: Explaining Gorbachev's Choices at the End of the Cold War. *Review of International Studies* 25:4, 603–621.
- Chernilo, Daniel (2006) Social Theory's Methodological Nationalism: Myth and Reality. *European Journal of Social Theory* 9:1, 5–22.
- Freedman, Lawrence (2003) *The Evolution of Nuclear Strategy*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Forsberg, Tuomas (2018) Taking Stock of the Trust Study in International Relations. Teoksessa Hiski Haukkala, Carina van de Wetering ja Johanna Vuorelma (toim.) *Trust in International Relations: Rationalist, Constructivist, and Psychological Approaches*. Abingdon & New York: Routledge, 158–167.
- Haukkala, Hiski, Vuorelma, Johanna & van de Wetering, Carina (2015) Trust in International Relations – A Useful Tool? *Journal of Trust Research* 5:1, 3–7.
- Haukkala, Hiski, van de Wetering, Carina & Vuorelma, Johanna (toim.) (2018) *Trust in International Relations: Rationalist, Constructivist, and Psychological Approaches*. Abingdon & New York: Routledge.
- Herz, John H. (1950) Idealist Internationalism and the Security Dilemma. *World Politics* 2:2, 157–180.
- Hoffman, Aaron M. (2002) A Conceptualization of Trust in International Relations. *European Journal of International Relations* 8:3, 375–401.
- Jervis, Robert (1976) *Perception and Misperception in International Politics*. Princeton: Princeton University Press.
- Juntunen, Tapio & Pesu, Matti (2018) Mistrust within Trust Finnish–Swedish Defence Cooperation and the Ghosts of the 1990 EC Application Incident. Teoksessa Hiski Haukkala, Carina van de Wetering ja Johanna Vuorelma (toim.) *Trust in International Relations: Rationalist, Constructivist, and Psychological Approaches*. Abingdon & New York: Routledge, 129–157.
- Juntunen, Tapio & Virta, Sirpa (2019) Security Dynamics: Multilayered Security Governance in an Age of Complexity, Uncertainty, and Resilience. Teoksessa Anni Kangas, Johanna Kujala, Anna Heikkinen, Antti Lönnqvist, Harri Laiho ja Julia Bethwaite (toim.) *Leading Change in a Complex World: Transdisciplinary Perspectives*. Tampere: Tampere University Press, 67–85.
- Keating, Vincent Charles & Ruzicka, Jan (2014) Trusting Relationships in International Politics: No Need to Hedge. *Review of International Studies* 40:4, 753–70.
- Korvela, Paul-Erik (2015) History of Concepts in the Study of International Relations: Outlines of a Neglected Research Agenda. Teoksessa Paul-Erik Korvela, Kari Palonen ja Anna Björk (toim.) *The Politics of World Politics*. Jyväskylä: University of Jyväskylä, 159–175.
- Kydd, Andrew (2000) Trust, Reassurance and Cooperation. *International Organization* 54:2, 325–357.
- Kydd, Andrew (2001) Trust Building, Trust Breaking: The Dilemma of NATO Enlargement. *International Organization* 55:4, 801–828.
- Larson, Deborah Welch (1997) Trust and Missed Opportunities in International Relations. *Political Psychology* 18:3, 701–734.
- Michel, Torsten (2012) Time to Get Emotional: Phronetic Reflections on the Concept of Trust in International Relations. *European Journal of International Relations* 19:4, 896–890.
- Morgenthau, Hans J. (1955/1948) *Politics among Nations: The Struggle for Power and Peace*. New York: Alfred A. Knopf.
- Onuf, Nicholas G. (2013/1989) *World of our Making: Rules and Rule in Social Theory and International Relations*. London: Routledge.
- Oppenheimer, Robert J. (1953) Atomic Weapons and American Policy. *Foreign Affairs* 31:4. <https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1953-07-01/atomic-weapons-and-american-policy> (haettu 5.11.2018).
- Patomäki, Heikki (1998) Tarua vai todellisuutta? Kylmän sodan tutkimuksen metodologiset ja poliittiset opetukset. Teoksessa Olavi Borg, Juha Holma, Jukka Paastela ja Tarja Seppä (toim.) *Tieto, valta ja maailmanpolitiikka*. Tampere: Tampereen yliopisto, 100–136.
- Pursiainen, Christer & Matveeva, Angelica (2016) Initiating Trust in High Politics: The Gorbachev-Reagan Summit in Geneva 1985. *International Negotiation* 21:1, 104–134.
- Rasmussen, Mikkel Vedby (2003) The History of a Lesson: Versailles, Munich and the Social Construction of the Past. *Review of International Studies* 29:4, 499–519.

- Rathbun, Brian (2009) It Takes All Types: Social Psychology, Trust, and the International Relations Paradigm in Our Minds. *International Theory* 1:3, 345–380.
- Rathbun, Brian (2011a) Before Hegemony: Generalized Trust and the Creation and Design of International Security Organizations. *International Organization* 65:2, 243–273.
- Rathbun, Brian (2011b), From Vicious to Virtuous Circle: Moralistic Trust, Diffuse Reciprocity, and the American Security Commitment to Europe. *European Journal of International Relations* 18:2, 323–344.
- Ruzicka, Jan & Keating, Vincent Charles (2015) Going Global: Trust Research and International Relations. *Journal of Trust Research* 5:1, 8–26.
- SIPRI (2018) *SIPRI Yearbook 2018: Armaments, Disarmament and International Security* (Summary). Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute. https://www.sipri.org/sites/default/files/2018-06/yb_18_summary_en_0.pdf (haettu 19.2.2019).
- Siracusa, Joseph M. & Warren, Aiden (2017) *Weapons of Mass Destruction: The Search for Global Security*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Stewart, Patrick (2016) World Order: What, Exactly, are the Rules? *The Washington Quarterly* 39:1, 7–27.
- Stiles, Kendall W. (2018) *Trust and Hedging in International Relations*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Tang, Shiping (2008) Fear in International Politics: Two Positions. *International Studies Review* 10:3, 451–471.
- Ulsaner, Eric M. (2002) *The Moral Foundations of Trust*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Vuorelma, Johanna (2018) Trust as Narrative: Representing Turkey in Western Foreign Policy Analysis. Teoksessa Hiski Haukkala, Carina van de Wetering ja Johanna Vuorelma (toim.) *Trust in International Relations: Rationalist, Constructivist, and Psychological Approaches*. Abingdon & New York: Routledge, 37–56.
- Walker, Rob B. J. (1992) *Inside/Outside: International Relations as Political Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Weinhardt, Clara (2015) Relational Trust in International Cooperation: The Case of North-South Trade Negotiations. *Journal of Trust Research* 5:1, 27–54.
- Wheeler, Nicholas J. (2018) *Trusting Enemies: Interpersonal Relationship in International Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wiberg, Håkan (2000) The Nordic Security Community: Past, Present, Future. Teoksessa Bertel Heurlin & Hans Mouritzen (toim.) *Danish Foreign Policy Yearbook 2000*. DUPI Publications: Kööpenhamina, 121–137.
- Wright, Thomas J. (2017) *All Measures Short of War: The Contest for the 21st Century & the Future of American Power*. New Haven & Lontoo: Yale University Press.

Toimittajat:
Maria Bäck
Elina Kestilä-Kekkonen

VALTIOVARAINMINISTERIÖ

Snellmaninkatu 1 A
PL 28, 00023 VALTIONEUVOSTO
Puhelin 0295 160 01
vm.fi

ISSN 1459-3394 (nid.)

ISBN 978-952-367-013-6 (nid.)

ISSN 1797-9714 (pdf)

ISBN 978-952-367-012-9 (pdf)

Toukokuu 2019